

***NYELVI ÉS KULTURÁLIS KÖLCSÖNHATÁSOK
INTERDISZCIPLINÁRIS KERETBEN***

***INTERACȚIUNI LINGVISTICE ȘI CULTURALE
ÎN CADRŪ INTERDISCIPLINAR***

***LINGUISTIC AND CULTURAL INTERACTIONS
– AN INTERDISCIPLINARY APPROACH***

***SPRACHLICHE UND KULTURELLE
WECHSELWIRKUNGEN
IM INTERDISZIPLINÄREN RAHMEN***

2015. május 28–29., Marosvásárhely

*NYELVI ÉS KULTURÁLIS KÖLCSÖNHATÁSOK
INTERDISZCIPLINÁRIS KERETBEN
INTERACȚIUNI LINGVISTICE ȘI CULTURALE ÎN
CADRU INTERDISCIPLINAR
LINGUISTIC AND CULTURAL INTERACTIONS –
AN INTERDISCIPLINARY APPROACH
SPRACHLICHE UND KULTURELLE
WECHSELWIRKUNGEN IM
INTERDISZIPLINÄREN RAHMEN*

*2015. május 28–29., Marosvásárhely
28–29 mai 2015, Târgu-Mureș
28–29 May 2015, Târgu-Mureș
28–29 Mai 2015, Neumarkt am Mieresch*

*Szerkesztette/Coordonatori/Editors/Herausgeber:
PLETL RITA
FAZAKAS NOÉMI*

SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM
MAROSVÁSÁRHELYI KAR
ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI TANSZÉK

**NYELVI ÉS KULTURÁLIS KÖLCSÖNHATÁSOK
INTERDISZCIPLINÁRIS KERETBEN**

**INTERACȚIUNI LINGVISTICE ȘI CULTURALE
ÎN CADRU INTERDISCIPLINAR**

**LINGUISTIC AND CULTURAL INTERACTIONS –
AN INTERDISCIPLINARY APPROACH**

**SPRACHLICHE UND KULTURELLE
WECHSELWIRKUNGEN IM
INTERDISZIPLINÄREN RAHMEN**

2015. május 28–29., Marosvásárhely
28–29 mai 2015, Târgu-Mureș
28–29 May 2015, Târgu-Mureș
28–29 Mai 2015, Neumarkt am Mieresch

Szerkesztette/Coordonatori/Editors/Herausgeber:

PLETL RITA
FAZAKAS NOÉMI

| Scientia Kiadó |
| Kolozsvár · 2016 |

A kiadvány megjelenését támogatta:

**SAPIENTIA
ALAPÍTVÁNY**

Szaklektorok:

Benő Attila
Elekes Róbert
Fodor László
Kelemen Attila
Standavid Beatrice
Zsemlyei Borbála

Sorozatható:

Miklósi Dénes

A szakmai felelősséget teljes mértékben a szerkesztők, illetve a szerzők vállalják.

Első magyar nyelvű kiadás: 2016

© Scientia 2016

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Nyelvi és kulturális kölcsönhatások interdiszciplináris keretben = Interacțiuni lingvistice și culturale în cadru interdisciplinar = Linguistic and cultural interactions - an interdisciplinary approach = Sprachliche und kulturelle Wechselwirkungen im interdisziplinären Rahmen / ed.: Pletl Rita, Fazakas Noémi. - Cluj-Napoca : Scientia, 2016

Conține bibliografie

ISBN 978-606-975-000-1

I. Pletl, Rita (ed.)

II. Fazakas, Noémi (ed.)

81:008

TARTALOM/CUPRINS/TABLE OF CONTENTS/INHALTSVERZEICHNIS

Előszó	7
Cuvânt înainte	9
Preface	11
Vorwort	13
IRODALMI ÉS KULTURÁLIS HATÁRVONALAK	15
Kiss Zsuzsánna: Békét a csönddel, békét ki köt? A kimondhatatlan az északír és az erdélyi magyar költészetben	17
Pletl Rita: Nyelvi kérdések Széchenyi életművében (soknyelvűség, többnyelvűség, anyanyelvűség).	45
FORDÍTÁS ÉS FORDÍTÓK	53
Fazakas Noémi: A romániai magyar tolmácsok és fordítók státusza és professzionizációja	55
Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária: A blattoló fordítás szerepe a közjegyzői okiratok fordításában	63
Suba Réka: Nyelvi-pragmatikai jellemzők különböző szövegtípusokban	75
Kós Anna: A nonverbális kommunikáció mint eszköz a kultúrák közötti nyelvi gátak áthidalására	87
ANYANYELV-PEDAGÓGIA, NYELVOKTATÁS	95
Gergely Erzsébet: Iskolaválasztás és kétnyelvűség. Kolozs megyei nyolcadikos diákok továbbtanulási tervei.	97
Harangus Katalin: Az IKT-kompetencia fejlesztésének fontossága az anyanyelvű szakoktatásban.	109
Horváth Zsófia Irén: Tulajdonságok megnevezése az általános iskolások önportréiban.	117
Kovács Gabriella: Szerepjátékok a szaknyelvoktatásban – szükségletelemzés és attitűdvizsgálat	125
CONTACTE LINGVISTICE ȘI CULTURALE	135
Sorin Suciui: Cadre coșeriene în poezia lui V. Voiculescu	137
Imola Katalin Nagy: Traducerea referințelor culturale în proza rebreniană	147

Oxana Chira: Iubire și eufemisme	165
Doina Butiurcă: Hermeneutica metaforei specializate: interdisciplinaritatea	173
Csaba Attila Both: Adaptarea fonetică a consoanelor palatale din limba maghiară	179
LINGUISTIC AND CULTURAL DIVERSITY	193
Anita Sujoldžić – Anja Iveković Martinis: The Legacy of Multilingualism in the Adriatic during Austria-Hungary	195
Mirna Jernej Pulić – Olga Orlić: Dialects as Markers of Regional Identity in the Croatian Region of Istria	205
Roland Szabó: Offence Built on Ambiguity in Stand-Up Comedy Humour . .	215
Attila Imre – Blanka Barabás: The Efficiency of a Multilingual Term Base . .	225
Andreea Năznea: Developing Vocabulary with the Help of Translation in the Foreign Language Classroom.	233
KULTUR UND SPRACHE	241
Orsolya Szilveszter: Multiethnizität und sprachliche Vielfalt in <i>Paraskiv</i> <i>Paraskiv</i> von Georg Scherg.	243
Attila Kelemen: Deutsch-schwedische Sprachkontakte im Mittelalter	251
English Abstracts	261
A szerzőkről	269
Despre autori.	271
About the Authors.	273
Die Verfasser des Bandes	275

ELŐSZÓ

A *Nyelvi és kulturális kölcsönhatások interdiszciplináris keretben* című rendezvény a hagyományteremtés szándékával 2011-ben elindított konferenciasorozatnak a folytatása, egyben a harmadik állomása (TRANS-LINGUISTICA 3.). Folytatás több szempontból is. Az elvi alapok nem változtak: meggyőződésünk, hogy a sokkultúrájú és soknyelvű Európában a kulturális kölcsönhatás és a többnyelvűség értéket jelent. Ragaszkodtunk ahhoz is, hogy a konferencia szekcióinak többnyelvűségével lehetőséget teremtsen az Erdélyben honos anyanyelveken (román, magyar, német) való megszólalásra, illetve az angollal felkínálja az európai tudományos diskurzusba való bekapcsolódást. A rendezvény meghirdetett témaköreivel egyszerre kíván állandóságot biztosítani (idegennyelv-oktatás; anyanyelv-pedagógia; fordításelmélet – fordítási gyakorlat; nyelvhasználat és nyelvi kapcsolatok; nyelvi és kulturális kölcsönhatások) és ugyanakkor rugalmas keretet teremteni a különböző kutatási témák bemutatására, új módszertani eljárások ismertetésére, gyakorlati tapasztalatok átadására. Az interdiszciplináris megközelítés hangsúlyozásával pedig azt szeretnénk nyomatékosítani, hogy konferenciánk fóruma kíván lenni a különböző tudományágak képviselői közti tudományos igényű párbeszédnek.

A *Nyelvi és kulturális kölcsönhatások interdiszciplináris keretben* című kötet az azonos elnevezéssel 2015 májusában Marosvásárhelyen megrendezett nemzetközi konferencia előadásainak válogatott, írott változatait tartalmazza megszerkesztett formában. A kötet szerkezete leképezi a rendezvény többnyelvűségét, négy nagy fejezete az előadások választott nyelve szerint tagol: magyar, román, angol, német. A nagy szerkezeti egységeken belül a tematikai rendszerezés érvényesül, az alfejezetek tükrözik a meghirdetett témakörökben megtartott előadások tematikai és módszertani gazdagságát és sokféleségét.

A kötet írásai interdiszciplináris megközelítésben vizsgálják a nyelvi kontaktusok és kulturális interferenciák jelenségeit, a nyelvpedagógiai problémák és dilemmák időszerű kérdéseit, a média nyelvhasználati sajátosságait; a korszerű fordítástudományi megközelítések alapján jelenítik meg a fordítói gyakorlatot.

A konferenciát a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke szervezte.

A szerkesztők

Marosvásárhely, 2016. április 17.

CUVÂNT ÎNAINTE

Pornită în 2011, cu intenția declarată de a deveni o tradiție în domeniu, conferința „Interacțiuni lingvistice și culturale în cadru interdisciplinar” (TRANS-LINGUISTICA 3) ajunge, iată, la cea de-a treia ediție, ca o continuare firească a transpunerii în viață a viziunii organizatorilor. O continuare din mai multe puncte de vedere chiar. Principiile de bază au rămas aceleași: fermitatea încrederii în valoarea multilingvismului și a interacțiunilor culturale benefice într-o Europă multiculturală și plurilingvă. De asemenea, prin organizarea multilingvă a secțiunilor conferinței s-a dorit, pe de o parte, facilitarea unui cadru favorabil exprimării plene în limbile materne ale locuitorilor nativi ai Ardealului (română, maghiară, germană), dar și cuplarea comunicărilor la discursul științific european actual, prin secțiunea de limba engleză, pe de altă parte. Prin organizarea tematicii propuse s-a urmărit atât asigurarea continuității cercetării tradiționale (predarea limbilor străine; pedagogia limbii materne; teoria și practica traducerii; pragmatica limbii și contactologia; interacțiunea limbă-cultură), cât și pregătirea unui cadru flexibil pentru prezentarea diferitelor teme de cercetare ce vizează familiarizarea cu noile metodologii sau transferul de date și concluzii rezultate din cercetările efectuate pe teren. Prin accentul pus pe abordarea interdisciplinară am urmărit ca această conferință să reprezinte un forum, o platformă de dialog între diferitele discipline științifice.

Volumul intitulat „Interacțiuni lingvistice și culturale în cadru interdisciplinar” reprezintă forma redactată a selecției prelegerilor prezentate în cadrul conferinței internaționale omonime, care a avut loc la Tâgu-Mureș, în luna mai a anului 2015. Volumul reflectă structura multilingvă a evenimentului, cuprinzând patru mari secțiuni în funcție de limba în care a fost realizată prezentarea: maghiară, română, engleză și germană. În cadrul celor patru secțiuni, subcapitolele reflectă organizarea tematică a prelegerilor și diversitatea metodelor expuse.

Lucrările din volum abordează interdisciplinar subiecte legate de contactul dintre limbi și fenomenologia interacțiunilor culturale, probleme actuale în pedagogia limbilor, caracteristicile limbii folosite în media, precum și aplicațiile practice ale teoriilor moderne ale traductologiei.

Conferința a fost organizată de către Departamentul de Lingvistică Aplicată al Facultății de Științe Tehnice și Umaniste din Tâgu-Mureș din cadrul Universității Sapientia.

Editorii

Tâgu-Mureș, 17 aprilie 2016

PREFACE

The conference entitled *Linguistic and Cultural Interactions – An Interdisciplinary Approach* (TRANS-LINGUISTICA 3) is the third of a series of conferences launched in 2011 with the clear aim of creating tradition. It is a continuation from several points of view. The theoretical foundations have not changed: we are convinced that in the multicultural and plurilingual Europe, cultural interactions and multilingualism are true values. It is also our aim through the multilingual sections to create opportunities for presentations held in one of the traditional languages of Transylvania (Romanian, Hungarian, and German) as well as the possibility to engage in the European scientific discourse through the English language. The topics of the conference wish to ensure stability (foreign language teaching; mother-tongue language pedagogy; the theory and practice of translation; language use and language contact; linguistic and cultural interactions) and, at the same time, to create a flexible framework for the presentation of different research topics, of new methods, of transferring practical experience. Through the interdisciplinary approach, we also wish to emphasize the fact that our conference intends to be a forum for scientific dialogue between the representatives of the different disciplines.

Our volume entitled *Linguistic and Cultural Interactions – An Interdisciplinary Approach* contains the edited version of a selection of presentations given at the international conference with the same name organized in Târgu-Mureş in May 2015. The structure of the volume reflects the multilingual character of the event; its four large sections are organized around the languages of the presentations: Hungarian, Romanian, English, and German. Within the large structural units, we applied the thematic principle; the subchapters reflect the thematic and methodological richness and variety of the presentations held in the topics announced.

The articles of the volume offer an interdisciplinary approach to the phenomena of linguistic contacts and cultural interferences, the timely issues of the problems and dilemmas of language pedagogy, the characteristics of language use of the media; they portray the practice of translation based on the modern approach of translation studies.

The conference was organized by the Department of Applied Linguistics at the Faculty of Technical and Human Sciences of the Sapientia Hungarian University of Transylvania.

The editors

Târgu-Mureş, April 17th, 2016

VORWORT

Die Veranstaltung „Sprachliche und kulturelle Wechselwirkungen im interdisziplinären Rahmen“ ist die Fortsetzung und gleichzeitig die dritte Station der Tagungsreihe (TRANS-LINGUISTICA 3.), die im Jahre 2011 mit der Absicht der Traditionsschaffung ins Leben gerufen wurde. Sie ist eine Fortsetzung in vielen Hinsichten. Die prinzipiellen Grundlagen haben sich nicht geändert: es ist unsere feste Überzeugung, dass die kulturelle Wechselwirkung und die Mehrsprachigkeit im multikulturellen und vielsprachigen Europa einen Wert bedeuten. Wir haben auch darauf bestanden, dass die Tagung mit der Mehrsprachigkeit ihrer Sektionen das Vortragen in den in Siebenbürgen beheimateten Muttersprachen ermöglichen, beziehungsweise mit dem Englischen die Einfügung in den europäischen wissenschaftlichen Diskurs anbieten soll. Die Veranstaltung möchte mit ihren angekündigten Themenkreisen (Fremdsprachenunterricht, Muttersprachpädagogik, Übersetzungstheorie – Übersetzungspraxis, Sprachgebrauch und Sprachkontakte, sprachliche und kulturelle Wechselwirkungen) Fortbestehen sichern, und gleichzeitig einen flexiblen Rahmen für die Darstellung der verschiedenen wissenschaftlichen Themen, für die Bekanntmachung der neuen methodologischen Verfahren und für die Weitergabe der praktischen Erfahrungen schaffen. Mit der Betonung der interdisziplinären Annäherung wollten wir unterstreichen, dass unsere Tagung ein Forum der wissenschaftlichen Dialogführung zwischen den Vertretern der verschiedenen Wissenschaftszweige werden möchte.

Der Sammelband „Sprachliche und kulturelle Wechselwirkungen im interdisziplinären Rahmen“ umfasst in redigierter Form die schriftlichen Varianten der Vorträge der gleichnamigen Konferenz, die im Mai 2015 in Neumarkt am Mieresch veranstaltet wurde. Der Aufbau des Bandes bildet die Vielsprachigkeit der Veranstaltung ab, die vier Großkapitel gliedern sich nach der gewählten Sprache (Ungarisch, Rumänisch, Englisch und Deutsch) der Vorträge. Innerhalb der großen Struktureinheiten macht sich die thematische Systematisierung geltend, die Unterkapitel spiegeln den thematischen und methodischen Reichtum und Mannigfaltigkeit der in den angekündigten Themenkreisen abgehaltenen Vorträge ab.

Die Beiträge des Sammelbandes untersuchen in einer interdisziplinären Annäherung die Phänomene der Sprachkontakte und der kulturellen Interferenzen, die zeitgemäßen Fragen der sprachpädagogischen Probleme und Dilemmas, die Eigentümlichkeiten des Sprachgebrauchs der Medien, und stellen die Übersetzungspraxis auf der Grundlage der aktuellen übersetzungswissenschaftlichen Annäherungen dar.

Die Konferenz wurde vom Lehrstuhl für Angewandte Sprachwissenschaft an der Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften der Ungarischen Universität Siebenbürgens Sapientia in Neumarkt am Mieresch veranstaltet.

Die Herausgeber

Neumarkt am Mieresch, den 17. April 2016

IRODALMI ÉS KULTURÁLIS HATÁRVONALAK

BÉKÉT A CSÖNDDDEL, BÉKÉT KI KÖT? A KIMONDHATATLAN AZ ÉSZAKÍR ÉS AZ ERDÉLYI MAGYAR KÖLTÉSZETBEN

Mottó:¹

Kányádi Sándor: *Időmadárijesztő*
– Dráma három percben
(Ketten jönnek emelt fővel)
– Időmadárijesztő. (bizonytalanul) – Politikus?
(nemet int) (nevetnek) – Hát akkor?
– Vers.[...] – Némavers?
– Némavers. De csak legbelül
szokott megjelenni. Olykor nagyon
nagy példányszámban. [...]
(hallgatnak) – Vigasznak se rossz. Ezután
majd, amikor már-már véreembe rögsődnek
a ki nem mondható szavak, megpróbálom
nagy költőnek érezni magam. Köszönöm.
– Szóra sem érdemes, költőtárs.
(Lehajtott fejfel mindketten el.) Függyöny

Sándor Kányádi: *Time-scarecrow*
– Play in three minutes
(Two characters come holding
their heads high)
‘Time-scarecrow.’ (uncertain) ‘Politician?’
(beckons no) (they laugh) ‘Well then?’
‘Poem.’ [...] ‘Mute poem?’
‘Mute poem. But it would occur
only deep inside. Sometimes in
great number of copies. [...]
(they keep silent) [...] ‘Not bad for consolation
either. From now on, when the unspeakable
words start coagulating in my blood, I shall
try to feel like a great poet. Thanks.’
‘Not at all, my friend.’
(Heads down they exit both) Curtain

Az íreket és a magyarokat történelmük során gyakran sújtotta kényszerű *silentium*. A hallgatás évszázados hagyománnyá vált e két nemzet lírájában. William Butler Yeats nem sokkal a szabad író köztársaság kikiáltása után (1922) írta meg a mából visszatekintve kétségtelenül prófétai előérzetekkel teli, akkor fenyegető jóslatnak tűnő figyelmeztető versét:

Seregélyfészek ablakomnál: Bezárva, kétségek között/ Ülünk a házban, el-
szigeteltek; [...] Kitaláltunk s elhittünk meséket,/ A szívünk így embertelen
lett;/ A gyűlöletünknel tán sekélyebb/ A szerelmünk; ó, ti házi méhek,/ Kast
rakni üres fészkeembe gyertek. (ford. Imreh András. Yeats 2000. 134–135.)

The Stare's Nest by My Window: We are closed in, and the key is turned/ On
our uncertainty [...] We had fed the heart on fantasies,/ The heart's grown

---

1 Kányádi 2000. 177. A tanulmányban közölt versfordítások, ha a szöveg alján nincs feltüntetve a fordító neve, jelen munka szerzőjétől származnak. Néhány versfordításom megjelent (a *Nagyvilág*, *Helikon*, 2000, *Látó* hasábjain), mások első közlése e tanulmány keretein belül történik meg.

brutal from the fare,/ More substance in our enmities/ Than in our love; O
honey-bees,/ Come build in the empty house of the stare. (Yeats 1997. 208.)

Az 1848–49-es magyar szabadságharc példa nélküli kegyetlen megtorlását Vörösmarty Mihály az *Előszó*ban (1850) a tél életet elnémító uralmával azonosítja: „Most tél van és csend és hó és halál”. Peter Zollman fordításában: „It’s winter now and death and snow and stillness.” (*Prologue*. Dávidházi et alii 2007. 82–85.) A trianoni országvesztés (1920) tragédiáját Reményik Sándor hasonlóan elemi természeti képben rejti el *Keserű szívvel* (1924) című versében: „Szétporlanak az aranyszőlámok. Iszapos durva röggé”. „Golden slogans dissolve into rough lumps of sludge” (*Sick at heart*).

A hallgatás tulajdonképpen beépült mind az ír, mind a magyar nemzeti azonosságtudatba. Természetesen lényeges eltérések is vannak a két nemzet hallgatása között. Az írek nyelvvesztéséről már a tizenharmadik században dokumentumok szóltak (Pintér 2012. 291–299.), és ugyanekkor kezdődött a gyarmatosítók propagandája, mely a meghódolni nehezen akaró nemzetről megdöbbentően negatív, megalázó, lealacsonyító közhelyeket terjesztett. Az erős magyar feudális királyság 1526-ban bomlott fel, és a nemzeti polgárosodás sok megszakítással, csökevényesen ment végbe, a magyar nyelv ezzel szemben többé-kevésbé még a kisebbségbe szakadt nemzetrészek száján is eleven maradt. Az északír nemzet alig másfél évtizede még véres terrorcselekményekben bővelkedő, civil áldozatokat szedő polgárháborút (1969–2001) vívott nemzeti, vallási és politikai hovatartozásáért. A magyar nemzet és a nemzetiségi sorban élő magyarok vereséget vereségre halmoztak a 20. században, a hatvan éve vérbe fojtott forradalom (1956) óta csak a békésnek mondható, tulajdonképpen elfojtott és meghasonult rendszerváltás (1989) történt meg. Igaz, a rendszerváltással megrázó polgárháborúba sodródott a délvidéki magyarság, Erdély „fekete márciusa” ártatlan emberek évekig tartó bebörtönzését, meghurcolását eredményezte, és mindkét trauma nyomán felerősödött a magyar kisebbségek kivándorlása, illetve áttelepülése az anyaországba. Bár ma már az ún. jólétre berendezkedett EU-államok keretei között találhatjuk mindkét nemzet jelentős részét (leszámítva pl. az ukrainai magyarokat), e két nemzetet felszabdaltságuk és belső ellentmondásaik is egyelőre még sok szállal a hagyományaikhoz kötik és kultúrájuk válságkezelő tartalékaira utalják.

Mind az északír, mind az erdélyi magyar 20–21. századi költészet bővelkedik a csend, a hallgatás motívumaiban. A kimondhatatlanság kényszerzubbonyába bújó rémület, felháborodás, gyász, düh, szégyen: elkerülhetetlenül az önkínzás gesztusaira kényszerítik a szellem emberét, különösen azt, aki egy nemzeti közösség éntudatának nyelvi kifejezésére teszi fel életét. Ugyanakkor az erdélyi és az északír hallgatás önkéntes vagy erőszakolt kényszerhelyzetei nem akármilyen költészetet teremtettek. Ez a fajta költészet éppen a szükségből kovácsol erényt,

azaz a sötét valóság ellenére „édes fényt”,² éltető energiát sugároz. A kimondhatatlanhoz való már-már rögeszmés ragaszkodás így lesz az egyetlen jó válasz, menedék és haladék az erkölcsi széthullással szemben egy-egy életformájában, eszményeiben, fennmaradásában fenyegetett nemzeti közösség számára.

Az alább következő, párhuzamba állított, egymás tükrében vizsgált versekkel és versfordításokkal természetesen nem célolok a szó szoros értelmében vett rokonságot megállapítani két egymástól földrajzilag, történelmileg, társadalmilag és nyelviileg távol eső nemzet között. Igaz, beszélhetünk hasonló régi és erős közösségmegtartó hagyományokról, hasonló súlyú történelmi vereségekről, hasonló tömeges szegénységről, üldözöttségről, válságtudatról és humorérzékről is: mindezek, mint láthatatlan hidak, összekötik tágabb értelemben véve magyarok és írek szellemi beállítódását, természetét. Tanulmányomban azt szeretném bemutatni, hogy az északír és az erdélyi magyar költők csendje több volt és több lehet ma is, mint gyász, kényszer vagy önfeladás. Végzetes hatása volt az elhallgatásnak az ógörög lakóniai városállamban, Amyclae-ban. A városállam vezetői a sok vaklármát megelégtelve egyszer megtiltották, hogy az örök továbbra is jelt adjanak, ha érkezni látják a spártai támadókat. Ezért a következő támadás készületlenül érte az elhallgatott várost: Amyclae elveszett.

Nem így történt az erdélyi és az ír lírában. A költői elhallgatás egy adott vers világán belül jön létre, de kifeje irányul a vers címzettje felé: fokozott éberségre, a hallgatás rejtjeleinek megfejtésére ösztönzi az olvasót. Verset és közönséget termékeny csend köti össze. Paul Muldoon *Írország* (1980) című versének tömörsége nyugtalanító és felkavaró.

Paul Muldoon: *Ireland*

The Volkswagen parked in the gap,

But gently ticking over.

You wonder if it's lovers

And not men hurrying back

Across two fields and a river. (Muldoon 2001. 82.)

Paul Muldoon: *Írország*

A Volkswagen a térközön megáll,

Csak halkan ketyegve.

Ámulsz, ha szerelmespár,

Nem futva távozó férfiak

Két mezőn és egy folyón át.

2 Jonathan Swift a *Könyvek csatája* (1704) című szatírjában használta e kifejezést, amelyet aztán Matthew Arnold kultúraelméleti írásaiban átvett. A swifti kifejezés lehetséges forrása Seneca 84. *Erkölcsei levele*.

A szűkszavú öt sor mögött kérlelhetetlen valóságselemek rejtőznek a hetvenes évek rettenetes ír mindennapjaiból. Azt a pillanatot rögzíti szinte filmes technikával, késéles tárgyilagossággal a vers, amely után már a robbanás következik: az autó vagy az ír nemzeti ellenállás ketyegő bombáját rejtje magában, vagy egy szerelmespár titkos találkájának hevességét. Muldoon elég merész és szokimondó, ahogyan az emberi világ rendjét sértő két eseményt, magán-, illetve közszférát egybemossa. A költő a befogadóra bízta, mitől rendüljön meg leginkább: a terrorcselekmény minimalista leírásától egy nyúlfarknyi versben, vagy attól, hogy a szerelmi légyott képét olyanként villantja fel a vers, mint ami tulajdonképpen szokatlanabb, váratlanabb, kevésbé feltételezett esemény az országos méretű, közvetlenül életeket követelő, de átláthatatlanabbul működő erőszak idején. A Volkswagen utalás az írek németekkel való második világháborús együttműködésére. A két mező és a folyó képe sok ír népdal és ballada tartozéka, ugyanakkor Írország tágas térsége itt azt a társadalmi vákuumot jelenti (erre a „gap” is utal), amelyből kinőtt az 1960-as évektől 2000 körül hízódó, eufemisztikusan Troubles névvel felcímkézett polgárháború. Muldoon verse szófukarságával tiszteletben tartja a nagybeteg nemzet érzékenységét: nem mondja ki, csak jelzésszerűen tartalmazza a szétszabdalt, megsebzett emberi közösség szegényét és fájdalmát.

Hasonló csend-teret hoz létre maga körül Lászlóffy Aladár *Csíksomlyó. Búcsújárók* (1996) című költeménye. Akárcsak Muldoon, Lászlóffy is az objektív tárgyas hangnemet választja. Szenvtelen, személytelen jelenlét mögé rejtőzik, hogy csak a tárgyát ábrázolja. Címbe jelzett tárgya a csíksomlyói búcsújárás, de érdekes módon ez a zárandoklat térben és időben kiszélesedik: Lászlóffy a honfoglalás és a modern népvándorlások útjait veti egybe egyfajta magasabb, történelmi korok fölötti távlat szempontjából. A csíksomlyói búcsú címbe foglalt ürügyén Erdély moldvai határvidékét a csángóföld egyik legjellegzetesebb kapujánál az ezeréves magyar határt, a székely katolicizmus csodatevő zárandokhelyét rögzíti egy égi kamera. A vers feszültségét az adja, hogy több nagyon is konkrétan meghatározott mozgalmas történelmi pillanatból nem az eseményeket, a bennük részt vevő embereket láttatja a költő, hanem a zárandoklat természete szerint „felfele néz”. Az égi kamera pedig rámered az eseményeket követő csendre és mozdulatlanságra. A magyar honfoglalás, illetve a magyar üldözöttek több hullámban lezajlott évszázados menekülési útvonalai a második világháború lezártakor kialakult helyzet nyomait viselik, erre utal a tájkép csata után: szovjet tankok nyoma a sárban. Az égi felvevőgép közömbösen „ráfagy” e kihaltak, elhagyottak, élettelennek bemutatott vidékre. Az isteni teremtő tudata Lászlóffy szkeptikus metaforájában nem mindentudó: „nem tudja, mire vár” a dermedt táj fölött. Mégsem erőltetett beleértés, hogy a nemzetföltés kimondhatatlan fájdalmától a remény konok, logikátlanul következő akarásáig ível ez a versen végigvonuló néma égi mozi-metafora. Az új nemzedékek a fenti vetítógép számára nem emberek, hologramok csupán, és a világ öntőformái véglegesnek tűnő keretek között tartják a magyar haza határain kívül rekedteket: mégis a vers felvillant valakit, aki elindul a sárban.

Lászlóffy Aladár: *Csíksomlyó. Búcsújárók*

A vonulások évszázados útján/ hernyótalp-mintásra fagyhat a sár./ kiégett löveg áll a csorda kútján./ Az ég lenéz, nem tudni, mire vár./ Felhők feletti vetítőszobákban/ új nemzedékek hologramjai./ A világ végleg kész: mindegy, hogy sár van,/ az utakon elindul valaki...³

Aladár Lászlóffy: *Csíksomlyó. Pilgrims*

Along a long crossroads of migration/ mud often freezes in tanktrack pattern./ spent gunfire lurk at the cattle's manger./ The sky stares down in blank expectation./ Above the clouds in rooms of projectors/ holograms of new generations show up./ The world is done for good: despite the mud/ somebody will walk on for the crossroads...

Ha összehasonlítjuk Muldoon és Lászlóffy versének keletkezési idejét, magyarázatot is találhatunk arra, hogy miért szófukarabb az ír vers magyar párjánál. Mert az ír költő a polgárháború véres napjaiban vetette papírra versét, és a háborúban mégsem hallgató múzsák azért csak szűkre szabták a kimondható szavak mennyiségét és hatáskörét. Az erdélyi vers viszont a passzivitásba lefojtott évtizedek után már a szocialista diktatúra viharosságában kétes megdöntése után született, amikor viszonylag szabadon lehetett beszélni az addig tabunak számító nemzeti-nemzetiségi sors kérdéseiről: csakhogya cenzúra hiánya nem kínált semmilyen megoldást a „fagyasztott” közösségi problémákra.

Amikor Muldoon *Írország* című versét írta, Erdélyben tilos volt számtalan téma, például magyar helységneveket sem lehetett nyomtatásban közölni. Dsida Jenő *Kerülöm a nevedet* (1930) című verse korábban született, a trianoni döntés gyászában. A versben jóval hagyományosabb, közvetlenebbül személyes költői jelenlétet találunk. A költő maga számúzi szótárából a számára legkínzóbb szót, Erdélyt. Ez a belső emigráció állapota mégis szüntelen tudatos találkozás a tabutémával, egyfajta szellemi szintű visszafoglalása az elhallgatott szülőföldnek. Ettől olyan megrendítő erejű a vallomás.

Dsida Jenő: *Kerülöm a nevedet*

És mégis kerülöm a nevedet,/ melyet káromkodó kocsisok és/ esküdöző kalmárok szájából hallok,// melyben önhitt szónokok dagasztják/ nagygyá magukat[...]/ vagy csak kívánlak és elhatározom:// ma minden kézfogásban a te kezre/ ismerek. (Dsida 2012. 273.)

Jenő Dsida: *I Avoid Your Name*

And yet I avoid your name, name/ I hear from the lips of cursing drivers,/ from swearing merchants,/ name by which self-complacent/ orators grow

enormous [...] I just long for you and therefore decide:/ today in each and every handshake I'll find you.

Érdemes megfigyelni, ahogyan az északír háborús évtizedek múltán a néma szenvedés mint költői téma hangsúlyozottabban előtérbe kerül az ír költészetben, a gyógyulás céljából, míg a polgárháború alatt a költők lakonikusan csak rögzítették a szégyen, a felháborodás és a gyász szüntelen sokkjait. A sebtakargatás hősi gesztusát Seamus Heaney a közösségért szóló költészet mindenkori nemes, a priori feladatának véli. Sodró erejű a 2001-ben Ted Hughes emlékére írt episztolája. A nyelv képes hömpölygő bánathullámokban ütlegelni – ez nehéz sorsú népek kultúrájában nemes hagyomány –, de a vers teremtőereje éppen abban áll, hogy megtörje a valóság tudat létező, uralkodó formáit, és új mintákat kínáljon fel az adott valóság új szempontú megélésére, a változás és változtatás reményében. Ugyanakkor a szemérmes lélek hallgatása Istenre, az ihletre, versre és önmagáért fizetendő örök tartozására teszi nyitottá az embert.

Seamus Heaney: *To His Work in the English Tongue*

I. Post-this, post-that, post-the-other, yet in the end/ Not past a thing. Not understanding or telling/ Or forgiveness./ But often past oneself,/ Pounded like a shore by the roller griefs/ In language that can still knock language/ sideways.

V. Soul has its scruples. Things not to be said./ Things for keeping, that can keep the smallhours gaze/ Open and steady. Things for the aye of God/ And for poetry. [...]/ "A dividend from ourselves," a tribute paid/ By what we have been true to. A thing allowed.⁴

Seamus Heaney: *Angol nyelven írott művéről* (ford. Mesterházi Mónika)

I. Poszt-ez, poszt-az, poszt-amaz, végül viszont/ Semmin sincs semmi túl. Megértésen, elmondáson,/ Se bocsánaton./ Mégis gyakran túl magunkon,/ ha a nyelv hömpölygő bánathulláma ütlegel,/ Amely magát a nyelvet néha fellöki. V. Szemérmes a lélek. Van, amit nem mond el./ Amit megtart, ami a hajnali tekintetet/ Egyenesben és nyitva tartja. Isten/ És a vers dolgai. [...]/ „Osztalék önmagunktól”, tartozás, amit/ Azzal ró le, amihez hű az ember. Ami nem tilos. (Heaney 2010. 345–347.)

Erdélyben Trianon után nem sokáig létezett valódi fórum, ahol a magyarság összehangolt cselekvésterveit sikerrel szervezhette volna. A hazavesztés gyászát, a meghasonulni kényszerült nemzet tudat kínját, a hallgatásra ítélt közösség pusztulástól való félelmeit sem volt tanácsos szabadon kifejezni. Az élet, de a nemzeti öntudat, a szellemi élet, így a költészet is, mint egy láthatatlan felekkel vívott

4 thevalueofsparrows.com/.../poetry-a-new-work-in-the-e..

háborúban – így az északír polgárháborúhoz hasonlóan – végletes körülmények közé szorult. Keserű iróniával mondhatjuk, hogy a kultúra talán eredendő, lényegi szerepkörét kapta vissza az említett két nemzet vészterhes életében. A költészet a jelképes cselekvések színterévé válik azok életében, akik számára a valóság valamilyen oknál fogva megtagadja az egyéni és közösségi sorsok tevékeny, szabad alakítását. Mi több, ahol az emberek igazsághoz és igazságossághoz való joga alapvetően sérül – háborúban, diktatúrában –, ott a kultúra hatásköre kiszélesedik, mert azonnal ennek az elemi közösségi jognak a gyakorlását is el kell látnia. Erről a megnövekedett költői felelősségről vall Kányádi tömény kis szerepverse, a *Rövid könyörgés kettétört hajón* 1975-ből. Ekkorra az erdélyi kisebbségek sorsa végleg elsötétült, politikai képviselő nélkül maradt, elindult a kiszökések, kiházásodások divata, miközben kiváló (nemcsak magyar) közösségi embereket tüntetett el a diktatúra egyik napról a másikra. Kötelezően tombolt a szocialista optimizmus.

Az erdélyi magyarság sorsát a költő egy tengeri viharban kettétört hajó tömény – a címre és a képvers alakjára bízott – allegóriájában fejezi ki. A tengerbe fulladás elkerülhetetlen, a költő pedig verset ír, és tehetetlenségén, azaz költői felelősségének haszontalanságán érzett dühét újabb metafora jeleníti meg, amely visszacsatol a cím hajótöröttjeihez: az önkínzó szerzetesek összes bűntudata és sebe sem menti meg a kettétört hajót a süllyedéstől. Ezért elegendő egy rövid könyörgés is, mert hiábavaló, nem menti meg a szerzeteseket sem a nyugtalan örökléttől, villan fel öniróniával Kányádi keserűsége. A miniatűr vers a kiábrándult önvád, sőt az önutálat hangján zárul, hiszen a költő, bármilyen lelkesen, bár hiábavalóan gyakorolja hivatását, mégiscsak nyugodt éjszakára vágyik. Tudjuk, erre sok értelmiséginek gyakran nem volt esélye a titkosszolgálat buzgalma miatt.

Kányádi Sándor: *Rövid könyörgés kettétört hajón*

undorodom a verseimtől uram
mint sebeiktől az önkínzó
középkori szerzetesek
adj nekik nyugtalan
öröklétet nekem
jó éjszakát
amen (Kányádi 2000. 183.)

Short Prayer on a Ship That Split in Two

I loathe abhor and hate my verses Lord
as self-torturing medieval monks
loathe their bleeding wounds
give them a restless
eternity but for me
a good night
amen

Érdemes összehasonlítani, hogyan „hallgat” az északír, illetve az erdélyi magyar költészet az anyanyelv-anyaország kérdésköréről. Az erdélyi líra egyik központi témája az anyanyelvhez való hűség. A haladás, a kultúra holland fellegvárában tanultakat otthoni talajban meggyökereztető Apáczai Csere János a megtartó hűség egyik legnépszerűbb alakja irodalmunkban, neve önmagában is a nemzeti megmaradni akarás tömény jelképe volt a szocializmus éveiben. Ehhez a költőnek nem kellett sokat hozzátennie, ha már szólni is veszélyes volt – így járt el Kányádi *Apáczai* (1975) című versében. A címmel már sokat elmondott azokból a keserves kisebbségi gondokból, amelyeket akkoriban kimondani, megfogalmazni, kinyomtatni nem lehetett. A külföldi tanulmányaiból hazatért, küzdelmeiben magára maradt, kíméletlenül megbírált, tevékeny közéletében hátráltatott tudós utolsó menedéke a felvilágosodás tudásának magyar nyelvre való átültetése volt. Hasonlóképpen, az anyanyelv maradt egyetlen kincse, végső batyuja, mentő fegyvere a létében és önazonosságában lepusztított romániai magyar nemzeti közösségnek. Így ír Kányádi vázlatos tömörségű versében (*Apáczai*): „egyetlen batyunk botunk fegyverünk/ az anyanyelv” (Kányádi 2000. 179.) – „our single bundle stick weapon is/ mothertongue”.

A *Noé bárkája fele* (1973) című versében, mely egy Nagy Imre-festmény háttára készült, a bibliai özönvíz vízióját Kányádi úgy idézi fel, hogy a megmaradás eszközéül az anyanyelv minden szavának, rétegének megőrzését, maradéktalan behordását vetíti rá az ótestamentumi történetre: „Be kell hordanunk, hajtánunk mindent./ A szavakat is.” (Kányádi 2000. 197.)

Towards Noah's Ark: „We must harvest, gather in everything./ The words too.”

A szocializmus letűnte óta a nyelvi megmaradás kérdéséről nyíltabban lehet beszélni, de ennek ellenére a tömbmagyarságból régen vagy újabban kiszorult közösségek nyelvvesztését tragikus traumaként állítja elénk Domokos Johanna *Langue* (2006) című verse.

Domokos Johanna: *Langue*

hol/ a fájdalomt/ behatároló nyelv,/ mely feloldja/ a „nem tudom, hogyan-”t./
 anya-hanggal érinti s/ magába zártságából/ visszaemeli a kiszakadót - nyelv
 [...] ég az üzemanyag/mit magával hozott,/ annak füstje vastagon takar/ tu-
 lajdonképpen olyan akarna lenni ez a nyelv,/ mint egy kiheverhetetlen, gyó-
 gyíthatatlan megrázkódtatás (*Helikon* 2006. július 10. 6–7.)

Where is the language/ that confines pain,/ dissolves the 'I cannot tell'/ an-
 swer to one's mother-/- a voice touches and redeems the dissident from/ self-
 imprisonment-/- one's mother-tongue? [...] The fuel carried along burns/ its
 thick smoke hides all,/ in fact such a language/ would rather be an unhea-
 ling, an incurable/ trauma

Rendkívül tanulságos látni, ahogyan északír versekben a nyelvvesztés traumáját fátyolvékony humorral vegyes rezignáció „enyhíti”, illetve szoros, közvetlen összetartozások baráti gesztusai és egy cáfolhatatlanul transzcendens válasz gyógyító hite „kezeli”. Michael Longley költőbarátjához, Derek Mahonhoz írt episztolája (2006) a megbékélés hagyományos helyén, a csendes temetőkertben keres és talál vigaszt a majdnem kihalt anyanyelv tényére. Elegáns humor, sőt a tényekkel szemben előzékeny önirónia csattanója néz össze cinkosan az olvasóval: nem olyan rossz a szöszegett veszteseknek és az áldozatoknak sem, ha velük Jézus beszélget – írül...

Michael Longley: *Letter to Derek Mahon*

We were tongue-tied/ Companions of the island's dead/ In the graveyard among the dunes,/ Eavesdroppers on conversations/ With a Jesus who spoke Irish –⁵

Michael Longley: *Levél Derek Mahonnak*

Béna nyelvel/ Néma társai voltunk a sziget holtjainak/ A temető hantjai között,/ Hallgatóztunk, mit tárgyalnak/ Egy írül beszélő Jézussal –

A csend szinte állandóan jelen lévő, ellentmondásos szereplőjévé vált az északír és az erdélyi magyar költészetnek. Mint Shakespeare szonettjeiben az idő, mely felfalja vagy (meg)gyógyítja az embert. Érdekes tapasztalni, hogy mindkét nemzet költői ugyanazokhoz az erőforrásokhoz folyamodnak küzdelmükben, hogy a bűnös tehetetlen hallgatásból termékeny, cselekvő hallgatást formáljanak. Ezek az erőforrások: a gyermekkor és a nemzeti történelem elevenen őrzött, személyessé és egyformán bensőségessé hevített emlékei.

A csend a hétköznapok megtartó kereteit jelenti Szilágyi Domokos *Az ünnep* (1972) című versében. *Apám névnapjára* (1958) című versében magasztos portrét fest lelkész-édesapjáról, aki családjáért felelősen hallgatott, azaz a csennel se nem vádolt, se nem helyeselt, hanem a túlélés kedvéért az időre bízta, hogy majd az hozza el az egyénileg kibogozhatatlan társadalmi dilemmák megoldásait. Ám a költő számára a hallgatás elviselhetetlen kötélzártot jelentett. *A Halál árnyéka* (1960) című fúgaszerű poémájában a második világháború koncentrációs táborainak felidézése a megfélemlített kortárs világ megjelenítésére is alkalmat nyújt.

Szilágyi Domokos: *Halál árnyéka*

neved nincs/ tárgy vagy csupán/ [...] beszélni tudsz ugyan de nem tanácsos/ és nem tanácsos hallgatni sem/ és nem tanácsos aludni nem tanácsos virasztani/ [...] nem tanácsos részt venni/ nem tanácsos közömbösnek maradni/ [...] szokd meg hát/ [...] s a legborzasztóbb az hogy megszokod (Szilágyi 1978. 63–66.)

Domokos Szilágyi: *Shadow of Death*

unnamed you/ are an object/ [...] actually you can speak though it is unwise/
and it is unwise to keep silent too/ and it is unwise to sleep unwise to stay
awake/ [...] unwise to participate/ unwise to stay indifferent/ [...] get used to
it/ [...] and the most horrid is you get used to all

Könnyen azonosulhatunk Szilágyi Domokos egyes szám második személyben megszólított lágerlakójával, aki a közelmúlt része. Nehezebb felfedezni Seamus Heaney *Punishment* (1975) – *Büntetés* című versében a jóval messzibb múltból származó áldozat (ugyanúgy közvetlenül megszólított) személyét, akire még az emberi életeket és viszonylatokat borzasztóan összekuszáló ír polgárháború néhány alakját is rávetíti a költő.

Heaney-t egy csokor vers megírására ihlette az a kelet-németországi régészeti feltárás (1952-ben kezdődött, a leletek meghatározása máig tart), amely egy tőzegláp alján egy ősi törzs rendkívül jól konzerválódott emberi maradványaira talált. A tőzgekitermelés Írországban is hagyományos munka volt. Heaney az ősi törzs elősejle alakjait, tárgyait és rítusait képzelete színpadán összeméri az ír múlt és jelen kimondhatatlanul ellentmondásos viszonyaival. Így születnek a *Bogland – Lápvilág* kötet (1969) különleges darabjai. Egy fiatal lány (mára felmerült az is, hogy talán mégis inkább fiú lehetett, de ez a vers témája szempontjából mindegy) megszenesedett, mocsárban konzerválódott teteméről megállapították, hogy törzsi büntetés áldozata volt, víz fölött akasztották fel, úgy, hogy a víz és a kötél együttesen ölje meg, házasságtörésért vélhetőleg. Heaney a fiatal lány alakját azokkal az ulsteri lányokkal „rokonítja” versében, akik angol katonákkal barátkoztak a polgárháború idején, és az angolokra dühös ulsteri önbíráskodás ezért kitagadta őket, a lányok kátrányban végezték. A költő megrendülése egyszerre ítéli el a büntetés végrehajtóit és menti fel az áldozatokat mindkét idősíkra vonatkozólag. Ugyanakkor Heaney az őszinteségben továbbmegy. Jelen időre feszíti a dilemmát: szinte szereti a valamikori lányt, de a közösséghez tartozóan mégiscsak együttérzés helyett saját félelmeibe kapaszkodva csatlakozna a rituális büntetéshez, a csend köveivel sújtva a bűnbaknak megtett vétkes, de érző és együttérzésre vágyó emberi áldozatot. És ennél is mélyebbre ás lelkiismeretében. A hajdani lány hűgáinak nevezi az ír kamaszlányokat, akiket a háború érzéketlensége ítél el, ha a háború keretein kívülről szemléljük, egészen képtelen váddal. A költő keserű öngúnnal magát néma kukkolónak nevezi, aki, mert jelen van és semmit sem tesz, cinkosa a bosszúállóknak. Tehetetlen kiábrándulás vagy pokoli józanság szavai általános, már nem csak északír vagy nem csak ősi láplakói szinten foglalják össze az emberi közösségek rendre és igazságra törekvésének ellentmondásos, abszurd eltorzulását. Heaney a civilizáció értelmét kérdőjelezi meg: mit ér a közösség, ha olyan végletes felháborodáshoz és tettekhez vezethet, mint az északír lányok kátrányban égetése volt, és mivel volna módszere különb az ősi bosszúnál? A különbség talán annyi, hogy a modern ember tudja: elidegenítették

önmagától és közösségétől, míg az ősi horda tagjai ösztönösen cselekedtek az egyetlen biztonságosabbnak tudott közösség védelmében...

Seamus Heaney: *Punishment*

[...] before they punished you
you were flaxen-haired,
undernourished, and your
tar-black face was beautiful.
My poor scapegoat,
I almost love you,
but would have cast, I know,
the stones of silence.
I am the artful voyeur
[...] I who have stood dumb
when your betraying sisters,
cauled in tar,
wept by the railing
who would connive
in civilized outrage
yet understand the exact
and tribal, intimate revenge.
(Heaney 1998. 112–113.)

Büntetés (ford. Gerevich András)

[...] a büntetés előtt
lenszőke voltál,
gyönyörű, vékonyka arcod
most szurokfekete.
Szegény kis bűnbakom,
szinte szeretlek,
de rád vettem volna
a csend köveit.
Ravaszkukkolóként
[...] Én, ki némán néztem
Áruló hűgaidat
Kátrány-burokban
Sírni a rácsnál.
Én, ki civilizált ésszel
Felháborodnék,
Mégis értem e pontos,
Meghitt, ősi bosszút.
(Heaney 2010. 95–96.)

A létében veszélyeztetett közösség élni akarása a témája Kányádi Sándor *Fekete-piros* (1972) című modern rapszodiájának, melyben a költő ismét a személytelen hangnem mögé rejtőzik. Érintettségét ezzel azért nem leplezheti: a szenvedélyes verset talán csak az ismétlések tartják mederben, és a bemutatott „néma” táncok konok ritmusa. A Kolozsvártól nem messzi Szék fiataljai munkát keresve beáramoltak a nagyvárosba, s bár cselédsorba kerültek, hagyományait nem adták fel. Valóban, a városokba vándorló és beolvadó falusiak közül a széki lányok-nők ma is kiemelkednek hagyományos vörös-fekete népviseletük által. A hetvenes években a széki fiúk és leányok minden kimenős délutánjukon zeneszó nélkül is kitartóan, népviseletükben táncoltak a kolozsvári postapalota előtti aszfalozott téren, mintha csak otthon lettek volna. Kányádi tollán a kép a székiek ragaszkodásáról régi életformájuk darabkáihoz gyönyörű metaforájává magasodik minden elnyomott közösség megmaradásért folytatott küzdelmének. E küzdelem esélyei lehetnek csekélyek, mint a néma táncmulatságnak, de mégiscsak életben tartják és összetartják a közösséget. Kányádi zseniális ötlettel párhuzamot állít fel a székiek néma tánca és az őket, azaz a rendbontást feljegyző némán másoló kazettaszalagok tekeredése között. A verszáró kép telitalálat és egyben katarktikus. Egyrészt a román titkosszolgálat visszajátszhatja a rögzített hanganyagot, de ha az néma, nem árulkodik semmiről, és megmenekülnek a székiek. Másrészt a

széki táncrend lassú és gyors, élet és halál (fekete piros fekete) között ívelő pólu-saival a közösségi megmaradás záloga (koporsómegváltó jászol), némán is bátor hitvallás és abszurdításában is élet.

Kányádi Sándor: *Fekete-piros*

Fekete-piros csütörtök/ és vasárnap délután/ – amikor kimenős a lány –,/ [...] Akár a kéz, ha ökölbe kékül./ Zeneszó, énekszó nélkül./ Egy pár lány, két pár lány/ fekete-piros fekete/ táncot jár./ [...] A magnó surrog így./ amikor hangtalan másol./ [...] A magnó surrog így./ S amit ha visszajátszol?/ Koporsó és Megváltó-jászol.” (Kányádi 2000. 153–155.)

Sándor Kányádi: *Black-and-Red*

Black-and-red Thursday and/ Sunday afternoons/ when maids go out to pick and choose./ [...] When hands clenched in fists turn blue./ With no music, no singing./ Two girls, four girls in pairs/ black-and-red and more black-and-red/ dance in a ring./ [...] Tape recorders whirr thus/ when they copy soundlessly/ [...] Tape recorders whirr thus./ What if you play it backwards?/ Coffin and the Saviour’s manger.

Paul Muldoon *Hedgehog* (1973) *Sündisznó* című verse kétségtelenül másféle csendet ábrázol, mint a *Fekete-piros*, nem is rapszódia, hanem egy erősen titokzatos és kesernyés, talán éppen mérges fabula. A csiga és a sün allegóriája a költő hallgatásának egyik legrejtélyesebb példája. Nem tartalmaz megfejtő kulcsot önmagához. A csiga és a sün egymástól függése egy szemlélődő, talán bíráló és beavatkozni igyekvő „mi” közösség előtt zajlik. A csiga odasodródik a sün elé, a sünnel feltárukozik – a sün csigával is táplálkozik. A sün viszont nem „ad ki” magából semmit, asszimilálja a csigát és nem tárulkozik fel. A „mi” közösség rábeszélni próbál, szeretné kicsalni a sün titkát, „szeretettel” hívja elő tüskéi mögül, de nem sikerül. Vajon a közösség valóban szereti a sünt, vagy csak ravaszul ártalmatlanná akarja tenni? Áldozat-e a csiga, ha a sün félelmetes, de legalábbis rejtélyes és kiismerhetetlen ragadozó? A „mi” közösség kérdése: miért nem bízik a sün? Ki számára válik jézusivá a sün, az istent szinte elfelejtő közösség vagy a csiga számára? Mi nagyobb, a sün magányossága-zártsága vagy a csiga naivitása? Legkülönlegesebb fordulata a versnek az utolsó szakasz, amelyben a „mi”-közösség szinte felejt, hogy már egyetlenegy isten sem fog bízni ezentúl a világban. Képtelenül egyszerű és megfejtethetetlen drámavers ez abból az időből, amikor bombák hulltak civilekre, ártatlanokat változatos módokon megkínóztak és megöltek, és nem volt igazságos sem a támadó, sem a védekező. Muldoon talányos verse kapcsán érdemes Schopenhauer sünn-metaforájára gondolnunk, mellyel Schopenhauer az emberi kapcsolatokban rejlő ellentmondásos közeledést, távolodást, illetve az intimitás sebezhető voltát firtatja.

Paul Muldoon: *Hedgehog*
 The hedgehog gives nothing
 Away, keeping itself to itself.
 We wonder what a hedgehog
 Has to hide, why it so distrusts.
 [...] We forget the god
 under this crown of thorns.
 We forget that never again
 will a god trust in the world. (Muldoon 2001. 22.)⁶

Paul Muldoon: *Sündisznó*
 A sündisznó semmit ki nem talál
 magából, megmarad magának.
 Csodálkozunk, mit kell egy sünnnek
 rejtegetnie, hogy nem bízik senkiben.
 [...] Felejtjük istent
 e töviskorona alatt.
 Felejtjük, hogy soha többé
 egy isten sem bízik e világban.

Muldoon statikusnak tűnő és alig megfejthető tanulságú fabulája mögött óriási társadalmi megrázkódtatások húzódnak. A romániai diktatúra rejtettebben ható, kevésbé közvetlen, de rafinált és idegölő módszerei egyikét állítja személyes hangú, magát pajkos dalnak álcázó verse középpontjába Kányádi Sándor. *Az Elrontott rondó. Ad notam Charles d'Orléans* (1988) című vers reneszánszos lendületével egy kolozsvári értelmiségi kötelezően számozott írógépéről szól, de a kesernyés leltározás fókusza az egész magából kivetkezett világ horizontjáig tágul. Tanulságul mégis csupán egy számsor ismételhető, mellyel a társadalmi „rend” megbélyegezte, nemcsak áthágta a magánszféra és a gondolatszabadság határait. A költő írógépének szériaszáma stigmatizáló hatású: talán a szocialista demokrácia hiánya ily módon nevelte embereit öntudatra és ellenállásra.

Kányádi Sándor: *Elrontott rondó. Ad notam Charles d'Orléans*
 a szó fölsebzí nyelvemet
 gellert kap konok számon
 az idő lám kivetkezett
 emberi mivoltából
 a tél s a tavasz egyremegy
 források folyók csermelyek

várnék s nincs mire várnom
 nulla nulla hatvanöt hetvenhárom (Kányádi 2000. 265.)

Sándor Kányádi: *Rondeau impaired. Ad notam Charles d'Orléans*
 the word hurts my tongue
 my stubborn mouth rebounds
 see time unrobed and laid its mantle
 of humane nature by
 winter and spring they are but one
 fountains rivers streamlets creeks
 I would wait but nothing to wait for
 zero zero sixty-five seventy-four

Láthatjuk, hogy a kimondhatatlan elviselhető – megengedett kimondásáért való küzdelemben mind az északír, mind az erdélyi költők előveszik, felhasználják az összes hagyományos kifejezésmódot. Amikor pedig a költői képzelet tartalékaiból minduntalan új formákat keresnek és hoznak létre, nem a divatos modernség kényszeríti őket erre. Új tömlőbe tölteni a régi bort: hogy a veszélytudat, a gyász, a bűntudat, az érték- és felelősségtudat, a szabadulásvágy, a kiútkeresés sorvasztó küzdelme új beállítódásokhoz vezessen, és változtassunk valamicskét a megszokásainkon.

A Nobel-díjas Seamus Heaney egyik legmerészebb verse a *Whatever You Say Say Nothing* (1975) – *Bármit mondasz, semmit se mondj* című. Gondolati és indulati sokszínűsége miatt nehéz párba állítani egyetlen hasonlóan letisztult és újíító szemléletű erdélyi költeménnyel – talán részenként eggyel már érdemesebb. Heaney négy részre tagolja a vitairatokra emlékeztető esszéversét.

Az első részben Heaney több sikon folytat párbeszédet az erőszakosan kérdező és egyértelmű feleletet váró reprezentatív médiahangokkal, *Hamlet*-idézetre ravaszul ideológiai kliséket pufogat, a párbeszédszerű sziporkázást lírai hangnemre módosítja, de szinte durván visszavált önróniába. Durvaság szükséges ahhoz, hogy az önsajnálát bábját lehámozza a polgárháborús mindennapok „gyakorlati eszéről”. *És tör-éles őszinteség, hogy a túlélés mellé regeneráló gondolkodásmód csíráit keresse a képzelet és az eszmélet síkján.*

A második rész robbanó bombák, lángoló városrészek és holttestek mellé felsorakoztatja az ír történelem neves alakjainak galériáját, a nemzeti ébredés mozgalmától, ír hősök temetési beszédeitől a pápa jelenlétéig mindent egybezsúfol: képek és gondolatok, az állatvilág és egy megőrrült társadalom vívja haláltüsziját a verssorok szikár lüktetése alatt.

A viviseccio a harmadik részben elérkezik egyféle regeneráló gondolkodásmód kísérletéig. A híres északi visszafogottság eszményét villantja fel a történelem folyton ide-oda sodró áramában. Homérosz és az északír tartományok, kisebztet nyelv és világháborús morse-jeladás kavarnak össze egyetlen lenyű-

göző mindenséggé, amelyet el kell viselni a kézfogások, kacsintások, bólintások és eszme-csapdák földjén. A költő meg mit tehet? Itt él és rekedten dúdol...

A negyedik rész előbb halk idillt villant fel röviden, aztán beüt a bomba, a rémálom ismét tombol. Mintha filmen futna a sors, a pokoli élet-halál harc. Heaney úgy jut el egy csendesnek mondható – összeszorított fogakkal érezhető – megbékéléshez, hogy a fájdalomban szakképzett közösség nevében – mint „mi” – újra magához öleli nemzete nyomorúságait, vállalja közös kibeszélt és elhallgatott sorsukat.

Seamus Heaney: *Whatever You Say Say Nothing*

I. I'm writing this just after an encounter/
With an English journalist in search
of 'views/ On the Irish thing'./ [...] The times are out of joint But I incline
as much to rosary beads/
As to the jottings and analyses Of politicians and
newspapermen/ [...] 'Backlash' and 'crack down', [...] and 'long-standing
hate'?/ Yet I live here, I live here too, I sing,/ Expertly civil tongued with civil
neighbours/ [...] The 'voice of sanity' is getting hoarse.

II. Men die at hand. In blasted street and home/[...] We tremble near the
flames but want no truck/ With the actual firing.[...] Allergic equally to
Pearse and Pope./ [...] I sit here with a pestering/ Drought for words at once
both gaff and bait/ To lure the tribal shoals to epigram/ And order. I believe
any of us/ Could draw the line through bigotry and sham/ Given the right
line, aere perennius. (Craig 2006. 501–502.)

III. 'Religion's never mentioned here,' of course./ 'You know them by their
eyes,' and hold your tongue./ [...] The famous/ Northern reticence, the tight
gag of place/ And times: yes, yes. Of the 'wee six' I sing/ Whereto be saved
you only must save face/ And whatever you say, you say nothing./ Smoke-
signals are loud-mouthed compared with us:/ [...] O land of password,
handgrip, wink and nod./ Of open minds as open as a trap./ Where tongues
lie coiled, as under flames lie wicks./ Where half of us, as in a wooden
horse/ Were cabin'd and confined like wily Greeks./ Besieged within the
siege, whispering morse.

IV. [...] over in the trees/ Machine-gun posts defined a real stockade./ There
was that white mist you get on a low ground/ And it was a *deja-vu*, some
film with pain./ Coherent miseries, a bit and sup./ We hug our little destiny
again. (Heaney 1998. 123–125.)

Seamus Heaney: *Bármit mondasz, semmit se mondj* (I., II., IV. ford. Imreh
András, II. ford. KZs)

I. Épp az imént volt randevűm egy angol/ Újságíróval, kérdezett „az ír/ Do-
logról” [...] Az idő, az kizökönt/ Fülemben akár az imámalom/ Az összes
jegyzet, glossza, analízis/ [...] De én is itt élek és csevegek/ Civilizáltan isme-

rőseimmel/ [...] Közben a „józan hang” egyre rekedtebb. (ford. I. A. Heaney 2010. 102.)

II. Hálnak az emberek. Bombázott utcákon és otthonaikban [...] Reszketünk a lángok mellett, de nem cserélnők fel a tényleges tűzközelre. [...] Allergiások vagyunk Pearse-re és a pápára egyaránt./ [...] Itt ülök, bosszantó szomj gyötör a szavaktól, melyek egyszerre szigonyt és horgot vetnek./ Amint a törzs a szükséztávúság és a rend zátonyán/ Vergődik. Azt hiszem, bármelyikünk/ Meghúzhatná a vonalat vakbuzgalom és csalás között./ Ha megvolna a határvonal, az ércnél maradandóbb. (ford. KZs)

III. „Vallásról nem beszélünk”, ez szabály./ [...] „Szemről látszik, ki miféle”, de hallgat a száj./ [...] A híres északi/ „Szűk szó!”E hat vármegyében szemernyi/ Lankadás nélkül a csend egyre bomlaszt./ És mert sokkal jobb félni, mint megijedni./ Ha bármit is mondasz, semmit se mondasz.// A füstjel hozzánk képest harcriadó: [...] Hunyorítás, félmosoly, ujj az ajkakon-/ Fogékonyak vagyunk, mint a kelepcecék,// Nyelvünk kushad, kanóc a tűz alatt,/ A fél csapatot elrejtí a monstrem,/ A trójai ló, lapulunk, szánkon lakat./ Hogy – ostromlókat – elkerüljön az ostrom. (ford. I. A. Heaney 2010. 103.)

IV. [...] fönt géppuskafészek/ A fákon – élő cölöpkerítés./ Fehér, mélyföldi köd ült a tájon:/ Mint egy fogolytáboros, régi és/ Nyomasztó film, déja vu, néma álom.// A halál előtt van élet? Egy garázson/ Ez áll. Sebeinket nyalogatjuk, míg szeletnyi/ Nyamvadt pecsenyék sülnék külön parázson./ Kis sors, de a miénk. Ezt kell szeretni. (ford. I. A. Heaney 2010. 104.)

Heaney poémájának nyers-keserű zárórészével talán leginkább Székely János 1957-es *Tacaemus* című versét lehetne párhuzamba állítani. Az 1956-os forradalom megtorlása Erdélyben is szedte a maga áldozatait. Székely János költőnek, dráma- és prózaírónak egyaránt kiváló, és szófukar. A *Tacaemus*ban végig többes szám első személyt használ, és ezt szembeállítja a többes harmadikkal. Retorikailag mesterien jár el, hallgatásra mozgósít, miközben részletesen ábrázolja a frontot, az erőszak arcvonalát, ahol „ők” a hallgatásból még jobban megértik a fejükre olvasható bűneiket. Ez a vers még hagyományos kelléktárral dolgozik, és feltételezi, hogy a zsarnokságnak is megszólalhat a lelkiismerete.

Székely János: *Tacaemus*

Hát hallgassunk./ Mert hallgatásra ért meg az idő.// Voltak korok, hogy tisztelték a jókat,/ A sírni legjobban tudókat,/ Akik bomoltan tépték rengeteg/ Szakállukat és bőgtek./ Akár a fergeteg./ Akár a sebzett barmok, mint a vad/ Csaták sarában széttiport lovak: [...] / De most már nincs mód, hogy szavunk megértsék.// [...] Higgyük: van hallgatás./ Mely hangosabb, mint bármi más./ Mint omló bányák siket dobbanása./ Mint barmok ordítása./ Mint vihar, amely nem szűnik soha./ Mint a haldoklók sikolya./ Van hallgatás, mely

sokkal rémesebb,/ Kiáltóbb és félelmesebb,/ Mint hogyha lánc sír, vagy ha bomba robban...// Így hallgassunk. Vagy ezeknél is jobban.⁷

János Székely: *Tacaemus*

So let us keep silent,/ for time is ripe for keeping silent./ There were ages when the good were respected,/ those who wept the most,/ and those who in frenzy tore their bulky/ beards and howled/ like thunderstorm/ like wounded cattle, like horses/ trodden down in fierce unending battles [...]/ But now to make our words understood is impossible.// [...] So that our silence may reach their ears!/[...] Let us believe: silence/ may sound louder than anything else:/ the deaf drumbeats of collapsing mines,/ the wailing cattle,/ an endless storm,/ the last scream of the dying,/ for silence may be terrifying,/ ear splitting and more dreadful/ than the clank of chains or the blast of bombs. [...]

A kushadó nyelv gyötrelmeiről szól, mint Heaney versének harmadik része, és nemzetkritikával vegyes helyzetfeltárást végez Farkas Árpád *Alagutak a hóban* és *Avaron* című verseiben (a hatvanas évek végén). Mindkét vers dinamikus lírai monológ. Az *Alagutak a hóban* képvilága a havas tél – társadalmi-nemzeti pusztulás metaforájára épít, majd az elnémult hó alatti kapcsolatteremtés – közösségmegtartás metaforájáig ível. Lendület és makacs szolgálni akarás hatja át a verset, a csend a hóhalállal azonos, az alagútásás pedig elvezethet az ösztetartozáshoz, sőt a dalhoz is, Farkas Árpád víziójában. Az *Avaron* (1968) kissé rezignáltabb vers. A „száz határon forogva” kép a hétbe tört magyar ország sérülékenységét fejezi ki. A sár és mocskok képei Farkas Árpádnál is úgy jelennek meg, mint Heaney nyers kifejezései a szenny valós és erkölcsi változatairól. Egy tisztátalan korban a költészet sem maradhat makulátlan, fogalmazta meg a költő és kritikus John Hewitt.⁸ Ország és szülőföld kettős keresztje roppant terheket ró a nemzetét szolgálni akaróra, de „az ember” konok. Igaz, a diktúra kemény és megtévesztően rafinált módszerekkel egyaránt dolgozik, hogy megtörje éheztetett, agyamosott alattvalóit, még a képzelet szabadságvágyával dolgozó költőt is. Farkas Árpád a bukás félelmét az ismételtetett önmegszólítások és természeti képek mögé bújtatja. Az erdélyi líra alapszimbolikájában a természet elemi ereje az emberi társadalom tehetetlenségének felel meg, a természet egyedi formái akár pozitív, akár negatív jelképek (fenyő, hegytető, szarvas – mocsár, avar, hófödte föld), mindenkor erőforrások, egyfajta gyakorló terepei az egyéni vagy közösségi megmaradásnak.

7 mek.oszk.hu/kiallitas/erdelyi/szekely.htm

8 etheses.dur.ac.uk/5042/1/5042_2495.PDF?UkUDh:CyT

Farkas Árpád: *Avaron*

Orra bukva az avaron,/ forogva mennyköves határon,/ az ember mondja a magáét,/ mint akit nem vertek még szájon [...]⁹

Árpád Farkas: *Among Dead Leaves*

Nose over dead leaves of woods,/ tossed and turned at thundering borders,/ you mumble at what you think your own,/ as if without twisted shoulders [...]

Heaney fent bemutatott versének tömény utalásos stílusát és csendjeit leginkább Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* (1976–78) című versével érdemes párba állítani. A vers bonyolult, rekviemszerű szerkezet sok ismétlődéssel, témája a gyász, a helyszín Bécs. A császárvárosban, amely évszázadokon át a magyar nemzet függetlenségét vívta el, sok magyar szolgált nemzeti vagy önös ügyekben. A Bécsset bevevő Mátyás királytól a bécsi leányok szépségét megdalloló Balassi Bálintig sok magyar nagyságra utal a vers, bibliai és népköltészeti idézetek, valamint keresetlen párbeszédfoszlányok, a mindennapi nyelv formulái illeszkednek a hosszú, végig könnyeden dallamos és lendületesen ritmikus műbe. És mégsem tudjuk meg pontosan, ki az, akihez szól a költő, vagy talán végig önmagával beszél, hol egyes, hol második személyben. Bécs idegen és hideg, a halál vissza nem fordítható, a (magyar) szó az osztrák fővárosban nem ér célt, olyan, mintha nem is volna. Annyi történelmi utalást szór el a költő, hogy a szavak ki nem mondott, mögöttes tartalma egyre dagad a versben. Hogy kinek-minek az elmúlását gyászolja Kányádi, talán mindegy, de a képtelenül nehéz nemzeti megmaradás transzcendens hitéről megrendítő és magával ragadó néma vallomást bújtat el a versben.

Kányádi Sándor: *Halottak napja Bécsben* (1978)

Befonnak egyszer téged is
valami pompás koszorúba
idegen lesz majd és hideg
minden akár e bécsi utca
elgurulsz mint egy villamos
utánad felgörbül a vágány
kutyatej páfrány
tör át a járdán
kit érdekel hogy erre jártál

Oszlopnak vetett háttal
hallgattam az ágoston-rendiek
fehérre meszelt templomában
hallgattam a rekviemet

Mert a legárvább akinek
 még halottai sincsenek
 bora ecet könnye torma
 gyertyájának is csak korma
 álldogálhat egymagában
 kezében egy szál virággal
 mert a legárvább akinek
 még halottai sincsenek (Kányádi 2000. 206–216.)

All Souls' Day in Vienna (ford. Peter Zollman)

They will braid you too some day
 in a wreath with pomp replete
 but the world will feel as cold and
 strange as this vienna street
 like a tram you'll go off wheeling
 leaving curled-up rails behind
 the sidewalks will be lined
 with dandelions' rind
 and you'll have walked through not a single mind

In the church of the augustine order
 whitewashed stucco studded with stained glass
 with my back against a pillar I was
 listening to mozart's requiem mass

For the truest orphan's bred
 lacking even his own dead
 vinegar's his tears and wine
 his candle can but soot design
 hangs out all day by himself
 with a flower in his belt
 for the truest orphan's bred
 lacking even his own dead¹⁰

Találhatunk az északír és erdélyi magyar költészet hallgatása között további hasonlatosságokat is. Érdemes megvizsgálni, mit kezd a nagycsütörtök témájával Dsida Jenő, majd Paul Muldoon. Az utolsó vacsorát, a Getsemáne-kerti éjszakát ismereteink szerint a várakozás és a résztvevők által nem egyformán megélt-megértett beteljesülés jellemezte. Jézus virrasztása akkor és most: az elkerülhetetlen áldozatvállalás elfogadásának rémisztő, magányos, keserves csendje. Isten fia

10 www.c3.hu/~eufuzetek/en/eng/14/index.php?mit...

lázasan érvel, kérdez, küzd, végül beletörődik. Az ember fiát a fájdalmas halál előérzete kísérti. A kiválasztott, ám most igazán megdöbben tanítványok (együtt és külön-külön), a fontosságuk tudatával felfegyverzett oda ólálkodó főpapok és katonák mind homályosabban látnak, mert Jézus többnyire hallgat. És a van-e megváltás kérdésre azóta is válaszáért őrjög, hadakozik, rikolt, sikolt, tombol és nyüszít az emberiség. Mind Muldoon, mind Dsida *Nagycsütörtök* című verse Jézus hallgatására épül. Mindkét költő egy-egy olyan drámai pillanatot ábrázol, amelyben döntés már nem bízott a vershelyzet alanyai számára. Az adott szenvedés elviselésére pedig mindkét költő az imitatio Christi emberi alternatíváját foglalja versbe.

Dsida Jenő: *Nagycsütörtök*

Nem volt csatlakozás. Hat óra késést jeleztek./ s a fullatag sötétben hat órát üldögéltem/ a kocsárdi váróteremben, nagycsütörtökön./ Testem törött volt, és nehéz a lelkem./ mint ki [...] érzi messziről/ nyomán lopódzó ellenségeit. [...] Körülnéztem. Szerettem volna/ néhány szót váltani jó, meghitt emberekkel,/ de nyirkos éj volt, és hideg sötét volt.../ Péter aludt, János aludt, Jakab aludt,/ Máté aludt, és mind aludtak...[...] (Dsida 2012. 58.)

Jenő Dsida: *Maundy Thursday* (ford. György Gömöri és Wilmer Clive)

No connection. The train would be six hours/ late, it was announced, and that Maundy Thursday/ I sat for six hours in the airless dark/ of the waiting room of Kocsárd's tiny station./ My soul was heavy and my body broken-/ I felt like one who [...] can sense/ enemies, far off, tracking him by stealth. [...] I looked around:/ it would have been so good to speak a little/ to close friends, a few words to men you trust,/ but there was only damp night, dark and chill,/ Peter was now asleep, and James and John/ asleep, and Matthew, all of them asleep...[...] (Home › Volume IV, No. 4.)¹¹

Dsida *Nagycsütörtök* (1933) című versében a csend önváddal és büntudattal jár együtt. A versbeli Jézus – a költő hangja elárultatásának helyszíne az a vasúti állomás, amely tulajdonképpen kitérő a Székelyföld és Kolozsvár között, de közlekedési csatlakozási pont, a világháborúk folytán ide-oda módosított, majd csonkításban megmeredt országhatárok szükségessé tették. Kocsárdon kezdettől fogva máig hosszú várakozási időt töltenek az utazók, ha Erdély északi és déli része között utaznak. Így Székelykocsárd a kényelmetlenül várakozókat a második bécsi döntés Erdélyt kettészelő csalfa és baljós kimenetelű tüneményére emlékeztetheti. Dsida verse még a bécsi döntés előtt született, Trianon után. A kényszerű vonatra várakozás és Jézus nagycsütörtöki virrasztása érdekesen kapcsolódik egybe. A kényelmetlen éjszaka a magyar nemzet gondjainak sötétje, amire

feloldozást csak felülről „ingyen kegyelemből” remél a (beteg) költő. A nemzeti tragédia elviselésére a hitet hívja segítségül. A vers gyönyörűen, egyszerű elbeszélő hangon és kitartó egyes szám első személyben mutatja be a metamorfózist, amely a fáradtan zsémbelő, szülőföldjéért, nemzetéért, hitéért és életéért is remegő költőt felemeli, hogy aztán mint Jézus a tanítványokat, úgy vegye számba kevésbé aggódó, de hasonlóan összetört alvó utastársait. És mint Yeats *Seregélyfészek az ablakomnál* című versében, talán itt Dsida is elrejt valami profetikus üzenetet tizenegy évvel a második bécsi döntés előtt...

Muldoon azonos címet viselő szonettje (*Holy Thursday*, 1980) az „ők” és a „mi” pólusait villantja össze egy záróra körül (után) elcsendesedő étterem színterén. A költő hallgatása abban áll, hogy nem világítja meg, kik vacsorálnak ily későn, hol, és milyen is az a kapcsolat, amely éppen felbomlani látszik közöttük. Barátok, akiket a politikai válság választott szét, vagy szerelmesek, akik most szakítanak? A későn érkezett vendégek nem beszélnek. Vagy azért, mert érzik helyzetük kényelmetlen voltát, vagy mert már nincs mit mondaniuk egymásnak. Innen rugaszkodik el a vers – a közepén túl, ahogy egy szonettben szokás – a bibliai pillanat felé. Egy pincér – „ő”, kiválva az „ők”: vendéglői személyzetből – dolga fogytán (az utolsó percben kiszolgált vacsora is kiszolgálva) leül a két vendég – „mi”-asztalától számított második asztalhoz, kenyeret és bort fogyaszt, majd gondosan visszarendezi az evőeszközöket, tányért, mosolyogva meghajolva a „saját hiányán”. Az úrvacsora eucharisztia mozzanatai peregnék le váratlanul a zárórán túl még működő vendéglőben. Hogy miként befolyásolja a kenyeret és bort némán fogyasztó pincér jelenléte a szintén szótlanul étkező két embert: ezt kitalálni az olvasó joga. A költő visszafogottsága, a kimondhatatlan lényeg intenzitása kényszerítő erővel hat. Az ír polgárháború egy véres éjjelén (záróra után az apokaliptikus vízióhoz) két ember tehetetlenségét a nem tolaikodva közelítő (második asztalhoz letelepedő) pincér néma szertartása egy csendes mosolyban mintegy kiemeli a pusztulásból. Muldoon modern, mondhatni: posztmodern költő. Versének csendje világvégi, időntúli. A cím Jézus utolsó vacsorájára utal. Fölsejlik a kérdés: a vendéglőben van-e Júdás vagy kint a véres utcákon. Tény, hogy a pincérnek és a kései vendégeknek is el kell majd hagyniuk a csendes éttermet, ki kell lépniük a sötét világba. Olyan tökéletes és letisztult ez a szonett, mint egy olasz reneszánsz kék-fehér tondo az angyali üdvözléssel. A címen túl nincs szó Jézusról, mégis a vers kulcsa az utolsó vacsora megelevenedése, maga az imitatio Christi.

Paul Muldoon: *Holy Thursday*

They're kindly here, to let us linger so late,/ Long after the shutters are up./
A waiter glides from the kitchen with a plate/ Of stew, or some thick soup,
And settles himself at the next table but one./ We know, you and I, that it's
over,/ That something or other has come between/ Us, whatever we are, or
were.

The waiter swabs his plate with bread/ And drains what's left of his wine,/ Then rearrange, one by one./ The knife, the fork, the spoon, the napkin./ The table itself, the chair he's simply borrowed,/ And smiles, and bows to his own absence. (Muldoon 2001. 89–90.)

Paul Muldoon: *Nagycsütörtök*
Kedvesek itt, hagynak lebzselni ily soká,
Bár rég lehúzták a redőnyt.
Egy pincér lódul a konyháról, táljában
Pörkölt vagy sűrű leves.

És asztalhoz ül tőlünk a másodikhoz.
Tudjuk, te meg én, hogy vége,
Valami egy s más közibénk
Állt, bármik vagyunk vagy voltunk.

Kenyérrel kimártja tálját
És kiszürcsöli maradék borát,
Majd visszarendez egyenként
Kést, villát, kanalat, terítőt,
Az asztalt magát és a kölcsönvett széket,
Mehajol és mosolyog önmaga hiányán.

Végül találhatunk olyan párhuzamot északír és erdélyi versek között, amelyben a csend összeszövi a szomorúságot a vigasszal, az elégiát egyfajta alig érezhető, mégis megteremtett idillel.

Michael Longley még Paul Muldoonnál is hallgatagabb költő. A *The Ice-Cream Man* (2006) – *A fagyfaltárus* című verse szinte-bukolikus magánbeszéd: a költő saját kislányához beszél, s bár egy igazságtalanul elkövetett gyilkosság, az értelmetlen halál tényét, a gyászt segít feldolgozni gyermekének, olyan természeti szépséggel, olyan keresetlenül és egyszerűen vigasztal, ahogyan csak a bölcsék tehetik. A Lisburn úti fagyfaltárus áldozatul esett egy belfasti bombázásnak. A költő és kislánya szegfűt helyezett a hirtelen megszűnt fagyfaltározó küszöbére. Siratták a jóízű fagyfaltokat és a kedves fagyfaltárust. A költő-apa hallgatja, ahogyan lánya felsorolja a sokféle fagyfalt nevét, majd válaszképpen elmeséli, hogy micsoda vadvirágokat hordhatnának össze gyermekora békés dombjairól koszorúba az elhunyt sírjára. Saját gyermekora aranyideje és csodatájai felé tereli kislánya figyelmét, a sok elbűvölő virágnévvel. Longley verse sebgyógyító balzsam, ráolvasás annak, aki gyászol. Olyan archaikusnak tűnik, mint a Longley által oly igen kedvelt görög eposzok világa. A vers ugyanakkor csak egy névmás és egy igerag erejéig tartalmazza a másik oldalt, „őket”, akik elkövették és elkövethetővé tették a gyilkosságot. A hallgatás ebből a szempontból ítélet. Érdekes tény, hogy a

fagylaltárus özvegye, amikor Longley versét megismerte – hagyományörző kisvárosban ez természetes –, köszönőlevelet írt a költőnek. Meghatódottan írta, hogy a férje éppen huszonegy féle fagylaltot készített és árult, ő pedig megszámlolta a versbeli virágokat: pontosan huszonegyet! amiért külön hálás a költőnek.

Michael Longley: *The Ice-Cream Man*

Rum and raisin, vanilla, butterscotch, walnut, peach:/ You would rhyme off the flavours. That was before/ They murdered the ice-cream man on the Lisburn Road/ And you bought carnations to lay outside his shop./ I named for you all the wild flowers of the Burren/ I had seen in one day: thyme, valerian, loosestrife,/ Meadowsweet, tway blade, crowfoot, ling, angelica,/ Herb robert, marjoram, cow parsley, sundew, vetch,/ Mountain avens, wood sage, ragged robin, stitchwort,/ Yarrow, lady's bedstraw, bindweed, bog pimpernel¹²

Michael Longley: *A fagylaltárus*

Mazsola, rum, dió, vanília, karamella, kajszi:
Rímbe szedve magasztaltad a sokféle ízt. Mielőtt
Megölték a Lisburn úti fagylaltárust
És szegfűvel borítottad üzlete bejáratát.
Én elősoroltam a Burren-domb összes vadvirágát,
Amit láttam hajdan egy nap alatt: kakukkfű, macskagyökér, lizinka,
Gyöngyvessző, békakonty, varjúláb, harmatfű, angyalgyökér,
Ebfojtó müge, erika, majoránna, turbolya, bükköny,
Hegyi gyömbér, csillaghúr, erdei zsálya, szúnyogvirág,
Cickafark, galagonya, folyóka, bábafű, kankalin.

Természetesen születhet ilyenféle gyászt bevonó vigasztaló idilli vers Erdélyben is, de valahogy igazi párt Longley verséhez, témában és könnyedségben is egyezőt nem találtam. Ezért kénytelen vagyok több lehetséges majdnem-párt bemutatni. A hallgatás mindenhol jelen lévő, de egyik tragikus, másik humoros. A modorosság nélkül előteremtett idill Erdélyben talán nehezebben fonódik a magánszférából át a közélet tereire és vissza.

Lászlóffy Aladár *Csend* (2006) című verse a diktatúra után íródott, mégis borúlátó a nemzetiségi megmaradást tekintve. Mint ahogy a *Csíksomlyó. Búcsújárók* (1988) című verse is a mai kor elidegenítő hatását jelzi, a költő itt is a menthetetlen nemzetfogyás tényével néz farkasszemet. Az elégia helyszíne a temető, talán éppen a Házsongárdi. Kísérteties hangulatú temető, holtak évszázados tömege fekszik szemben a gyérülő élőkkel, Kolozsvár olvadó magyarságával. A csend torokon ragad, idill helyett keserű cinizmus, tehetetlen, maró öngűny uralja a hangne-

met. Az északír polgárháború véget ért, a gyászolók emlékeznek, de Erdélyben a nemzet lassú-gyors fogyását a demokrácia nem állította meg, hiszen a nemzeti öntudat kevésbé lángol a jólétben, azaz egyelőre ez az aggodalom erősen viaskodik a magabiztosabb jövőképpel. Lászlóffy legfelkavaróbb utalása e versében az, hogy az önfegyelemmel viselt sok temetés nem a megváltás, hanem a kimúlás irányába mutat. És ahogyan a világhatalmak akkor figyelnek fel, ha valahol hangoskodást, rendbontást észlelnek, úgy a dohogó, egymást szapuló, de veszteségeihez jól hozzászokott nemzet sorsa nem világtéma. Lehetetlen nem megemlítenünk Páskándi Géza *Hiszkegy* (2006) című versét, amelyet a költő az anyaországba áttelepedve írt, kiábrándultan: a nemzeti értéktudat pusztulásának élményéről éppen az anyaországban, ahol „a lélek túlénelt gátja a csend felé halad”.¹³

Barátok és szomszédok közti évődés, panaszkodás és csevegés fátylával teríti be Kányádi *Föltámadás után* (1972) című zsáner- és szerepversét.

Kányádi Sándor: *Föltámadás után*

amikor magam mögött tudtam már az egészet
s a koponyák hegyéről mint aki jól végezte
dolgát hazafelé vettem az irányt megálltam
egy szusszanásra s hegedő sebeim tapogatva
arra gondoltam most aztán minden időváltó-
zaskor dörzsölgethetem őket mind az idők
végezetéig és láttam ismerősök jönnek
szembe meg-megcsúsza és káromkodva
úsztak a sárban és akkor pótlólag a már
közismertekhez ezeket mondám a legszomorúbb
hogy én sem tudtam lábatok előtt az utat
kikövezni (Kányádi 2000. 173.)

Sándor Kányádi: *After Resurrection*

when I knew it was all over my mission completed
and from the calvary I headed home like someone who
had done his best I stopped for a while to fumble by my
scarring wounds and considered how from now on I can scratch
them every now and then whenever the weather alters
till the end of times and I saw acquaintances approach
slip sideways stumble and curse swimming floating in the mud
and then completing the so far commonplace knowledge
I said the following the saddest thing is that I too
was unable to cobble up the road beneath
your feet

13 dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000008423...

Találunk derűs könnyedséget, játékoságot az erdélyi lírában is, csakhogy a nemzet-téma kapcsán ritkábban. Lászlóffy *Hullámpapír* (2006) című verse egyetlen bizarr szójátékra épít. A nemzeti sorstragédiák görcseit mintegy a történelmen és a Lászlóffyra oly jellemző szinte néma öniróniával, az egyéni életen kívülről lazítja oldja.

Lászlóffy Aladár: *Hullámpapír*
 Mi ez a rengeteg hullámpapír?
 Hát annyit írtam: a hullám papír [...]
 [...] nagy pólyaként mint habsburg termék
 hazám, védőn körülölellek,
 vihetnek exportra vagy ENSZ-be,
 új hullámnak ó végtelenbe.¹⁴

Aladár Lászlóffy: *Corrugated Paper*
 Why all this corrugated paper?
 I wrote so much, my corpse is paper. [...]
 Like Habsburg halls, like huge swaddling bands,
 I embrace you protectively, my sweet homeland,
 They can export me or send to the NATO,
 a New Wave ebbs into an age-old halo.

Kányádi *A maradékhoz* (1972) című háromsorosa viszont remek példája annak, ahogyan egy erdélyi költő a bomba hasonlatával élhet akkor, amikor az ő sorsa: egynek lenni az általános csend, látszólagos vagy álságos béke, demokrácia, akár jólét fojtása alatt senyvedő, többnyire hallgató nemzettel. Az északírek igazán sok robbantást átéltek, az erdélyi vers az olvasó képzeletében robbanthat megrozsdázott elméleteket, rossz beidegződéseket: Rajtad is áll, hogy a verseim/szirmokká nyílnak-e vagy/ jól időzítve repeszdarabokká (Kányádi 2000. 205.). *To the Rest*: It depends on you too whether my/ poems open into blossoms/ or well timed they explode.

A líra képzelettágító, életformákat és válsághelyzeteket javító hatásáról talán senki sem írt szebb és csendesebb sorokat, mint az apaként, férjként és Nobel-díjas költőként egyazon csendes, kitartó felelősséget valló Seamus Heaney:

Seamus Heaney: *Summer Home* (1969)
 Yesterday rocks sang when we tapped
 Stalactites in the cave's old, dripping dark.
 Our love calls tiny as a tuning fork. (Heaney 1998. 67–69.)

14 dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000008423...

Nyári ház (ford. Tandori Dezső)

Tegnap sziklák daloltak, ahogy sztalaktitokat
 Ütögettünk a csöpögő, öreg barlangötétben –
 Szerelmünk pici hangvillája szólt: csak éppen. (Heaney 2010. 64.)

Nyári lak (ford. KZs)

Tegnap dalra fakadtak a sziklák, míg tapogattuk a csüngő
 Cseppkövet a barlang könnyező vén sötétjében.
 Szerelmünk aprót rezdülnő hangvilla. (Heaney 2012/8. 738–739.)

Végezetül álljon itt egy igazán lényegre tapintó részlet Heaney beszédéből, amelyet a Nobel-díj átvételekor mondott:

Seamus Heaney: *Crediting Poetry* (1996)

The poet's responsibility is to say what happens, to pity the world, not to mind poetry itself [...] to be a signpost [...] on a wounded spot of earth [...] being true to life may mean being subversive to common sense [...] Poetry resembles **divination** [...] is restoration of culture to itself [...] in the attempt to define and interpret the present by bringing it into significant relationship with the past [...] we stray from the realm of technique to the realm of tradition [...] to forge a poem is one thing, to forge the uncreated conscience of the race another [...] truth and justice not in the gunfire, but in the handshake [...] along a barbaric [...] false history [...] among persistent partitions of lands and affections [...] a demarcation line [...] a tennis net less traumatic [...] prefiguring a future of vitality [...] glimpse of ideal [...] a small carved relief from Sparta [...] evidence and endurance [...] St. Kevin's immobile posture until bird's eggs hatched in his hand [...]. (Heaney 1998. 415–430.)

A költészet hitele

A költő felelőssége arról beszélni, ami történik, részvétellel lenni a világ iránt és nem a költészettel törődni [...] jelzőoszlopnak lenni [...] a föld egy sebesült pontján [...] hűségesnek lenni az élethez jelentheti azt, hogy felforgatjuk a józan észet [...] A költészet a jósláshoz hasonlít [...] a kultúra helyreállítása [...] miközben megkíséreljük meghatározni és értelmezni a jelent, lényegi kapcsolatba hozva azt a múlttal [...] elkészülünk a technika birodalmából a hagyomány földjére [...] verset faragni egy, de más egy törzs teremtetlen lelkiismeretét létrehozni [...] megtalálni az igazat és az igazságot nem a fegyver tüzeiben, hanem a kézfogásban [...] egy barbár és hamis történelem mentén, a föld és az érzelmek szüntelen felosztása közepette [...] egy kevésbé traumatizáló határvonal [...] az életrealitás jövőjét vetíti elő [...] az eszményi megpillantása [...], mely bizonyító erővel bír és hosszú érvényességgel [...],

mint egy spártai dombormű [...] vagy mint Szent Kevin mozdulatlan alakja, aki kívárta, hogy a tenyerébe fészkelte madár fiókáit kiköltse [...]

Szakirodalom

- CRAIG, Patricia (szerk.)
2006 *The Ulster Anthology*. Belfast, Blackstaff Press.
- DSIDA Jenő
2012 *Összes versei és műfordításai*. Szerk. Láng Gusztáv–Urbán László. Arad, Concor. Media. Jelen.
- DÁVIDHÁZI Péter et alii (szerk.)
2007 *The Lost Rider. A bilingual anthology*. Budapest, Corvina.
- DOMOKOS Johanna
2006 *Language. Helikon* 2006. júl. 10. Kolozsvár. 6–7.
- HEANEY, Seamus
1998 *Opened Ground. Selected Poems 1966–1996*. New York.
- HEANEY, Seamus
2010 *Hűlt helyek*. Pozsony, Kalligram.
- HEANEY, Seamus
2012 *Versek. Nagyvilág* 2012/8. 738–739.
- KÁNYÁDI Sándor
1997 *Valaki jár a fák hegyén*. Budapest, Magyar Könyvklub.
- LÁSZLÓFFY Aladár
2013 *Séta két kor között*. Kolozsvár, Kriterion.
- MULDOON, Paul
2001 *Poems 1968–1998*. London–New York, Faber & Faber.
- PINTÉR Márta
2012 *Kontinuitás vagy diszkontinuitás: a kulturális-nyelvi gyarmatosítás kezdetének és folytonosságának a kérdése az angol-normann és a Tudor-kori Írországbán*. In: Németh Lenke – Simon Zoltán – Tarnóc András – Varró Gabriella (szerk.): *Mítoszok bővületében. Ünnepi kötet Virágos Zsolt Kálmán 70. születésnapjára*. Debrecen, 291–299.
- SZILÁGYI Domokos
1978 *Kényszerleszállás*. Bukarest, Kriterion.
- SZILÁGYI Domokos
1990 *Élnem adjatok*. Bukarest, Kriterion.
- YEATS, William Butler
1997 *The Collected Works of W.B. Yeats. Poems*. Vol. 1. New York, Scribner.
- YEATS, William Butler
2000 *Versei*. Szerk. Ferencz Győző. Budapest, Európa.

Internetes lelőhelyek, előfordulásuk sorrendjében:

- LÁSZLÓFFY Aladár: *Csíksomlyó. Búcsújárók*. irodalom.elender.hu/erdely/laszloff.htm
- HEANEY, Seamus: *To his New Work in the English Tongue*. thevalueofsparrows.com/.../poetry-a-new-work-in-the-e...
- LONGLEY, Michael: *Letter to Derek Mahon*. www.troublesarchive.com/artforms/poetry/piece/letters
- MULDOON, Paul: *Hedgehog*. www.poetryfoundation.org › Poems & Poets
- SZÉKELY János: *Tacaemus*. mek.oszk.hu/kiallitas/erdelyi/szekely.htm
- BREARTON, Frances Elizabeth: *Creation from Conflict: The Great War in Irish Poetry*. Durham 1998. etheses.dur.ac.uk/5042/1/5042_2495.PDF?UkUDh:CyT
- FARKAS Árpád: *Avaron*. irodalom.elender.hu/erdely/farkas.htm
- KÁNYÁDI Sándor: *Halottak napja Bécsben*. ford. Peter Zollmann. www.c3.hu/~eufuzetek/en/eng/14/index.php?mit...
- DSIDA Jenő: *Nagycsütörtök*. Ford. Gömöri György – Wilmer Clive. www.hungarianreview.com › Home › Volume IV., No. 4.
- LONGLEY, Michael: *The Ice-Cream Man*. www.theguardian.com › Arts › Books › Poetry
- PÁSKÁNDI Géza: *Hiszekegy*. dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000008423...
- LÁSZLÓFFY Aladár: *Hullámpapír*. dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000008423

NYELVI KÉRDÉSEK SZÉCHENYI ÉLETMŰVÉBEN (SOKNYELVŰSÉG, TÖBBNYELVŰSÉG, ANYANYELVŰSÉG)

Bevezetés

A Széchenyi-életpálya egy olyan időszakban bontakozott ki, amikor a magyar nyelv- és művelődéstörténet folyamataiban a nyelvi közösség önszerveződése folyamán döntő fontosságúvá válik a nyelvi kérdés, alapvetően két vonatkozásban. Az egyik aspektus az a nyelvpolitikai küzdelem, a státustervezés keretében, amelynek célja az, hogy a magyar nyelv hivatalossá váljon a Magyar Királyság területén. A másik a magyar nyelv sztenderd változatának a kidolgozása, kodifikációja és egyúttal kiművelése, illetve a szépirodalom nyelvének a sztenderddel összefüggésben történő kidolgozása a korpusztervezés keretében (Tolcsvai Nagy 2004. 20.). Széchenyi tevékenysége mindkettőhöz kapcsolódik: az 1835-ben készült, de csak később közölt *Hunnia* című műve a magyar nyelv hivatalossá tételével mellett érvelő alkotás; az Akadémia alapításával pedig olyan kulturális intézményt teremtett, amelynek küldetése a magyar nyelv művelése. A reformkorban az intézmény be is kapcsolódik abba a nyelvi kodifikációs folyamatba, amelyet a felvilágosodás kora indított el. Az Akadémia által kiadott nyelvtan, *A magyar nyelv rendszere* (1846) „a sztenderdizációs folyamatot a maga részéről befejezettnek tudta, a kodifikált sztenderd fogalmát végképp a leíró nyelvtani rendszerre vetítette rá azzal a döntéssel, hogy a nyelvi helyességnek, a nyelvi kreativitásnak és a nyelvi rétegződésnek a kérdésével egyáltalán nem foglalkozott: csak rendszerleírást adott” (Tolcsvai Nagy 2004. 27.).

A legnagyobb magyar közéleti tevékenysége egy olyan kelet-közép-európai régióban, a Habsburg Birodalom keretében valósul meg, amelyre a soknyelvűség jellemző, és ahol a többnyelvűség általánosnak volt mondható, mert a mindennapok kommunikációs helyzeteit jellemezte. Ezt így érzékeli Széchenyi is: „A felette különmű Austriai birodalomnak igen különmű, de egy testbe szorított része vagyunk, kisebb szövedéke a nagyobb szövedéknek”, illetve: „Otthon külön-külön nyelven szólunk, másan tanácskozunk, ismét külön nyelven járunk a fejedelmi székhez. Uraink anyai, szívi nyelve mindezeketől megint idegen” (Széchenyi 1858. 67–68.).

A Széchenyi-életmű maga is többnyelvű. Naplóját az első évfolyamoktól kezdve az utolsó döblingi bejegyzésekig mindvégig németül írta. Arányaiban is

hatalmas, kiterjedt levelezése német, magyar, angol és francia nyelvű, igazodva a címzettek anyanyelvéhez vagy az általuk választott nyelvhez. A nemzethez szólás szándékával keletkezett írói alkotásai pedig magyarul íródtak. A különböző kommunikációs helyzetekben a tudatos nyelvválasztást legjobban a magyarul írt alkotásai bizonyítják: az anyanyelv használata és a nemzetnevelői szándék következetesen összekapcsolódott. Már a *Hitel*-ben hangsúlyozta: „...munkám ki-rekesztőleg Magyarországnak, magyar rokonok számára és magyarul van írva...” (Széchenyi 1832. 96.). Műveinek németre való fordítását is ellenzi, arra hivatkozva, hogy azok a magyarságnak szólnak. „Ezen értekezésnek németre fordítását legkevésbé sem tartom szükségesnek, mert az egyedül a magyar publikumnak azon részét illeti s illetheti, mely magyarul úgy is tud, vagy legalább tanul” (idézi Gergely 1972. 139.). Amikor azonban a Bach belügyminiszter kezdeményezésére keletkezett, a Bernhard Meyer udvari tanácsos által írt, de névtelenül megjelentetett röpiratra (*Visszapillantás Magyarország legutóbbi fejlődési szakaszára*) válaszolni akart, mert felismerte a válaszadásban rejlő politikai lehetőséget, akkor tudatosan választotta a német nyelvet, „noha csak igen mediocris német vagyok”, jegyzi meg a tervéről írt magánlevelében (Széchenyi 2014. 479.). Széchenyi a Londonban névtelenül megjelentetett művével (*Ein Blick auf den anonymen „Rückblick“*), ahol szerzőként egy magyart (Von einem Ungarn) tüntet fel, az európai közvéleményhez fordul a „magyar ügy” érdekében.

Széchenyi a közéleti szerepvállalásra való készülődés periódusában szembeült a nyelvi kérdéssel, reformprogramja kifejtésének során pedig arra kényszerült, hogy behatóbban foglalkozzon ezzel az összetett, bonyolult, szerteágazó kérdéskörrel. Politikusként a soknyelvűség és többnyelvűség problematikájával, illetve a magyar nyelv státuszának kérdésével kellett foglalkoznia, íróként pedig a nyelvi kifejezés lehetőségeit vizsgálta, újszerű megközelítéssel, hiszen a befogadói (olvasói) elvárásnormák nézőpontját is figyelembe véve tervezte a szövegalkotást. Mindkét esetben a kommunikáció sikeressége irányából közelítette meg a kérdést: az első esetben a „nem értjük egymást” problémáját a soknyelvűség és többnyelvűség szempontjából elemezve járta körül, a második esetben a nyelvi megnyilatkozás megformálásának a mikéntjét annak a felismerésnek az alapján vizsgálta, hogy a szövegben keletkezett értelem nem szükségszerűen fedí egymást a szövegalkotói és szövegbefogadói oldalon. A stílusbeli kérdések felvetéséhez éppen az vezette el, hogy a megtervezett hatást az elérhető hatás irányából is vizsgálta.

Közéleti szereplését indító gesztusa, vagyis hogy az 1825-ös országgyűlésen birtokainak egy évi jövedelmét ajánlja fel egy tudós társaság létrehozására, szimbolikus jelentőségű. Magyarul szólalt meg, szembefordulva a latin nyelvi hagyományokkal. Tettevel a tudós társaság megalapítását célzó erőfeszítések több évtizedes „odüsszeját” zárta le. A magyar nyelv művelésére létrehozott „philológiai társaság”-gal intézményes kereteket teremtett a korszak egyik legfontosabb kulturális folyamatának, a nyelvi tervezésnek, amely „kiterjesztett értelmű nyelvmű-

velés, a nyelvbe és a nyelvközösség nyelvi értékrendjébe való tudatos és célzatos beavatkozás” (Tolcsvai Nagy 2004. 21.). Másfél évtizeddel az intézményalapítás után is úgy vélte, hogy „kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem másképp működő intézet nem volt oly sürgetőleg napirenden akkor, mikor Académiánk fölláttaték, mint éppen Académiánk” (Széchenyi 1925. 158.).

Az Akadémia alapításához kapcsolódik az a szövevényes kérdéskör (nemzet, nemzetiség, anyanyelv), amelynek feladványait ebben az időben bogozgatta, sokat töprengett nemzetiség (a nemzeti sajátosságot jelöli ezzel a fogalommal) és nyelv kapcsolatán, válaszokat keresett arra, hogy az anyanyelv milyen módon tölti be közösségformáló szerepét, a nemzeti nyelv hogyan határozza meg a nemzeti létet. Feljegyzésekben rögzülő fogalomtiszta törekvései, amelyek megelőzték jelentős alkotásai keletkezését, azt tükrözik, hogy felismerte a nyelv megismerésben és gondolkodásban betöltött szerepét: azt vizsgálta, hogy a nyelv kiképzett, kiművelt állapota milyen mértékben határozza meg a fogalomalkotást, illetve hogy milyen kapcsolat van a „tiszta fogalmak” és a nyelvi kifejezés világossága, pontossága és szabatosága között. A nyelvi kérdéskörrel kapcsolatos meditációiból származó meglátásai, felismerései beépülnek reformelképzeléseit írói alkotásokban megszólaltató műveibe (*Lovakrul, Hitel, Világ, Stádium*), ezért írói pályáját végigkísérik a nyelvi kifejezés lehetőségeit nyomonkövető reflexiók. A téma alapos, rendszeres kifejtésére két alkotásában vállalkozott: a *Stádium* folytatásának szánt *Hunniában* és az 1842-ben elmondott, majd nyomtatásban is megjelent *Akadémiai beszédében*.

Anyanyelv – nemzeti nyelv

Az anyanyelv nemzeti kultúrában betöltött szerepéről kialakult koncepciójának alapján az a felismerés áll, hogy a nemzeti nyelv a nemzeti léttel „elszakíthatatlan” kapcsolatban van. Felfogásában az anyanyelv „kiképzése” és „csinosítása” a nemzet kiművelését is jelenti, ezért fogalmaz úgy, hogy nyelvünknel „drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajátosságos fényben a dísznek fokára” (Széchenyi 1925. 153.). A nyelv művelését ezért nemzeti ügynek tartja, „a nyelv kiképzése minden nemzetenél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szüzességi fényben álljon is ott nemzetiség és nyelv” (Széchenyi 1925. 161.). Figyelmeztet arra, hogy a nyelvművelésnek, éppen azért, mert célzatosan beavatkozik a nyelv és nyelvközösség nyelvi értékrendjébe, körültekintőnek kell lennie, figyelembe kell vennie a nyelvi rendszer sajátosságait, történeti jellegzetességeit, illetve azokat a szociokulturális tényezőket, amelyek a nyelvi folyamatok irányításának a kontextusát jelentik. Történelmi tapasztalattal (az 1790-es évekre utalva) támasztja alá érvelését: nem vettük észre, „hogy csinosulásunk eredetiségünknek és sajátosságunknak halálos megsértésével munkálódik” (Széchenyi 1858. 54.).

A nyelvi eszmény kidolgozásában követhetőnek tartotta a külföldi mintákat: „valamint egykor a rómainak mintául szolgált a görög, s e kettőnek útmutatása szerint Európának szinte minden csinosb nyelve idomult” (Széchenyi 1858. 92.). Értelmezésében a hangsúly az útmutatásra helyeződik, vagyis arra a folyamatra, amelynek során a kiművelt nyelv közelíti a nyelvi eszményt. Elérendő célként jelölte meg: nemzetnek nem lehet „sürgetőbb és komolyabb tennivalója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához; mert csak oly nyelvvel, mely ehhez közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítani” (Széchenyi 1925. 160.). Fontosnak tartotta, hogy a nyelv kiművelése átfogja a nyelv különböző tartományait: szókészletet, alak- és mondattant („szókat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt” – írja a nyelvművelő tevékenységéről). Politikusként és íróként is foglalkoztatta a szójelentés határozottságának és egyértelműségének a problematikája, illetve a nyelvi hiányból fakadó kommunikációs félreértések kérdésköre. Abból indult ki, hogy a „nyelvi hiány nagy csorba” minden olyan esetben, amikor a szó jelentése nincs „tisztán és elhatározottan elkülönözve”, és jelentése csak „circumscriptio által” világlik ki, mert ez „mindig több-kevesebb zavart okoz”. Meggyőződése, hogy „egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődik ki az emberi jobblét” (Széchenyi 1925. 153.). Több művében hangsúlyozta, hogy téves fogalmak téves tetteket idéznek elő, és ez „szétzüllést” eredményez. Ezért programadó műveiben nagyfokú precizításra törekvő a megfogalmazás, megkülönbözteti a jelentésárnyalatokat a szinonimákban, gyakori, hogy egy-egy fogalmat különböző nyelvek szavaival is jelöl (általában német, latin vagy francia), mikor úgy véli, hogy a magyar megfelelő nem fedi pontosan a fogalmat.

Azzal is tisztában volt, hogy a nyelv kiművelése egy hosszú ideig tartó polgárosodási és művelődési folyamat szerves részeként valósulhat meg, tehát türelmet, kitartást, következetességet és állhatatosságot követel. Követendő példaként állította kortársai elé „a Németnek szorgalmát és állhatatosságát, mely által kétharmad század alatt szinte semmiből fénybe tudta állítani literatúráját, s csak rövid idő alatt követésre, utánzásra méltóknak vala képes alakítani társasági viszonyait” (Széchenyi 1858. 92.), és óva intett attól, hogy „szalmatűz alkotta intézette” váljon az Akadémia. Úgy vélte, hogy a kifinomult, polgárosult nemzeti irodalom kifejezője a kreativitásban megmutakozó nemzeti sajátosságoknak, nyelve pedig felmutatja a nyelvi eszmény fő jellemzőit: erőt a megjelenítésben, tömörséget a kifejezésben, jelentésárnyalatokban való gazdagságot az ábrázolásban, világosságot és szabatosságot a gondolatközlésben, hajlékonyságot a mondatfűzésben.

Széchenyi, aki reformprogramja egyik fő célkitűzésének tekintette a „közértelmesség” (polgári nyilvánosság) megteremtését, jól érzékelte, hogy szoros összefüggés létezik a nyelv kiművelt állapota és a „társasági” (közéleti) viszonyok színvonala között. Egy korai naplóbejegyzése (1820) már utal erre: „Az angolok a társasági életet – ha az ember ismeri, és előítélet nélkül akarja mérlegelni – a tökéletesség lehető legmagasabb fokára emelték; honfitársaim viszont még a tár-

saság szót sem értik” (Széchenyi 1982. 191.). Később, a nyilvánosság előtt már azt fejtegeti, hogy a megújulás érdekében egy nemzetnek nem lehet józanabb cselekedete, mint „nyelve javítását venni munkába”, vagyis a nyelvet ápolni, csiszolni, gazdagítani kell, szükséges a nem ismert nyelvi kifejezések és stílusformák magyar megalkotása. „...egyedül csak előleges, szorosan meghatározott definiciók következtében lehet nagyobb szövevényű fejtegetések- és vitatkozásokban aránylag könnyen vagy csak általában is célhoz jutni, t. i. az igazságot teljes világba helyezni, s ekkép rábeszélni és győzni” (Széchenyi 1925. 160.).

Felismerte, hogy a nyelv az egyik legerősebb kötelék, amely az egyént a (nyelv)közösséghez kapcsolja: „Anyanyelve első zengési, az őt szülte föld első benyomási kiszakíthatatlan fogják lelkét éltén keresztül koporsóig bájolni” (Széchenyi 1858. 151.). Megkülönböztette, még megnevezés nélkül ugyan, az identitást szolgáló nyelveket és a kommunikáció nyelveit. Az anyanyelvet olyannak tartotta, amely az önazonosság megtartását és erősítését szolgálja, „mert a nyelv a nemzetnek lelke, mely ha megsemmisült, tenghet az ugyan szolgálilag azontúl is, de élet benne nincs” (Széchenyi 1858. 151.). A nemzeti sajátosság kifejtésének záloga az anyanyelv szabad használata: „Nemzet, habár szabad alkotmánya van is, mindaddig, míg saját nyelvét nem használja, tovább áll a kifejlési lehetőségtől, mint a legvadabb nép, mely anyanyelvével szabadon él” (Széchenyi 1858. 216.).

A nemzettől való elidegenedést róttá fel arisztokrata társainak, akik nem beszélik anyanyelvüket. Gróf Esterházy Károlyhoz címzett levelében (1828) írta: „...midőn hazánkfiainak nagy része korcs, azaz se magyarok, se németek, se franciák, se angolok, stb., stb. Ez ám a mi nagy bajunk!” (Széchenyi 2014. 88.). Az anyanyelv identitásörző szerepére találó metaforával – „nemzeti életszikra” – világít rá, hangsúlyozva, hogy hosszú ideig, kevés kivétellel az „egyedül szalmafedelek alatt pislogott, vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítókozik” (Széchenyi 1925. 162.). Kívánatosnak azt tartotta, hogy a magyar nyelv használata általánossá váljon a közélet minden területén és minden társadalmi rétegben. A kiművelt nyelvnek közösségi szintre kell emelkednie, mert csak a közösségi hagyománymondás révén válhat a teljes magyar nyelvközösség számára orientáló mintává.

Soknyelvűség – többnyelvűség

Politikusi tevékenysége megkerülhetlenné tette a soknyelvűség és többnyelvűség problematikájának a vizsgálatát. Széchenyi elkülönítette és mindvégig következetesen használta a két fogalmat. Az adott földrajzi térség több nyelvére, nyelvváltozatára alkalmazta a soknyelvűség fogalmát; „Az Austriai birodalom a soknyelvűségnek s külön nemzetiségnek legtarkabarkább példája” (Széchenyi 1858. 59.). A többnyelvűséget pedig az egyén nyelvi repertoárjára vonatkoztatta; példaként említi: Magyarországon utazva előfordulhat, hogy „ha négy-öt nyelven az európai mivelt nyelveken kívül nem birunk”, akkor nem találkozhat az

utazó olyannal, akivel szólhatna (Széchenyi 1858. 74.). A különbségtétel azért is figyelemre méltó, mert az Európai Tanácsban használt terminológia, amelynek alapja a francia nyelv, elkülöníti a két szintet, az Európai Unióban, ahol az angol a fogalmi gondolkodás alapja, csak egyetlen terminust vezettek be.

Széchenyi a soknyelvűséget olyan történelmi adottságnak tekintette, amelyet Magyarország geopolitikai helyzete és történelmi viszonyai alakítottak ki. Állásfoglalását, hogy biztosítani kell minden nemzet számára a háboríthatatlan anyanyelvhasználatot, többször és több művében is kifejti. Nemcsak méltányosnak és igazságosnak, hanem célravezetőnek is a türelmes és megengedő magatartást tartotta. „Tiszteljük tehát akár mi kis körben létezőnek is nyelvét, s életmódját; mert a legkisebb elkülönözött emberi sajtáság is egy karika azon lánczolatban, melynek fokain a tökéletesség felé emelkedik az emberi nem. Tiszteljük mindenkinek nem csak földi sajtáját, de lelkének legnagyobb kincsét is »honi, nemzeti hűségét«! mert csak így várhatunk mi is külön felekezetűek némi igazsággal sajtáink, kincseink iránt türodelmet, engedéket” (Széchenyi 1858. 69.).

Magatartásának alapja filozófiai alapvetésű, a nyelvi és kulturális sokszínűséget értéknek tartotta, amelynek őrzését és ápolását erkölcsi kötelességnek fogta fel. Úgy fogalmazott, hogy minden nemzet meg van híva arra, hogy nemzeti sajtosságai kifejtése által az egész emberiséget gazdagítsa (Széchenyi 1858. 204.).

Még akkor is hangsúlyozta a megengedő, elfogadó magatartás fontosságát, amikor szenvedélyesen érvelt a magyar nyelv hivatalossá tétele mellett. „Beszéljen kiki, a hogy tetszik, a hogy tud, s ez iránt ne háborítsuk egymást; csak országos- s közdolgaink folyjanak egy hangon, egy nyelven.” Csak azok tanuljanak magyarul, akik a közéletben részt kívánnak venni („ha az országos erőművbe befolyást venni akartok”) (Széchenyi 1858. 69.). Ugyanezeket az elveket hirdette azután is, hogy a magyar törekvések elérték céljukat, és 1844-ben törvénybe iktatták a magyart mint hivatalos nyelvet, ellenezte a nyelvterjesztő törekvéseket a nem magyar ajkúak körében. Akadémiai beszédében arra figyelmeztette kortársait, hogy „a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még” (Széchenyi 1925. 188.).

Széchenyi a többnyelvűséget az egyén nyelvi tudásához kapcsolta olyan kommunikatív kompetenciaként értelmezte, amelyet több nyelv alakít ki, amely többféle közegben létezik, és amelynek jellemzője, hogy a nyelvi tudás összefonódik az adott nyelvhez kapcsolódó kulturális ismeretekkel. A kétnyelvűségbe beleszületett, hiszen a családtagok közötti érintkezés nyelve a német és a magyar. A korszak viszonyainak megfelelően, társadalmi hovatartozásától is meghatározottan, nyelvtudása tanulmányai során újabb nyelvekkel gazdagodott: francia, angol, olasz és a kötelező latin. Olvasmányai (a világirodalom remekait eredetiben olvasta) és utazásai (az angliait éppen azzal a céllal tervezte, hogy a nyelvet gyakorolja és alaposabban megismerje az angol kultúrát) alakították ki azt a

többsnyelvűséget, amelyhez minden nyelvi tudás és kulturális élmény hozzáadott valamit, és amelyben a nyelvek egymással kapcsolatba léptek.

Felfogásában a több nyelv, több kultúra ismerete, az abban való jártasság gazdagítja az egyént, gyarapítja tudását, szélesíti látókörét, segíti a világban való tájékozódását, kialakítja a több és más nézőpontból való megközelítés képességét, így erősíti az ítélőképességet. A többsnyelvűség árnyaltabbá teszi a gondolkodást és a nyelvi kifejezés precizitására ösztönzi a szövegalkotót, hiszen érzékelve a nyelvek közti „ezer meg ezer árnyéklatot”, mérlegelnie kell a jelentésárnyalatok között. Megsejtette, hogy a nyelv valamiképpen alakítja a nyelvet beszélők világlátását is, hiszen a világról szerzett tapasztalatok nyelvi formában rögzülnek, és a nyelv teszi lehetővé a kognitív feldolgozásukat is (Széchenyi 1858. 133.). Felismerte azt is, hogy ugyanazon tartalom jelentése módosulhat annak függvényében, hogy milyen nyelven születik meg a nyelvi közlemény, „A mi egyeneslelkűséggel mondatik magyarban, az latán nyelvre lehető leghivebben áttéve már tán a keménynek színét hordja magán, s a mi magyar erővel tétetik ki, az latánban tán már mint megbántás hangzik” (Széchenyi 1858. 134.).

Különösen fontosnak tartotta ennek az összetett képességnek a kialakítását azoknál, akik a közéletben s főképp a politikában szerepet vállalnak. Több aspektusból is vizsgálta a többsnyelvűségből származó hasznot. Úgy vélte, a többsnyelvűséggel megszerzett műveltség biztosíthatja az európai tudományos és kulturális diszkurzusokban való részvételt. Amerika példáját állította kortársai elé, hangsúlyozva, hogy „minek Amerika leginkább köszönheti mostani állását, s mi semmi egyéb, mint más nemzetek tapasztalásának ismerése és józan alkalmazása” (Széchenyi 1858. 241.). Rámutatott arra, hogy a nemzeti „megújulás” előkészítésében célszerű a művelt nemzetek által felhalmozott tapasztalatot, tudást és eredményt hasznosítani; „ne mulasszuk el azon gyökérokok keresését, melyek nemzeti nagyságok sarkalati, mert másképp mindig homokra fogjuk állítani alapatlan műveinket” (Széchenyi 1858. 240.).

Összegzés

Széchenyi a rá jellemző körültekintéssel és alaposítással vizsgálta a nyelvi kérdéskört, azokat a problémákat, amelyekkel közéleti és írói tevékenysége során találkozott. A nyelvi kérdést érintő vizsgálódásainak jellemzője az árnyalt és precíz fogalomhasználat. A különbségtétel az anyanyelv és nemzeti nyelv, illetve a soknyelvűség és többsnyelvűség fogalmai között mindvégig következetesen érvényesül. Anyanyelven egy adott nyelvnek azt a változatát értette, amelyet az anyanyelvi beszélő a legszűkebb környezetében sajátít el, amellyel bekapcsolódik a beszélőközösség társas érintkezéseinek kommunikációs folyamataiba. Nemzeti nyelvnek az anyanyelv kiművelt változatát tekintette, amely a polgári nyilvánosság és a polgárosult nemzeti irodalom nyelve is egyben.

Nyelvhasználati kérdésekben a nyelvi türelmesség elvét hirdette. Az anya-nyelvhasználatot olyan jognak tartotta, amely minden népet (beszélőközösséget) megillet. Európa nyelvi és nemzeti sokszínűségét olyan értéknek ismerte fel, amelyet őrizni és ápolni kell.

Szövegkiadások

Gróf SZÉCHENYI István

1858 Hunnia. In: *Töredékek Gróf Széchenyi István fennmaradt kézírataiból*. Közli Török János, I. Kiad. Heckenast Gusztáv, Pest.

Gróf SZÉCHENYI István

1925 *Gróf Széchenyi István írói és hírlapírói vitája Kossuth Lajossal. I.* (1841–1848) Szerk. Viszota Gyula. Budapest, Magyar Történelmi Társulat (Magyarország újabbkori történetének forrásai).

SZÉCHENYI István

1991 *Válogatott művei I–III*. Szerk. Spira György. A válogatás, a szöveggondozás, a jegyzetek és az utószó: Gergely András (1799–1847), Spira György (1847–1851), Sashegyi Oszkár (1856–1860). Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

SZÉCHENYI István

2014 *„Ezt köztünk! Isten áldja!” Széchenyi István válogatott levelei*. Szerk. Kovács Henriett, Körmeny Kinga, Mázi Béla, Oplatka András. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

SZÉCHENYI István

1979 *Hitel*. Pesten 1830. Hasonmás kiadás. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Szakirodalom

GERGELY András

1972 *Széchenyi eszmerendszerének kialakulása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

TOLCSVAI NAGY Gábor

2004 *Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében*. Budapest, Áron Kiadó.

FORDÍTÁS ÉS FORDÍTÓK

A ROMÁNIAI MAGYAR TOLMÁCSOK ÉS FORDÍTÓK STÁTUSZA ÉS PROFESSZIONALIZÁCIÓJA

Bevezető

A tolmácsolás szakirodalmában visszatérő vita, hogy a tolmácsolás tehetsége, avagy tanulható készségek összessége. Míg a hagyományos tolmácsolási iskolák szerint az igazán nagy tolmácsok születnek, és a tanulás és fejlesztés másodlagos jelentőségű, a legújabb szakirodalmi munkák sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a tolmácsolási képességek, készségek és kompetenciák tanítására és fejlesztésére. A legfrissebb eredmények ugyanakkor a tolmács személyiségével és attitűdjeivel kapcsolatos számos eddigi elképzelést és sztereotípiát megkérdőjeleznek.

Vizsgálatunk a romániai magyar tolmácsok helyzetével foglalkozik, különös tekintettel a jogi keretekre, illetve a szakképesítés jelen helyzetére. Ugyanakkor arra is kitér, hogy miért sokkal inkább valószínű, hogy a romániai magyar tolmácsok „születnek”, hogy melyek a romániai magyar tolmácsok professzionizációját hátráltató tényezők, illetve azok a jogi kiskapuk, amelyek miatt számos szakképzetlen személy folytat tolmácsolási tevékenységet (még vállalkozásként is), melyek eredményeképpen a szakma presztízse, illetve az elvégzett munka minősége jelentősen sérül.

1. Szakirodalmi összesítő

A tolmácsolást a fordítás speciális megnyilvánulásaként tartják számon, ami megelőzi az írott fordítást, tulajdonképpen még az írást is (vö. Pöchhacker 2004. 9.). Bár a tolmácsolást leggyakrabban szóbeli fordításként határozzák meg, ez nem tartalmazza annak minden formáját, mint például a jeltolmácsolást. A szakemberek szerint a legjelentősebb szempont, amely szerint a fordítás a tolmácsolástól megkülönböztethető, ez utóbbi azonnalisága, hiszen a forrásnyelv (írott, szóbeli vagy jelelt) itt és most kerül átváltásra (Pöchhacker 2004. 10.).

Egy másik fontos megkülönböztetési szempont a forrásnyelvi szöveg megjelenési módja: míg a fordítónak a forrásnyelvi szöveg valamilyen rögzített formában áll rendelkezésére, melynek következtében visszautalhat rá, a tolmácsnak egyetlen lehetősége van a célnyelvi szöveget előállítani (Kade, idézi Schäffner 2004. 1.).

A „nature vs. nurture” (öröklés vagy nevelés) szempontjai a tolmácsolás szakirodalmában is régóta fellelhetők, hiszen a kutatók különbözőképpen közelítik meg a tolmácsoláshoz szükséges készségeket és képességeket. A szakirodalomban két modell azonosítható elsősorban a konferenciatolmácsokkal kapcsolatban: az elsajátított készségek modellje a veleszületett készségek modelljével szemben (Kopczyński–Kowaluk 1997. 2075.). A legtöbb szakember szerint ez a két modell kölcsönösen kizárja egymást.

A veleszületett készségek fontosságát hangsúlyozó kutatók egyike maga Nida, míg Healey a tanulhatóságot képviseli (Gile 2009. 7.). A köztudatban, illetve maguknak a fordítók és tolmácsok elképzeléseinek megfelelően is a veleszületett készségek nagyobb fontossággal szerepelnek: az ilyen attitűdöknek megfelelően a tolmács elsősorban születik, személyiségjegyei között megtalálhatók az extrovertáltság, jó szociális érzék, akár exhibicionizmus is, önbizalom, kiváló memória, gyors reakcióidő, kiváló koncentrációs és előadói készségek stb. (Válóczi 2010. 29.).

A tolmácsolás professzionalizációja ebben is változást hozott, hiszen egyre nagyobb hangsúly került a képzésre, így a legfrissebb szakirodalomban egyre gyakoribbak az erre összpontosító vizsgálatok és tanulmányok.

Kopczyński és Kowaluk 1997-es vizsgálata arra mutatott rá, hogy a képzett tolmácsok számos olyan stratégiát sajátítottak el tanulmányaik során, melyeknek segítségével a nem képzett kétnyelvűeknél sokkal jobban végezték el a tolmácsolási feladatokat (Kopczyński–Kowaluk 1997. 2082.), mindez pedig az elsajátítható készségek modelljét helyezi előtérbe. Ennek ellenére azt is leszögezik, hogy a tolmácsolási tehetség valóban létezik, hiszen bizonyos egyének jobban teljesítenek, mint mások (Kopczyński–Kowaluk 1997. 2083.).

A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesületének (AIIC) honlapja a következőket tartalmazza a vizsgált témával kapcsolatban:

Képzésre, gyakorlatra, szakszerű munkára és elegendő elszántságra van szükség ahhoz, hogy valaki szakképzett tolmáccsá váljon. Számos idegen nyelv és kultúra ismerete egyszerűen nem elegendő. Mielőtt elkezdhetné szakmai tevékenységét, számos tolmácsolási módszert és technikát kell magas szinten elsajátítania, amelyekre megfelelő egyetemi szintű képzés során tehet szert. Nem feltétlenül kell már gyermekkor óta számos nyelvet beszélnie ahhoz, hogy tolmácsként dolgozhasson. Akik jelenleg tolmácsokként dolgoznak, később sajátították el idegen nyelveiket, de nagyon magas szinten.¹

Gile 2009-ben megjelent, a fordító- és tolmácsképzésről írt könyvében az alábbi következtetéseket vonja le: „míg egyes természetes készségek elengedhetetlenek az igazán jó minőségű fordítás – leginkább az irodalmi fordítások – esetében, illetve

1 <http://aiic.net/p/1669#Q5> (letöltve: 2014. április 21.).

a szinkrontolmácsolásban, botorság lenne megkérdőjelezni azt, hogy a fordításba való bevezetés hasznos *lehet*, legyen szó a született tehetségek kibontakozásának és fejlődésének segítéséről, a technikai eljárásokban való jártasság elsajátításáról (...), illetve a nyelvi és nyelven kívüli tudás megszerzéséről” (Gile 2009. 7.).²

Gile ugyanakkor azt is kijelenti, hogy míg a formális oktatás nem kötelező ahhoz, hogy valakiből a 21. században fordító legyen, mégis legalább két fontos szerepet játszhat: egyrészt segíthet abban, hogy azok, akik fordítók vagy tolmácsok szeretnének lenni, a lehető legnagyobb mértékben kihasználják saját képességeiket, másrészt a készségek gyorsabb elsajátítását is elősegítheti a tapasztalatszerzés és az önképzés által (Gile 2009. 7.). A továbbiakban a romániai magyar fordítók és tolmácsok jelenlegi státuszát mutatjuk be, azt a törvényes keretet, amely alapján dolgozhatnak.

2. A magyar anyanyelvű hivatalos fordítók és tolmácsok romániai státusza – a jogi keret

A hivatalos fordítókra és tolmácsokra vonatkozó jogszabályok részletes vizsgálata előtt fontos azt hangsúlyozni, hogy nem tesznek különbséget a két foglalkozás, illetve szakma között (vö. Greere 2010). Ennek ellenére a romániai piaci gyakorlat azt mutatja, hogy tudatában vannak ezeknek az alapvető különbségeknek. A 2014-es romániai Foglalkozások Országos Osztályozási Rendszerében számos tolmácsolással, illetve fordítással kapcsolatos tevékenység található: 264302 – tolmács (*interpret*), 226602 – jeltolmács (középfokú tanulmányok) (*Interpret în limbaj mimico-gestual – studii medii*), 235202 – jeltolmács (felsőfokú tanulmányok) (*Interpret în limbaj mimico-gestual – studii superioare*), 264303 – diplomáciai tolmács (*Interpret relații diplomatice*), illetve néhány fordítással kapcsolatos foglalkozás: 343517 – fordító (középfokú tanulmányok) (*Traducător – studii medii*), 264306 – fordító (felsőfokú tanulmányok) (*Traducător – studii superioare*) és 264307 – fordító (*Translator*).³

A gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszerében⁴ megjelölésre kerül a művelet két formája (írott és szóbeli fordítás, ahol a tolmácsolás a szóbeli fordításnak felel meg), a két tevékenység mégis egyetlen foglalko-

2 „while certain »natural« aptitudes are prerequisites to high-quality translation – especially literary translation – or to simultaneous interpreting, it makes little sense to challenge the idea that guidance into Translation *can* be useful, be it for the purpose of helping natural talents unfold and develop or for instruction in technical procedures (...) and in the acquisition of linguistic and extralinguistic knowledge” (a szerző fordítása).

3 Bár a *fordító* és *tolmács* szakma elkülönül ebben a felosztásban, nincsen ezzel kapcsolatban semmi leírás, ezért nem is világos, hogy miért van rá szükség.

4 Lásd [http://coduricaen.info/definitie-Activitati-de-traducere-scrisasi-oral-\(interpreti\)-7430.html](http://coduricaen.info/definitie-Activitati-de-traducere-scrisasi-oral-(interpreti)-7430.html) (letöltve: 2014. március 13.).

zási kódot kap. Értelemszerűen tehát nincsenek olyan törvények, amelyek csak az írott fordításra, illetve csak a szóbeli fordításra vonatkoznának.

A jelenleg érvényes jogi szabályozás értelmében két intézmény bocsáthat ki fordítói engedélyeket: az Igazságügyi Minisztérium, illetve a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium. A romániai hivatalos fordítók és tolmácsok engedélyeztetését és tevékenységét a 178/1997-es számú törvény határozza meg, annak utólagos módosításaival és kiegészítéseivel, mely kimondja, hogy az Igazságügyi Minisztérium bocsátja ki a hivatalos fordítói, illetve tolmácsengedélyeket, és ugyanez az intézmény tartja nyilván a hivatalos fordítókat és tolmácsokat.

Ennek értelmében a hivatalos fordítóknak és tolmácsoknak a Legfelső Bírói Tanács, az Igazságügyi Minisztérium, a Legfelső Semmítő- és Ítélszék Főügyész-sége, a Korrupcióellenes Ügyészség, a bűnügyi szervek, a bíróságok, a közjegyzői és ügyvédi irodák és hivatalok, valamint a végrehajtó hatóságok rendelkezésére kell állniuk. Ezek a szervek a Büntetőtörvénykönyv, a Polgári perrendtartás, a 189/2003-as számú törvény, illetve a 302/2004-es számú törvény értelmében vehetik igénybe a hivatalos fordítók és tolmácsok szolgáltatásait, míg a közjegyzők a 36/1995-ös törvény alapján.

A 178/1997-es törvény azt is kimondja, hogy ezek a szervek kizárólag az olyan fordítókat és tolmácsokat foglalkoztathatják, akik szakmai szempontból felkészültek, illetve kiváltották az Igazságügyi Minisztériumtól a fordítói engedélyüket.⁵ Az engedélyeztetés a személy kérésére történik. Jelenleg mintegy 37 500 személy rendelkezik fordító- és tolmácsengedéllyel, amiből mintegy 1500-nak a magyar a(z egyik) munkanyelve. Azzal kapcsolatban, hogy a Kulturális és Vallásügyi Minisztériumtól hányan váltották ki fordítói engedélyüket, és ezek közül hányan magyar nyelvre, nincsen adatunk.

Az alábbiakban azt kívánom megvizsgálni, hogy a hivatalos fordítókra és tolmácsokra vonatkozó törvény hogyan alkalmazható a romániai nemzeti kisebbségek (különös tekintettel a magyar kisebbség) esetében, milyen ellentmondásokat fedezhetünk fel a törvény szövegében, illetve milyen mögöttes nyelvi jogi ideológiák és következtelenségek azonosíthatók mind az engedélyeztetés feltételrendszerében, mind pedig a hivatalos fordítók és tolmácsok státuszát illetően.

2.1. A nyelvi jogok kérdése az engedélyeztetés folyamatában

Az engedély kibocsátásának feltételei között (az állampolgárságra, a teljesítőképességre, a büntetlen előéletre és a szakmai, illetve társadalmi elismerésre vonatkozó kitételek mellett) a nyelvtudásra vonatkozóan a következőket találjuk:

1. a kérvényező egyetemi vagy azzal egyenértékű oklevéllel rendelkezik, melyből kiderül, hogy arra az idegen nyelv(ek)re szakosodott, amelyre az engedélyt kéri, vagy

5 „Persoane atestate în profesie și autorizate de Ministerul Justiției” (178/1997-es törvény 2. cikk).

2. a kérvényező olyan egyetemi vagy azzal egyenértékű oklevéllel rendelkezik, melyből kiderül, hogy azon az idegen nyelven végezte felsőfokú tanulmányait, amelyre az engedélyt kéri, vagy

3. a kérvényező középiskolai érettségi bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű oklevéllel rendelkezik, melyből kiderül, hogy középiskolai tanulmányait idegen nyelven, illetve a nemzeti kisebbségek nyelvén végezte, melyre az engedélyt kéri, vagy

4. rendelkezik a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium által kibocsátott jogi szaknyelvi fordítói engedéllyel, melynek értelmében román nyelvről idegen nyelvre fordíthat, és mely alapján kéri az idegen nyelvből román nyelvre való fordítás engedélyeztetését.

A fenti feltételek alapján néhány igen fontos következtetést vonhatunk le a romániai fordítókra és tolmácsokra vonatkozóan: *az Igazságügyi Minisztérium által kibocsátott fordítói engedélyek által A nyelvként (azaz első, esetenként anyanyelvként) meghatározott nyelv a román.* Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a fenti jogszabály értelmében mindazok, akik a fordítói engedélyüket kiváltják, román anyanyelvűek, hiszen románnyelvtudásukat semmilyen formában nem kell bizonyítaniuk. Ugyanezt támasztja alá az is, hogy a kibocsátott engedélyeken kizárólag az „idegen nyelvek” kerülnek feltüntetésre (egy angol–francia szakot végzett személy esetében csak az angol és a francia nyelv), a román értelemszerűen az a nyelv tehát, amelyről és amelyre a fordítások alapjáraton történnek.

2.2. A professzionalizáció buktatói

2.2.1. A román nyelv oktatása és nyelvi jogi vonatkozások

A fent említett feltételrendszer 3. pontjának értelmében bárki, aki idegen nyelven, illetve a nemzeti kisebbségek nyelvén végezte középiskolai tanulmányait, kiválthatja a fordítói engedélyt. Ezzel kapcsolatban több probléma is felmerül a romániai magyar közösség szempontjából is. Elsőként fontos megemlíteni azt, hogy főleg a tömbben élő magyarok esetében a román nyelv oktatása kudarcáról évek óta folyik a politikai és oktatásügyi vita, tény viszont az, hogy a székelyföldi magyar középiskolákban érettségizettek közül nagyon kevesen rendelkeznek olyan románnyelvtudással, mely lehetővé tenné számukra, hogy betörjenek, illetve megmaradjanak a fordítói/tolmácspiacon.

A 178/1997-es törvény szövegének 1. cikke kimondja, hogy a fordítók és tolmácsok idegen nyelvből és idegen nyelvre fordítanak (értelemszerűen románra és románból).⁶ Ebben a vonatkozásban tehát a nyelvi jogok kérdése is felmerül, hiszen ezek szerint a nemzeti kisebbségek nyelve is idegen nyelvként konceptualizálódik, ami elfogadhatatlan a kisebbségi közösség szempontjából.

6 „interpreți și traducători pentru efectuarea traducerilor în și din limbi străine” [178/1997-es törvény, 1. cikk (1). pont].

2.2.2. A képzetlenség hallgatólagos elfogadásának problémája

A második lényeges következtetés, ami a 3. engedélyeztetési feltételből vezethető le, hogy bárki, aki középiskolai tanulmányait kétnyelvű oktatási intézményben, illetve a kisebbségek nyelvén végezte és érettségi bizonyítvánnyal rendelkezik, kiválthatja fordítói engedélyét, tehát semmilyen szakmai felkészültségre sincs szüksége ahhoz, hogy az Igazságügyi Minisztériumnak vagy bármelyik igazságszolgáltatási szervnek a szolgálatába álljon. Ha tehát valaki magyar tannyelvű középiskolában érettségizett, és ki szeretné váltani fordítói engedélyét magyar nyelvre (hiszen az alapértelmezett anyanyelv a román), ennek nincsen akadálya: nem kell bizonyítania szaktudását, fordítói képességeit, tolmácsolási készségeit, de még általános nyelvészeti ismereteit sem, hogy a szaknyelvi, terminológiai vonatkozásokat ne is említsük.

Míndez azonban a fordító és tolmács szakma etikai vonatkozásai felől elfogadhatatlan. A legújabb fordítástudományi szakirodalomban és a fordítói gyakorlatban is egyre inkább terjed az a nézet, mely szerint a fordítást és tolmácsolást preventív orvosi beavatkozáshoz hasonlítják, hiszen a fordítónak előre kell látnia a helyes interpretációt veszélyeztető károkat, amelyeket aztán minimalizálnia kell (lásd Blum-Kulka, idézi Robin 2013. 61.). Éppen ezért Chesterman a hippokratészi eskühez hasonlóan egy jeromoszi eskü letételét javasolja a hivatásos fordítóknak, mely elsősorban a hivatás elismertségét segítené elő, megkülönböztetné a hivatásos (és hivatalos!) fordítókat az amatőr tevékenykedőktől, illetve alapvető erkölcsi irányelveket adna a szakmának (Chesterman, idézi Robin 2013. 61.). A jelenlegi szabályozás értelmében azonban mindezek egyáltalán nem látszanak fontosnak.

A 4. pontban megjelenik a jogi szaknyelvi fordításra vonatkozó kitétel (*trăducător pentru specialitatea științe juridice*), ez azonban csak a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium által, jogi szakfordítói vizsga alapján kibocsátott engedélyek elismerésére, kiegészítésére vonatkozik. Különös figyelmet érdemel az, hogy míg a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium számos egyéb szakterületen is szervez szakfordítói vizsgát (pl. művészetek, kémia, orvosi szaknyelv, fizika, földrajz, informatika, közgazdaságtan, szociológia stb.), az Igazságügyi Minisztérium kizárólag a jogi szaknyelvre vonatkozó bizonyítványt, illetve engedélyt ismeri el, a többit nem. Ebben egy újabb következtelenséget láthatunk: míg a nemzeti kisebbségek nyelvén szerzett érettségi oklevelet (mely esetében igen kérdéses bármilyen szaknyelv megfelelő szintű elsajátítása) az Igazságügyi Minisztérium elfogadja a hivatalos fordítói engedély kibocsátásának jogalapjaként, a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium által szervezett (sokszor szaknyelvi, terminológiai és speciális szövegszerkesztési felkészítőt követő) vizsgán megszerzett szakfordítói oklevelet nem.

Pedig a hivatalos fordítók és hites tolmácsok felelőssége nagy: az Igazságügyi Minisztérium által kibocsátott engedélyek esetében az engedélyeztetett személynek, mint már említettük, állandóan rendelkezésükre kell állnia az igazságszolgáltatási szerveknek. Az engedély kibocsátását követő hatvan na-

pon belül ugyanis a fordítónak/tolmácsnak nyilvántartásba kell vetetnie magát lakóhelyének kerületi bíróságán, mely alapján az illetékes igazságszolgáltatási szervek igénybe vehetik szolgáltatásait. Amennyiben egy éven belül kétszer megalapozatlanul elutasítja az ezekkel való közreműködést, illetve amennyiben a megrendelő írásban jelzi az Igazságügyi Minisztérium felé a fordító/tolmács szakmai képességének hiányát, az engedélyt a minisztérium bevonhatja [lásd a 178/1997-es törvény 6. cikkének d) és e) pontját].

2.3. Oktatási programok

Romániai viszonylatban a fordítók és tolmácsok képzése két típusú felsőoktatási program keretében lehetséges: az egyik az úgynevezett alkalmazott idegen nyelvek szak („limbi moderne aplicate – LMA”), a másik a fordító és tolmács szak („traducere și interpretare”). Erdélyben nyolc felsőoktatási intézményben lehetséges alkalmazott idegen nyelvek szakon tanulni, míg két felsőoktatási intézmény hirdet fordító és tolmács szakot. Magyar nyelvű fordító- és tolmácsképzést csak egyetlen felsőoktatási intézmény, a Sapientia EMTE marosvásárhelyi Műszaki és Humántudományok Kara biztosít. A szak 2008-ban indult, és 2014 novemberében került sor annak akkreditálására, 2011 óta kb. 110 hallgató végzett, akiknek azonban csak kis százaléka váltotta ki a fordítói engedélyét. Elmondható tehát, hogy a szakszerű fordító- és tolmácsképzés Erdélyben még gyerekcipőben jár, illetve hogy a magyar munkanyelvvél rendelkezők döntő többsége nem részesült módszeres fordító- és tolmácsképzésben.

Következtetések

A romániai fordítók és tolmácsok státusáról általában elmondható, hogy viszonylag alacsony, kevés lehetőség van a szakmai ismeretek elsajátítására és fejlesztésére. Szükség van a szakmán belüli együttműködésre, a fordítók és tolmácsok érdekképviselőire, és nem utolsósorban arra, hogy az érdekképviselő segítségével a jogi kereteken is változtatni lehessen.

Említést kell tennünk arról a 2015-ös törvényjavaslatról is, amelynek értelmében a fordítók és tolmácsok engedélyeztetését és gazdasági tevékenységét vizsgálóhoz, illetve rendszeres újvizsgáztatáshoz kötnék, valamint megalapításra kerülnének az Ügyvédi Kamara mintájára a Fordítói Kamarák, amelyek a hivatalos fordítást központosítottá tennék, a szabadúszó fordítást pedig ellehetetlenítenék. Mindezzel szemben a fordítók közössége nagy ellenállást tanúsított.

A fentiek alapján a fordítók és tolmácsok professzionalizációja magyar vonatkozásban igen kezdetlegesnek mondható, számos jogi lépésre és társadalmi attitűdbeli változásra van szükség ahhoz, hogy státusza a nyugati országokéhoz hasonló legyen.

Szakirodalom

GILE, D.

2009 *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

GREERE, A.

2010 Translation in Romania: Steps towards recognition and professionalization. *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*. 55 (4). 789–816.

KOPCZYŃSKI, A.–A. KOWALUK

1997 Nature or nurture. Are conference interpreters born or made? In: R. Hickey–S. Puppel (ed.): *Language History and Linguistic Modelling. A Festschrift for Jacek Fisiak on his 60th Birthday. Volume II*. Berlin, Mouton de Gruyter, 2075–2084.

PÖCHHACKER, F.

2004 *Introducing Interpreting Studies*. London–New York, Routledge.

ROBIN E.

2013 Az explicitáció következményei és etikája. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 49–64.

SCHÄFFNER, Ch.

2004 Researching Translation and Interpreting. In: Schäffner, Christina (ed.): *Translation Research and Interpreting Research. Traditions, Gaps and Synergies*. Clevedon, Multilingual Matters.

VÁLÓCZI, M.

2010 A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmács-személyiség alakulása napjainkban. Képességfejlesztés a Tolmácsolás-gyakorlat órán. In: *BGF Tudományos Évkönyv 2010*, 28–34.

A BLATTOLÓ FORDÍTÁS SZEREPE A KÖZJEGYZŐI OKIRATOK FORDÍTÁSÁBAN

Bevezetés

A tolmács munkája teszi lehetővé a kommunikációt az egymást különben nem, vagy nem megfelelő pontossággal értő szakemberek között. A tolmács felelőssége a tolmácsolás pontosságára vonatkozik, vagyis az nem terjed ki sem a tolmácsolandó szöveg tartalmára, sem az egész tárgyalás kimenetelére. Ezért a tolmács kizárólag az elhangzott [blattolás (*sight translation* vagy *sight interpreting*) esetében a szemmel követett] szövegre támaszkodhat, vagyis semmilyen körülmények között nem szabad azt tartalmilag sem kiegészíteni, sem lerövidíteni, sem értelmezni. A mondat értelmét a tolmács még azzal sem egészítheti ki, amit a beszélő mimikájából, kézmozdulataiból vagy más nonverbális jelzéseiből kiolvasni vél. Ez esetben ugyanis tőle el nem várható kockázatot és felelősséget vállalna.

Mindez kiemeli a magas nyelvtudás fontosságát, ami optimális esetben anyanyelvi szintű nyelvismeretet jelent. Az igazán színvonalas tolmácsoláshoz legalább a két kultúra mélyreható ismerete szükséges: egyrészt azé, amelyből a beszélő jön, melynek alapján a fordító szavai értelmet nyernek, hiszek ezek ismerete nélkül a különböző szólások, utalások, árnyalatok aligha értelmezhetőek helyesen.

Szakmai tárgyalások esetében a tolmács szerepét csak olyan személy töltheti be, aki ismeri a szakmában honos terminus technicusokat, szakkifejezéseket.

1. A tolmácsolás tipologizálása

A tolmácsolást Szabari Krisztina az alábbi szempontok szerint tipologizálja:

1. Módozatok szerint: szimultán, fülbesúgás, konsekutív, összekötő, blattolás stb.;

2. Téma szerint: univerzális és kultúrafüggő témák;

3. Szituáció szerint: konferenciatolmácsolás, közösségi tolmácsolás (jogi és szociális);

4. További szempontok:

a) Partnerek viszonya: közeli-távoli kulturális viszony;

b) Partnerek státusza: egyenrangú felek vagy sem;

- c) Szövegtípus és a kommunikációs partnerek szövegalkotási stratégiája: spontán vagy megtervezett szöveg;
- d) Időbeli és térbeli viszony: milyen távol vannak a felek saját hazájuktól;
- e) Cél: tapasztalatcsere, döntés, ellenkezés;
- f) Forгатókönyv: formalizáltsági szint;
- (Szabari 1999)

1.1. A tolmácsolás osztályozása módozatok szerint

Konszekutív tolmácsolás: a tolmács gondolatoként ülteti át a tárgynyelvi szöveget a célnyelvre. Egyik formája az ún. kísérő tolmácsolás: a tolmács nem csupán egy tárgyalást, de egy egész programot kísér végig. A konszekutív tolmácsolás speciális formája az ún. blattolás: a tolmács a célnyelven olvassa fel a kezében tartott papírlapra tárgynyelven írt szöveget.⁷

Szinkrontolmácsoláskor lényegében egyidejűleg hangzik el a szöveg a tárgy- és a célnyelven. Ilyenkor elengedhetetlen feltétel a kifogástalan (audio)technika, amely lehetővé teszi, hogy a szinkrontolmácsolás egyidejűleg beszélhesse a célnyelvet, és hallhassa a tárgynyelven elhangzó szöveget. Tekintve, hogy az ilyen típusú szellemi igénybevétel rendkívül gyors kifáradással jár, a szinkrontolmácsok mindig párosával dolgoznak, egymást váltva.⁸

Továbbá ismerjük még a *fülbesúgást* és a *liaison interpreting* típusú tolmácsolást is, az utóbbi összekötő tolmácsolást jelent. Létezik még az ún. *blattolás*, amely írott szöveg célnyelven történő felolvasását jelenti. Ez utóbbi képezi ezen tanulmány tulajdonképpeni tárgyát.

2. A blattoló tolmácsolás meghatározása

A *blattolás* szó jelentése – *prima vista* (kotta)olvasás lapról; ismeretlen zenedarab kottából, első látásra történő lejátszása, leéneklése.⁹

Szótáraink (az *Idegen Szavak Szótára*, az *Értelmező Kéziszótár*, az *Új Magyar Tájszótár*, a német nyelvű új magyar etimológiai szótár) szerint a *blatt* szó és néhány származéka nyelvünkben főleg két jelentésmezőhöz, fogalomkörhöz kapcsolódik: a kártyajátékhoz és a zenéhez. A zenei szaknyelvben használt jelentés áll a legközelebb a blattoló tolmácsolás (*sight translation* vagy *sight interpreting*) során történő közvetítői munka jellegéhez. A blattolás ugyanis azt jelenti, hogy a tolmács egy számára teljesen idegen üzenetet olvas el, szemmel követve a forrásnyelven, és azonnal – gondolkodás és felkészülés nélkül – tolmácsolja az üzenetet a célnyelven. *Prima vista*, fejből történő tolmácsolásról van szó, amely

7 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/consecutive/index_en.htm

8 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/simultaneous/index_en.htm

9 <http://www.zenci.hu/szocikk/blattolas#ixzz3bLlCLw36>

komplex jellege folytán több mentális folyamatot is elindít: a tolmács olvas egy számára idegen nyelven (aktív munkanyelveinek valamelyikén), és felolvassa azt ideális esetben anyanyelvén, sok esetben azonban egy másik idegen nyelven.¹⁰ Az olvasás során a megértés együtt jár az azonnali, gondolatban történő tartalom-átültetéssel, majd a célnyelven történő azonnali hangoztatással.

3. Az olvasás szerepe a blattolásban

A kapott eredmények alapján a tudósok azt figyelték meg, hogy a szemünk az olvasási tevékenység során szakkadikus, azaz gyors ugrálásokkal pásztázza végig a szöveget. A szó maga a francia *saccade*, vitorlasuhogás szóból ered (Crystal 1998. 262.). Az egyes pásztázások intervallumainak kezdetén és szélén a szem rátapad az információra, ezt nevezik fixációnak, tulajdonképpen az információ szempontjából a legfontosabb elemeken fixálódik a szem. Az intervallum kezdete és vége közti szakaszon gyorsan fut végig a szem, és az agyunk megpróbálja az esetleges hiányos információból rekonstruálni az információt. Ez a rekonstrukció tulajdonképpen a belső beszéd. Létezik egy progresszív típusú fixáció is, ez azért alakul ki, mert mikor egy szöveget olvasunk, agyunk kíváncsi természete miatt néha előreugrál szemünk, hogy előre láthassuk, miről fogunk később olvasni (Sándor 2011).

A fixáció gyakorisága és időtartama természetesen nyelvenként eltérő. Ha anyanyelvünkön olvasunk valamit, akkor a belső beszédünk sokkal fejlettebb, rövidebbek a fixációs időtartamok, kevesebbszer fixálódik a szemünk, csak a fontos szavakra figyelünk oda, fejlettebb az agyi rekonstrukciónk, így gyorsabb az olvasás. Ha azonban idegen nyelven olvasunk, vagy egy más szakmához tartozó szöveget dolgozunk fel, melyet nem nagyon érthetünk jelenlegi tudásunk alapján, akkor gyakoribbak a fixációs szünetek, ezek tovább tarthatnak, ebben az esetben, kevésbé fejlett az agyi rekonstrukció, így az olvasás sebessége, esetleg minősége nem annyira megfelelő, mint az előző esetben (Sándor 2011).

Az olvasási folyamat jellege teljes mértékben megváltozik, ha a megértésen kívül az olvasónak további feldolgozási munkát kell végeznie azzal: a blattoló tolmácsok a megértés pillanatában újraszövegezik a szöveget egy, a keletkezési nyelvtől különböző nyelven. Fejben az olvasás pillantában lefordítja a szöveget, és azt már célnyelven hangoztatja (írott szöveg szóban történő fordítása).

---

10 Aktív nyelvek:

A: a tolmács anyanyelve (vagy egy általa minden szempontból anyanyelvi szinten beszélt második nyelv), amelyre a tolmács az általa ismert összes többi nyelvből konzekutív és szinkrontolmácsolást egyaránt végez.

B: a tolmács anyanyelvétől eltérő nyelv, amelyet a tolmács tökéletesen beszél, s amelyre az általa ismert többi nyelv közül egyről vagy többről dolgozik.

Passzív nyelvek:

C: azok a nyelvek, amelyeket a tolmács teljesen ért, s amelyekről tolmácsolást végez.

4. A blattoló tolmácsolás mint szolgáltatás

A blattoló tolmácsolás a ritkább tolmácsszolgáltatások közé tartozik. Általában ügyvédi irodákban, közjegyzők előtt, cégbíróságokon, bankokban, ritkább esetben kórházakban és bíróságokon is alkalmazzák.

Romániában azért van erre szükség, mivel sok esetben külföldi befektetőknek kell román nyelvű okmányt aláírniuk, anélkül, hogy ismernék a román nyelvet.

A törvény azonban szükségessé teszi, hogy ilyen esetekben tolmács segítségét igényeljék, hogy az aláíró fél tudja, mit ír alá, illetve hogy az iratnak milyen jogi következményei lesznek. Ellentétben azonban a büntető eljárással, ahol ez a szolgáltatás ingyenes, a közjegyzői és ügyvédi eljárások esetében az ügyfelet terheli ez a költség. Éppen ezért a tolmácsoknak blattoló tolmácsolás esetében is működtetniük kell szolgáltatói kompetenciájukat (díjszabások pontos ismerete, megbízási szerződés, munkadíj objektív megszabása stb.).

A szakmai feltételek közül főként a professzionalizmus és etikai normák betartása ezen tolmácsolási nem esetében is ugyanolyan fontos, mint a konszekutív vagy szinkrontolmácsolás esetében (szaknyelv ismerete, jogi nyelvi formulák ismerete, eljárásrend ismerete, titoktartás stb.).

4.1. Blattoló tolmácsolás hiteles helyeken

A tolmácsolandó szövegeket a blattolás esetében írott formában kapja kézhez a tolmács, a szövegek szerzője általában az ügyvédi vagy közjegyzői iroda, ritkább esetben más szakterületek dolgozói (földhivatal, bíróság, orvosszakértő stb.). Ezen szövegek esetében a tolmácsnak meg kell próbálni megtalálni a „fogódzókat”, az ún. „panel-elemeket” is. Ebben segítségére lehet a műfajismeret (pl. tudja, mit kell tartalmaznia egy alapító okiratnak, egy nyilatkozatnak, meghatalmazásnak, végrendeletnek stb.) és az eljárás rutinszerű ismerete (az adatok és információk egyeztetése után a közjegyző megszövegezi az okmányt, a tolmács lefordítja, majd az ügyfél a közjegyző előtt aláírja azt).

Ha a tolmácsnak nem sikerül *prima vista* megtalálni ezeket a fogódzókat a szövegben, úgy megvizsgálhatja, hogy vajon mi az a cél, amit az okmánnyal el szeretne a hivatalos szerv érni. Fontos ráérezni, hogy melyik az a pont, ahol dönteni kell, hogy inkább a szöveghűség sérüljön, mint a cél, az üzenet. Ehhez jogi szövegek esetében elengedhetetlen a jogi procedúrák ismerete is (pl. az ingatlanok betáblázására vonatkozó eljárás, mivel itt nem elégséges, ha a szöveget magát tolmácsolja a tolmács, a birtokviszonyok alakulását is szükséges magyaráznia).

A közösségi tolmácsolási szituációk (rendőrség, kórház, bíróság, biztosító-társaság) esetében fontos az ügyféllel kialakuló személyes kapcsolat, így az érzelmi intelligencia is, hiszen sok esetben „érzelmileg erősen determinált” szituációkról van szó (Valóczki 2010). Jó, ha a tolmács kezelni tudja az esetleges nyelvi, kulturális, társadalmi vagy etikai problémákat, és erre kreatívan keresi a nyelvi-

kulturális vagy jogrend-specifikus megoldásokat, amelyeket nyelvi közvetítőként alkalmazni tud (pl. egy olyan helyzetben, amikor az ügyfél neheztel a romániai bürokrácia miatt, jó, ha a tolmács magyarázatot tud adni arra, hogy miért is szükséges végigjárni ezeket a lépéseket). Fontos továbbá a tolmácsolási szituációkból adódó konfliktus- és stresszhelyzetek kezelése is.

5. Esettanulmány

Az olvasás és az ezzel egyidejűleg történő blattolás esetében idegen nyelven keletkezett szöveget olvasunk fel anyanyelven (ritkábban anyanyelvű szöveget idegen nyelven). Ez egy komplex feladat, amelynek teljesítése során a tolmácsnak sok problémával kell megküzdenie. E problémák okai közül kiemelt fontosságot tulajdonítunk a nyelvek különbözőségének, a szövegépítési sajátosságok különbözőségének, a terminus technikusok beazonosításának, illetve az „azonnali” jellegnek, mivel *prima vista* kell szöveget alkotni B nyelven A nyelvű szakszöveg alapján.

Kihívások és megoldások

Ezen nehézségek áthidalására a blattoló tolmácsok munkájuk során az alábbi túlélési stratégiákat alkalmazhatják:

1. S-a cerut autentificarea următorului act	Segít a jogi nyelvi formula felismerése
2. În baza prevederilor legale referitoare la retrocedările imobilelor naționalizate, se va dispune după cum urmează...	Segít a háttértudás
3. Chiriașul – administrator, consimțea să efectueze pe cheltuiela proprie toate lucrările de întreținere și amenajare interioară a spațiului fără însă a face modificări la structura de rezistență.	Segít a szakmai tudás/rutin/szövegtípus ismerete

A jogi nyelvi formula felismerése felkészíti a tolmácsot arra, hogy milyen típusú irattal van dolga, és elindítja benne az erre az okmánytípusra jellemző tolmácsolási stratégiákat, ún. rutinokat.

A fenti példában láthattuk, hogy a háttértudás is fontos szereppel bírhat, mivel a román jogrendben „szocializálódott” tolmács azonnal tudja, mit jelent a *visszaszolgáltatás* és az *államosítás*, illetve hogy az esetenként milyen reakciókat válthat ki az ügyfélből is és a hatóság képviselőjéből is.

A szakmai tudás működésbe lépése azonnal előhívja a „fordítói memóriákat”, és sok esetben a blattoló tolmács csupán az adatokat frissíti az aktuális okmány alapján, a szöveget magát fejből mondja. Ebben az esetben is odafigyel

a szemmel követett szövegre, viszont sokkal könnyebben szövegezi meg az olvasottakat a célnyelven.

Az alábbiakban egy olyan okiratot és a tolmács felvétele alapján készült átírást mutatunk be, amely a közjegyző előtt történő blattoló tolmácsolás tipikus példája, műfaja szerint pedig a pénzügyi erkölcsi bizonyítványt helyettesítő nyilatkozat.

Romániában az idegen állampolgárok csak akkor vehetnek részt üzlettársként, alapítóként, ügyvezetőként valamely gazdasági társaságban, ha a pénzügyi erkölcsi bizonyítványt helyettesítendő tesznek egy olyan nyilatkozatot, amelyben nyilatkozzák, hogy nem követtek el pénzügyi vonatkozású bűncselekményeket, és nem tartoznak a román állam felé adóval vagy más befizetendő illetékkel.

A közjegyzői nyilatkozat elkészítésének fázisai:

1. A megbízás (az ügyfél megjelenik a közjegyző előtt, és elmondja, milyen okmányt szeretne elkészíttetni).

2. A megbízás vizsgálata (a közjegyző ellenőrzi, nem törvénybe ütköző-e az ügyfél szándéka).

3. Megbeszélés a felekkel (a tényállás megállapítása, a felek és képviselők személyazonosságának megállapítása, az elérni kívánt jogi cél, a jogügylet minősítése, a jogszabályi előfeltételek megvizsgálása, joghatás ismertetése, tájékoztatás a joghatásról).

4. Ezek után a munkaszakaszok után következik a tervezet/okirat írásba foglalása, ügyfél általi elolvasása, tartalmának tudomásulvétele és a dokumentum aláírása, és végül a hiteles kiadmány átadása az ügyfélnek, illetve archiválása a közjegyzői irattárban.

Ezen okirat esetében a tolmács az elolvasás fázisában lép be az ügymenetbe, ekkor a közjegyző nem az ügyfélnek adja át a dokumentumot tanulmányozásra, hanem a tolmácsnak, aki felolvassa azt a célnyelven, majd megkérdezi az ügyfelet, érthető volt-e az okmány tartalma. Ha az ügyfélnek további kérdései, ellenvetései vannak, ezt továbbítja a közjegyzői iroda felé, majd a közjegyző román nyelvű magyarázatát is tolmácsolja idegen nyelven (itt már nem blattoló, hanem konszekutív tolmácsolásról van szó).

DECLARAȚIE

Subsemnatul ***pe propria răspundere și cunoscând prevederile art. 326 Cod Penal Român cu privire la declarațiile nesincere, declar următoarele: Declar că nu am suferit nici o condamnare penală pentru infracțiuni contra patrimoniului prin nesocotirea încrederii, gestiune frauduloasă, abuz de încredere, mărturie mincinoasă, infracțiuni

NYILATKOZAT

Alulírott ***, ismerve a Román Büntető Törvénykönyv 326. szakaszát, amelynek értelmében a hamis vagy pontatlan nyilatkozatokat a törvény bünteti, a következőt nyilatkozom: Románia területén nem követtem el vámügyi, fiskális és pénzügyi bűncselekményeket, nem vagyok pénzügyileg bejegyezve Románia területén a román hatóságok

de corupție, infracțiuni de fals în înscrisuri, delapidare, înșelăciune, infracțiuni de evaziune fiscală, infracțiuni prevăzute de Legea nr. 656/2002 pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor, precum și pentru instituirea unor măsuri de prevenire și combatere a finanțării actelor de terorism, cu modificările și completările ulterioare, pentru infracțiuni prevăzute de Legea 31/1990, legea societăților și îndeplinesc condițiile legale prevăzute de legislația română în vigoare pentru exercitarea calității de reprezentant (împuternicit) al sucursalei

***, cu sediul în România,
***, Județ Cluj, înregistrată la ORC
Cluj sub nr. ***, având CUI ***.

Totodată mai declar că nu am săvârșit pe teritoriul României fapte sancționate de legile fiscale, financiare, vamale, precum și cele care privesc disciplina financiară, așa cum sunt definite și reglementate în O.G. nr. 75/2001 privind organizarea și funcționarea cazierului fiscal aprobat prin Legea nr. 410/2002, îndeplinesc condițiile prevăzute de legislația în vigoare pentru deținerea calității de reprezentant (împuternicit) al sucursalei.

***, cu datele de mai sus.
Declar că nu sunt înregistrat fiscal în România, nu am reședința în România și nu am datorii față de Statul Român.

által, és nincsenek tartozásaim a román állammal szemben. Sosem voltam büntetőjogilag jogerősen elítélve hűtlen vagyongazdálkodás, hivatali visszaélés, hamisítás, hamis okiratok használata, sikkasztás, hamis tanúvallomás, korrupció végett, illetve a pénzmosást megelőző és büntető 656/2002-es törvényben, és ennek az utólagos módosításaiban szereplő, bűncselekmények végett vagy pedig a terrorizmus anyagi támogatása miatt. Nyilatkozom továbbá, hogy nem követtem el olyan bűncselekményeket, amelyeket a 31/1990-es törvény tartalmaz és szabályoz.

Így nyilatkozom, hogy megfelelek a román törvények által előírt feltételeknek, hogy *** (tulajdonosa) és ügyvezetője legyek.

Románia területén nem követtem el vámügyi, fiskális és pénzügyi bűncselekményeket, ahogyan ezeket előírja a 75/2001-es számú, a 410/2000-es törvénnyel elfogadott, a pénzügyi erkölcsi bizonyítványról szóló kormányrendelet. Továbbá nyilatkozom, hogy nem vagyok pénzügyileg bejegyezve Románia területén a román hatóságok által, és nincsenek tartozásaim a román állammal szemben.

Dau prezenta declarație
spre a servi la Oficiul
Registrului Comerțului.

A jelen nyilatkozatot a kolozsvári
Törvényszék mellett működő
Cégbíróság számára teszem.

DECLARANT
XY

NYILATKOZATTEVŐ:
XY

A közjegyző előtt tett nyilatkozat főbb szerkezeti részei:

1. Bevezető rész

- fél megnevezése (itt kipontozva)
- személyazonosság megállapítása (itt kivágva)

2. Jogügyleti rész

- Cím – Nyilatkozat
  - Ebben az esetben kiemelt fontossággal bír a Btk. vonatkozó paragrafusára való hivatkozás, mivel ez biztosítja azt, hogy az ügyfél tudatában van annak, hogy nyilatkozata súlyos következményekkel bírhat.
- Felek nyilatkozata
  - Ebben az esetben a nyilatkozat arra vonatkozik, hogy az ügyfél nem követett el vámügyi, fiskális és pénzügyi bűncselekményeket, nincsen pénzügyileg bejegyezve Románia területén a román hatóságok által, és nincsenek tartozásai a román állammal szemben, nem támogatja a terrorizmust és a pénzmosást.
- Jogi tartalom, utalás a mellékletekre
  - A törvényekre való hivatkozás (31/1990-es törvény a gazdasági társaságokról, 75/2001. számú, a 410/2000-es törvénnyel elfogadott, a pénzügyi erkölcsi bizonyítványról szóló kormányrendelet, a 656/2002-es törvény).

3. Záró rész:

- tájékoztatás
  - felolvasás ténye, nyilatkozat, hogy azt a felek megértették, és az okmány az akaratukkal megegyező.
  - aláírások (jelzi a tolmács az ügyfélnek, hogy hol kell majd aláírnia az okmányt, és tudatja, hogy az aláírás után fogja a közjegyző ellenjegyezni és bélyegzővel hitelesíteni az okmányt – ez az információ a szövegben nem jelenik meg, viszont a tolmács, ismervén az eljárást, köteles ezt közölni az ügyféllel).

A közjegyző előtt tett nyilatkozat tolmácsolás szempontjából fontos terminológiai egységei, és közvetítésükkor használt fordítási stratégiák, eljárások:

Román nyelvű szöveg	Magyar blattolt szöveg átírása	Megjegyzések, észrevételek a célnyelvi szöveg létrehozásának vonatkozásában
prevederile art. 326 Cod Penal Român cu privire la declarațiile nesincere	Román Büntető Törvénykönyv 326. szakaszát, amelynek értelmében a hamis vagy pontatlan nyilatkozatokat a törvény bünteti	betoldás alkalmazása (hamis vagy pontatlan nyilatkozat)
condamnare penală pentru infracțiuni contra patrimoniului	büntetőjogilag jogerősen elítélve	kihagyás (vagyon elleni bűncselekmények)
nesocotirea încrederii	hivatali visszaélés	terminológiai megfeleltetés
gestiune frauduloasă	hűtlen vagyongazdálkodás	terminológiai megfeleltetés
abuz de încredere		kihagyás
mărturie mincinoasă	hamis tanúvallomás	terminológiai megfeleltetés
infracțiuni de corupție	korrupció végett	terminológiai megfeleltetés
infracțiuni de fals în înscrisuri	hamis okiratok használata, hamisítás	betoldás alkalmazása (hamis okiratok használata)
delapidare	sikkasztás	terminológiai megfeleltetés
înșelăciune		kihagyás
infracțiuni de evaziune fiscală		kihagyás
prevenirea și sancționarea spălării banilor	pénzmosást megelőző és büntető törvény	terminológiai megfeleltetés
instituirea unor măsuri de prevenire și combatere a finanțării actelor de terorism	a terrorizmus anyagi támogatása	rövidített – implicitáló fordítás

Román nyelvű szöveg	Magyar blattolt szöveg átírása	Megjegyzések, észrevételek a célnyelvi szöveg létrehozásának vonatkozásában
fapte sancționate de legile fiscale, financiare, vamale, precum și cele care privesc disciplina financiară	vámügyi, fiskális és pénzügyi bűncselekményeket, ahogyan ezeket előírja a pénzügyi erkölcsi bizonyítványról szóló Kormányrendelet	szövegszintű ekvivalencia megteremtése

Az ügyfél szempontjából ezen kívül fontos még annak tolmácsolása, hogy az ügyfél nem rendelkezik romániai bejegyzett székhellyel, és ekként nem romániai adóilletőségű (a kettős adózás elkerülése végett fontos aspektus).

Az átírás elolvasása és terminológiai elemzése nyomán láthatjuk, hogy a tolmács közvetítette a szöveget, teljes egészében, néhol összevonta ugyan az információkat, de sikeres volt az üzenet lényegének átadása, a funkcionális ekvivalencia megvalósult, az ügyfél tudni fogja a tolmácsolt szöveg alapján, milyen okmányt írt alá, hol fogják azt felhasználni, és milyen jogkövetkezményekkel fog az bírni.

Következtetések

Blattoló tolmácsolás során fontos megtalálni a fogódzókat, azonnal felismerni és lefordítani a terminusokat, odafigyelni a célnyelvben használatos megfogalmazásra, hogy ne tűnjön idegenszerűnek, és használni a panel-elemeket azok felismerése után.

A blattoló tolmácsolás sajátos átmenetet képez a nyelvi közvetítés két típusa, a fordítás (írott) és tolmácsolás (szóbeli) között. Ez a tolmácsolási forma egy írott szöveg szóban történő közvetítését jelenti, és így a szinkrontolmácsolás egyik altípusának is tekinthető.

Különbözik azonban ettől, mivel nem hangzó, hanem látott és szemmel közvetett információk célnyelvi közvetítését jelenti.

Mivel írott szöveg informatív szóbeli fordításáról van szó, nincs lehetőség a felkészülésre, szótározásra, terminológiai előkészítésre.

Szakirodalom

CRYSTAL, David

1988 *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó.

SÁNDOR Klára

2011 *Olvasáskutatás*. Eszterházy Károly Főiskola. (http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_06_olvasaskutatas_scorm_03/adatok.html, letöltve: 2015. november 30.)

SZABARI Krisztina

1999 *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest, Scholastica Kiadó.

VÁLÓCZI Marianna

2010 A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmácsszemélyiség alakulása napjainkban. In: *BGF Tudományos Évkönyv*, 28–34.

Szótárak:

BAKOS Ferenc: *Idegen Szavak és Kifejezések Szótára*, 2006.

JUHÁSZ József–SZŐKE István–Ó. NAGY Gábor: *Magyar Értelmező Kéziszótár*, 1987.

NEMES Zoltánné–GÁLFFY Mózes–MÁRTON Gyula: *Torjai szójegyzék*. Sepsiszentgyörgy, 1974.

SOMOGYI Béla: *A magyar kártyanyelv szókincse*. Bp., *Ny tudÉrt*, 1990.

Internetes adatbázisok:

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/consecutive/index_en.htm

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/simultaneous/index_en.htm

<http://www.zenci.hu/szocikk/blattolas#ixzz3bLlCLw36>

Primer szövegek forrása:

A primer szövegeket egy kolozsvári közjegyzői iroda és a neki dolgozó hivatásos tolmács bocsátotta rendelkezésre.

NYELVI-PRAGMATIKAI JELLEMZŐK KÜLÖNBÖZŐ SZÖVEGTÍPUSOKBAN

Mindannyiunk számára immár evidencia, hogy jelenünk polgára értesüléseinek többségét a tömegtájékoztató eszközök által közvetített tartalmakból szerzi. A tömegkommunikáció médiumai által közvetített információ azonban már eleve szelektált és szerkesztett információ, mivel nem tesznek egyebet, mint a világ végtelen számú eseményeiből, a róluk szóló hírekből, az eseményekről, jelenségekről, személyekről, szolgáltatásokról vagy éppen termékekről szóló különböző kijelentésekből és diskurzusokból kiemelnek néhányat. Mindegyik médium az információáradat általa kijelölt, a maga érdekei által meghatározott szegmenseiből hozza létre szövegkonstrukcióit.

A sajtóhírek például kész szövegekből, általában hírügynökségi jelentésekből és hivatalos közleményekből állnak össze, tehát az esetek döntő többségében az újságírók maguk sincsenek jelen azoknak az eseményeknek a bekövetkezésénél, amelyekről hírt adnak. A válogatás aktusa szakmai és etikai mozzanat is egyben, és a legfőbb szempontjai: az esemény aktualitása, hírértéke, fontossága, a médium közönségének érintettsége, illetve az esemény érdekessége. A szelekció művelete eredményezi azt, hogy az újságíróval és az adott médiummal mint intézménnyel áll kapcsolatban a média jellegzetes „kapuőr-funkciója”: amiről tudósít, az létezik, amiről pedig nem, az gyakorlatilag nem is létezik (Balázs 2000. 121.).

A propagandaszövegekre vonatkozóan, az utóbbi időben a fogyasztói társadalom általános jellemzőjévé vált, hogy fontosabbak lettek a szolgáltatások, mint a termékadás. Éppen ezért a kereskedelmi propaganda a termékek egyes tulajdonságainak bemutatásáról áttért egy absztraktabb síkra: a vásárlásra való közvetlen felszólítás helyett megoldásokat kínál a különböző élethelyzetekre, problémákra stb. (J. Harnos 2005. 422.), kijelölve ezáltal az idealizált életstílus kereteit.

Ami általában véve a média nyelvhasználatát illeti, a médiát általánosan jellemző szerkesztési-sűrítési kényszer ellenére alapkövetelmény a pontos, világos közlésmód. Az ismert nyelvész és kommunikációkutató, Balázs Géza fogalmazta meg *Lehetséges nyelvi szabványok* (2000) című könyvében, a sajtónyelv szociokultúrája kapcsán, hogy a tömegkommunikációban használt „absztrakciós lét-*ra*” fogalom a kommunikáció többféle absztrakciós szintjét jelöli, egyik oldalon a másokat kirekesztő, motiválatlan, belső, szakmai nyelvhasználattal, amelyet bonyolult és homályos szerkesztésmód jellemez, a másik oldalon pedig a külső, minél több emberhez szóló, motivált nyelvhasználattal, amelyet a köznyelvi

normakövetés, az egyszerű, élőbeszédre jellemző és arra alkalmazott szerkesztésmód, továbbá az idegen szavak és szerkezetek kerülése jellemez. Az előbbit tekinti absztrakt, az utóbbit pedig konkrét nyelvi szintnek. Mivel a nyelv megannyi változatban él, Balázs Géza hívja fel a figyelmet arra, hogy az absztrakt, vagyis kevesek által hozzáférhető, rendszerint bürokratikus nyelvváltozatokat a médiumoknak kell áttenniük konkrét formába – közvetítő szerepüknek megfelelően, különben rögtön sérül a tömegkommunikációs alapképlet: a publicitás, a nyilvánosság, a mindenki által való teljes megértés (Balázs 2000. 121–122.).

A média nyelvhasználatának tehát – az elvárások szintjén – legfőbb jellemzője kellene hogy legyen a konkrét nyelvi szintnek megfelelő szó- és kifejezés-készlet, illetve az élőbeszéd szukcesszivitását mintázó szerkesztésmód, amely egyben egy igényes, emelkedettebb megszólalási mintát is szolgáltatna az olvasóknak vagy a hallgatóságnak, legfőképpen a közszolgálati rádió- és televízió-adók, valamint a népesség egyre nagyobb hányadát megcélzó kereskedelmi-propagandisztikus szövegek esetében.

A továbbiakban a tömegtájékoztató egyik fontos szegmensének tekintett rádiós híreket vetjük össze a kereskedelmi propaganda mediatisztikus közvetítésű, elsődlegesen a meggyőzésre irányuló, román és magyar nyelvű szövegeivel. A vizsgálat egyes szövegjellemzők és a rejtett jelentéstartalmak feltárását célozza, a sajtóhírt és a kereskedelmi propaganda szövegeit mint a valóság modellje megértésének folyamatát tételezve, a hallgató szempontjából, illetve a hírszöveg rejtett jelentéstartalmait által, a romániai magyar közszolgálati rádióadók néhány, adott időkeretben¹ véletlenszerűen kiválasztott hírműsorának példaanyagával, illetve egyes, különböző gazdasági ágazatokból véletlenszerűen kiválasztott multinacionális vállalatok hivatalos honlapján található szövegekkel illusztrálva.²

A hírszövegek esetében kiindulási pontunk az, hogy amint azt Paul Grice a társalgás alapelveire vonatkozóan megfogalmazta, a hallgató mint a híradó befogadója az együttműködés elvét követi (Grice 1997. 213–218.), azaz a hír hallatán összefüggést keres az események, történések és tevékenységek között. Ugyanis feltételezi, hogy a rádió munkatársa a tudomására akar hozni valamit, és hogy az adott esemény vagy helyzet sémája a szövegbe kódoltan van jelen, de az ő számára is értelmezhető módon, és neki, háttérismerete révén, ezt a sémát kell újraalkotnia ahhoz, hogy hozzáférhetővé váljon számára a hírtartalom (J. Harnos 2002. 147.). A hírszerkesztő és a hallgató által felépített valóságséma azonban több ponton is eltérhet egymástól. A szövegjelentés feltárásának ugyanis a nyelvtani szabályok, a szövegtani módszerek és a világról való tudás mellett más összetevői is vannak, ilyen például a diskurzusfajta megválasztása és ezzel szoros összefüggésben a stílusbeli eltérések (és az általuk hordozott jelentés). Ha egy-

1 A vizsgált időszak: 2014. november 20–27.

2 OTP Bank Románia (kétnyelvű honlappal), MOL Románia (kétnyelvű honlappal), McDonald's Románia, McDonald's Magyarország, Vodafone Románia, Vodafone Magyarország (egynyelvű honlappal).

azon eseményről szóló hírszövegeket vetünk össze, a stílusbeli változtatásokban érhető tetten legtisztább formában az adott tömegkommunikációs intézmény viszonyulása a történetekhez, az általa nyilvánosságra hozott eseményekhez.

A kereskedelmi propaganda szövegei esetében az elsődleges funkció, azaz a meggyőzés hatékonyabbá válhat, ha a kijelentések rejtett jelentéstartalmai olyan következtetések levonásához vezetnek, amelyek által a befogadó saját magát győzi meg a közlemény érvényét és igazságát illetően, hiszen voltaképpen ez is a célja az ilyen típusú közlésnek. Így válhat hiszékenyebbé a befogadó, és mivel saját véleményének gondolja, könnyebben elfogadja a kijelentés rejtett jelentéstartalmait. Emellett a kutatások rávilágítottak, hogy könnyebben felidézhetők és az emlékezetben hosszabb ideig megőrződnek azok az információk, amelyekhez saját következtetéseink útján jutottunk el (Eysenck–Keane 1997; J. Harnos 2002. 147.). A meggyőzés ezen laterális módja azonban emocionális és stilisztikai mozzanatokat is magában rejt, miáltal a meggyőzés a befogadó magatartásában és előítéleteiben előidézett változásokon keresztül következik be.

Mivel a stílus nemcsak a nyelvi, szövegbeli tényezőkkel mutat összefüggést, hanem – ahogyan azt Van Dijk (1988) értelmezte – a tág értelemben vett kontextussal, a kommunikátort jellemző körülményekkel és a társadalmi szempontokkal is, a stilisztikai eltérés megmutatkozhat a híryanagnak a sémától való eltéréseiben, a kifejezőkészlet megválasztásának milyenségében, a szintaktikai tagolás különbségeiben, de a fontossági sorrendben betöltött szerepében, a szövegfolyamban való elhelyezésében is (J. Harnos 2002. 147.).

Ha pedig a beszédaktus-elmélet oldaláról nézzük, mindezekén túl még azzal is számolnunk kell, hogy a hírszövegekben és propagandaszövegekben explicit módon megjelenő állítások sorozata mellett implicit jelentéstartalmak is jelen vannak: olyan információk, amelyek a szövegben nem közvetlen módon, kifejtve, hanem rejtett, sugallt jelentésként vagy előfeltevésként szerepelnek. Tolcsvai Nagy Gábor a rejtett, implicit jelentésekre vonatkozóan megállapítja, hogy ezek nem a szó vagy szöveg szintjén értelmezhető jelentések, hanem csak a beszédhelyzet ismeretében fejthetők meg. Ilyen implicit jelentést hordoz a pragmatikai előfeltevés, a bennfoglalás és a következtetés. Az utóbbi (az inferencia) a megnyilatkozások jelentéséből levont tartalmi következtetés; a bennfoglalás vagy implikáció körébe olyan kijelentések tartoznak, amelyek az adott cselekvési sorban és beszédhelyzetben a lexikális, szó szerinti jelentés mellett másfajta jelentést is kapnak, általában valamilyen cselekvéssel összefüggő jelentést; az előfeltevést pedig (preszuppozíció) az a tartalmi rész képviseli a szövegben, amely olyan tényállásokra vonatkozik, amelyeket a kommunikátor és a hallgató érvényesnek, igaznak tart, anélkül, hogy nyelvi ki is fejtene (Tolcsvai 1994. 18–19.). A megnyilatkozásokban előfeltevéseket előidéző szerkezetek és lexémák így egyben preszuppozíciós szerkezetek is (Kiefer 2000. 347.).

Emitt mindössze a pragmatikai előfeltevéseket hordozó nyelvi jelhordozókkal áll módunkban foglalkozni, amelyeknek forrása tehát a beszélő, aki a megnyilatko-

zásban jelen lévő előfeltevéseket, illetve az azokban megfogalmazott kijelentéseket adottnak tekintti, az őket közvetítő nyelvi eszközök alapján is felismerhetők (Levinson 1983; Kiefer 2000. 350–351.), és ha elfogadjuk Kiefer álláspontját, univerzálisak. Az azonban már nem biztos, hogy mindig és minden nyelvben ugyanolyan formai jelölői vannak, ezért a példaanyag magyar és román nyelvű szövegeket is tartalmaz, ahol mindkét nyelven rendelkezésünkre álltak a vizsgált szövegek.

Ilyen preszuppozíciós szerkezetek és lexémák – Kiefer Ferenc osztályozási szempontjait követve (2000. 352–361.) – a következők:

1. A határozott főnévi szerkezet, amely magában foglalja a tulajdonneveket (*Románia, Erdélyi Református Egyházkerület, Szociáldemokrata Párt, Evox, Chicken Hot* stb.), a funkcióneveket, amelyek egzisztenciális preszuppozíciót vezetnek be, illetve az objektumok egyediségét tételezik (pl. *az RMDSZ elnöke, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke, a szociáldemokrata szenátor, Marosvásárhely polgármestere, a McDonald's Románia vezérigazgatója* stb.; *președintele UDMR, senatorul social-democrat, Director General McDonald's România*), a birtokos személyjelet tartalmazó főnévi csoportokat (pl. *a táblabíróság honlapja, öt év próba-időre függesztették fel a büntetésüket, kommentálta a ploiești-i táblabíróság döntését, újra kell gondolnia a román államhoz fűződő viszonyát, tervezze meg a saját OTP foto card bankkártyáját – creează-ți propriul foto card OTP Bank* stb.), illetve néhány főnévi funkcióban használt kvantorszót (pl. *összes, mind, valamennyi, teljes körű pénzügyi szolgáltatások – o gamă completă de servicii* stb.).

2. A faktív igék, amelyek használata esetén a leírt tényállás kétségtelen voltát tételezzük fel. Ilyen faktív predikátumok: *tud, tudatában van, magától értetődik, emlékszik, eltitkol, elfelejt, sajnál, meglep, elszomorít, letagad* stb. Hírszövegekben előforduló faktív igék:

Igazolta Klaus Iohannis megválasztott elnök mandátumát az Alkotmánybíróság. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 21.)

A résztvevők aggodalommal veszik tudomásul, hogy továbbra sem alakult meg a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem önálló magyar tagozata. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 21.)

A MÁÉRT tiltakozik minden olyan kezdeményezés ellen, amely a jogerősen visszaszolgáltató erdélyi egyházi és közösségi ingatlanok visszaállamosítására törekszik. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 21.)

A kereskedelmi propaganda véletlenszerűen kiválasztott szövegeiben (sajtóközleményekben, reklámokban, a kereskedelmi társaságok bevezető kampányiban) előforduló faktív igék kétnyelvű és egynyelvű honlapokról:

Mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy mai világunkban a jó ügyek tiszavirág életűek, azonban hisszük, hogy ezen igenis lehet változtatni, és a nálunk kevésbé szerencséseket is megilleti mindazon jog, amelyeket mi természetesenk veszünk. – Știm că trăim într-o lume în care faptele bune nu prisosesc, dar noi

avem încrederea că aceste aspecte se pot schimba și că putem să le oferim și celor mai puțini norocoși drepturile de care noi ne bucurăm. (OTP Bank Románia)

Az EVOX révén tisztán látja az álmát! – Cu EVOX îți vezi clar visul cu ochii! (MOL Románia)

Ugye már te is tudod, hogy az ebéidő Meki-idő?! (McDonald's Magyarország)

Szimpla, dupla vagy tripla? Te melyik Sajtburgert választod? (McDonald's Magyarország)

A román nyelvű honlapról:

Big Mac promite de fiecare dată același lucru... (McDonald's Románia) – ígér

Campania lansată de McDonald's România promovează mesajul...

(McDonald's Románia) – hirdeti

Astfel, am decis că Big Mac-ul merită o campanie specială... (McDonald's Románia) – döntöttünk

McDonald's România își invită consumatorii într-o nouă călătorie culinară...

(McDonald's Románia) – meghívja.

3. Az inchoatív, azaz kezdő igék, amelyek olyan állapotváltozást jelölnek, aminek következtében új állapot és ezzel együtt esetleg új minőség jön létre. Lehetnek mozgásigék vagy melléknévből képzett származékok (pl. *elszegényedik, megbetegszik, megvakul, megszépül, megalakul, visszaül* stb.):

Nyolc katona életét vesztette és ketten súlyosan megsebesültek a délelőtt, amikor egy IAR 330 PUMA típusú katonai helikopter lezuhant Szeben megye északi részén Almakerék község közelében. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 21.)

A hivatalban lévő elnök elhárította Klaus Johannis megválasztott államfő felszólítását, hogy hívja vissza a választások szervezésében érintett nagyköveteket. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 20.)

Kivonul a kormányból az RMDSZ – jelentette be Kelemen Hunor elnök a Szövetségi Állandó Tanács mai, kolozsvári ülése után. (Marosvásárhelyi Rádió, Hírek, 2014. november 27.)

Markó Attila szerint a ma kihirdetett jogerős ítélettel visszaállamosították a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumot. (Marosvásárhelyi Rádió, Hírek, 2014. november 26.)

A hideg téli napokon egy Forró almás pite mindig felmelegíti a fagyos ujjakat. Ki szereti forrón? (McDonald's Magyarország)

Tankoljon fel csúcsmínőségű LED OSRAM fényforrásokkal! – **Alimentează-te** cu tehnologia de vârf LED OSRAM (MOL Románia)

...compania **a pornit** un proiect în social media... (McDonald's Románia)

...**terveze meg** a saját OTP foto card bankkártyáját... –...**creează-ți** propriul foto card OTP Bank... (OTP Bank Románia)

Növelje megtakarításait az OTP Bank befektetési alapjaival! – **Alege să economisești**... (OTP Bank Románia)

4. Viszonzást kifejező vagy megismételt cselekvést jelölő igék, igenevek pl.:

A 700 ezres erdélyi reformátusságot csapták arcul, nevezték hazugnak, csalónak, ezért az egyháznak újra kell gondolnia a román államhoz fűződő viszonyát – mondta Kató Béla, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke az ítélettel kapcsolatosan. – a főnévi igenévi származék alapigéje: újragondol, és ez esetben az igekötő idézi elő az előfeltevést. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 27.)

Hallottátok, kedves szülők? A Dreamworks Madagaszkár Pingvinjei visszatértek és újra akcióba lendültek a McDonald's-okban! – (McDonald's Magyarország)

Román nyelvű honlapon:

Odată cu venirea sezonului cald, McDonald's România readuce în atenția consumatorilor delicioasele produse Les Frappés... (McDonald's Románia) – viszszaidézi

Poftiți la McMici de la McDonald's – revenirea gustului românesc... (McDonald's Románia) – visszatérése

Noutățile se țin lanț la McDonald's România... (McDonald's Románia) – egymást követik

5. Összehasonlító szerkezetek, amelyek esetében a fellépő előfeltevések a melléknevek vagy határozószók szemantikai tulajdonságaival függnek össze:

Az Egészségügyi Világszervezet legfrissebb összesítése szerint az elsősorban Nyugat-Afrikát – Sierra Leonét, Guineát és Libériát – sújtó, több mint fél éve tomboló járványba eddig 5689 ember halt bele és 15 935-en fertőződtek meg az ebolavírussal. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 27.)

A mostani a legsúlyosabb ebolajárvány a vírus csaknem negyven évvel ezelőtti azonosítása óta. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 27.)

A vázolt terv szerint gyakorlatilag egy új kormány áll fel, a jelenleginél kevesebb miniszterrel. (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 25.)

Van kedvenc képe, családi fényképe vagy barátokkal készült fotó, esetleg szeret rajzolni? – Ai o imagine preferată, o fotografie cu familia sau prietenii, sau îți place să desenezi? (OTP Bank Románia)

Engedje szabadon képzeletét, hogy a legérdekesebb személyre szabott bankkártya tulajdonosa legyen!– Lasă-ți imaginația să găsească cel mai cool model de card personalizat! (OTP Bank Románia)

...a saját, EU-előírásoknál is szigorúbb ellenőrzési rendszerünk... (McDonald's Magyarország)

Mindenki kicsit másképp szereti, de nekünk így a legfinomabb: mákosguba vanília ízű öntettel és tejszínhabbal! (McDonald's Magyarország)

O nouă premieră la McDonald's România... (McDonald's Románia) – újabb Mai mult, inițiativa McDonald's România se alătură unui demers mai amplu... (McDonald's Románia) – sőt; szélesebb körű

Csatlakozz eddigi legjobb hálózatunkhoz! (Vodafone Magyarország)

Hozz össze mindenkit új családi ajánlatainkkal, ajándékozz korlátlan kapcsolatot családodnak! (Vodafone Magyarország)

Tankoljon fel csúcsmínőségű LED OSRAM fényforrásokkal! – Alimentează-te cu tehnologia de vârf LED OSRAM (MOL Románia)

Noile rețete McDonald's îmbină perfect gastronomia românească cu atenția companiei McDonald's pentru cele mai bune ingrediente. (McDonald's Románia) – tökéletesen

6. Bizonyos módosítószók, partikulák és határozószók, amelyeknek elsődleges funkciója, hogy a mondatokba előfeltevéseket és kontextusfeltételeket vezessenek be:

Legutóbbi óvása részben sikerrel járt, mert a rácsok mögül kikerülhet. – a kijelentésnek akkor van értelme, ha a hallgató kiegészíti a sugallt jelentést alátámasztó előfeltétellel, azaz hogy a szóban forgó személy már több ízben is emelt óvást, sikertelenül (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 26.)

Tovább erősítették a Ferenc pápát övező biztonsági intézkedéseket az Iszlám Állam terroristáinak merényleteitől tartva. – az előfeltevés: a biztonsági intézkedések erősítésére már eddig is nagy hangsúlyt fektettek (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 20.)

A konzervatív-liberális brit kormánykoalíció megígérte, hogy ha a skótok többsége a szeptember 18-i referendumon az elszakadás ellen szavaz, Skócia önrendelkezési jogköreinek **további** bővítésére számíthat. – előfeltevés: Skócia önrendelkezési jogköreire vonatkozóan már eddig is történt bővítés (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 27.)

Az egyeztetések a jövő hónapban folytatódhatnak, lehetséges helyszíneként Bécs és Omán jött szóba, de **még** semmi nincs eldöntve – mondta a neve elhallgatását kérő illetékes. – előfeltevés: a továbbiakban döntés fog születni a helyszínrre vonatkozóan (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 24.)

Az orosz agresszió elrettentése céljából **még** legalább a jövő évben maradnak a balti államokba és Lengyelországba tavasszal vezényelt amerikai katonák – jelentette ki vasárnap az Egyesült Államok európai szárazföldi erőinek parancsnoka. – előfeltevések: már eddig is a helyszínen állomásoztak a katonák, de legalább még egy évig meghosszabbítják a küldetést (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 24.)

A döntést a Szövetségi Képviselők Tanácsának december 13-i, marosvásárhelyi ülése **is** meg kell hogy erősítse, azonban a Szövetségi Állandó Tanács ajánlása a kormányból való kilépésre vonatkozik. – előfeltevés: más fórumok már döntöttek (Marosvásárhelyi Rádió, Hírek, 2014. november 27.)

Bogdan Diaconu független képviselő tervezete a legdurvább, még azt is megtiltja, hogy a romániai közalkalmazottak külföldön nem-román zászlót lobogtassanak. – előfeltevés: egyéb tiltásokat is magában foglal a szóban forgó tervezet (Marosvásárhelyi Rádió, Hírek, 2014. november 27.)

Sosem számítottam arra, hogy még az életem folyamán újra a hidegháború második szakaszában találjuk magunkat – mondta Václav Klaus, aki Ukrajnát „mesterséges államalakulatnak” minősítette. – előfeltevés: a beszélő már korábban is szembesült hasonló helyzettel (Bukaresti Rádió, Hírösszefoglaló, 2014. november 21.)

A Nemzeti Liberális Párt törvénykezdeményezése a román zászló és a román szimbólumok használatáról szól, és bűncselekménynek tekintené azokat a szimbólumhasználati kihágásokat, amelyek eddig csak egyszerű szabálysértésnek minősültek. – előfeltevés: eddig kizárólag a legegyszerűbb szabálysértések közé sorolták ezt a kihágást (Marosvásárhelyi Rádió, Hírek, 2014. november 26.)

Ennek ellenére időhiány miatt ez már nem kerülhetett fel az e heti plenáris ülések napirendjére, így a mai határidő lejártával a tervezetet a Szenátus hallgatólagosan elfogadja. – előfeltevés: más egyéb bekerült a napirendi pontok közé (Marosvásárhelyi Rádió, Hírek, 2014. november 26.)

Az EVOX révén tisztán látja az álmát! – Cu EVOX îți vezi clar visul cu ochii! (MOL Románia) – előfeltevés: a tisztán látás feltétele a termék megvásárlása.

McDonald's România a demarat o campanie specială pentru a evidenția popularitatea acestui sandviș, dar și pentru a arăta că cele mai bune produse sunt pâună la urmă cele care ne plac. (McDonald's Románia) – előfeltevés: más vélemények is vannak ezzel kapcsolatban.

La McDonald's România știm cât este de importantă o alimentație echilibrată. (McDonald's Románia) – előfeltevés: más szempontok és megfontolások is vannak, de mind közül a legfontosabb az itt bemutatott.

Ugye már te is tudod, hogy az ebéidő Meki-idő?! Hétköznaponként dél és 2 óra között 990 Ft-ért lehet a tiéd egy választható szendvics, kis üdítő és egy kis sültkrumpli. (McDonald's Magyarország) – előfeltevés: mások már előtted értesültek.

Egész nap rohansz? Egy McWrap-ra biztosan van időd. – (McDonald's Magyarország) – előfeltevés: időhiányban szenvedsz, de minden más teendőd várhat.

Elindítottuk a www.estedreptulmeu.ro honlapot, amelyen a legjelentősebb, közösségformáló projektjeinket gyűjtöttük össze. Az oldal egyik célja, hogy lépésről lépésre bemutassa, miként próbáljuk jobbá tenni világunkat – ezáltal készítelve minket arra, hogy még többet tegyünk. – *Am început prin exemplul propriu și am strâns cele mai importante proiecte sociale ale noastre pe www.estedreptulmeu.ro. Pe de o parte, pentru a nota pașii pe care îi facem pentru o lume mai bună și a ne motiva să facem mai mult cu fiecare program derulat, pe de altă parte pentru a te informa asupra inițiativelor noastre de responsabilitate socială și a-ți oferi ocazia să te implicii.* (OTP Bank Románia) – a mindkét nyelven jelen lévő előfeltevések: jelen célkitűzés a vállalat céljainak egyikét jelenti; a második előfeltevés: már előzőleg is tettek lépéseket ebben az irányban.

A bemutatott néhány példából is kitetszik, hogy az előfeltevések mint nyelvi és logikai szempontból helytálló, feltétlen egyetértést követelő nyelvi jelenségek megjelennek az informatív szövegekben is, de a befolyásolásban és manipulációban is. Varga Viktor megállapítása szerint „az előfeltevések azon enthymémákkal hozhatók rokonságba, ahol a beszélő a következtetés egyik premisszáját, vagyis kiinduló állítását elhagyja és a hallgató háttértudására bízta. Ez a fajta takarékoság mindennapos jelenség, hiszen nem akarunk mindent újra és újra elmondani, nincs rá idő. Azonban ha mondunk egy mondatot, mely mintegy beágyazva tartalmaz egy eleve igaznak tartott állítást, azzal partnerünkben vagy hallgatóságunkban olyan hatást érhetünk el, hogy igaznak fogadja el azt, főként, ha eddig nem is foglalkozott a dologgal” (Varga 2013. 56.).

Mind a hírszöveg, mind a kereskedelmi propaganda szövegei alkalmasak tehát manipulációs stratégiák alkalmazására, miközben igyekeznek megőrizni az elfogulatlanság és tényyszerűség látszatát, számolva azzal, hogy a befogadó hosszú távú emlékezetében úgyszólván csak a szöveg témája őrződik meg, és a felszíni szerkezet alkotórészeinek legnagyobb része törlődik, aminek következtében a rejtett tartalmaknak, például az eufemizáló szerkezetekkel vagy értékelő nyelvi kifejezésmóddal kódolt információnak a befogadó nem lesz tudatában, a kognitív pszichológia álláspontja szerint ugyanis a befogadóban gyakrabban felidéződnek a szöveg pragmatikai implikációi és az általa levont következtetések, mint a szöveg nyelvi megformáltsága (J. Harnos 2008. 154–155.). A befolyásolás leghatékonyabb eszköze tehát a rejtett tartalom szövegbe kódolása, de ugyanide tartozik a szövegszerkezet és a szöveg felépítése is. A híradók szövegében bizonyos események és vélemények előtérbe kerülnek, mások pedig azáltal jelentéktelenednek el, hogy hátrább kerülnek, esetleg csak a rádiós vagy televíziós híradók végén sorra kerülő rövidhírekben kapnak helyet. A sorrendiség kérdése tehát hierarchikus sorrendet is jelent egyben.

A szövegek megértésekor a hallgató nemcsak a szövegben közvetített valóságmodellt veti össze a maga tudáskörével, az általa ismert sémákkal és szituációs modellekkel, és alakítja ki a szövegértelmezés elméleti reprezentációt (Tolcsvai 2001. 339–340.), hanem mindezzel együtt véleményt alkot a hallottakról, a közlőről és a szövegről. A véleményt azonban nem is biztos, hogy ő alakítja ki, hanem átveheti készen a hírközlőtől, anélkül, hogy ez számára tudatosodna, és értékelő állításokként őrzi meg emlékezetében, tapasztalata részének tekintve (J. Harnos 2008. 155.). Ennek a pszichológiai ugrásnak köszönhetően jelentősen felerősödik az üzenet hatása, mivel nem kívülről ránk kényszerített véleménynek tűnik (Mastacan 2004). Következtetéképpen, ezek a diskurzustípusok nagyon jó példái a preszuppozíciós erő megjelenésének és leggyakrabban alkalmazott formáinak mind a magyar, mind a román nyelvű közlemények esetében, mivel e szövegtípusok esetében a globális jelentés, amely jórészt implicit tartalmakon alapul, jelentős mértékben eltávolodik az üzenetek szó szerinti vagy elsődleges jelentésétől.

Szakirodalom

- BALÁZS Géza
1998 *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. Budapest, A-Z Kiadó.
- BALÁZS Géza
2000 *Lehetséges nyelvi szabványok*. Budapest, A-Z Kiadó.
- BUDA Béla
1985 A tömegtájékoztató nyelvének néhány kommunikáció-lélektani és szociolingvisztikai sajátossága. In: Grétsy László (szerk.): *Nyelvészet és tömegkommunikáció II*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 5–30.
- EYSENCK, Michael W.–KEANE, Mark T.
1997 *Kognitív pszichológia*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- ELEKFI László–WACHA Imre
2003 *Az értelmes beszéd hangzása*. Budapest, Szemimpex Kiadó.
- GRICE, Paul
1997 A társalgás logikája. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest, Osiris Kiadó, 213–218.
- JAKUSNÉ HARNOS Éva
2002 A nyomtatott sajtó hírei a diskurzuselemzés szemszögéből. *Magyar Nyelvőr* 126. 2.
- JAKUSNÉ HARNOS Éva
2005 A kereskedelmi és a politikai propaganda nyelvi eszközei. *Magyar Nyelvőr* 129. 4. 419–436.
- JAKUSNÉ HARNOS Éva
2008 A figyelem irányításának eszközei a hírszövegek szerkezetében. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 151–157.
- KIEFER Ferenc
2000 *Jelentéselmélet*. Budapest, Corvina.
- LEVINSON, Stephen C.
1983 *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- MASTACAN, Simina
2004 Miza discursivă a presupozitiilor. In: *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica, TOM2, Alba Iulia, 5/2004*.
- TOLCSVAI NAGY Gábor
1994 *A szövegek világa*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY Gábor
1991 *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- VAN DIJK, Teun A.
1998 *News as discourse*. Lawrence Erlbaum Associates.

VARGA Viktor

2013 Gondolatok a faktív igékről és meggyőző erejükről. *Corollarium*,
I. kötet, Szegedi Tudományegyetem, 50–58.

A kereskedelmi propaganda szövegeinek forrásai:

www.otpbank.ro

www.molromania.ro

www.vodafone.ro

www.vodafone.hu

<http://mcdonalds.ro>

www.mcdonalds.hu

A NONVERBÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ MINT ESZKÖZ A KULTÚRÁK KÖZÖTTI NYELVI GÁTAK ÁTHIDALÁSÁRA

A többnyelvű közegekben (például Erdélyben, a magyar és a román közösségek esetében) örök probléma, hogy melyik félnek kellene elsajátítania a másik etnikai csoport nyelvét, megismernie azt a kulturális hátteret, amely lehetővé teszi, hogy a két fél megérthesse egymást. Ezek a viták általában hatalmas erődemonstrációvá alakulnak – ez a vetület nem témája jelen dolgozatnak.

Ismert tény, hogy a kommunikáció döntő hányada (körülbelül 65–70%-a) olyan nonverbális kifejezésformákon alapszik, amelyeknek nincs közük a beszédhez (Horváth 2011). Csak a kommunikációnk maradék 30–38%-ának van köze a verbalitáshoz, olyan értelemben, hogy ezek paralingvisztikai (azaz nyelven túli, de tulajdonképpen a beszédhez kapcsolódó) tényezők, például hangnem, hanghordozás, hanglejtés, hangsúly (Horváth 2011). A hangból például megállapíthatjuk a közlő nemét, korát, karakterét, természetét, illetve a használt dialektust.

A kommunikációnknak csak körülbelül 7%-a kötődik a szavak jelentéséhez (Horváth 2011).

Érdekes, hogy mégsem foglalkozunk többet a nonverbális kommunikációs lehetőségek kiaknázásával, ami pedig sok mindent megoldana az emberiség életében, a bábeli zűrzavar kialakulásától napjainkig.

Vannak helyzetek, amikor elég jól elboldogulunk a nonverbális kommunikáció kislabilizálásával, és vannak helyzetek, amikor nem. Mikor lehet és mikor nem lehet pusztán metakommunikációs eszközökkel információkat átadni? Milyen mértékben válthatjuk ki a verbális (nyelvismerethez kötődő) közlésünket nonverbálissal? A bemutatandó dolgozat ezekre a kérdésekre adható válaszokkal kísérletezik.

1. Kiindulópontok a nonverbális kommunikációról

1.1. A nonverbális kommunikáció alapfogalmai

Sok kutatás látott napvilágot az elmúlt évszázadban a nonverbális kommunikáció formáiról, a testbeszédéről vagy a paralingvisztikai lehetőségekről. Ezeknek a kutatásoknak nagy hányada a Palo Alto-i iskola működéséhez, elveihez kötődik, ami logikus is, hiszen az itt működő kutatócsoport (Bateson,

Watzlawick stb.) szerint mindaz, amit a szociálpszichológia az interakció (kölcsönhatás) fogalmában fejez ki, lényegében kommunikáció. Az itt végzett kutatások alapvetően a kommunikációs aktusnak a személyek közötti kapcsolatokat meghatározó szerepére koncentrálnak, ebben pedig a nonverbális megnyilvánulásoknak meghatározó szerepük van. A valós, tudományos alapon született megállapítások közé sajnos nagyon sok áltudományos vagy csak szűk kultúrkörben helyes állítás is keveredett. Aki nem néz a másik szemébe, az hazudik – hangzik például az intellektus azokról a könyvekből, amelyeknek óriási eladási rátája annak köszönhető, hogy azt ígérik, megtanítanak kiolvasni a nonverbális megnyilatkozásokból, ki mond igazat és ki nem – igyekezünk is ehhez az intellektushoz tartani magunkat (akár igazat mondunk, akár nem), ám ez a cselekedet a távol-keleti kultúrákban más jelentéssel bír: ott ugyanis aki a másik szemébe néz beszéd közben, az faragatlan.

Van a nonverbalitásnak olyan rétege, amely a Föld bármely részén érvényes, például a kisgyermek sírása nem etnikum-, vallás- vagy fajfüggő megnyilvánulás. Ugyanígy az éhséget vagy fáradtságot mindenütt ugyanolyan megnyilvánulásokkal érzékeltetik egymással az emberek. Paul Ekman hatvanas-hetvenes években folytatott kutatásai (Ekman 2011) során igazolta Charles Darwin elméletét, aki (ellentétben a 20. század elején általános elképzeléssel, mely szerint az érzelmek kifejezése kultúránként változik) azt állította, hogy létezik néhány arckifejezés, amely biológiailag meghatározott, így a földön minden ember számára ugyanannak az érzelmenek a kifejezője. Ekman hét alapvető érzelmet azonosított (öröm, harag, meglepetés, undor, szomorúság, félelem, érdeklődés), amelyek az emberi fajra általánosan jellemző módon mozgatják meg az izomcsoportokat az arcon, ezáltal bármilyen kultúrában szocializálódott egyén számára felismerhetővé válnak.

A fenti alapérzelmeken kívül természetesen nagyon sok más emocionális árnyalatot tud az ember mint társadalmi lény kifejezni. A kutatók többféle szempont alapján próbálták ezeket csoportosítani, Michael Argyle például a közlési csatornák szerint (Argyle 1994), vagyis: mimika; szem, tekintet; hanglejtés, hangerősség; gesztusok; testhelyzet, térbeli elhelyezkedés (térközsabályozás); interakciók ideje (kronémika); megjelenés (ruházat).

Buda Béla a társadalomban elfoglalt pozíció, a szerepviselkedés és a normák megvalósítása szempontjából csoportosít (Buda 1994), ezek szerint a következő – történetileg, a személyiségfejlődést befolyásolóan meghatározott – viszonylatformák, közösséghez való kapcsolatok jönnek számításba: tagság a kultúrában (idegen kultúra vetületében, például emigránsoknál); tagság szubkultúrában; társadalmi réteghelyzet (vertikális pozíció az intézményekben); tagság lakóhelyi közösségekben (főleg falu–város különbségben); a családi csoport sajátos mikromiliője.

Ebből a csoportosításból nyilvánvaló, hogy a nonverbális kommunikáció (az előbb említett alapérzelmek kifejezése mellett) erősen kötődik az egyén szocializációs hátteréhez. Hogyha ezt elfogadjuk, akkor az is nyilvánvaló, hogy a non-

verbális kommunikáció megnyilvánulási formái, intenzitása és más paraméterei a társadalom változását követik, vagyis időben is változók, nem csak térben (és kultúrákban, ami ma már nem kötelező módon ugyan, de azért összefügg).

1.2. A verbális és nonverbális kommunikáció összefüggései

A nonverbális kommunikáció kutatását óriási érdeklődés is kíséri, nemcsak a kutatók, de a laikus, civil személyek részéről is, hiszen már az ókori retorikatanárok (pl. Quintilianus¹) is felhívták a figyelmet arra, hogy a mimika, gesztusok, a testnyelv és a hanghordozás nem csupán lényeges kiegészítői a közölnivalónknak, hanem a hiányuk vagy a rosszul alkalmazásuk zavart kelt az információátadásban. Például a különféle betegségek (fogyatékoságok, pszichés betegségek, mint az autizmus) elsősorban a nonverbális kommunikációt akadályozzák, ezzel nehezítve az érintett személy beilleszkedését a társadalomba, mivel a viselkedésével nem az adott közlési helyzetben elvárt, koherens jeleket bocsátja ki. Illetve, mint az szintén nagyon sok kutató megállapításából kiderül, amikor a verbális közlés és a nonverbális jelek nem koherensek (a szavak mást sugallnak, mint a gesztusaink), akkor a nonverbális összetevők közlésének adunk hitelt (Banczerowski 2003). Ez utóbbi megállapítás keltette fel a laikusok figyelmét, és ennek köszönhető az is, hogy a tudományos, kutatáson alapuló írások mellett rengeteg álhiedelem is megjelent a közlések között, amelyek azt ígérik, hogy figyelmes gesztuselemzéssel le tudjuk leplezni a mellébeszélőket, illetve hogy bizonyos nonverbális kifejezéscso-mag elsajátításával bármikor meggyőzően tudunk lódítani.

A verbális és nonverbális megnyilvánulások közötti inkoherencia egyébként szervesen hozzátartozik az emberi² kommunikációhoz³. A két jelzés közötti különbség generálása lehet szándékos vagy szándéktalan. A szándéktalan inkoherenciát akkor gyakoroljuk (a fentebb említett betegségeken kívül), amikor mi magunk sem vagyunk tisztában azzal, hogy mi a közlési szándékunk⁴ – ez a jelenség a lélektan, a személyiségfejlesztés stb. hatásterületére tartozik. A szándékos inkoherencia azonban a kommunikációtudományok kutatási területe, az indirekt kommunikáció, a művészetek például nem léteznének nélküle.

1 Marcus Fabius Quintilianus (i. sz. körülbelül 35-ben született, 96-ban halt meg), római rétor, fő műve az *Institutio oratoria* (A szónok nevelése vagy Szónoklattan).

2 Az állatok (ámbrar esetükben nem beszélhetünk „verbális” és „nonverbális” megnyilvánulásokról) kommunikációja mindig egyértelmű és koherens, a rendelkezésükre álló minden kommunikációs eszközzel ugyanazt az állapotot, szükségletet fejezik ki: a kuttyák például nem morognak vagy vicsorítanak farkcsóválás közben.

3 Többek között ez a tulajdonságunk akadályozza meg a mesterséges intelligencia kialakulását és széles körű alkalmazását, a gép ugyanis nem képes a nonverbális közlések széles skálájának a regisztrálására, a hanghordozás, a kézlegyintések stb. közötti különbség értelmezésére.

4 Például azt gondoljuk, hogy a kollégánknal szeretnénk eltölteni az ebédszünetet a büfében (ez az elvárás velünk szemben: a kollegiális kapcsolatokat, barátságokat ápolni kell, az elvárásokhoz pedig ösztönösen alkalmazkodunk), de tulajdonképpen unjuk az egészséget, ezért válaszolunk ebéd közben a telefonhívásokra, sms-ekre.

2. Különböző nemzetiségekhez, kultúrákhoz tartozó személyek nonverbális kommunikációja

2.1. A globalizált nonverbális kommunikáció

A fenti megállapításokból arra a következtetésre juthatnánk, hogy nonverbális eszközökkel különböző etnikai, kulturális területeken élő emberek csak az alapállapotokat kifejező (a biológiai, fiziológiai felépítésünkől adódóan determinált) nonverbális jeleket tudnák megérteni. A helyzet azonban bonyolultabb, hiszen például a filmművészet a némafilmekkel kezdődött, amelyekben hosszú történeteket követhetünk figyelemmel, amiket kizárólag nonverbális megnyilvánulások által hoznak a tudomásunkra. Ezek a filmek nagy távolságokat jártak be, a Chaplin-filmeket például az Egyesült Államokban készítették a két világháború között, mi (én legalábbis) itt Erdélyben láttam, egy teljesen más társadalmi-politikai közegben (egy kelet-európai diktatúra idején), jó fél évszázaddal később, a 80-as években. Elképzelhető, hogy nem értettem meg minden finom célzást a filmben rejlő társadalmi helyzetekről,⁵ de a történetek igazak, figyelemfelkeltők, mondanivalóval teliek voltak. A némafilmeket és a benne szereplő színészek játékát egyébként már készítésükkor aszerint ítélték meg, hogy milyen hatékonysággal tudnak csak gesztusok, mimika által megértetni egy helyzetet. Ezért a választott kommunikációs eszközök világosak, egyértelműek és koherensek voltak. Egy adott jelenet során a mimika, a gesztusok, a szereplők közötti interakciók, a társadalmi helyzetre utaló jelek (ruhák, környezet), a felhasznált zenei betétek azonos irányba terelték a néző által asszociálható képzeteket.

Ugyanezt a jelenséget észlelhetjük akkor is, amikor a mai reklámokat nézzük: a cégek törekszenek a nonverbális kommunikációra, a használt vizuális és auditív elemek egy irányba hatnak (koherensek), és az alapérzelmek (ezen belül is a pozitívak: öröm, meglepetés, érdeklődés) ábrázolására törekednek. Előfordul az is, hogy egy reklám keretében többrétegű információ átadásával kísérleteznek, az alapemóciók mellett ezek változatait is bemutatják (például a neheztelés átível kiengesztelődésbe), vagy a szereplők bonyolultabb személyiségjegyeket próbálnak megjeleníteni (a nő bájos, de agyafúrt is), netalán a szereplők között többsíkú viszonyt is megkísérlelnék becsempészni a történetbe (a feleség odaadó háziasszony, de papucs alatt tartja a férjét). Ezeknek a bemutatott helyzeteknek a megjelenítésében természetesen megjelenik az inkohérensia a különböző (verbális és nonverbális) jelek között, nagyobb figyelmet igényelnek a nézőtől, több sztereotíp helyzetet kell felismerniük (helyesen dekódolniuk), és pozitívan kell viszonyulniuk hozzá (aki nem szereti az agyafúrt nőket,

5 Közismert médiapszichológiai tény, hogy nézőként szelektíven perceptáljuk a látott dolgokat (Watson 1913/1970): könnyebben veszünk észre az érdeklődési körünkbe eső dolgokat, és hajlamosak vagyunk az észlelt információkat úgy „lefordítani” (átértelmezni), hogy azok megfeleljenek az általunk ismert attitűdöknek, nézeteinknek, elképzeléseinknek.

esetleg a papucsférjeket, nyilván nem rokonszenvezik a történetben látottakkal, következésképpen a reklámozott termékkel sem). Hogyha mindezek mellett a felhasznált szimbólumok között olyanok is szerepelnek, amelyek egy bizonyos nemzetiséghez, kultúrához kötődnek (népviselet, tájszólás, nemzetiség-specifikus mondákra utaló jelek), nő annak a valószínűsége, hogy a néző (mivel számára ismeretlen a sugallt helyzet, ezért szelektíven „fordítja le” a maga számára, „elfelejti” az érthetetlen információkat), nem érti, így érdektelennek találja a reklámban közölteket. Megállapíthatjuk, hogy a nagy világcégek esetében, amelyek a globalizált, egész világot átfogó kommunikációra törekednek, és ahol a készítőik több szűrőn keresztül mérik marketingtermékeik nézők általi befogadását, nem történhet meg az, hogy reklámjaikban nem homogén, nem koherens verbális és nonverbális eszközöket használjanak.

2.2. A nemzetiségi hovatartozáshoz kötődő nonverbális kommunikáció

A globális, a Föld minden országát mint makrorégiót átfogni igyekvő meta-kommunikációs elképzelések után nézzük meg a mikrorégióban lehetséges non-verbális módszereit.

Erdélyben élő magyar kisebbségi voltunkból fakadóan a mi szűk szocializációs körünk a magyar és a román nemzetiség különböző megnyilvánulási formáira összpontosul. Nemcsak a romániai politikai rendszerről tudunk, hanem a magyarországról is, nemcsak a saját nyugdíjaink nagyságáról (kicsiségéről) szerzünk tudomást, hanem a magyarországról is, és akarva-akaratlanul a magyar kultúra mellett a román kultúra nagyjai is bekerülnek a tudástárunkba, tudomásul vesszük, hogy a húsvétot általában nem velünk együtt ünneplik és nem ugyanúgy. Elsajátítjuk (többé-kevésbé) a román nyelvet is. De mindezek mellett észrevétlenül belénk ivódik számtalan más tudás is a két nemzetiséggel kapcsolatosan: egy pillantásból fel tudjuk mérni például, hogy a falu, amin áthaladunk, románok vagy magyarok által lakott-e. Nemcsak a templomon látható jel (mivel a valláshoz kötődik, ami a mi vidékünkön egyértelmű nemzetiségi szimbólum) vezet nyomra, hanem a házak színe (a magyar házak jellemzően zöldek, a román házak meg kékek), az emberek ruházata, hangossága, a csoportokban álldogálók egymáshoz való közelsége – egyszóval a metakommunikációs jelek összessége.⁶ Hogy mennyire fontosak ezek a jelek és mennyire bízunk a felismerésükben, a marosvásárhelyi véres márciusi események alatt (is) bebizonyosodott: nemzetközi fórumokon vitatott félreértés született abból, hogy a város főterén leütött és a földön to-

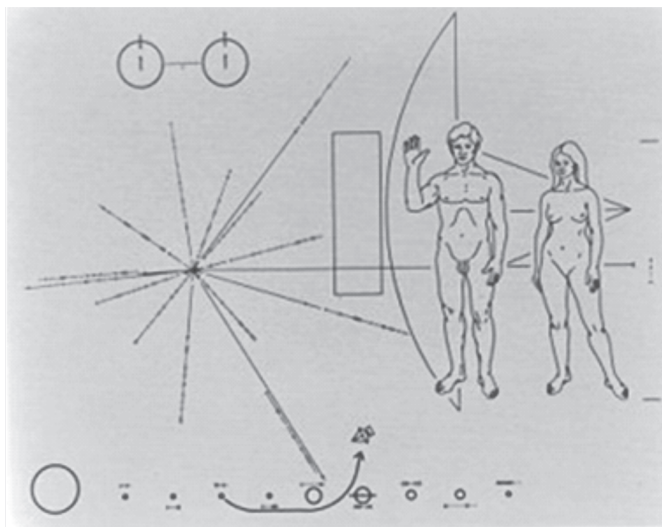
6 Nem találtam forrásmunkát, amely a közel-keleti kereskedők nemzetiségeket azonosító, non-verbális jegyekből kiinduló tudását kutatta volna – mindenképpen figyelemre méltó teljesítménynek tartom azt a képességet, amellyel például az isztambuli bazárban a kereskedők már messziről azonosítani tudják a közeledő (potenciális) vásárló nemzetiségét, pusztán a viselkedése, ruházata alapján.

vább ütlegelt embert magyarnak nézték az első tudósításokban, mivel zöld kötött szvettert hordott. Mint tudjuk, később, a kórházban kiderült, hogy román.

A nonverbális kommunikáció kutatóinak fentebb vázolt megállapításaiból az következne, hogy minél közelebbi az életmódja valakinek a miénkhez, annál könnyebben érthető a nonverbális megnyilatkozása, és minél távolabbi (más vallás, más kultúrkör), annál kevésbé. A saját tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy a mindennapos együttélés során szerzett tapasztalatok egymás metakommunikációjáról nem hidalják át a verbális közlések hiányát. Ennek egyik lehetséges oka az, hogy minél közelebbi kapcsolatba kerülnek az egyének (csoportok, társadalmak), annál többrétű, bonyolultabb fogalmakat kell kommunikálniuk, tisztázniuk egymással. A Palo Alto-i iskola kutatóinak alapelvei szerint a nonverbális kommunikáció a felek közötti viszonyrendszert jellemzi, a verbális az információkat juttatja el egyik féltől a másikig, márpedig a társadalmi viszonyokat szabályozó jogrendszer például információ és nem viszonyjelzés, tehát nem tisztázható metakommunikációs eszközökkel.

2.3. A nonverbális kommunikáció végső határai

Az emberiség első kísérlete, hogy a Földön kívüli értelmes lényekkel felvegye a kapcsolatot, a Pioneer–10 űrszonda volt, amelyet a NASA (National Aeronautics and Space Administration – az Amerikai Nemzeti Repülési és Űrhajózási Hivatal) bocsátott útjára 1972-ben.

A képet és a hozzá tartozó magyarázó szöveget a Wikipédiából ismerhetjük meg: „Ez volt az első űrszonda, amelyet arra szántak, hogy elhagyja a Naprendszeret (a bolygók övezetét). A cél az volt, hogy hírt adjanak arról, hogy a Naprend-

szerünkben van egy bolygó, amelyen értelmes lények laknak. Ennek érdekében az űrszonda oldalán táblát helyeztek el, egy arannyal bevont alumínium lemezt, abban a reményben, hogy ha földön kívüli értelmes lények találnának rá az űrszondákra, így üzenetet tudnak hagyni számukra. A táblán a férfi és a női emberi test látható, valamint több szimbólum, melyek az űrszonda eredetéről, a Földről és az emberi fajról tájékoztatnak.

A tábla bal felső sarkában a semleges hidrogénatom két energiaszintje közötti hiperfinom átmenet sematikus rajza található. Azért esett a választás a hidrogénre, mert ez a leggyakoribb elem az univerzumban. (...) Jobb oldalon a férfi és női emberi test rajza látható, a női alak mellett két vízszintes szakasz van feltüntetve – egy fejmagasságban, egy pedig a talp vonalában –, ezek a vonalak a magasságra utalnak. A férfialak feltartott jobb keze az üdvözlés jeleként értelmezhető, de utalhat arra is, hogy az ember a karját mozgatni és a kézfejét forgatni tudja. (...)

A Nap viszonylagos helyzetének bemutatására szolgál a tábla középső részén látható csillagszerű ábra: egy közös pontból induló, 15 vonalból áll, ahol a kiindulási pont a naprendszerünk Napja. (...) Az alsó sávban a naprendszer sematikus rajza látható. A bal oldalon a Nap, tőle jobbra a naprendszer bolygói – a naptól való távolságuk sorrendjében – vannak feltüntetve. (...) A táblán a két emberi alak mögött az űrszonda méretarányos sziluettje látható, segítségével az emberi test mérete meghatározható.”⁷

A rendkívül tiszteletre méltó kezdeményezést már az űrszonda indításakor kritizálták. Többek között azért, mert az ennyire bonyolult jelrendszert tartalmazó vizuális megjelenítés alapos tudást igényelne a földönkívüliek részéről a Földön elfogadott szimbólumrendszer dekódolásával kapcsolatban (például a nyíl a Földön mindenütt irányt jelöl, de nem biztos, hogy a Földön kívül is). Emellett megkérdőjeleződik az, hogy a világűrben élő értelmes lények egyáltalán rendelkeznek-e olyan szervvel, amely érzékelhetővé teszi számukra a táblán látható ábrát.

Ilyen értelemben azt gondolom, hogy a Pioneer-10 kísérlet arra lehet példa, hogy szimbólumokkal, nonverbálisan kockázatos olyan közegben információkat átadni, amelyről nem tudunk semmit, viszont amennyiben ismerjük a kommunikációs partner képességeit, nyilvánvalóan nem elegendő az ilyen képi közlés. Ad absurdum: az idézett kísérletben maga az űrszonda mint tárgy valószínűleg sokkal hatékonyabb üzenet a földönkívüliek számára minden kiegészítő ábránál.

Következtetés

Az emberi kommunikáció verbális és nonverbális összetevői más-más célokat szolgálnak, a verbális összetevő az információk átadását szolgálja, a nonverbális a társadalmi kapcsolatok jelölője – ez a Palo Alto-i kutatók egyik alaptézise.

7 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pioneer-tabla>

Ezért, ahogyan közeledünk térben és kulturális szokásokban, szocializációban a mikroközösségünk felé (és így a nonverbális jelek ismerete növekvő tendenciát mutat, amely elvben növelné a kommunikációs lehetőségek tárházát), a közeledéssel egyidőben változik a közlés szubsztrátuma, egyre nagyobb az igény a konkrét közlésre, az információk átadására, így a verbális megnyilatkozások veszik át nagyobb arányban a szerepet. A teljes, mindkét szerepet betöltő (információátadás és kapcsolatleírás) kommunikációhoz, amely nem hagy félreértésekre lehetőséget két kapcsolatban lévő fél (egyén, csoport, közösség) között, nem hiányozhat egyik összetevő sem. Érvényes ez a kijelentés nemcsak a verbális kommunikációt lehetővé tevő nyelvismeretre, hanem a helyesen értelmezhető viszonyrendszer fenntartását szolgáló nonverbális jelrendszerre is.

Szakirodalom

ARGYLE, Michael

1994 *The Psychology of Interpersonal Behaviour*. London, Penguin Psychology.

BANCZEROWSKI, Janus

2003 A nem verbális kommunikáció mint a kognitív nyelvészeti kutatások tárgya. *Magyar Nyelvőr* 1. 4–12.

BUDA Béla

1994 *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest, Animula kiadó.

EKMAN, Paul

2011 *Emoții date pe față – Cum să citim sentimentele de pe chipul uman*. Ford. Mihaela Costea – Silviu Gherman. București, Editura Trei.

HORVÁTH Béla

2011 *A kommunikáció elméletéről*. Pécs, PTE. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/komm_elm (2016. 02. 05.)

QUINTILIANUS, Marcus Fabius

2009 *Szónoklattan*. Budapest, Pesti Kalligram.

WATSON, J. B.

1913/1970 Hogyan látja a behaviorista a pszichológiát? In: Kardos Lajos (szerk.): *Behaviorizmus*. Budapest, Gondolat, 39–58.

ANYANYELV-PEDAGÓGIA, NYELVOKTATÁS

ISKOLAVÁLASZTÁS ÉS KÉTNYELVŰSÉG. KOLOZS MEGYEI NYOLCADIKOS DIÁKOK TOVÁBBTANULÁSI TERVEI

Az iskolaválasztás mögött rejlő motivációk már egy ideje részét képezik az oktatáskutatásnak (Andor–Liskó 2000; OECD Kutatás 2008). A témának különös vonzatai vannak azonban a kisebbségben élő közösségek életében, ahol rendszerint más jellegű problémákkal párosul, mint pl. a demográfiai fogyás, a többségi iskolák vonzása, amelyek gyakran veszélyeztetik a kisebbségi iskolá(ka)t, esetenként iskolahálózatot (Árendás 2012). Ennek köszönhető, hogy az erdélyi magyarok iskolaválasztási motivációival is több kutatás foglalkozott már (Csata 2004; Papp Z. 2012; Magyarai 2013; Bartha 2014 stb.). A téma a média figyelmét sem kerülte el (a Transindexen többször is jelent meg ilyen témájú vagy ezzel is foglalkozó cikk az utóbbi 2-3 évben, a *Krónika* interjút közölt Péntek Jánossal, amely az iskolaválasztás mellett vagy ellen szóló érvekre is kitért), politikai kampány (RMDSZ – Minden magyar gyerek számít beiskolázási kampány 2012 óta) része lett, egyes közszereplők az anyanyelven tanulás kérdését többször is igyekeztek a közbeszédbe beemelni (Magyarai 2013; Péntek János nyílt levele a szülőknél 2014).

A hivatkozott szerzők sok szempontból közelítették meg a kérdést – szempontjaikat és eredményeiket nincs itt lehetőség részletesen ismertetni (nem is ez a szándékunk), de számba vesszük őket, hogy lássuk, milyen keretek között tárgyalták eddig az erdélyi diákok iskolaválasztását.

Kisebbségi magyarok iskolaválasztása a szakirodalomban

A kisebbségben élő magyar családok és gyerekeik iskolaválasztását Papp Z. Attila (Papp Z. 2012) makro-, mezo- és mikroszinten is körbejárja: makroszinten beszél a jogi környezetről (ezen belül a szabad iskolaválasztásról, valamint a fenntartóról), az iskolaszervezet, valamint a település sajátosságairól, az elszámoltathatóságról mint az iskolaválasztás etnikailag semleges összetevőiről, az etnicitással összefüggően pedig a magyar nyelv presztízséről, a normatív finanszírozásról, a települések etnikai arányairól és az oktatási-nevelési támogatás-

ról. Mezoszinten a minőség kérdését, az iskola közelségének, felszereltségének, reklámjának, toborzási stratégiájának kérdését veti fel mint etnikailag semleges elemeket, és a romák arányát mint etnicitással összefüggőt. Mikroszinten pedig az etnikailag semlegesek közé a család szocioökonómiai háttérét, a családi mintákat, a gyerek döntését, a kortárs csoport hatását, az informális hírcsatornákat sorolja, míg az etnicitással összefüggők közt a vegyes házasságot, valamint a családi nyelvi stratégiákat említi.

Árendás Zsuzsanna az etnikai-nyelvi kötődések mentén különbözteti meg a „nehéz” és „könnyű” döntéseket a családban az iskolaválasztás kérdéséről (Árendás 2012).

Abban nincs vita, hogy „Az iskolaválasztásban – legyen szó akármelyik társadalmi csoportról – természetes, és úgy tűnik, megváltoztathatatlan tendencia érvényesül, amely mögött az a törekvés áll, hogy a szülők legalább olyan vagy jobb társadalmi helyzetbe szeretnék hozni gyermekeiket, mint amilyenben ők vannak” (Andor–Liskó 2000. 18.). De hogy melyik család mit tart jónak vagy a lehető legjobbnak adott körülmények között, az már változó. Andor Mihály és Liskó Ilona a szülők iskolaválasztásában szerepet játszó tényezőnek a szülők iskolázottságát, a gyerek nemét, a család összetételét, a települést és a gyermek tanulmányi eredményét tekinti.

Bartha Zsuzsanna több modellt is felvillant, amely segítségével értelmezhető az iskolaválasztás kérdése: a *közgazdasági (piaci) modellt*, amelyben a beiskolázásnak a sikerét a majdani munkaerőpiacon való érvényesülés igazolja, a *racionális döntési modellt*, amely az elégséges tudás átadása mellett olyan kompetenciák kialakítását tartja fontosnak, amelyek egy folyamatosan megújuló munkaerőpiacon segítenek folyamatosan helytállni, a *szociológiai-pedagógiai modellt* (a méltányosság elvére fókuszálva), valamint az *individualista megközelítést*, miszerint az iskolaválasztás a szülő jogkörébe tartozik (Bartha 2014).

Magyari Tivadar az etnikai identitás alapján, a környezeti körülményeket figyelembe véve, valamint a döntésben a (tan)nyelvnek jutó szerep függvényében térképezi fel az erdélyi magyarok körében az iskolaválasztás sajátosságait (Magyari 2013)

A kutatás ismertetése

Célpopuláció, kutatási módszer

Az adatfelvétel 2014 tavaszán készült a Kolozs Megyei Tanfelügyelőség megrendelésére. Tekintettel arra, hogy Kolozsváron a magyar vagy magyar tagozattal is rendelkező iskolákban (Apáczai Csere János Elméleti Líceum, Báthory István Elméleti Líceum, Brassai Sámuel Elméleti Líceum, Onisifor Ghibu Elmé-

leti Líceum, Református Kollégium, János Zsigmond Unitárius Kollégium, Sigismund Toduță Zenelíceum) a kutatást megelőző években és a kutatás évében is több kilencedikes hely volt meghirdetve, mint ahány nyolcadik osztályos végzős volt, tudva, hogy a helyi tapasztalat szerint minden ciklusváltáskor a magyarul tanuló diákok egy része román tagozaton folytatja tanulmányait, továbbá hogy Kolozsvárnak elszívó hatása van egyrészt a megye más településeire, másrészt kisebb mértékben ugyan, de más megyékre is, szeretnék volna feltérképezni az általános iskolát befejező diákok és szülei iskolaválasztási preferenciáit, hogy tudják, hol okozhat ez esetleg gondot a megye meglévő magyar nyelvű iskolahálózatában, valamint hogy lesz-e elég jelentkező az akkor frissen induló magyar szakosztályokba (a Kolozsvári Református Kollégium indított abban az évben új szakosztályokat – nevezetesen szakács, fodrász-manikűr-pedikűr, elektronikai műszerész, valamint víz-gázszerelői szakot). Ennek megfelelően a kutatás célpopulációja a Kolozs megyében magyarul tanuló nyolcadikosok és azok szülei voltak. A célpopuláció 603 diákjából 537 töltötte ki a kérdőívet, míg a szülők részéről 496 kérdőív lett kitöltve.

A célpopuláció jellemzői

A kérdőívet kitöltő diákok 46,9%-a fiú, 53,1%-a lány. Lakóhelyük szerint 47,2%-uk él falun, 52,8%-uk pedig városban. Az iskola településtípusa szerint azonban azt tapasztaltuk, hogy mindössze 27,4%-uk jár vidéki iskolába, 23,7%-uk Kolozs megye kisebb városaiban tanul, 48,9%-uk kolozsvári diák. Faluról tehát már az általános iskola szintjén elszívják a diákok egy részét a közeli városok vagy a megyeközpont. Ez az elszívó hatás (faluról városra, a kisvárosból a megyeközpontba) fokozódik a líceum szintjén.

A továbbiakban a kutatásnak elsősorban a nyelvi vonatkozású eredményeit ismertetem (leginkább a Magyar Tivadar tanulmányára és fogalomhasználatára támaszkodva, mivel, bár kvalitatív kutatást végeztem, az ő megközelítése a leginkább nyelvi jellegű az említett kutatások közül).

A nyolcadikosok iskolaválasztási motivációi Kolozs megyében

A motivációk feltérképezése érdekében először a kérdőív arra kérte a válaszadókat, jelöljék be, hogy mennyire fontos szerepet játszanak döntésükben a megadott szempontok:

1. táblázat. *Az iskola (vagy az osztály) választásakor az alábbi szempontok milyen mértékben játszanak szerepet?*

	Nagyon fontos	Fontos	Kevésbé fontos	Nem fontos
Magyarul tanuljak	63,5%	23,5%	9,6%	3,4%
Olyan szakon tanuljak, amivel jól érvényesülök később	60,1%	35,8%	2,9%	1,2%
Olyan szakon tanuljak, amit a leginkább szeretek	62%	32,7%	4,4%	1%
Képességeimnek, adottságaimnak megfelelő szakon tanuljak	47,1%	44%	5,6%	3,3%
Ez a legjobb/legerősebbnek tartott iskola	10,7%	31,3%	40,6%	17,4%
Magyar közösségben/iskolában legyenek	46%	30,8%	15%	8,3%
Az egyik vagy mindkét szülő is ott tanult	2,1%	5,2%	17,4%	75,3%
Nem volt más választási lehetőség	4,5%	8,5%	23%	64%
Ide járnak a barátaim	12,8%	31,5%	31,5%	24,2%
Ez van a legközelebb az otthonunkhoz	10,4%	21,6%	28,1%	39,9%
Itt vannak a legjobb (legfelkészültebb) tanárok	17,7%	41,6%	25,8%	14,9%
Innen tanulhatok tovább a legeredményesebben	39,9%	38,9%	12,9%	8,2%
Oda szeretnék járni (általában szimpatikus az iskola)	36,1%	44,1%	15,5%	4,2%
Változatos iskolán kívüli tevékenységet kínál	14,6%	33,1%	34,9%	17,4%
Nincs más középiskola a városunkban, csak román tannyelvű	9,2%	12,2%	22,5%	56,1%
Itt a legjobb a tanár-diák viszony	16,9%	40,6%	28,8%	13,7%
Ennek az iskolának van a legjobb híre	11,2%	33,9%	35,7%	19,1%
Nagyon megfelel, ahol van az iskola (a településen)	20,2%	34,2%	27,9%	17,8%
Mert hangsúlyt helyezek a fegyelemre	21,7%	32,2%	28,2%	13,9%

A fenti táblázatból több minden leolvasható. Egyrészt úgy tűnik, hogy a Kolozs megyei magyar nyelvű iskolahálózat többnyire lefedi az igényeket: a diákok háromnegyede válaszolta, hogy egyáltalán nem volt fontos a döntésében az, hogy „nem volt más választási lehetőség”, és további 17,4% döntésében is kevésbé fontos szerepet játszott.

A többség számára a legfontosabb a magyar nyelven való tanulás volt: 63,5% tartotta ezt nagyon fontosnak és további 23,5% fontosnak, tehát a válaszadók

majdnem 90%-a számára az anyanyelvi tanulás fontos az iskolaválasztásban (hangsúlyozom: a válaszadók nyolcadik osztályban magyarul tanuló diákok, itt tehát nem derül ki, hogy az olyan a családok gyerekei, ahol a magyar nyelven való tanulás nem annyira fontos, milyen arányban járnak már román tagozaton, hiszen többen is beszélnek arról, hogy tulajdonképpen minden ciklusváltás új döntés, és minden szinten akadnak tannyelvet váltók). Tehát nagyjából az tanul magyarul, akinek valamilyen fontos ez. Hogy ebben az etnikai identitás közösségi normatív hatása hat-e inkább, vagy pedig az individuális-operatív hatás (a nyelvi készségek pusztán tényének hatása – lásd Magyarai 2013), ebből a válaszból nem derült ki (alighanem a kettő együtt). Tény, hogy a válaszadók többsége számára eleve adott, hogy milyen nyelven szeretne tanulni a líceumi évek során.

Noha nem kifejezetten nyelvi vonatkozású tényező, érdekes megemlíteni, hogy miközben a diákok 60%-ának nagyon fontos, hogy olyan szakot válasszon, amivel a későbbiekben jól érvényesülhet, addig mindössze 10%-uk tartja nagyon fontosnak, hogy a legjobb iskolát válassza, vagy olyan iskolát, ahol a legjobbak a tanárok (ez a válaszadók 17%-a számára nagyon fontos), az iskola hírneve is csak 11% számára nagyon fontos. Az eredményes továbbtanulás lehetősége már többet nyom a latban (a válaszadók 39,9%-a számára nagyon fontos), de ez is elmarad azok arányától, akik a jó érvényesülést nagyon fontosnak tartják. Mi hát akkor a minőségi oktatás „záloga”, ismervé? Mit tart a diák az érvényesülés szempontjából fontosnak? A válasz talán ott keresendő, hogy a közép-európai térségben a minőség kérdése az oktatásban csak az 1989-es társadalmi változások után jelent meg, és míg „a nyugat-európai társadalmakban a minőség-fogalom az adott szolgáltatás fogyasztója által érzékelt minőséget, az újat és korszerűt jelentette, addig a kelet-európai társadalmakban a minőség valamely külső szervezet (legtöbb esetben az állam) által támasztott elvárásoknak történő megfelelést, illetve a társadalmi tudatban a régit, a pártállami rendszert megelőző időszak értékeit jelentette” (Mandel–Papp Z. 2007. 12.). Ugyanők hívják fel a figyelmet arra is, hogy ez Romániában mást jelentett a románok és mást a magyarok számára (míg a minőség a románok számára a két világháború közötti időszak idealizált értékeit jelentette, addig a magyarok a monarchia idejéből származó vagy az 1940–1944 közötti „magyar világ” értékeit tekintették vonatkoztatási pontoknak (Mandel–Papp Z. 2007. 13.). Ebben az értelemben az iskolaválasztásban fontos szerepet játszó szempontok ellentmondásossága mögött valószínűleg a tisztázatlan minőségfogalom (is) áll, amelyet a rétegspecifikus rációk tovább bonyolítanak.

Érdekes beszélni továbbá azokról a kisebb arányban előforduló válaszokról, amelyeknek közvetetten van köztük a tannyelvválasztáshoz. A válaszadók 3,4%-a számára egyáltalán nem fontos az, hogy magyarul tanuljon a továbbiakban, további 9,6% számára pedig nem nagyon fontos. Továbbá 8,3% számára egyáltalán nem fontos az, hogy magyar közösségben/iskolában legyen, amihez hozzáadódik még 15%, akik kevésbé fontos szempontnak tartják ezt. Az ő esetükben beszél Magyarai olyan iskolaválasztási döntésről, amelyben „a magyar nyelv szerepe

nem jelenik meg” (Magyari 2013). Szerinte ebben a helyzetben a legkisebb többletérv esetén, amely a román tannyelv mellett szól, azt választják az érintettek. Valószínűsíthető, hogy ezek közül a válaszadók közül kerülnek ki elsősorban azok, akik valamilyen más megfontolás mentén ugyan, de a román tannyelvet választják folytatásként.

Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven szeretnék folytatni IX. osztálytól a tanulmányaikat, a következő válaszokat kaptuk:

2. táblázat. *Jövőtől milyen nyelvű osztályban szeretnél továbbtanulni?*

Továbbtanulás nyelve	Esetszám (diák)	%	Esetszám (szülő)	%
Magyar	465	87,2	440	89,2
Román	48	9	20	6,1
Még nem döntötte el	20	3,8	23	4,7

A fenti táblázatból látható, hogy mind a diákok, mind a szülők majdnem 90%-a magyarul tervezi a gyerek továbbtanulását. Ugyanakkor kicsivel több szülő bizonytalan még a tannyelvváltással kapcsolatban, mint diák – a szülők szinte 3%-kal kevesebben tekintik biztosnak a tannyelvváltást, mint a diákok, és valamivel többen válaszolják azt is, hogy nem döntöttek még ebben a kérdésben. A diákok és szülei elképzelései tehát szinte azonosak, alig érzékelünk köztük különbséget.

Az első opciót illetően tehát Kolozs megyében 48 diák válaszolta, hogy román tagozaton folytatná a tanulmányait. Második opcióként pedig további 9 diák jelölte meg a román tagozaton való tanulást. Mégis ezek nem egyszerűen összehadható számok, mert van köztük olyan is, aki első opcióként román tagozatot jelölt, második opcióként azonban már magyart (a legkézenfekvőbb magyarázat erre az, hogy az első opció olyan szak, ami magyarul nincs, de amennyiben az valami miatt nem jön össze, értelmét veszti a tannyelvváltás, és onnan kezdve már az anyanyelvi képzés nyújtotta lehetőségek közül választ további opciókat).

A továbbiakban azok válaszait nézzük meg közelebbről, akik tannyelvváltást terveznek.

A (tervezett) tannyelvváltás motivációi

A kérdőívben rákérdeztünk arra is, hogy aki románul szeretne továbbtanulni vagy nem döntött még a továbbtanulás nyelvének kérdésében, miért választja/választaná a tannyelvváltást.

3. táblázat. *Ha végül román tannyelvű osztály mellett döntesz, mi a fő oka?*

Román tagozat választásának motivációja	Diák	Szülő
Ebben az iskolában nincs lehetőség magyarul tanulni	25%	18,6%
Úgy gondolja, könnyebb lesz a gyerekeknek románul tanulni	21,3%	15,3%
A román tagozatos iskola van a legközelebb a lakóhelyéhez	16%	6,8%
Ha románul folytatja a tanulmányait, akkor jobban fog érvényesülni	14,7%	30,5%
Nincs magyar nyelven olyan szak, ahol a gyerek tanulni szeretne	12%	15,3%
Színvonalasabbnak tartják a román tagozatot	6,7%	8,5%
A szülő román vagy románul tanult	1%	3,4%

Érdekes, hogy amíg a tannyelv megválasztását illetően nem tapasztaltunk jelentős eltéréseket a diákok és szülei elképzeléseiben, a román tagozat választása a liceumban már eltérő motivációkat rejt a diákok és szülei esetében.

A diákok legnagyobb része környezeti körülménynek tekinti a tannyelv választást (az iskolában nincs lehetőség magyarul tanulni), míg a szülők közül a legtöbb azért választaná a román tagozatot, mert úgy gondolja, hogy ha románul tanul a gyerek, akkor a későbbiekben jobban fog érvényesülni (az érvényesülni akarás a diákok szakválasztásánál már korábban is megjelent mint nyomós érv). Magyarai meglátása szerint mindkét érv főleg a középiskolai tannyelv megválasztásánál jelenik meg hangsúlyosan.

Az első esetben ugyan létezik is elérhető magyar iskola a településen, de nincs olyan szak magyarul, amit a diák szeretne választani (bár van olyan eset is, hogy a településen csak általános iskola működik magyarul, és a családnak anyagilag túlságosan megterhelő más településre járattatni a gyermeket).

A második esetben már „a román környezetbe jobban beilleszkedő majdani felnőtt” narratívája áll fenn (amely szem elől téveszti például azt a kutatási eredményt, miszerint az iskolaválasztás igazi vesztesei kisebbségi helyzetben a többségi nyelven tanuló kisebbségi diákok, akik gyengébben teljesítenek pl. a PISA-méréseken, mint a többségiék vagy az anyanyelvükön tanuló kisebbségi társaik – lásd Papp Z. 2012).

Mind a diákok, mind a szülők közt vannak olyanok, akik úgy gondolják, könnyebb lesz a gyerekeknek románul tanulni (ezt a diákok gondolják nagyobb arányban, a szülők valamivel kevesebben). Érdemes lenne a továbbiakban megvizsgálni, hogy mire alapozzák ezt a feltevésüket az érintettek (konkrétan mitől könnyebb más nyelven tanulni, mint ahogy azt korábban tette).

Viszonylag kismértékben, de előfordul, hogy jobbnak, színvonalasabbnak tartják a román iskolát. Magyarai szerint ez olyan családokra jellemző, akik magyarnak vallják ugyan magukat, de életük fontos döntéseiben (iskolaválasztás, párválasztás) a magyar identitás nem kulcstényező (Magyari 2013).

Mind a szülők, mind a diákok motivációiban megjelenik, hogy a román iskola van közelebb a lakóhelyhez. Ez értelmezhető úgy is, hogy a magyar iskola nagyon távol van és nehezen megközelíthető, de lehet, hogy nem annyira jelentős a távolság, hanem egy kényelmi szempont olyan családok döntésében, akiknél a nyelv nem döntési szempont (ez az egyik lehetséges többletért, amiről fentebb szó esett).

És végül egy igen érdekes adat: mind a szülők, mind a diákok legkisebb arányban azt jelölték a román tagozat választásának okaként, hogy egyik szülő román vagy román tagozaton tanult (a diákok 1%-a, míg a szülők 3,4%-a jelölte ezt a válaszlehetőséget). Első látásra az adat azt sugallja, hogy a szülői minta nem mérvadó a döntésben (és ez összhangban van az első táblázatban megjelöltekkel, miszerint a tannyelvtől függetlenül 10% alatt van azok aránya, akik számára fontos, hogy hol, melyik iskolába járt a szülő). Mégis, ha megnézzük, hogy milyen nyelven végeztek tanulmányaikat a szülők, és milyen nyelven tervezik a gyerekeik a továbbtanulást, akkor a következő összefüggéseket láthatjuk:

4. táblázat. *Milyen tannyelven végezte tanulmányait az apa/anya*

		A gyermek magyarul		A gyermek románul	
		tanul tovább (%)		tanul tovább (%)	
Apa	Óvoda	Magyar	88,6		7,3
		Román	66,7		26,2
	Elemi iskola	Magyar	88,9		6,8
		Román	70		24
	Általános iskola	Magyar	89		7,2
		Román	76,5		16,5
	Középiskola	Magyar	91,4		5
		Román	79,1		13,9
Anya	Óvoda	Magyar	89,5		6,4
		Román	67,3		26,9
	Elemi iskola	Magyar	89		7
		Román	70,4		22,2
	Általános iskola	Magyar	90,2		5,9
		Román	70,4		22,5
	Középiskola	Magyar	91,5		5,2
		Román	76,4		15

Azok a gyerekek, akiknek a szülei románul tanultak, jóval nagyobb arányban (10–20%-kal többen) választják azt, hogy románul tanuljanak tovább, mint azok, akiknek a szülei magyarul tanultak. Más statisztikai alapú erdélyi kutatások is kimutatták már, hogy összefüggés van a szülők tanulmányainak tannyelve és gyerekeik iskoláinak tannyelve közt (Csata 2004; Papp Z. 2012; Bartha 2014), de megjelenik egy szlovákiai kutatásban is (Árendás 2012). Magyarai a jelenség egy lehetséges magyarázatának azt tekinti, hogy „mind a szülő tannyelvének választása annak idején, mind pedig a gyermeke tannyelvének kiválasztása most egyaránt bizonyos gondolkodás- és viszonyulásmódot tükröz, mely családi mintaként él és közvetítődik. Tehát nem azért jár ma a gyermek román iskolába, mert a szülő is olyanba járt, hanem *mindketten* azért jártak, illetve járnak oda, mert valamelyik jellegzetes motiváció hatott a választásra: a jobb román iskola, a román nyelv elsajátítása, mert a gyermek »úgyis tudott már románul«, mert »ebben az országban élünk és kész!« stb. Ez a motiváció családi – végül is társadalmi rétegbeli – mintaként hat az ők esetükben” (Magyarai 2013. 36.).

A kérdőív egyik kérdése arra vonatkozott, hogy kinek lesz döntő szerepe az iskolaválasztásban.

5. táblázat. Kinek a döntése az iskolaválasztás?

Kinek a döntése	Esetszám	%
Gyermek	427	80,7
Szülő	74	14
Kényszerhelyzet (nem volt más lehetőség)	5	0,9
Egyéb	23	4,3

A fenti táblázat nagyon öntudatos, többségükben saját életük fontos döntéseit meghozni tudó gyerekeket mutat, akik nyolcadikosként az iskolaválasztás kérdésében maguk hoznak döntést. Ráadásul a korábban tárgyalt érvényesülési elgondolások, a későbbi sikerorientáltság a tudatos tervezés és döntés látszatát kelti. Mégsem világos, hogy mitől remélik a sikert, ha iskola- és szakválasztási döntésükben sem az iskola hírneve, sem a tanári kar felkészültsége, sem a tanár-diák viszony milyensége messze nem annyi válaszadó számára fontos, mint az, hogy úgy általában véve szimpatikus az iskola. A kirajzolódó szülői mintázatok is arról tanúskodnak, hogy szűkebb a pálya, mint ahogy azt a válaszadók sugallják.

Következtetések

Azoknak a családoknak a többsége, amelyeknek a gyerekei nyolcadik osztályban magyarul tanulnak Kolozs megyében, fontosnak tartják a magyar nyelvű oktatást, és többségük számára ez a továbbtanulás nyelvét is meghatározza. Az

etnikai dimenzió ebben a tekintetben elég egységes hozzáállást teremt a tannyelv megválasztásához. Emellett azonban számos más tényező is hat az iskolaválasztásban, illetve nyelvi megközelítésből a tannyelvváltók motivációi is érdekesek.

Egyértelműen érvényesül Kolozs megyében (is) a nagyobb települések elszívó hatása: faluról városra, kisvárosból pedig a megyeszékhelyre. Elemi és általános iskolában a városon belül a belvárosnak van elszívó hatása a külvárosi iskolák tanulóira, de ez a líceumban alig érhető tetten, mivel a középiskolák többnyire a belvárosban vannak.

Az iskolaválasztásban fontosnak és kevésbé fontosnak tartott szempontok azt tükrözik, hogy nincs egységes minőségkoncepció, a családok felől érkező elvárások az iskolákkal szemben, a minőségi tanítással szemben nem letisztázottak, adott esetben esetlegesek.

Bár a válaszadók nagy része mind a diákok, mind a szülők részéről a gyereket jelölik meg a döntés meghozójaként, ezt kissé felülírják a szülők iskoláinak tannyelve és a gyerekeik tannyelvválasztása közötti összefüggések.

A román tannyelvet választók döntése mögött környezeti okok (a magyar iskola vagy adott szak magyar nyelven nem elérhető) és egyéni megfontolások egyaránt meghúzódnak (a későbbi érvényesülés reménye sokak számára fontos, mind a magyar, mind a román tannyelvet választók közt, ám van, aki ennek zálogát a román nyelven való tanulásban látja, akár mert önmagában a román tannyelv jelenti számára a jobb érvényesülés lehetőségét, akár mert úgy gondolja, hogy a román tagozat színvonalasabb). Ezekhez hozzáadódik az a megfontolás, hogy a gyerekeknek könnyebb lesz románul tanulni, illetve a román (vagy annak-idején románul tanuló) szülő (felismert) mintája.

Szakirodalom

ANDOR Mihály–LISKÓ Ilona

2000 *Iskolaválasztás és mobilitás*. Iskolakultúra Könyvek, Budapest.

ÁRENDÁS Zsuzsanna

2012 Az iskolaválasztás elbeszélései. *Társadalmi Együttélés* 1. 1–24.

BARTHA Zsuzsanna

2014 Az iskolaválasztás motivációs hátterének vizsgálata Erdélyben, hangsúlyosan szórványban. *Magyar kisebbség* 19. 72.

http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2014_2/004Bartha_Zsuzsanna.pdf

CSATA Zsombor

2004 Az iskoláztatás nyelvének szociológiai háttere Erdélyben. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*.

Kolozsvár, Kriterion.

MAGYARI Tivadar

2013 A román tanítási nyelv választásának motivációi erdélyi magyar családokban. *Erdélyi Társadalom* 1. 21–60.

OECD-kutatás

2008 *Measuring Improvements in Learning Outcomes: Best Practices to Assess the Value-added of Schools*. OECD.

PAPP Z. Attila–MANDEL Kinga

2007 *Cammogás. Minőségkonceptiók a romániai magyar középfokú oktatásban*. Csíkszereda, Soros Oktatási Központ.

PAPP Z. Attila

2012 Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás* 2012. 3. 399–417.

PÉNTÉK János

2014 *Milyen nyelven tanuljon a gyermek?* Nyílt levél a szülőkhöz

1. <http://simplexportal.ro/tehetseg.ro/?p=712>

2. <http://rmdsz.ro/page/milyen-nyelven-tanuljon-a-gyermek-pentek-janos-nyugalmazott-nyelveszprofesszor-irasa-arrol-hogy-miert-fontos-az-anyanyelvu-oktatás>

3. http://www.nyilasmisi.ro/wp-content/uploads/2009/03/Tannyelv_valasztas_Pentek_Janos_szovege.pdf

Transindex

2012 Magyar Tivadar: *Nem költségesebb a magyar iskola a románánál.*

<http://itthon.transindex.ro/?cikk=23202>

2014 Magyar Tivadar: *Vitaindító a közoktatásról* <http://welemany.transindex.ro/?cikk=24541>

2014 *Meg kell menteni a külvárosi magyar oktatást Kolozsváron.* RMDSZ több éve tartó beiskolázási kampány – *Minden magyar gyerek számít*

2014 *Minden magyar gyerek számít*

<http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/kozel-30-ezer-szulo-t-szolitott-meg-a-minden-magyar-gyermek-szamit-beiskolazasi-kampany-audio>

2013 <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/minden-magyar-gyermek-szamit-beiskolazasi-kampany-felezerrel-tobb-gyermek-kerul-magyar-tannyelvu-elokeszito-osztalyba>

2012 <http://rmdsz.ro/multimedia/hangfelvetel/minden-magyar-gyermek-szamit-indul-az-rmdsz-beiskolazasi-tajekoztato-kampanya>

AZ IKT-KOMPETENCIA FEJLESZTÉSÉNEK FONTOSSÁGA AZ ANYANYELVŰ SZAKOKTATÁSBAN

Bevezetés

A digitális technológiák látványos és szüntelen fejlődésével a tanulási tevékenység folyamatosra vált. Mindazok, akik nem sajátítják el az IKT (információs és kommunikációs technológiák) eszközök és szolgáltatások használatát, nem használják ki a bennük rejlő lehetőségeket, illetve nem fejlesztik tudásukat az információk értelmezésében és feldolgozásában, digitálisan analfabéták maradnak (EC 2013). A digitális írástudatlanság felszámolása az infokommunikációs programok révén az Európai Unió egyik fő célkitűzése lett.

Az utóbbi években a román oktatáspolitikának is prioritása az informatikai eszközellátottság javítása az oktatásban, valamint a tanárok ösztönzése, képzése és fejlesztése az oktatást célzó IKT-eszközök alkalmazására. Az *Európa 2020 romániai digitális menetrend* fejlesztési stratégiájában lefektetett cselekvési irányelvek szerint az oktatási intézmények számára biztosítani kell a megfelelő IKT-felszerelést és infrastruktúrát, amelyek lehetővé teszik az oktatási anyagok elektronikus tárolását és a tanulók hozzáférését az elektronikus tananyagokhoz; a tanulók, oktatók digitális kompetenciájának fejlesztését olyan specifikus tanfolyamok szervezésével, amelyek javítják az oktatási folyamat minőségét és fejlesztik a digitális készségeket; olyan Web 2.0 felületek integrálását a tanulási folyamatba, amelyek mind a szakmai fejlődést, mind az osztálytermi képzést segítik.¹

A vizsgálat bemutatása

A romániai magyar anyanyelvű szakközépiskolai oktatás helyzetének feltárása érdekében végzett kutatásban, amely *Az anyanyelvű szakképzés helyzete, problémái kétnyelvű oktatási rendszerben az oktatás körülményei (intézményi hálózat) és szereplői (tanár, diák) viszonylatában* (Pletl 2015) felmérés részét képezi, külön hangsúlyt fektettünk a szakoktatás elektronikus eszközökkel való ellátottságának, illetve a szakképzésben oktató tanárok viszonyulása az IKT-s

¹ *Strategia Națională privind Agenda Digitală pentru România*, Septembrie 2014, Ministerul pentru Societatea Informațională.

eszközök tanítási órán való használatának vizsgálatára. A mintát a magyar tanyelvű oktatásban dolgozó szaktantárgyat oktató pedagógusok (N=99) képezték.

Felmérésünk egy másik szakaszát a tanárképzős hallgatók különböző multimédiás eszközök használatában való jártassága alkotta. A célpopulációt a Sapiientia EMTE marosvásárhelyi Műszaki és Humántudományok Karának azon tanárképzős hallgatói képezték, akik a technológia szakterülethez tartozó szakképzésen tanulnak. A tanárképzős hallgatók mintáját (N=54) az informatika szak elsőéves hallgatói, valamint a mérnöki szakok (számítástechnika, automatizálás, mechatronika, gépészmérnöki, távközlés, kertészmérnöki, tájépítészeti) első- és másodéves hallgatói alkották.

Vizsgálatunkban részletes képet szerettünk volna kapni arról, hogy:

- milyen iskolai infrastruktúra biztosítja a szakközépiskolások számára a kommunikációs technológiához való hozzáférést;
- milyen elektronikus didaktikai eszközök segítik a szaktanári munkát;
- hogyan valósul meg az elektronikus eszközök alkalmazása az oktatásban, illetve
- milyen mértékű az elektronikus eszközök hasznosulása a tanulási folyamatban.

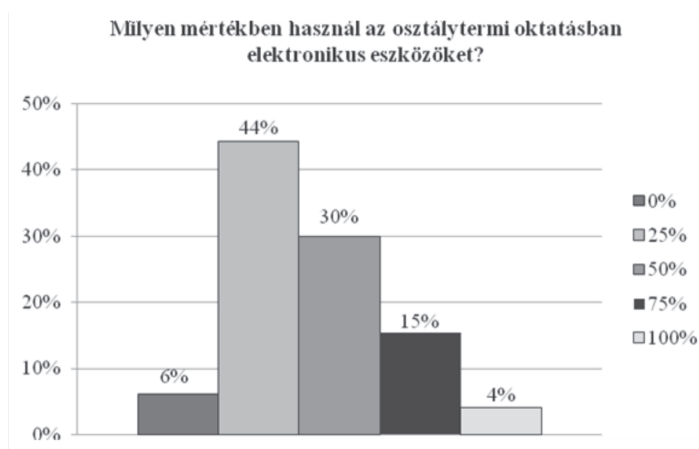
Infokommunikációs eszközök az oktatásban

(1). Technikai eszközök a szakközépiskolában

A szakközépiskolák infrastruktúráját vizsgálva, a tanárok válaszaiból az derül ki, hogy minden egyes iskolában van olyan számítógépes labor, amely rendelkezik internetkapcsolattal, közülük mintegy 27%-uk wifihálózattal is.

Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben használnak az osztálytermi oktatásban elektronikus (számítógép, videoprojektor stb.) eszközöket, a tanárok mintegy fele válaszolta azt, hogy egyáltalán vagy alig használ digitális technológiát tanóráin. 30%-uk fele-fele arányban, 16%-uk háromnegyed arányban veszi igénybe a digitális eszközöket, és csupán 4%-uk építi be a tanév során munkájába minden alkalommal az IKT-eszközöket (1. grafikon).

A számítógépes labor nyújtotta lehetőségek kihasználása sem mutat jobb arányokat. A szaktanárok 42%-a veszi igénybe naponta, illetve hetente a számítógép segítségét a tanítási órák tervezésében és lebonyolításában. 18%-uk csupán havonta egyszer, míg 40%-uk egyáltalán nem használja tanórái során az IKT-megoldásokat.

1. grafikon. Elektronikus eszközök osztálytermi használata

Az oktatói feladatokhoz tartozó elektronikus anyagok használata jobb arányokat mutat. Mindössze egyharmadának (33%) anyaga nagyobb mértékben papíralapú, közel felének (42%) az olvasmányai már fele-fele arányban elektronikusak, illetve papíralapúak, és egynegyedének (24%) majdnem vagy teljesen elektronikusak (2. grafikon).

2. grafikon. Oktatói feladathoz kapcsolódó elektronikus anyagok használata

Egybevetve a kapott eredményeket megállapítható, hogy a tanárok követik és próbálják elsajátítani a tantárgyaik oktatásában és az oktatásszervezésben felhasználható új tananyagokat, alkalmazásokat, ám ezek alkalmazása az osztálytermi tanításban részben még várat magára (Buda 2007).

(2). Elektronikus eszközök a szaktanári munkában

A szaktanári kérdőívben olyan témakörökre is fókuszáltunk, mint az e-learning eszközök, illetve anyagok használatának segítő tényezői és akadályai a tantermi oktatásban.

A szaktanárok megítélése szerint az eredményes oktatói munkát a tanítás-tanulás folyamatában az segítené leginkább, ha a diákok számára elérhető lenne az alapvető tananyag elektronikus formában is. Fontossági sorrendben ezt követően a szaktantárgyukhoz kapcsolódó számítógépes szimulációkhoz/animációkhoz való hozzáférést jelölték meg. Kevésbé tartották fontosnak, hogy kiegészítő, valamint multimédiás tananyagok (hang, képek, videók) elérhetőek legyenek a diákoknak elektronikus formában. A hagyományos oktatás kiegészítőjeként nyilvántartott interaktív e-learning tananyagok hozzáférhetőségét tekintették legkevésbé lényegesnek.

Saját tantárgyuk esetében a szaktanárok a hagyományos eszközök/anyagok használatának javára határozták meg az optimális arányt az elektronikus formával szemben. Szignifikánsan jobban szeretik a hagyományos, papíralapú tankönyveket, a személyes jelenlétet követelő tantermi oktatást, mint az online előadásokat vagy az interaktív tananyagokat ($\bar{x}_1 = 45,05$; $\bar{x}_2 = 54,95$; $SD_{1,2} = 18,60$; $t = -2,606$; $p < 0,05$).

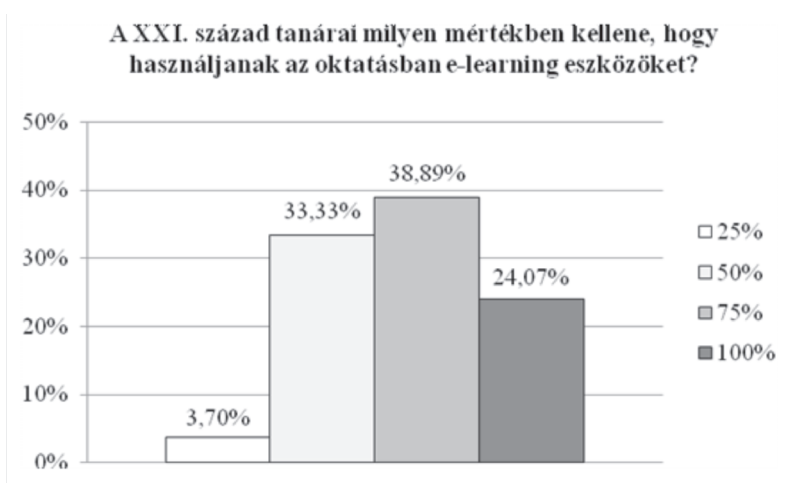
Bevallásuk szerint értenek annyira a számítógépekhez, hogy akár kész elektronikus anyagokat is be tudjanak építeni az oktatási folyamatba. Az iskola vezetősége részéről is érkezik olyan irányú ösztönözés vagy támogatás, hogy munkájukban több teret kapjanak az e-learning eszközök/anyagok, és ehhez rendelkezésükre állnak az iskolákban a megfelelő eszközök (megfelelő számítógépek, internetkapcsolat, szoftverek stb.), de akadályként említik, hogy beépítésük az oktatási folyamatba túl időigényes. Fontos kiemelni, a tanárok nem hisznek abban, hogy mindez hatékonyabb tanítást-tanulást eredményezne. A legfőbb akadályt abban látják, hogy szakterületükön nem érhető el számukra főleg magyar nyelvű, de idegen nyelvű e-learning tananyag sem.

(3). Elektronikus eszközök oktatásban való használata

Kérdéseinkkel arra kerestük a választ, hogy a tanárképzős hallgatóknak milyen elvárásaik vannak a tanári pályára vonatkozóan, mennyire tartják fontosnak, hogy a 21. század tanára jártas legyen a számítógép-használati módokban, illetve hogy az oktatás során e-learning eszközöket használjon.

Az elektronikus eszközök hasznosságát az oktatásban 1-től 5-ig terjedő skálán mértük (1 – egyáltalán nem segítették a tanulási folyamatot, 5 – maximálisan segítették a tanulási folyamatot). A hallgatók bevallása szerint az IKT-eszközök oktatásban való használata jelentős mértékben ($\bar{x} = 4,27$; $t = 42,61$; $p < 0,05$) hozzájárul a tananyag megértéshez, eredményes elsajátításához.

A hallgatók úgy gondolják, hogy szükséges az elektronikus eszközök használata az oktatásban. Mindannyian helyeslik, hogy a mindennapi tanítási gyakorlatban a tanárok e-learning eszközöket használjanak a tananyag eredményes átadása érdekében. Majdnem egynegyedének meggyőződése, hogy az oktatási órákat az IKT-eszközök bevonásával kell tartani, közel 40% úgy gondolja, hogy a tanulás-tanítás folyamatában nagyobb részt elektronikus eszközöket kell használni, és egyharmadának az a véleménye, hogy a hagyományos és az e-learning eszközöknek fele-fele arányban kell támogatniuk az oktatási folyamatot (3. grafikon).

3. grafikon. *Az e-learning eszközök használatának szükségessége az oktatásban*

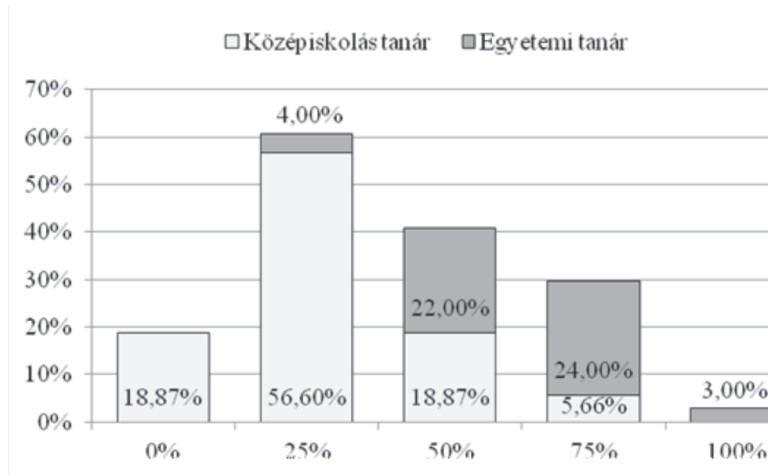
(4). Elektronikus eszközök hasznosulása az oktatásban

Tíz itemből álló kérdéscsoporttal vizsgáltuk, hogy a hallgatóknak milyen tapasztalataik vannak az IKT-s eszközök tanítási órán való használatáról. A kutatás célját szolgáló kérdésekkel mértük, hogy a hallgatók középiskolás tanárai, illetve egyetemi tanárai milyen mértékben használták/használnak az oktatásban e-learning eszközöket.

Az elektronikus eszközök középiskolai oktatásban való hasznosulása nem mutat jó arányokat. Az e-learning eszközök alkalmazásának lehetőségei az oktatási folyamatban szinte végelethetetlen, mégis a hallgatóknak majdnem egyötöde (18,87%) nem találkozott ezen eszközök tantermi használatával, mivel tanáraik egyáltalán nem éltek ennek lehetőségével. Jelentős hányaduknál (56,60%) középiskolások tanárai a mindennapi tanítási-tanulási folyamatnak egynegyed részében használták a tananyag feldolgozásához, szemléltetéséhez vagy akár a kommunikációhoz digitális eszközöket. A hallgatók szintén egyötödének (18,87%)

esetében az óra fele részében és csupán 5,66% esetében az óra háromnegyed részében használtak középiskolai tanárok IKT-technológiákat (4. grafikon).

Az egyetemi oktatásban az elektronikus eszközök hasznosulása sokkal jobb arányokat mutat. Minden oktató használ valamilyen IKT-eszközt az óráin. Kevesen vannak (7,55%), akik alig használják ki az e-learning eszközök gyakorlati alkalmazását, az előadók jelentős része (41,51%-uk 50%-ban, 45,51%-uk 75%-ban, 5,66%-uk 100%-ban) digitális anyagok, módszerek, technológiák alkalmazásával teszi követhetőbbé, érthetőbbé az előadást (4. grafikon).

4. grafikon. E-learning eszközök használata az oktatásban

Egybevetve az adatokat, megállapítható, hogy az oktatási folyamat során a hallgatók középiskolai tanárai jelentősen kevesebb alkalommal használták ki az e-learning által nyújtott lehetőségeket, mint az egyetemi tanárok ($\bar{x}_1 = 2,11$, $SD_1 = 0,77$, $\bar{x}_2 = 3,49$, $SD_2 = 0,72$, $t = -10,38$, $p < 0,05$).

A hallgatók megítélése szerint egyetemi tanáraik leggyakrabban statikus, többnyire szövegből és képekből álló ismertető tananyagot (85,19%), valamint dinamikus tananyagot, animációt, szimulációt, videoanyagot stb. (72,22%) használnak az oktatás folyamán. Olyan ismertető tananyagot, amely a felhasználót aktívan bevonja a tanulásba, a tanárok már alacsonyabb százalékban (31,48%) használnak. Az e-learning keretrendszer, amely számos, dinamikus weboldalakra jellemző szolgáltatást kínál fel a kommunikációs, oktatási és oktatásszervezési feladatok megvalósítására, szintén gyakorta (64,18%) veszik igénybe az egyetemi oktatók.

A Wikipédiát, amely mint népszerű online információforrás a felsőoktatás számára is fontos oktatási segédeszköz lehetne, a tanárok alig (18,52%) jelölik meg információs forrásként. Olyan ismertető tananyagot, amely a felhasználót aktívan bevonja a tanulásba, a tanárok alacsonyabb százalékban (31,48%) használnak.

Az interaktív tananyag használatát megközelítő százalékban (35,19%) alkalmaznak videomegosztó szolgáltatásokat az oktatás során. Olyan webes alkalmazásokat és szoftvereket, mint amilyenek a képmegosztó szolgáltatások és videobeszélgetések, a tanárok elenyésző százalékban használnak (5,56%, illetve 3,70%).

Összegzés

Tanulmányunk első részében azt vizsgáltuk, hogy a romániai magyar tanynelvű szakképzésben milyen iskolai infrastruktúra biztosítja a szakközépiszkolások számára a kommunikációs technológiához való hozzáférést, illetve milyen a szakképzésben oktató tanárok viszonyulása az IKT-s eszközök tanítási órán való használatához.

Röviden összefoglalva a kapott eredményeket azt mondhatjuk, hogy a szaktanároknál bizonyíthatóan elkezdődött az eszközhasználati megújulás. A hagyományos oktatási módot előnyben részesítők mellett kezd hangsúlyos lenni azoknak a száma, akik infokommunikációs eszközöket használnak a tanórán, és olyanok is vannak, akik magára a tanórára történő felkészüléshez használnak elektronikus eszközöket. Annak ellenére, hogy a szakiskolák informatikai felszereltsége jelentősnek mondható, a magyarázat egyrészt abban rejlik, hogy az infokommunikációs eszközök beépítése az oktatási folyamatba túl időigényes, másrészt azonban sok beépítendő anyag hiányzik (Kátai 2015).

Tanulmányunk második részében az elsőéves, technológia szakterületet választó tanárképzős hallgatók különböző multimédiás eszközök hasznosságáról vallott nézeteit, illetve az IKT-s eszközök tanítási órán való hasznosulásáról alkotott véleményüket vizsgáltuk.

A hallgatók tapasztalataikra alapozva az elektronikus eszközök használatát az oktatásban szükségesnek tartják, és véleményük szerint tanáraik nagyobb százalékban kellene ezeket az eszközöket használják a tanítás-tanulás folyamatában. Úgy ítélték meg, hogy az elektronikus eszközök használata az oktatásban jelentősen segíti őket a tananyag elsajátításában. Azt is állíthatjuk, hogy a hallgatók figyelmét jobban lekötik azok az oktatóanyagok, amelyek nemcsak statikus, hanem dinamikus, multimédiás elemeket és interakciókat is tartalmaznak.

Az internet rohamos fejlődésével, az újabb és újabb alkalmazások megjelenésével, eleget téve a web 2.0-ás kihívásainak, az oktatásban is erőteljesebb szemléletváltásnak kell bekövetkeznie. Mindez új elvárásokat, követelményeket támaszt a tanárok felé, hiszen ismerniük kell az oktatásban alkalmazott IKT-eszközök használatát és ezek főbb alkalmazási területeit, gyakorlattá kell válniuk a legelterjedtebb eszközök kezelésében, a multimédiás anyagok elkészítésében, és ismerniük kell azon IKT-elemeket, amelyekkel oktatási anyagaikat gazdagítani tudják, illetve azon webes alkalmazásokat, amelyek a tanulók képességeinek, érdeklődéseinek megfelelő digitális tananyagokat, oktatási segédleteket biztosítanak.

Szakirodalom

BUDA András

2007 Az infokommunikációs technikák és a pedagógusok. *Iskolakultúra* 4. 1–7.

European Commission

2013 *Survey of Schools: ICT in Education*. Brussels, Belgium.

KÁTAI Zoltán

2015 Az IKT-eszközök vs. az e-learning a romániai magyar tannyelvű középiskolai szakoktatásban. In: Pletl Rita (szerk.): *Anyanyelvoktatás. A magyar tannyelvű szakközépiskolai oktatás helyzete*. Kolozsvár, Ábel Kiadó, 18–32.

PLETL Rita

2015 A vizsgálat általános bemutatása. In: Pletl Rita (szerk.): *Anyanyelvoktatás. A magyar tannyelvű szakközépiskolai oktatás helyzete*. Kolozsvár, Ábel Kiadó, 5–17.

TULAJDONSÁGOK MEGNEVEZÉSE AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁSOK ÖNPORTRÉIBAN

A pedagógiában és a neveléstudományban egyaránt megfogalmazódott a tanulók megismerésének szükségessége, az önismereti gondolkodás kialakításának fontossága. Az új szemléletű pedagógia jelentős törekvése, hogy segítse a kognitív kompetenciák fejlesztése mellett a szociális és önreflexív képességek és készségek fejlődését (Nagy 2010). A kompetencia alapú oktatás kialakítása, a kritériumorientált oktatás megteremtése és a fejlődéssegítő pedagógia kultúrájának a létrehozása az új pedagógia kultúraszemléletének a meghonosítását jelenti.

Az önjellemzés alkalmas és egyben kézenfekvő módszer a diákok megismerésére, hiszen gazdag információs anyagot tartalmaznak az önreflektív gondolkodásról, ugyanakkor az írásos önjellemzés gazdag nyelvészeti anyag is. Tanulmányunkban az írásos önjellemzések nyelvi és tartalmi gazdagságát tárjuk fel, ugyanakkor azt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy a tanulók írásos dokumentumai alapját képezhetik interdiszciplináris (pszichológiai, neveléstudományi, nyelvészeti) vizsgálatoknak.

A magyar szakirodalomban (személyiség-lélektan, fejlődéslelektan, szociálpszichológia, klinikai pszichológia, pedagógiai pszichológia) a *személyiségvonás*, *személyiségjegy*, *jellemvonás* vagy *tulajdonság* kifejezéseket szinonimaként használják. Azt fejezik ki, hogy az emberek olyan állandó jellemzőkkel rendelkeznek, amelyek különböző időkben és különböző körülmények között nyilvánulnak meg (Galambos 2006). A személyiségvonások személyiségünk, énképünk színességét, gazdagságát jelzik. Támponot jelentenek a társas kapcsolatokban való eligazodásban, emberi mivoltunkat jelentik. A fejlődés során jellemvonásaink változnak, alakulnak, azonban minden életkorban rendelkezünk úgynevezett kardinális vonásokkal, amelyek énképünk magját képezik. Többnyire ezek a jellemzők ismerhetők fel a gyerekek számára. Az angol szakirodalomban a *trait* kifejezést használják aszemélyiségtulajdonságok kifejezésére. Jelentése: jellemző vagy tulajdonság, amely az egyént megkülönbözteti más embertől vagy tárgytól. A személyiség többé vagy kevésbé állandó viselkedési mintája: például szégyenlős (*shyness*), őszinte (*honesty*) stb. (Colman 2001).

Az *aktuális vagy működő énkép* azokat az éntartalmakat jelöli, amelyek a memóriában és a gondolkodásban éppen aktívak. Az önismeret folyamatosan aktív ugyanakkor módosuló együttesének tekinthető, amely a belső változásokkal és a társas környezettel kapcsolatos egyéni tapasztalatokkal együtt változik.

Bizonyos éntartalmak pozitívak, mások negatívak. Az aktuális énkép úgy írja le az egyént, ahogy az adott pillanatban éppen észleli. Bizonyos éntartalmak folyamatosan hozzáférhetőek, ezek képezik az énképmagot (Markus–Nurius 1986). Az önjellemzések az aktuális énkép tartalmi összetevőit jelenítik meg.

Az énsémák az egyén állandósult viselkedésformáinak mentális leképződése: olyan viselkedésminták reprezentációja, amelyeket az egyén saját magát ismételten észlelt (Markus 1977). A mentális reprezentációk a valós viselkedésminták általános jegyeit tartalmazzák. A konkrét helyzetekhez kapcsolódó viselkedések egyediek, de mindig tartalmazznak ismétlődő egységeket is. A *viselkedésminta* a minden helyzetben ismétlődő viselkedési formák leképződése, azaz a jellemző viselkedésforma leképződése. Az általánosítás segíti az információ gyors feldolgozását. A szerző hangsúlyozza, hogy a gyakorlati munka szempontjából az énséma jelensége igen fontos. A személyiségpszichológiában alkalmazott jellemvonás (*trait-adjective*) vizsgálatoknál vagy az önértékelési skála (rangsorolási) feladatoknál valószínűsíthető, hogy egy jól körvonalazott, megszilárdult énséma tükröződik (Markus 1977. 65.). Csak a megszilárdult, letisztult énsémák irányíthatják az értékelés, döntés folyamatát és ezáltal a cselekvéseinket. Amikor még nincsenek kialakulva az énsémák, akkor a személy egy önértékelési feladatban nem is jelöli be az adott tulajdonságot.

Az önreflektív gondolkodás, valamint az önmagunkról alkotott kép a pszichoszociális fejlődés során változik, és serdülőkorban válnak a fiatalok képessé arra, hogy az elvont fogalmak által saját személyiségjegyeiket felismerjék. Serdülőkorban az egyén és környezete (család, barátok, osztálytársak) közötti kapcsolat dinamikusan változik, ami az önértékelés mellett hatással van a tizenévesek általános közérzetére, szubjektív jóllétére is (Költő–Zsíros 2013).

A bemutatott vizsgálat egy két szakaszból álló empirikus kutatás, amelynek szükségszerűsége a társadalmi körülmények mellett, a kilencvenes évek közepétől Erdélyben, a magyar tannyelvű iskolahálózatban végzett empirikus vizsgálatok tapasztalatai alapján fogalmazódott meg bennünk. A kutatás első szakasza a 2005–2006-os tanévben reprezentatív tanulómintán végzett fogalmazási képességvizsgálat szerves részét képezi (Pletl 2008; 2011; 2014). Az ötödik és nyolcadik évfolyamon kiválasztott fogalmazás a személyleírás, amelyet a tartalomelemzés módszerének vetettünk alá. Kutatásunkat új szemlélet vezérelte, amelynek megfelelően a tanulót mint az oktatási-nevelési folyamat alanyát értelmeztük, így nem csak a teljesítményre és az azt meghatározó tényezőkre voltunk kíváncsiak, hanem arra is, hogyan gondolkodik, érez, és milyen értékek vezérlik a személyiségformálódásukat. A vizsgálat második szakaszában (2014–2015) kibővítettük a szociokulturális háttérkérdőíveket a tanulás körülményeit feltáró kérdésekkel, valamint elvégeztük a személyleírások kontrollmérését. A minta megtervezésénél figyelembe vettük, hogy a régiók arányosan legyenek reprezentálva a szórvány, az átmenet és a tömb régióiban magyar nyelven tanuló diákokra. A magyar lakosság számára nyomasztóan különbözik Erdély egyes területein. Az anyanyelvi

tudásszintmérésekben és képességvizsgálatokban a régiók figyelembevétele új és lényeges szempont.

Célunk az volt, hogy a tanulót hagyjuk szabadon gondolkodni és alkotni, hiszen ezáltal olyan értékes tartalmi információk birtokába juthatunk, amelyeket a kérdőíves önértékelés-vizsgálatok nem tesznek lehetővé.

Vizsgálatunkban arra kerestük a választ, hogy milyen tulajdonságokat neveznek meg az önjellemzésekben a tanulók, melyek a leggyakrabban előforduló tulajdonságok, illetve milyen nyelvi eljárásokat alkalmaznak a tulajdonságok megjelenítésében. Feltételeztük, hogy a különböző régiókban élő diákok hasonló tulajdonságstruktúrát jelenítenek meg önjellemzéseikben, és ez azonos kultúra által kialakított értékrendre utal.

A pszichológiai tartalomelemzés megfigyelési egységei lehetnek személyes dokumentumok, esettanulmányok, élettörténetek, életrajzok (Ehman 2002).

A tartalmi kategóriák kialakításában a szövegekben előforduló megnevezések képezték az alapot, és ezt ötvöztük a szakirodalomban fellelhető tartalmi kategóriákkal. A szakirodalomból Oosterwegel és Oppenheimer (1993), Sallay Hedvig és München Ákos (1999), valamint Zlate (2004) kategóriáit vettük figyelembe. Kutatásunk elemzési egysége a szó, valamint a szó jelentésével egyenértékű kifejezési formák. A diákok a tulajdonságok megjelölésére egy szót vagy gyakran különböző nyelvi eljárásokat alkalmaztak. Példák:

1. körülírás: „*ha valaki bajban van, mindig segíték*” (*segítőkész*),
2. tagadó forma: „*nem vagyok szorgalmas*” (*lusta*), „*nem vagyok szép*”,
3. jelzős szerkezet: „*társait szerető lány*”, „*szókimondó diák*”, „*szüleit tisztelő gyerek*”,
4. összetett állítmánnyal fogalmazott egyszerű mondatok: „*nem vagyok szolgálélek*”, „*kissé szétszórt vagyok*”.

Az írásos önjellemzésekben előforduló tulajdonságokat és tulajdonságokra utaló nyelvi kifejezéseket 52 kategóriába csoportosítottuk. A tulajdonságok, jellemvonások, lelkiállapotot kifejező szinonimákból nagyobb egységeket alkottunk. Például a jószívű, segítőkész, jólelkű, nagylelkű, jóindulatú, adakozó, önzetlen, önfeláldozó, ajándékozó, melegszívű, odaadó, bőkezű rokon értelmű szavakból a *jószívű* jellemvonás kategóriát alakítottuk ki. A *kedves* kategóriát a kedves, aranyos, drága, helyes, szimpatikus, mosolygós, kedvenc, hízelgő, barátságos utalásokból alkottuk. A *vicces* tartalmi kategóriához soroltuk a vicces, humoros, tréfás, szellemes, huncut, szórakoztató, játékos, pajkos, kacagós, nevetős, gyerekes, óvodás kifejezéseket.

A következő idézetekkel szemléltetjük a diákok változatos gondolkodásmódját és az önjellemzések megjelenítési módjának gazdagságát:

„(...) könnyen veszem zokon a kisebb tréfákat (sértődékeny), *de könnyen megenyhülök (békés)*”. (14 éves lány)

„(...) néha tudok aranyos lenni (kedves), *szeretek segíteni másoknak* (segítő-kész)” (14 éves lány)

„(...) mindig is egyedi, különálló gondolkodásom volt, mint általában a többieknek (különleges).” (14 éves lány)

„Ha valamit igaznak tartok, nem resteltem kimondani.” (őszinte, egyenes) (14 éves fiú)

„(...) Ugyanakkor jó tulajdonságomnak tartom, hogy ha kell, leülök tanulni, a jegyeim jók.” (szorgalmas, kitartó) (14 éves lány)

„(...) szeretek ajándékozni, adni másoknak.” (jószívű) (14 éves lány)

„Szívesen dolgozok szinte bármit (dolgos). *Ha tudok, segítek azon, aki rászorul* (segítő-kész). *Nem vagyok szolgálélek, szívesen megyek a saját fejem után* (makkacs, öntörvényű). *Nem szeretek semmit, ami kötelező, kissé szétszórt vagyok.*” (14 éves fiú)

„Szerintem én egy jó gyermek vagyok, de azért nem vagyok egy angyal. Nagyon szeretek sportolni, számítógépen játszani. Jóképű, sovány és vicces egyéniség vagyok.” (14 éves fiú)

A leggyakrabban említett személyiségvonások a jószívű, kedves, a vicces, szorgalmas, érzékeny, békés, becsületes személyiségvonások (1. Melléklet). Régiók szerint négy kategóriában szignifikáns a különbség: jó ($p=0,008$), szófogadó ($p=0,008$), vicces ($p=0,005$) és hisztis ($p=0,013$). A jó és szófogadó tulajdonságokra a szórványban utaltak gyakrabban, a vicces tulajdonságra a szórványban és tömbben, a hisztis tulajdonságra pedig a tömbben élő diákok. Az, hogy csak négy tulajdonságban van különbség a 22 közül, arra utal, hogy a különbség nem jelentős.

A személyiségtulajdonságok rangsora a szórványban: jószívű, kedves, vicces, becsületes, békés és családszerető, érzékeny és szófogadó, rossz és szorgalmas, jó, udvarias, akaratos, csendes, megbízható, duzzogó, verekedős, nagyszájú és lusta, bátor és bosszantó, hisztis. Rangsor az átmeneti régióban: jószívű, kedves, becsületes és érzékeny, vicces, szorgalmas, családszerető, békés, duzzogó, csendes, verekedős és rossz, akaratos és megbízható, udvarias, nagyszájú és bosszantó, lusta, jó és bátor, szófogadó és hisztis. Rangsor a tömbben: jószívű, kedves, vicces, szorgalmas, békés, érzékeny, családszerető, becsületes, csendes, lusta, nagyszájú, rossz, duzzogó és szófogadó, akaratos, bátor, udvarias, verekedős, megbízható és hisztis, jó, bosszantó. A rangsor is hasonló régiók szerint, ez azt bizonyítja, hogy az azonos kultúra által kialakított értékrend mentén minősítik tulajdonságaikat.

A településtípusok szerint öt kategóriában találtunk szignifikáns különbséget: jószívű ($p=0,007$), szorgalmas ($p=0,027$), békés ($p=0,034$), bátor ($p=0,005$) és udvarias ($p=0,041$). Négy tulajdonságra (jószívű, szorgalmas, bátor és udvarias) a falun élő diákok utaltak gyakrabban, egyre (békés) pedig a városi diákok.

A városi diákok jellemvonásokból alakuló rangsora: jószívű, kedves, vicces, békés, érzékeny, szorgalmas, becsületes, családszerető, csendes, rossz, lusta, ve-

rekedős, akaratos és duzzogó, szófogadó, megbízható és nagyszájú, jó, udvarias, hisztis, bátor és bosszantó. A vidéki diákok esetében a következőképpen alakul a rangsor: jószívű, kedves, szorgalmas, vicces, érzékeny, családszerető, becsületes, csendes, békés, udvarias és duzzogó, bátor, rossz, akaratos, szófogadó, nagyszájú, lusta, megbízható, jó, verekedős és bosszantó, hisztis.

Hasonlóság rajzolódott ki a két településtípushoz tartozó diákok jellemrajzában, hiszen csak pár kategóriában volt jelentős eltérés, és a rangsorokban sem mutatható ki különbség. Valószínűsíthető, hogy az azonos kulturális értékek alakítják a jellem formálódását.

Vizsgálati eredményeink alátámasztják azt a nézetet, hogy az adott kultúra biztosítja az értékek kínálatát, amelyek a világ kollektív értelmezését szolgálják, és ezáltal nélkülözhetetlenek mind a társadalmi, mind a perszonális integráció szempontjából. Az egyén szempontjából különösen fontos az értékeknek a személyiségbe való beágyazódása, mivel következetességet, biztonságot képesek nyújtani a társadalomban zajló életben (Csepeli 2003).

A két évfolyam eredményei azt mutatják, hogy a leggyakrabban előforduló huszoneköt személyiségvonás közül tizennégy kategóriában szignifikáns a különbség. Ebből a nyolcadikosok kilenc, az ötödikesek öt tulajdonságot neveznek meg szignifikánsan gyakrabban. A nyolcadikosok által megnevezett gyakoribb személyiségvonások a következők: becsületes ($p=0,000$), békés ($p=0,001$), érzékeny ($p=0,000$), családszerető ($p=0,047$), akaratos ($p=0,001$), hisztis ($p=0,007$), nagyszájú ($p=0,013$), csendes ($p=0,000$), megbízható ($p=0,000$).

Ezekből a tulajdonságokból kirajzolódik egy átlagos serdülő jellemrajza és tükrözi a felnőtt környezet kamaszokról kialakított képét. Az ötödikesek által szignifikánsan gyakrabban megnevezett tulajdonságok a következők: kedves ($p=0,014$), szorgalmas ($p=0,000$), szófogadó ($p=0,005$), vicces ($p=0,010$), rossz ($p=0,001$).

Az ötödikesek rangsora: jószívű, kedves, vicces, szorgalmas, rossz, családszerető, békés, érzékeny, szófogadó, duzzogó, becsületes és verekedős, jó, lusta, csendes, udvarias, bátor, nagyszájú, akaratos, bosszantó és megbízható, hisztis. A rangsor tükrözi a kisiskolásokról kialakított képet. Azt is kifejezi, hogy ötödik osztály elején a diákok önmagukról való gondolkodása, a tulajdonságok megjelenítése közelebb áll a kisiskolásokú gondolkodáshoz. Az ötödikesek többnyire a jó-rossz, szófogadó-engedetlen dimenzióban gondolkodnak, amelynek viszonyítási pontja a felnőttekkel való kapcsolat.

A nyolcadikosok rangsora: jószívű, kedves, becsületes, érzékeny, békés, vicces, családszerető, csendes, akaratos, szorgalmas, megbízható, nagyszájú, lusta, udvarias, duzzogó, verekedős, hisztis, rossz és bátor, bosszantó, szófogadó és jó.

A serdülőknél változatosabbak és gyakoribbak a megnevezett személyiségvonások. A viszonyítási pont kitágul a kortársak, illetve az erkölcsi szabályok dimenzióinak irányába. Ezt tükrözik a becsületes, családszerető, hisztis, érzékeny, megbízható tulajdonságok megjelenése. A nyolcadikosoknál megfigyelhetjük az

életkorra jellemző változékonyságot is: csendes, békés, érzékeny, de ugyanakkor hisztis, akaratos, nagyszájú. Ez arra utal, hogy a serdülők érettebbek az önmagukról való gondolkodást illetően, és tudatában vannak saját változó hangulatuknak, viselkedésüknek.

Nemek szerint a 22 személyiségvonás közül 13 kategória esetében kaptunk szignifikáns különbséget. A lányok a következő tíz tulajdonságot nevezték meg gyakrabban: jószívű ($p=0,001$), kedves ($p=0,000$), becsületes ($p=0,000$), békés ($p=0,0014$), érzékeny ($p=0,000$), családszerető ($p=0,008$), akaratos ($p=0,001$), hisztis ($p=0,000$), duzzogó ($p=0,002$) és nagyszájú ($p=0,010$). A fiúk három tulajdonságra utaltak gyakrabban, ezek a következők: lusta ($p=0,001$), vicces ($p=0,003$) és rossz ($p=0,001$).

A lányok rangsora: jószívű, kedves, érzékeny, becsületes, békés, családszerető és szorgalmas, vicces, csendes, duzzogó, akaratos, nagyszájú, megbízható, udvarias, szófogadó, hisztis, rossz, verekedős, jó, bátor, bosszantó és lusta. A fiúk rangsora: jószívű, kedves, vicces, szorgalmas, rossz, békés, lusta és családszerető, csendes, becsületes, verekedős, szófogadó, érzékeny, udvarias és jó, bátor, megbízható, duzzogó, akaratos, nagyszájú, bosszantó, hisztis.

A megnevezett tulajdonságok jelentős részében nem találtunk különbséget régiók és településtípusok szerinti összehasonlításban. Az 1. és 2. szakasz eredményeinek összevetésével azt láthatjuk, hogy a 22 leggyakoribb jellemvonás közül 20 ugyanaz és csak kettő-kettő különbözik (1. melléklet). A második szakaszban a személyiségvonások közé bekerült a kitartó, ambíciós, de kevesebb a rossz és a verekedős tulajdonságok aránya. A személyiségvonásokra való utaltságban az egyes kategória gyakorisági értéke változott, de a tulajdonságstruktúra nem. Felcserélődött a jószívű és a kedves tulajdonságok rangsorban elfoglalt helye, de továbbra is magasan vezetik azt. A második szakaszban jelentősen megnőtt a kedves, lusta, vicces, családszerető, ambíciós és a kitartó tulajdonságok aránya. Csökkent a jószívű, becsületes, békés és az akaratos tulajdonságok aránya. Az *ambíciós, törekvő, kitartó* tulajdonságok magas arányú előfordulásával azt látjuk, hogy a tanulók kezdik beépíteni belső gondolatvilágukba a modern társadalom önérvényesítő értékeit. Hasonlóan gondoljuk, hogy a *vicces* tulajdonság gyakori előfordulása (lányoknál, fiúknál egyaránt) részben a külső környezetből (médiából) átvett magatartásforma, amely a régi szóhasználatnál a vagányság, menő fogalmakkal azonos. Az önérvényesítő, egyéni motiváltságú magatartásformák még nem szárnyalják túl a tradicionális jószívű, kedves, családszerető, becsületes magatartásformákat.

A vizsgálati adatok alapján azt következtetjük, hogy a személyiségvonások megjelölésében tükröződik az azonos nyelvi-nemzetiségi tudat. A közös emberi értékeket közvetítő mesék, irodalmi alkotások és mindennapi tapasztalatok hatására a különböző régiókban élő, de azonos nemzeti kultúrához tartozó diákok önjellemzéseiben hasonló értékek fejeződnek ki. Ez tükröződik mind a pozitív, mind a negatív személyiségvonások megoszlásában.

Kutatásunkban ötvöztük a pedagógiai-pszichológiai és nyelvészeti szemléletet. Abból a felismerésből indultunk ki, hogy a gyakorlati nevelői munkában szükség van a diákok megismerésére és a tanulók önismeretének a segítésére, ugyanakkor az empirikus eredmények birtokában tudatosabban lehet ezt tenni. Fontosnak tartjuk, hogy az empirikus kutatások eredményeit alkalmazni tudjuk a gyakorlati-nevelési munkában, valamint ötvözzük a különböző tudományterületeken alkalmazható módszereket, elemzési szempontokat, hiszen ez segíti egy adott jelenség mélyrehatóbb megértését.

Szakirodalom

COLMAN, A. M.

2001 *Dictionary of Psychology*. New York, Oxford University Press.

CSEPELI György

2003 *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

EHMANN Bea

2002 *A szöveg mélyén*. Budapest, Új mandátum.

GALAMBOS Katalin

2006 *Az általános és személyiséglélektan alapjai*. Budapest, Műszaki Kiadó.

KÖLTŐ András–ZSÍROS Emese

2013 Serdülők Lelki Egészsége. A magyar iskoláskorú serdülők mentális egészségének alakulása 2002 és 2010 között. *Educatio* 2. 187–200.

MARCUS, H.

1977 Self-Schemata and Processing Information About the Self. *Journal Of Personality And Social Psychology* 35. 2. 63–78.

MARCUS, H.–NURIUS, P.

1986 Possible Selves. *American Psychologist* 41. 9. 954–969.

NAGY József

2010 *Új pedagógiai kultúra*. Szeged, Mozaik Kiadó.

OSTERWEGGEL, A.–OPPENHEIMER, L.

1993 *The self-system. Developmental Changes Between and Within Self-concepts*. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

PLETL Rita

2008 *Az anyanyelvoktatás metamorfózisa*. Kolozsvár, Scientia Kiadó.

PLETL Rita

2011 *Az iskolai írásos közléskultúra erdélyi helyzetképe*. Kolozsvár, Ábel Kiadó.

PLETL Rita

2014 Az anyanyelvi képességvizsgálatok alakulástörténete. In: Pletl Rita (szerk.): *Anyanyelvoktatás: Irányok és törésvonalak*. Kolozsvár, Ábel Kiadó, 9–50.

SALLAY Hedvig–MÜNNICH Ákos

1999 Családi nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései. *Magyar Pedagógia* 99. 2. 157–174.

ZLATE, M.

2004 *Eul și personalitatea*. București, Editura Trei.

1. melléklet. A személyiségvonások gyakorisági eloszlása 1. és 2. szakasz

személyiségvonások		1. szakasz	2. szakasz	jelentős változás
Jel	kategóriák	%	%	
J 1	jószívű	49,6	36,3	↓
J 2	kedves	26,1	40,5	↑
J 3A	szorgalmas	7,7	8,0	nincs
J 3B	lusta	6,3	9,6	↑
J 4	becsületes	14,8	11,2	↓
J 5	békés	13,2	8,8	↓
J 6	érzékeny	14,1	16,6	nincs
J 7	jó	3,9	4,8	nincs
J 8	szófogadó	4,2	2,8	nincs
J 9	vicces	11,7	22,8	↑
J 10	családszerető	11,2	16,0	↑
J 11	rossz	4,7	3,2	nincs
J 12	verekedős	5	3,2	nincs
J 13	akaratos	7,9	5,2	↓
J 15	hisztis	4,7	4	nincs
J 18	duzzogó	6	6,6	nincs
J 19	bosszantó	4,3	5	nincs
J 22	nagyszájú	7,1	7,6	nincs
J31	kitartó	3,6	5,8	↑
J34	ambíciós	3,0	13,0	↑
J 36	bátor	4,7	4,8	nincs
J 37	csendes	11,02	9,4	nincs
J 38	udvarias	6,2	5,2	nincs
J 43	megbízható	7,5	8,8	nincs

SZEREPJÁTÉKOK A SZAKNYELVOKTATÁSBAN – SZÜKSÉGLETELEMZÉS ÉS ATTITŰDVIZSGÁLAT

1. Bevezetés

A felnőttképzésben nyelvtanításon és nyelvtanuláson részben már a szaknyelvi kommunikáció kialakítását, fejlesztését kellene értenünk. Ezt a folyamatot azonban hátráltatja az a tény, hogy a kereskedelemben fellelhető tananyagok ritkán felelnek meg a közvetlen alkalmazási céloknak. További problémát jelent az időhiány, a teszt- és vizsgacentrikusság. Ha szem előtt szeretnénk tartani a távolabbi célokat, vagyis azt, hogy a diák tanulmányai elvégzése után képes legyen szakmai kommunikációra az illető célnyelven, akkor a tanárnak fel kell vállalnia a célcsoportra szabott tananyagtervezés és -fejlesztés feladatát.

A szaknyelvoktatás gyakorlatában megfigyelhető, hogy a mérnökök számára készült tananyagokban legtöbbször nagyobb hangsúlyt fektetnek az olvasási készség és íráskészség fejlesztésére, mint a beszédértésre és beszédprodukcóra. Tapasztalatunk szerint gyakori az elavult attitűd, miszerint elég, ha egy mérnök jól ismeri az idegen nyelvű terminológiát, és képes írott szövegek produkciójára és recepciójára, hiszen beszélgetnie úgysem sokat kell. Azonban napjainkban a felfedezések és fejlesztések, a nemzetközi projektek csoportos együttműködés, többféle szintű és jellegű kommunikáció eredményeként jönnek létre. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a verbális kommunikáció, a beszédértés és beszédprodukciónak.

A szakmai nyelvhasználattal való megismerkedés folyamán olyan kompetenciákat kell kialakítani, amelyek segítik a tanulót a szakmájához kapcsolódó specifikus feladatok végrehajtásában, és amelyek a célnyelvhasználati szituációkban segítik a kommunikációt. Nélkülözhetetlen tehát a szükségletelemzés, amelynek során felmérjük a célokat, igényeket, amelyeket figyelembe kell venni a szaknyelv tanítási-tanulási folyamatának megtervezésekor. A szaknyelvi kurzusok résztvevőinek gyakran rövid idő alatt kell megtanulniuk a nyelvet, ezért fontos, hogy ez alatt az idő alatt valóban azt tanulják, amire szükségük van (Basturkmen 2009). Fontos a nyelvtanár és a szaktantárgyakat oktató kollégák közötti együttműködés a szakmaspecifikus nyelvhasználati szituációk, a tartalom meghatározásában (Kurtán 2003). Azok a gyakorlatok – szerepjátékok, szimulációk, improvizációk –, amelyek révén lehetőség nyílik a szakmaspecifikus helyzetekre jellemző verbális nyelvhasználatra, segíthetik a nyelvtanulót abban, hogy előre ki nem számítható helyzetekben is ki tudja fejezni gondolatait.

2. Szükséglet- és attitűdvizsgálat

A szükséglet- és attitűdelemzés célcsoportja a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem automatika és alkalmazott informatika, illetve mechatronika szakokon tanuló egyetemi hallgatók és már dolgozó mérnökök. Nyelvtanulási szükségletek felmérése céljából kérdőíves vizsgálatot végeztünk, a hangsúlyt a szerepjátékok hasznosságának, fontosságának és kedveltségének vizsgálatára fektetve. A kérdőívet összesen 102 személy töltötte ki: 81 egyetemi hallgató, valamint 21 termelésben és/vagy oktatásban dolgozó mérnök. Kutatás-módszertani szempontból a zárt kérdéseket statisztikai módon, a nyílt kérdéseket pedig kategóriák felállításának segítségével elemeztük (Falus–Ollé 2007). Cikkünkben két főbb kérdéskörre adott válaszok vizsgálatát mutatjuk be: a válaszadók szerepjátékokkal kapcsolatos eddigi tapasztalatait; milyen célnyelvi szituációkban, szerepekben kell majd szakemberként érvényesülniük a szaknyelvet tanuló mérnöki szakos hallgatóknak.

2.1. A válaszadók szerepjátékokkal kapcsolatos eddigi tapasztalatai

Az angol mérnöki szaknyelv oktatásában alkalmazható szerepjátékok tervezésének céljából fontos felmérni a célcsoport viszonyulását a különböző osztálytermi munkaformákhoz, valamint a kommunikatív osztálytermi gyakorlatokkal, kiemelten a szaknyelvvoktatásban használt szerepjátékokkal kapcsolatos eddigi tapasztalataikat.

Egyik kérdésünk arra vonatkozott, hogy az adatközlők a nyelvórákon az egyéni, páros vagy pedig a csoportos munkaformát kedvelik leginkább. Kértük, hogy válaszaikat indokolják meg. Ezt legtöbbször meg is tették. Az egyéni, páros és csoportos munkaforma kedveltsége a következőképpen oszlott meg: a 102 adatközlőből 24 személy (23,5%) az egyéni, 28 személy (27,5%) a páros, 50 személy (49%) pedig a csoportos munkaformát kedveli leginkább. Az érveket kategóriákba (K) csoportosítottuk, majd megszámoztuk, hogy hány érv támasztja alá az illető kategóriát („k+szám” jelöli a kitöltött kérdőív számát, amelyben az illető érv megjelenik). Volt olyan válasz is, amelyet két vagy esetleg több kategóriába is besorolhatónak tartottunk, ezek tehát mindegyik releváns kategóriában megjelennek.

Az *egyéni* munka *kategóriái* (KE) mellett szóló érvek:

- KE1: függetlenség, befolyásoló tényezők hiánya: k11, k27, k29, k30, k33, k46, k47, k57, k63, k64, k80, k81;
- KE2: zavaró tényezők hiánya: k23, k46, k48, k85, k100;
- KE3: így hatékonyabbnak tartja a munkát: k42, k48, k67, k90, k101;
- KE4: saját munkatempót igényel: k18, k47, k79;
- KE5: nem tud csapatban dolgozni: k74, k79;
- KE6: nagyobb kihívást jelent, mint a másik két munkaforma: k18, k68.

Az egyéni munkaforma mellett szóló érvkategóriába sorolt válaszokban az adatközlők leggyakrabban a független, befolyásoktól mentes munka lehetőségét említették. Véleményük szerint társaik esetleg hátráltatnák őket a fejlődésben azzal, hogy például megoldják helyettük a feladatot. Fontosnak tartották továbbá azt is, hogy ne „zavarja” őket senki, olyan tempóban oldhassák a feladatot, amilyen nekik leginkább megfelel. Egyesek úgy gondolták, hogy nem tudnak csapatban dolgozni, mások az egyéni munkát nagyobb próbatételnek, kihívásnak minősítették, mint a társas tevékenységet.

A *páros munka kategóriái* (KP) mellett szóló érvek:

- KP1: kölcsönös segítség, véleménycsere: k6, k10, k41, k43, k51, k52, k55, k56, k61, k70, k72, k75, k83;
- KP2: beszédképesség fejlesztése: k13, k62, k91, k94, k98;
- KP3: hatékony munkaforma a szakmai kommunikáció fejlesztésére: k1, k2, k41, k62, k9;
- KP4: arany középút (az egyéni és csoportos munkaforma között): k3, k15, k28, k53;
- KP5: szórakoztató, motiváló: k55, k95.

A páros munkát kedvelőknél a kölcsönös segítségnyújtás, a vélemények kifejtésének, összevetésének, megvitatásának lehetősége szerepel leggyakoribb érvként. Ezek az adatközlők felismerték, hogy a beszédképesség, szakmai kommunikációs készségük egyedül, elszigetelten nem fejleszthető. Ugyanakkor szerintük ebben a munkaformában nagyobb esélye van mindenkinek szóhoz jutni, mint népesebb csapatban. Kiemelték és felismerték a pármunka egyéni munkához viszonyított szórakoztató, egymást motiváló jellegét is.

A *csoportos munka kategóriái* (KCS) mellett szóló érvek:

- KCS1: kölcsönös segítség, véleménycsere: k5, k14, k16, k19, k21, k22, k30, k37, k38, k39, k59, k73, k84, k96, k97;
- KCS2: leghatékonyabb munkaforma a szakmai kommunikáció fejlesztésére: k8, k12, k20, k21, k34, k40, k44, k49, k50, k54, k71, k77, k87, k88, k99;
- KCS3: tanulás egymástól: k7, k17, k26, k36, k39, k60, k65, k68, k86, k102;
- KCS4: kevesebb a munka és a felelősség: k4, k16, k24, k73, k76, k97;
- KCS5: szórakoztató, motiváló, oldott légkör: k20, k32, k35, k66, k82 k89;
- KCS6: bizonytalanság áthidalása: k9, k102;
- KCS7: gyorsaság: k25, k45;
- KCS8: „szereplési” lehetőség, szerepjátszás: k89, k93.

A csoportos munkát kedvelő adatközlők esetében, akárcsak a pármunkát kedvelőknél a kölcsönös segítségnyújtás, a vélemények kifejtésének, összevetésének, megvitatásának lehetősége szerepel leggyakoribb érvként. Ezek az adatközlők is felismerték, hogy a beszédképesség, szakmai kommunikációs készség egyedül, elszigetelten nem fejleszthető, sőt, mivel szakmai környezetben sok esetben vannak ráutalva, hogy csapatban dolgozzanak, szerintük ez a munkaforma készíti fel őket legjobban a való életbeli helyzetekre. További előnyként

említették, hogy az interaktív környezetben tanulhatnak egymástól, a bizonytalanságok könnyebben tisztázhatók. Ugyanakkor oldott, szórakoztató hangulatban könnyebb a tanulás. Voltak olyanok is, akik ennek a munkaformának a nem feltétlenül előnyös oldalára világítottak rá, számukra azért előnyös a csoportmunka, mert kevesebbet kell dolgozniuk, megoszlik a felelősség, megoldja más a feladatot helyettük.

A három munkaforma kedveltségére vonatkozó válaszok alapján megállapítható, hogy az adatközlők nagyobb része – a 28 (27,5%) páros munkát kedvelő + az 50 (49%) csoportos munkát kedvelő = 78 (76,5%) – tudatában van az interaktív tevékenységek hasznosságának. Ez a tudatosság bármilyen kommunikatív nyelvórai tevékenység lebonyolításakor segítségünkre lehet.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy az adatközlők *kedvelik-e a szakmai vonatkozású nyelvórai szerepjátékokat*. Kértük, hogy válaszaikat indokolják is meg. Ezt legtöbbször meg is tették.

A szakmai vonatkozású nyelvórai szerepjátékokat *kedvelők*, illetve *nem kedvelők* száma és aránya a válaszok alapján a következő: a 102 adatközlő közül 67 személy (65,7%) kedveli, 35 személy (34,3%) pedig nem kedveli ezt a tevékenységformát. A tevékenységformát kedvelők, illetve nem kedvelők érveit, vagyis hogy miért kedvelik, illetve nem kedvelik ezt a tevékenységformát, kategóriákba (K) csoportosítottuk, majd megszámoztuk, hogy hány érv támasztja alá az illető kategóriát („k+szám” jelöli a kitöltött kérdőív számát, amelyben az illető érv megjelenik). Volt olyan válasz is, amelyet két vagy esetleg több kategóriába is besorolhatónak tartottunk, ezek tehát mindegyik releváns kategóriában megjelennek.

A szakmai vonatkozású nyelvórai *szerepjátékokat kedvelők* érveinek kategóriái (KSZK):

– KSZK1: a szerepjátékok felkészítenek a szakmai kommunikációra, a valós szakmai szituációkban való helytállásra: k1, k3, k7, k8, k10, k13, k15, k22, k24, k26, k27, k29, k31, k34, k40, k44, k47, k49, k51, k70, k71, k72, k73, k77, k78, k82, k88, k93, k96, k97;

– KSZK2: szórakoztatóak, játékos, felszabadult légkörben lehet tanulni: k6, k19, k20, k29, k32, k46, k50, k58, k70, k72, k77, k78, k83, k87, k98, k102;

– KSZK3: lehetőség a beszélgetésre angol nyelven (beszédképesség fejlesztése): k7, k12, k13, k15, k28, k30, k33, k40, k44, k55, k66, k75, k85, k87, k94, k95;

– KSZK4: hatékony (szak)szókincsfejlesztés: k2, k49, k59, k62, k66, k73, k85, k99;

– KSZK5: kihívás, próbatétel elé állítanak: k8, k9, k12, k16, k48, k91;

– KSZK6: önismeret különböző szerepfelvételek révén: k2, k3, k53, k54, k60;

– KSZK7: önbizalom, magabiztosság fejlesztése: k9, k24, k84, k97;

– KSZK8: a szerepjátékok élményszerűek, tapasztalatokat lehet gyűjteni: k3, k29, k60, k91;

– KSZK9: fejlődik a személyiség: k44;

– KSZK10: lehetőség „szereplésre”: k89.

A szakmai témájú nyelvórai szerepjátékokat kedvelő adatközlők esetében a leggyakoribb érv az, hogy a szerepjátékok felkészítenek a szakmai kommunikációra, a valós szakmai szituációkban való helytállásra. További gyakori érv a szerepjátékok szórakoztató, játékos jellege, a felszabadult, oldott hangulat, amelyet teremthetnek. A beszédkészség fejlesztése, a szakszókincs gyakorlásának lehetősége, valamint az élményeken, tapasztalaton keresztül tanulás lehetősége is előkelő helyet foglal el az érvek sorában. Többen kiemelik a szerepjátékok önbizalmat, önismeretet, mások megismerését, magabiztosságot, a teljes személyiséget fejlesztő hatását. Akad olyan adatközlő is, aki egyszerűen szeret „szerepelni” vagy másokat motiválni, bátorítani. Az a tény, hogy az adatközlők nagyobb része kedveli a szakmai témájú nyelvórai szerepjátékokat, mindenképpen biztató az ilyen jellegű nyelvórai tevékenységek továbbfejlesztését és alkalmazását illetően. Elgondolkoztató azonban, hogy az érveket tekintve sokan nem azért kedvelik a szerepjátékokat, mert jól érzik magukat a tevékenység végzése közben, mert tetszik nekik, amit csinálhatnak, hanem azért, mert hasznosnak tartják. Felmerül tehát a kérdés, hogy ezek az adatközlők valóban kedvelik-e ezt a tevékenységformát, vagy csak lelkiismeretük, jóhiszeműségük készítette őket a pozitív válaszra.

A szakmai vonatkozású nyelvórai *szerepjátékokat nem kedvelők* érveinek kategóriái (KSZNK):

– KSZNK1: nem tudnak elég jól beszélni angolul: k14, k17, k21, k23, k25, k39, k41, k42, k43, k56, k61, k65, k67, k68, k74, k86, k101 (összesen 17 adatközlő);

– KSZNK2: gátlásosak, nem szeretnek „szerepelni”, mások előtt beszélni: k11, k36, k37, k38, k39, k43, k51, k63, k78, k86, k100 (összesen 11 adatközlő);

– KSZNK3: fölöslegesek, unalmasak: k34, k57, k69, k76, k80, k81 (összesen 6 adatközlő);

– KSZNK4: nem érzi „valóságosnak” a helyzetet: k4, k18, k69 (összesen 3 adatközlő);

– KSZNK5: komolytalan jellegű, „zűrzavar” keletkezik az órán: k45, k64, k90 (összesen 3 adatközlő).

A leggyakoribb érv, amiért az adatközlők nem kedvelik a szakmai vonatkozású nyelvórai szerepjátékokat, az volt, hogy nem tudnak elég jól angolul. Ugyancsak gyakori probléma a gátlásosság, a mások előtti szerepléstől, beszéléstől való félelem. Egyesek unalmasnak, fölöslegesnek minősítették a tevékenységformát, mások nem érzik elég valóságosnak ezeket a szituációkat. Az adatközlők utaltak az esetleges fegyelmi problémákra is. Az itt említett problémákat mindenképpen mérlegelni kell az ilyen jellegű tevékenységek fejlesztésénél, hiszen a fejlesztés célja éppen az lenne, hogy ezeket kiküszöbölhessük.

Az első érvkategóriát illetően éppen arról kellene a résztvevőket meggyőzni, hogy a szerepjátékok révén gyakorolhatják és fejleszthetik a beszédkészségüket. Itt fontos szempont a célcsoport nyelvi szintjének megfelelő szerepjáték tervezése, hogy frusztráció helyett a résztvevők aktívan bekapcsolódhassanak a

kommunikációba és nyelvileg fejlődhessenek. A gátlásosság, a mások előtti szerepléstől, beszéléstől való félelem is legyőzhető, „kezelhető”, ha sikerül elérni, hogy a csoportban mindenki érzelmileg biztonságban érezhesse magát, baráti, segítőkész környezetben. Az, hogy a szerepjáték ne tűnjön „unalmasnak” és „fölöslegesnek”, nagy kihívás a tanár számára. Itt kap fontos szerepet például a „bemelegítő”, ráhangoló fázis, ami magát a fő tevékenységet megelőzi vagy a téma kiválasztása a szükségletek tükrében úgy, hogy megfeleljen a célcsoport érdeklődésének és igényeinek. Ezáltal a „valóságosság” érzetét is könnyebb megteremtteni. Ha mindenkit érdekel és leköt a szerepjáték, és ha mindenki aktívan részt vesz benne, akkor nagyobb „fegyelmi” probléma nem kellene adódjon, mint bármilyen más szakmai kommunikációs szituációban.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy az adatközlők *hasznosnak tartják-e a szakmai vonatkozású nyelvórai szerepjátékokat*. Itt is kértük, hogy válaszaikat indokolják is meg. Ezt legtöbben meg is tették.

A szakmai vonatkozású nyelvórai szerepjátékokat *hasznosnak tartók*, illetve *hasznosnak nem tartók* száma és aránya a válaszok alapján a következő: a 102 adatközlő közül 96 (94,1%) hasznosnak tartotta, 6 (5,9%) pedig nem tartotta hasznosnak ezt a tevékenységformát. A tevékenységformát hasznosnak tartók érveit, vagyis hogy miért tartják hasznosnak ezt a tevékenységformát, kategóriákba (K) csoportosítottuk, majd megszámoztuk, hogy hány érv támasztja alá ezt a kategóriát („k+szám” jelöli a kérdőív számát, amelyben az illető érv megjelenik). Volt olyan válasz is, amelyet két vagy esetleg több kategóriába is besorolhatónak tartottunk, ezek tehát mindegyik releváns kategóriában megjelennek. A tevékenységformát hasznosnak nem tartó adatközlők kevesen voltak, ezért érveiket nem kategorizáltam.

A szakmai vonatkozású nyelvórai *szerepjátékokat hasznosnak tartó* adatközlők érveinek kategóriái (KSZH):

– KSZH1: a szerepjátékok felkészítenek a valós szakmai szituációkban való helytállásra: k1, k5, k6, k7, k9, k11, k15, k16, k17, k18, k19, k20, k21, k22, k23, k26, k27, k28, k30, k31, k34, k36, k37, k38, k40, k41, k42, k43, k46, k47, k49, k51, k52, k54, k60, k66, k70, k76, k78, k79, k84, k89, k90, k91, k96, k98, k102 (összesen 47);

– KSZH2: nyelvi fejlődés: k10, k13, k14, k17, k21, k24, k25, k28, k32, k39, k46, k48, k55, k56, k58, k60, k64, k65, k68, k72, k73, k75, k81, k88, k89, k96, k101 (összesen 27);

– KSZH3: fejlődik a beszédképességük: k14, k15, k25, k28, k33, k40, k45, k58, k60, k66, k71, k81, k85, k86, k87, k94, k95, k101 (összesen 18);

– KSZH4: élményeken és tapasztalatokon keresztül lehet tanulni: k10, k20, k29, k59, k60, k62, k67, k71, k73, k82, k86, k90, k93, k99, k100 (összesen 15);

– KSZH5: lehetőség nyílik önmaguk és mások megismerésére: k2, k3, k20, k50, k53, k55, k60 (összesen 7);

– KSZH6: a játékoság, az oldott hangulat fenntartja az érdeklődést, segíti a tanulást: k12, k13, k38, k48, k55, k83, k98 (összesen 7);

- KSZH7: fejlődik a gondolkodóképesség: k8, k29, k60, k68 (összesen 4);
- KSZH8: önbizalom-formáló hatás: k15, k60, k95, k97 (összesen 4);
- KSZH9: fejlődik a problémamegoldó készség: k30, k49, k60 (összesen 3);
- KSZH10: fejlődik a csapatszellem, az együttműködés: k45, k50, k60 (összesen 3);

A szakmai témájú nyelvórai szerepjátékokat hasznosnak tartó adatközlők esetében, akárcsak az ezt a tevékenységformát kedvelőknél a leggyakoribb érv az, hogy a szerepjátékok felkészítenek a szakmai kommunikációra, a valós szakmai szituációkban való helytállásra. Ezt követik a nyelvi fejlődést és a beszédkészség fejlődését kiemelő érvkategóriák. Többen kiemelik a tapasztalaton, élményeken keresztüli tanulás lehetőségét, a szerepjátékok önbizalmat, önismeretet, mások megismerését, magabiztosságot, a teljes személyiséget fejlesztő hatását. Sokan tudatában vannak, hogy a játékosság, az oldott hangulat fenntartja az érdeklődést, segíti a tanulást. Vannak, akik a szerepjátékok gondolkodást, problémamegoldó készséget, együttműködést, csapatszellemet fejlesztő jellegét hangsúlyozzák. Sok adatközlőnél a kedveltséget indokló érv megegyezik a hasznosságot indoklóval.

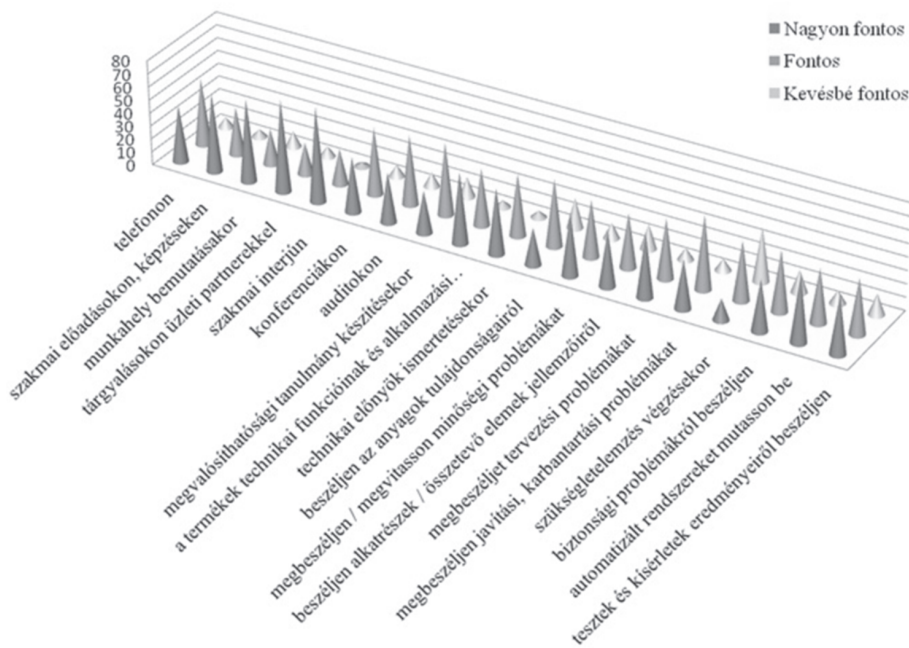
Nagyon fontos itt kiemelni azt is, hogy sok olyan adatközlő is hasznosnak tartja a szerepjátékokat, aki nem kedveli: 35 személy közül, aki úgy nyilatkozott, hogy nem kedveli ezt a tevékenységformát, csak 6 vélekedett úgy, hogy ezek nem is hasznosak! (Akik kedvelik, azok minden esetben hasznosnak is tartják.) A szakmai vonatkozású nyelvórai szerepjátékokat tehát úgy tanácsos megtervezni, hogy minél több résztvevő kedvelje is őket. Ez rendkívül fontos ahhoz, hogy ezek a tevékenységformák elérjék céljukat.

A szakmai vonatkozású nyelvórai *szerepjátékokat hasznosnak nem tartó* adatközlők érvei a következők: nem tűnnek valóságosnak (k4), komolytalan időtöltés (k34), egyedül is tudok válaszolni kérdésekre (k57), megtanít egy alapot, amit mindig mindenki használ, mindig mindenki ugyanabban a formában fejezi ki magát a különböző helyzetekben, nem adja senki önmagát (k69), egy komolyabb társsal (pl. a tanár) kellene egy ilyen kommunikációs feladatot végezni (k74), szerepjáték nélkül is meg lehet oldani az illető szövegrészletben felmerülő problémát (k80). Az itt említett érvek közül az első kettő megegyezik a szerepjátékokat nem kedvelők érveivel. Az utánuk következő négy érvből arra következtethetünk, hogy megfogalmazzák nagyon kevés tapasztalattal rendelkeznek szerepjátékok terén, vagy nem volt világos számukra, hogy milyen típusú tevékenységről kellett véleményt formálniuk. Az adatközlők által felvetett problémákat azonban mindenképpen mérlegelni kell az ilyen jellegű tevékenységek fejlesztésénél, mert a fejlesztés célja ezeknek a kiküszöbölése.

2.2. Milyen célnyelvi szituációkban, szerepekben kell szakemberként érvényesülniük a célcsoport tagjainak?

Az angol mérnöki szaknyelvoktatásban alkalmazható szerepjátékok tervezéséhez nélkülözhetetlen azoknak a kommunikációs szituációknak a feltérképezése, amelyekben a célcsoport tagjainak szakemberként érvényesülniük kell. Szaktantárgyakat oktató kollégáinkkal és mérnökszakemberekkel konzultálva, valamint a mérnöki szaknyelv oktatását célzó tananyagok tanulmányozása segítségével összeállítottunk egy listát, amely ilyen helyzeteket tartalmaz. Az adatközlőknek meg kellett jelölniük, hogy mennyire tartják fontosnak, hogy beszélni tudjanak angol nyelven a listán szereplő helyzetekben. Volt lehetőségük egyéb, általuk fontosnak tartott szituációk megnevezésére is, de csak négyen neveztek meg ilyen helyzeteket. Ezek a következők: munkahelyi továbbképzés, külföldi továbbképzők, állásinterjúk, kliens meggyőzése. A válaszokat az alábbi diagram szemlélteti:

Szakmaspecifikus kommunikációs szituációk, beszédhelyzetek fontossága

A kérdőívek összesített eredményéből kiderült, hogy a megkérdezettek számára mennyire fontos, hogy a felsorolt beszédhelyzetekben képesek legyenek angol nyelven érvényesülni tanulmányaik befejeztével. Az adatközlők válaszaikat természetesen befolyásolta az is, hogy milyen elképzeléseik, céljaik vannak

szakmai jövőjüket illetően, illetve hogy az illető szakemberek a mérnöki munka milyen területén jártasak inkább, milyen eddigi tapasztalataik vannak az idegennyelv-használattal kapcsolatosan. *Nagyon fontos* szituációnak legtöbbször a szakmai interjút, az üzleti partnerekkel való tárgyalásokat és a munkahely bemutatását (munkafolyamatok, feladatok, eszközök használatának, szabályzatnak az ismertetését) nyilvánították. Ugyanakkor ezeken kívül nagyon kevesen minősítették *kevésbé fontosnak* a termékek technikai funkcióinak és alkalmazási lehetőségeinek bemutatását, a technikai előnyök ismertetését vagy a szakmai előadásokon, képzéseken való aktív részvételt. Amint azt a diagram is mutatja, általában minden tevékenység fontosságának a meghatározásában a „nagyon fontos” vagy „fontos” minősítések dominálnak. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy a fontossági sorrendben hátrább álló tevékenységek is elég fontosak ahhoz, hogy a szaknyelvoktatás célkitűzéseinek meghatározásakor, valamint a szaknyelvoktatás tartalmának megtervezésekor figyelembe vegyük őket.

A kommunikációs szituációknak a feltérképezése, amelyekben a célcsoport tagjainak szakemberként érvényesülniük kell, elvégezhető külön-külön kisebb nyelvtanuló csoportok esetén, és a nyelvórai kommunikációs tevékenységek tervezésénél nagyobb hangsúly fektethető az illető csoport által legfontosabbnak tartott szituációkra.

3. A szükségletelemzés és attitűdvizsgálat következtetései

A célcsoport nyelvtanulási céljait illetően megállapítható, hogy nagy fontosságot tulajdonítanak célnyelvi beszédkészségük fejlesztésének és a szakmai szituációkban történő kommunikációra való felkészülésnek. Legtöbbször ismerik a csoportos munka előnyeit, hasznosságát, előnyben részesítik ezt a munkaformát, ezen belül pedig hasznosnak tartják a szakmai témájú nyelvórai szerepjátékokat, mert felkészítenek a szakmai kommunikációra és érvényesülésre, és a nyelvi fejlődés mellett a személyiség fejlődésére is lehetőséget teremtenek.

A hallgatókat a szakmai érvényesüléshez szükséges feladatok ellátására kell felkészíteni, ezért egy alkalmazható, gyakorlatban felhasználható tudás megalkotásának, kialakításának lehetőségét kell megteremteni számukra. A nyelvórai szerepjátékok tervezésekor tehát fontos szempont, hogy a tanórákon végzett feladatok minél jobban tükrözzék a szakmában felmerülhető problémahelyzeteket, megoldandó kérdéseket. Ugyanakkor az is fontos, hogy a tanulók kedvvel, örömmel, aktívan vegyenek részt a szerepjátékokban, nem kényszerből, mert ez a tevékenységforma csak így bizonyulhat valóban hasznosnak.

Szakirodalom

BASTURKMEN, Helen

2009 *Ideas and Options in English for Specific Purposes*. New York and London, Routledge.

FALUS Iván–OLLÉ János

2007 *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

KURTÁN Zsuzsa

2003 *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

CONTACTE LINGVISTICE ȘI CULTURALE

CADRE COȘERIENE ÎN POEZIA LUI V. VOICULESCU

În deschiderea unuia dintre studiile sale, Eugeniu Coșeriu¹ (1999: 36–42) face o scurtă dar cuprinzătoare sinteză a teoriilor contextelor, subliniind faptul că acestea există dar „încă nu a fost efectuată o înregistrare sistematică a diverselor cadre posibile” (Coșeriu 1999: 36–42), amintind, de asemenea, insuficienta acoperire analitică și descriptivă a cadrelor de vorbire. Lingvistul român aduce câteva elemente suplimentare, presupunând că această fragilitate ar fi determinată, pe lângă sistematizarea insuficientă, de faptul că, de regulă, teoriile aduc în prim-plan caracterul „eliptic” al limbajului. El pune problema raportării respectivei „elipse”, având în vedere faptul că vorbirea vizează, cu anticipație, cadrele.

„Un discurs care se bazează pe cadre complexe poate fi mai «eliptic» din punct de vedere verbal decât altul bazat pe cadre sărace, ceea ce nu vrea să zică că el ar fi eliptic semantic. Putem avea elipsă involuntară în cazul unei utilizări deficiente a cadrelor; însă, într-un asemenea caz, este vorba de o deficiență a vorbitorului, și nu de o caracteristică a limbajului. În alt sens, adevărata elipsă – elipsa intenționată (omisiunea a ceea ce trebuie spus) – este chiar un instrument contextual” (Coșeriu 1999: 42).

Deși a-L considera pe Dumnezeu o elipsă poate părea multora o blasfemie², noi „vedem”³ prezența Sa în elipsa discursului poetic voiculescian⁴, o elipsă in-

---

1 Studiul a fost publicat, inițial, în volumul *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Editorial Gredos, Madrid, 1962, alături de alte patru texte, care se regăsesc și în ediția în limba română din 2004. De remarcat faptul că, deși a făcut școală lingvistică în Spania, Germania și America de Sud, opera lui Eugen Coșeriu a început a fi publicată în limba română abia după evenimentele din 1989.

2 De fapt, Dumnezeu este o absență omniprezentă, original și plastic descrisă prin cuvintele unui cânt popular amintit de Lucian Blaga: „Doamne, Doamne./mult zic Doamne./Dumnezeu pare că doarme/Cu capul pe-o mănăstire/Și de nimeni n-are știre” (Blaga 1937: 96).

3 Am marcat ambiguitatea verbului pentru a releva diferența dintre vederea cu ochii de lut ai omenirii și cealaltă vedere, vederea adevărată, revelată Sfinților Părinți ai Bisericii și atât de frumos sintetizată în exprimarea vulpii, prietena *Micului prinț* din nemuritoarea operă ce viza eternitatea copilului din noi: „Și acum, iată micul meu secret, unul foarte simplu: doar cu inima poate cineva vedea cu adevărat; ceea ce este esențial este invizibil pentru ochi” (Saint-Exupéry 1996: 60).

4 Avem aici, de fapt, un alt cadru coșerian, *contextul*, mai exact *contextul verbal pozitiv și negativ*, adică ceea ce se spune în mod direct și ceea ce se omite intenționat, adică funda-

tenționată ce, conform lui Coșeriu, se plasează în cadrul contextului și încearcă a cuprinde cât mai mult orizont din cadrul cel mai larg al vorbirii, *universul discursiv*. O schemă (Păduraru 2009: 95) a orizontului de-limitat al cadrelor vorbirii, la Coșeriu, se poate observa în figura 1.

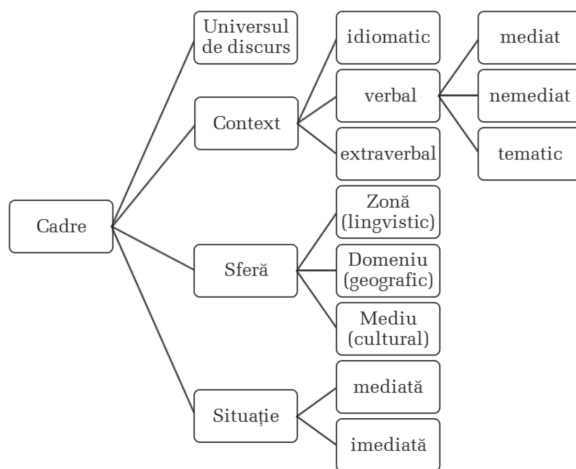

Fig. 1.

Acum, se poate pune întrebarea identificării acestor cadre în poezia voiculesciană, având în vedere faptul că poezia și pragmatica ar fi, aparent, două domenii incompatibile⁵, deoarece inefabilul primeia nu are cum să fie încadrat. Logosul, însă, generos cum îl știm, le poate reuni până și pe ele, chiar dacă efortul deconstructivismului derridean⁶ încearcă a ne „îndrepta” către o altă cale. Dar, să vedem, întâi, cum sună cele două poeme voiculesciene la care ne raportăm în demersul nostru:

5 Înșă, dacă am stabilit, odată cu E. Coșeriu, faptul că intenționalitatea elipsei este un „instrument contextual”, atunci ne putem încumeta a vorbi de pragmatica discursului poetic voiculescian, în pofida evidenței unei situații de comunicare non-canonice. Bineînțeles că aceste cadre ale vorbirii se actualizează doar în momentul lecturii, caz în care cuvintele „vorbesc” unui auditoriu sau „ne cuvântă” nouă, inițiind un dialog interior, o comunicare posibil a fi dusă până în pragul comuniunii, în funcție de deschiderea fiecăruia întru *distanță*.

6 *Efortul principal al lui Derrida a fost axat pe „deconstrucția” fundamentului culturii occidentale, a „platonismului”, „metafizicii” sau „onto-teologiei”* (numite de el „metafizica prezenței” sau „logocentrism”), în acest sens încercând a se distanța de punctul de plecare, gândirea heideggeriană. Astfel, acolo „unde termenii lui Heidegger exprimă aplecarea sa spre inefabil, liniște și răbdare, cei ai lui Derrida exprimă plăcerea și admirația către ceea ce proliferază, către elusiv, alusiv și către continua re-textualizare de sine. El vede aceste aspecte manifestându-se mai bine în scris decât prin vorbire răsturnând astfel preferința lui Platon (și chiar a lui Heidegger) pentru cuvântul vorbit în dauna celui scris” (Rorty 1981: 9–10).

Horeb lăuntric Urc muntele de gând cu aspre galbe/Cătând frunzarul rugului aprins:/Doar mugetele tunetelor albe/Mă vor vesti că, Doamne, te-am atins//Și-și vor croi, făcându-le puzderii,/Pe mătcile urechii drum nou, Că, până-n fund, bulboanele tăcerii/S-or turbura sub bulgări de ecou.//Atunci, scoțând sandala minții moale,/Cu sufletul desculț prin jarul dur,/Pășind în vârful gândurilor goale./Voi cuteza să calc pe spirit pur.

Taborul (Fratelui Andrei Scrima) Suflete, fii gata să urcăm Taborul;/Soarele și luna au orbit în piscuri/Când, atunci, splendoarea și-a vărsat zăporul/Peste spăimântate, negrele lor discuri.//Ci pe noi, schimbații mai presus de îngeri,/Vipiile sacre slobozi azi ne lasă... Doar atât să spunem, tari, fără de-nfrângeri/ „Noi, copiii Slavei, ne-nturnăm acasă” (Voiculescu 2004: 272, 486).

În planul poetic, pornind de la sintagma „peisaj interior”, care sintetizează viziunea lui Ovidiu Papadima asupra poeziei voiculesciene, am urmărit, într-una din scrierile noastre, simbolismul celor doi munți reprezentativi pentru spiritualitatea iudeo-creștină, încercând să ajungem la simbolul Luminii, în sens palamit, de relevare, prin *anagogie*, a unei realități superioare într-o apariție ce dispăre odată cu împlinirea menirii sale. Dacă icoana este un fenomen saturat intuitiv (mai mult decât tabloul, văzut ca idol, dar mai puțin decât teofania), noi am încercat să abordăm poezia voiculesciană ca fenomen dublu saturat intuitiv, ca prag pe care, prin contemplarea *Horeb-ului lăuntric* și a *Taborului*, de asemenea lăuntric, să ajungem în situația de a fi întâmpinați de privirea Celui de Necuprins, care se retrage, mereu, invitându-ne a locui *distanța* – intuită și relevată de către Jean-Luc Marion – pe urmele Fiului. În acest demers ne-am sprijinit și pe observațiile lui Constantin Jinga, cel care vede scriitura voiculesciană, iconicitatea textului acestuia, realizată prin aducerea „spiritului timpului” (*Zeitgeist/saeculum*) la „stadiul de simbol”, prin „zugrăvirea” acestuia pe țesătura „discret impregnată” cu elemente biblice. Legătura dintre cele două momente revelatoare, vetero- și neotestamentar, s-a făcut prin intermediul icoanei „Rugului Aprins”, icoană adusă de către Sandu Tudor la mănăstirea Antim și căreia L. Voronțova îi dedică un studiu aprofundat ce relevă diferențele fundamentale dintre tabloul religios occidental și icoana ortodoxă (Suciu 2012: 7–52).

Revenind, în planul pragma-semanticii lingvistice, putem spune că acele cadre coșeriene, schematizate mai sus, reprezintă echivalentul vizibil, cu ochiul minții, al armăturii inefabile a Logosului, care se face „văzută” doar cu cel al inimii. Relevant ni se pare a fi și rezultatul transpunerii primului poem în programul Tropes V 8.2⁷, unde, dacă analizăm relațiile atunci când alegem ca domeniu

7 ACETIC, CYBERLEX, *Textual and Semantic Analysis and Natural Language Processing*. Altfel, programul nu ne poate spune prea multe lucruri despre cel de-al doilea poem ales de noi pentru lucrarea de față. Probabil că un poem minimalist s-ar preta mai bine la o analiză cu ajutorul programului Tropes, dar, pe de altă parte, nu am putut rezista tentației de a verifica posibilitatea găsirii de elemente semnificative în analiza unei mașini, elemente utile demersului nostru lingvistico-poetic.

referențial intelectual, putem observa, într-o redare grafică sugestivă, legăturile lumii vii cu materia și spațiul prin intermediul gândirii umane. Prin urmare, dacă și mașina găsește conexiuni interesante din punctul de vedere al analizei noastre, putem să sperăm că nu suntem prea departe de drumul potrivit:

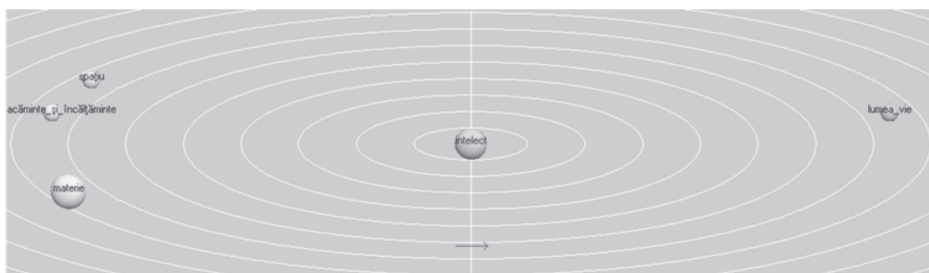

Fig. 2

Deși am amintit deja de *context* și de *universul de discurs*, vom începe prin a sublinia existența celui mai simplu cadru coșerian în poemele alese de noi spre analiză. Astfel, prin *situație* Coșeriu înțelege „numai circumstanțele și relațiile spațio-temporale care se creează în mod automat prin însuși faptul că cineva vorbește (cu cineva și despre ceva), într-un punct din spațiu și într-un moment, în timp” (Coșeriu 1999: 36). Am avea, prin urmare, deisusul personal încadrat de cel spațial și temporal. Totuși, având în vedere că situația de comunicare din poezie nu este una canonică, ba mai mult, aici ar fi vorba de comuniune, ceea ce este mult mai adânc decât comunicarea⁸, ar trebui să ne referim la mult uzitatul eu liric, la prezentul etern al poeziei și la evidentele deictice spațiale, dacă nu am avea la îndemână conceptul de spațiu paratopic al lui Dominique Maingueneau.⁹ O analogie cu nodul Borromean al lui Jacques Lacan ne-ar da o imagine sugestivă privitoare la concept:

8 Dialogul ce se ridică întru comuniune spirituală, deschizându-se înspre „Universala putință”, așa cum reiese din concepția lui Mihai Șora (Șora 2006).

9 Referindu-se la discursul literar, Dominique Maingueneau remarcă existența a trei instanțe: *persoana*, *scriitorul* și *inscriptorul*. Această *identitate creatoare* dispersată este motivată prin faptul că *persoana* se referă la un individ de o anumite viață privată și stare civilă; *scriitorul* este definit de o anumite traiectorie în cadrul instituției, iar *inscriptorul* asumă formele de subiectivitate enunțativă din text („scenografie”) și scena impusă de genul de discurs (roman, comedie, nuvelă etc.). Diferitele tipuri de investigare reduc analiza la doar una din aceste instanțe, ele fiind de fapt inseparabile. *Paratopia este devierea spontană („clinamenu”) ce permite funcționarea acestei identități trinitare*. Spațiul paratopic se bazează pe discursurile constituente. Un exemplu de paratopie este Republica Literelor (Republica literaria), instituită în secolul al XVII-lea, în perioada Iluminismului, având ca „cetățeni” membrii comunității academice, transgresând orice granițe naționale, însă, respectând diferențele lingvistice și culturale. Pentru aprofundarea problemei vezi Maingueneau 2007.

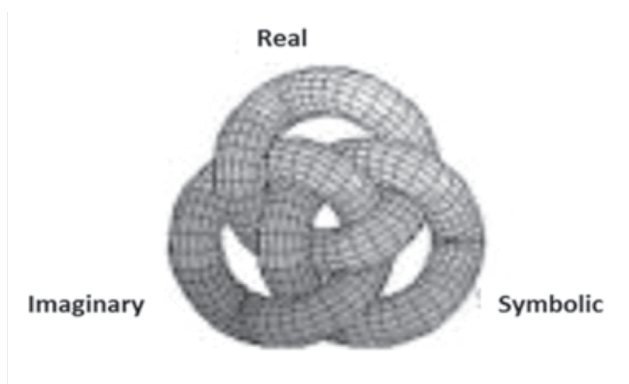

Fig. 3

Prin urmare, elementele armăturii vizibile a „bisericuței” ridicate de acest adevărat teolog – dar nu în sensul larg răspândit astăzi, ci doar în sensul în care în interiorul său a vorbit Cuvântul (*o theos logos*) – sunt categoriile persoanei verbale și pronominale, ale timpului verbal („urc”, „mă vor vesti”, „fii gata”, „ne lasă” etc.) la care se adaugă adverbele de timp („atunci”, „când”, „azi”) sau de loc („în fund”, „peste”) ori, mai clar, pronumele personale („te-”, „le-”, „noi”), toate fiind paradigme ale simplelor cuvinte decăzute, după cum aminteam anterior, la stadiul de vorbe. Minunat e faptul că, însuflețite de inspirația poetică, reușesc să se ridice, iar, la nivelul Logosului, aducându-ne, iată, pe pragul de unde, de suntem pregătiți și vrednici, vom avea bucuria de a fi văzuți de privirea ce se lasă văzută, în cuprinsul de necuprins al distanței. Astfel, Horebul și Taborul, cele două referințe geografice, spațiale, se dilată cuprinzând, topind chiar și timpul în creuzetul interior, de necuprins, al eului voiculescian retraversat prin saltul transcendent cerut de amarnica-i credință. Deși se referă doar la categoria pronumelui, Coșeriu sintetizează caracteristicile acestui cadru, subliniind faptul că ele „pot denota numai mulțumită situației; într-adevăr, ele au *semnificație categorială* (sunt «substantive»), dar nu au *semnificație lexicală*; nici nu numesc, nici nu desemnează ceva și de aceea nu se pot referi decât la obiecte deja «prezente în discurs»”(Coșeriu 1999: 36). Cât despre cele două tipuri de *situație*, în cazul nostru, nefiind vorba de comunicare canonică, avem parte de o *situație mediată* – realizată prin contextul verbal.¹⁰

10 „Numele proprii, dată fiind «autosuficiența» lor lexicală, sunt de obicei instrumentele cele mai potrivite pentru crearea de «situații mediate», adică pentru a aduce lucrurile «la vedere» și la orizontul spațio-temporal al vorbirii. După ce se va fi spus [sp.] *César cruzó el Rubicón* «Cezar trecu Rubiconul», se poate spune [sp.] *este río* «acest râu» [«Rubiconul»], fără riscul ambiguității” (Coșeriu 1999: 36). În cazul nostru, numele indicate de elementele situației mediate de discurs sunt „Doamne”, „Horeb” și „Tabor”, cu toată încărcătura lor simbolică sau, mai cuprinzător, iconică.

Trecând la *sferă*, aceasta este, după Coșeriu, „spațiul între ale cărui limite un semn funcționează în sisteme determinate de semnificație. Un astfel de spațiu e delimitat, într-un sens, de tradiția lingvistică și, în alt sens, de experiența privitoare la realitățile semnificate”(Coșeriu 1999: 36). Primul tip al acestui cadru coșerian, *zona*, reprezintă „sfera” în care un anumit semn este cunoscut și uzitat în mod curent, limitele ei depinzând de tradiția lingvistică. Limitele celui de-al doilea tip de „sferă”, *domeniul*, nu mai sunt lingvistice, datorită faptului că „obiectul este cunoscut ca element al orizontului vital al vorbitorilor sau al unui domeniu organic al experienței sau culturii”.¹¹ Astfel, sintagma „rugul aprins” din versul „Cătând frunzarul rugului aprins” nu va semnifica același lucru în două domenii diferite cum ar fi, de exemplu, botanica și credința iudeo-creștină.¹² Cel de-al treilea tip de *sferă*, mediul este una stabilită social și cultural. Astfel, familia, școala, comunitățile profesionale etc., sunt *medii* în măsura în care le sunt caracteristice anumite moduri de a vorbi.

„Multe nuanțe semantice ale cuvintelor depind, în mare parte, de deosebiri-le de «sferă». Un cuvânt folosit în exteriorul «domeniului» său poate semnifica aceeași realitate obiectivă, însă nu mai semnifică în același fel, căci ceea ce «evocă» el este altceva; iar un cuvânt specific unui mediu (ambiental), pe lângă că denotază ceva, își evocă și mediul dacă se folosește în alte medii” (Coșeriu 1999: 37).

Prin urmare, „soarele și luna” care „au orbit în piscuri” (*Taborul*) își aduc cu ele specificul bagajului cultural al evocatorului în orice mediu ar fi ele evocate, chiar dacă, pentru toată lumea la fel, ele sunt doar elemente ale *contextului natural*, așa cum îl vede Coșeriu.

Ajungând la *context*, e bine cunoscut faptul că există o multitudine de definiții ale conceptului, dar, dacă vorbim aici de cadre coșeriene, e de bun simț a o prezenta pe a sa: „Constituie *context* al vorbirii toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca prezență fizică, ca bagaj de cunoștințe al interlocutorilor și ca activitate. Pot fi distinse trei tipuri de contexte: *contextul idiomatic*, cel *verbal* și cel *extraverbal*” (Coșeriu 1999: 38). Cel *idiomatic* este reprezentat de limba însăși, luată ca fundament al vorbirii. În vorbire și, implicit,

11 Coșeriu dă exemplul cuvântului „casă”, cunoscut de vorbitorii unei limbi în *domeniul* în care acesta semnifică, și anume cel al spațiului locativ (Coșeriu 1999: 36).

12 O teorie a lui William Robertson Smith încearcă a ne convinge, în *The Religion of the Semites*, că electricitatea statică ce se formează în ținuturile aride în jurul unor anumite plante ar fi cauza fenomenului, pe când Alexander și Zhenia Fleisher pun existența „rugului aprins” pe seama plantei *Dictamus*, ale cărei secreții volatile ar cauza inflamări de scurtă durată, ce nu afectează integritatea tufișului. O altă ipoteză pozitivistă ar fi de găsit în teoria speculativă a lui Benny Shanon, profesor de psihologie cognitivă la Universitatea Ebraică din Ierusalim, despre faptul că Moise ar fi consumat plante halucinogene, des folosite de către evrei în scopuri religioase. Avem aici, pe lângă mediul credinței iudeo-creștine, alte trei domenii ce se intersectează și încearcă a se exclude reciproc.

în discursul poetic analizat aici, se manifestă, concret, o anumită parte a limbii care semnifică, totuși, doar în relație cu limba ca întreg, chiar dacă nu o face la fel pentru diferite categorii de vorbitori, datorită constrângerii/eliberării oferite și de către celelalte cadre ale vorbirii amintite până acum. Astfel, versul „Suflete, fii gata să urcăm Taborul” ar putea semnifica, pentru un vorbitor ateu al limbii române doar o simplă escaladă a unui munte din Israel, aflat în capătul estic al Văii Jezreel, aproape de Nazaret, cu un relativ grad de dificultate dar fără nicio semnificație spirituală, spre deosebire de ceea ce ar putea semnifica unui credincios creștin, și anume, un plonjon transcendent întru locuirea „distanței” din noi. De altfel, „«dicté-ul» suprarealist, rima, asonanța, aliterația, jocul de cuvinte sunt moduri de revelare parțială a secțiunilor mai nemediate ale acestui fond de cunoștințe asupra cărui se proiectează orice cuvânt concret.”¹³

Cea de-a doua categorie de contexte o reprezintă *contextul verbal*, care, după cum se observă în schema de mai sus, poate fi *mediat*¹⁴, *nemediat* sau chiar *tematic*, dacă luăm în considerare poemul ca întreg (discursul ca totalitate). În cazul nostru, contextul nemediat, „constituit din semnele care se găsesc imediat înainte sau după semnul considerat” (Coșeriu 1999: 39), al substantivului neutru „frunzarul” ar fi verbul la gerunziu „cătând” și sintagma substantivală „rugului aprins”, evocând o mișcare continuă a unui călător ostenit în vederea atingerii unei binemeritate oaze de umbră – în cazul primelor două sensuri ale cuvântului din *Dex* (Academia Română 2009) – sau, pe de altă parte, odihna binemeritată a oii păstorite după o zi de hălăduit pe coclauri – în cazul celei de-a treia accepțiuni a „frunzarului”. Dacă vom media, însă, versul respectiv cu ajutorul minimumului bagaj de cunoștințe teologice, sensurile transcend și „frunzarul rugului aprins” devin un oximoron evocând, printre altele, sintagma „foc înrouat”, prilejuită de episodul veterotestamentar al arderii în cuptor a celor trei tineri evrei care nu au vrut a-și lepăda credința în fața lui Nabucodonosor, regele Babilonului (*Daniel* 3: 16–26)¹⁵, sintagmă opusă acelei „ape arzătoare” a Iordanului, devenită astfel în urma pogorării Duhului Sfânt cu ocazia botezului Domnului nostru, Iisus Hristos.

Dintr-un alt punct de vedere, *contextul verbal* poate fi *pozitiv* sau *negativ*, deoarece, dacă avem în vedere elementele non- și paraverbale ale comunicării, avem context atât în cazul în care analizăm ceea ce se spune efectiv, cât și în cazul omisiunii. Conform lui Coșeriu, „dacă omisiunea este intenționată, avem

13 De asemenea, poate funcționa drept *context idiomatic* o limbă distinctă de cea vorbită la un moment dat într-un cadru multilingv. În plus, câmpul semantic al cuvintelor se regăsește, la o scară mai mică, în cadrul contextului idiomatic (Coșeriu 1999: 38).

14 „Recunoașterea faptului că un cuvânt corespunde unei categorii verbale sau alteia depinde în mare măsură – uneori depinde integral – de «contextul lui imediat» sau de «asociațiile lui sintagmatic», constatate în mod concret în enunț” (Coșeriu 1999: 42).

15 *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli.

a face cu ceea ce – după intenția atribuită vorbitorului – se numește *insinuare*, *aluzie* sau *exagerare*. Poezia «de sugestie» se bazează, în mare măsură, pe folosirea intenționată a contextelor verbale negative” (Coșeriu 1999: 40). Chiar dacă, în cazul de față, expresivitatea este caracteristica fundamentală a poemelor, *contextul negativ* este prezent, odată cu pășirea pe calea cunoașterii apofatice, consecutivă epuizării drumului catafatic. Jean-Luc Marion relevă calea apofatică, exemplificând:

„Negația și afirmația se referă la aceleași atribute, însă le consideră din două puncte de vedere diferite. În loc să se neutralizeze, ele se potențează printr-o tensiune într-adevăr de negândit. Nicio statuie n-ar apărea vreodată dacă piatra n-ar face decât să ascundă și dacă vizibilitatea n-ar rămâne singurul chip cu puțință a ceea ce este cu atât mai invizibil – statuia însăși.”¹⁶

Raționamentul este la fel de valabil și în cadrul poeziei unde, dacă facem un mic efort de imaginație și ne debarasăm de prejudecăți, putem vedea la lucru teoria actelor verbale a lui John Austin, cu ale sale *propoziții constatative* și *performative*, cu actele *locuționare*, *ilocuționare* și *perlocuționare*, cu *intenționalitatea*, ca element de bază al comunicării. Bineînțeles, în poezie avem mult mai mult de atât, dar, pe de altă parte, nu putem nega prozaica prezență a pragmaticii deoarece, oricât de mult s-ar preleva vreun poet de inspirația divină, el nu-și va putea stăpâni acea pornire luciferică de unde se revendică intenționalitatea. De altfel, poezia ultimă este Iisus Hristos însuși, în sensul original de *ποίησις* (*poiēsis*), provenit din verbul *ποιέω* (*poiéō* = „a face”).

Cât despre *contextul extraverbal*, „constituit din toate circumstanțele non-lingvistice care sunt percepute în mod direct sau cunoscute de către vorbitori” (Coșeriu 1999: 40), fiecare dintre noi își poate constitui propria armătură de imagini contextuale legate de poemele suport alese de noi.¹⁷ Datorită spațiului restrâns al acestei lucrări, vom aminti doar faptul că acesta poate fi, după Coșeriu, *fizic*, *empiric*, *natural* (din care am exemplificat deja), *practic/ocasional*, *istoric* și *cultural*.

„Toate contextele extraverbale pot fi create sau modificate prin intermediul contextului verbal; dar și «limba scrisă» și cea literară se bizuie pe unele dintre ele, de ex., pe contextul natural și pe contexte istorice determinate; Homer face aluzie în mod constant la mituri cunoscute de greci, iar Góngora, când scrie *el mentido robador de Europa* «mincinosul răpitor al Europei»,

16 Această negație este calea *apofatică* de cunoaștere a lui Dumnezeu, opusă celei *catafatică*. Jean Luc Marion, mergând pe urmele lui Dionisie Areopagitul, relevă superioritatea *apofazei* asupra *catafazei*, avertizându-ne, totuși, asupra pericolului căderii într-o altă idolatrie, mai subtilă (Marion 2007: 201–216).

17 Câteva dintre ele au fost punctate în partea referitoare la planul poetic al demersului nostru, din incipitul acestei lucrări.

se bizuie pe un context cultural pe care îl presupune cunoscut cititorilor” (Coșeriu 1999: 40).

Ajungând la ultimul și cel mai cuprinzător cadru al vorbirii, *universul de discurs*, amintim faptul că E. Coșeriu îl vedea a fi „sistemul universal de semnificații cărui îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul. Literatura, mitologia, științele, matematica, universul empiric, ca «teme» sau «domenii de referință» ale vorbirii, constituie «universuri de discurs»”.¹⁸ Este evident faptul că universul de discurs al poemelor alese de noi ca suport pentru lucrarea de față este cel al literaturii, dar, de fapt, dacă avem în vedere accepția lui Nikolai Berdiaev asupra culturii (Berdiaev apud Crainic 1929: 8), atunci universul acesta se lărgeste apreciabil, încercând a cuprinde acel utopic Tot al romanticilor. Prin urmare, versul „Soarele și luna au orbit în piscuri”, de exemplu, poate avea sens în universul poetico-teologic dar nu semnifică nimic în geografie/astrofizică. „Umorul se bazează adesea pe confuzia intenționată a universurilor de discurs în același enunț; cf., de ex.: *în pădure doi tineri matematicieni extrăgeau rădăcinile pătrate ale arborilor; văd pe fereastră un om care coboară din maimuță*” (Coșeriu 1999: 41).

În încheiere, reamintim cititorului faptul că această lucrare reprezintă o încercare transdisciplinară prin care – prin intermediul cadrelor coșeriene ale vorbirii, dar și a pragma-semanticii – dorim a reafirma spiritul logocentric al lumii cu ajutorul a două poeme-suport din arsenalul unuia dintre autorii canonici ai literaturii române, autor deschis larg spre universalitate prin intermediul rădăcinilor greco-romane și iudeo-creștine ale Europei. Astfel, am expus cadrele vorbirii coșeriene ca fiind echivalentul pragmatic, vizibil, al Logosului ce a încheiat cultura europeană, dar care, de ceva vreme încoace, se încearcă a fi deconstruit. Pe de o parte, *situația, sfera, contextul și universul de discurs* au fost prezentate, cu exemple semnificative din textele-suport și, pe de alta, s-a relevat prezența actelor verbale pornite din intenționalitatea de/ne-mască a poetului nostru.

Bibliografie

BLAGA, Lucian

1937 *Trilogia culturii. Spațiul mioritic*, Ediția Doua, Editura Oficiului de Librărie, București.

COȘERIU, Eugeniu

1999 Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii, 1955–1956, trad. rom. de Constantin Dominte, „*Forum*”, nr. 478-480.

18 „O expresie ca: *reducerea obiectului la subiect* are sens în filosofie, dar nu are nici un sens în gramatică; fraze de tipul: *călătoria lui Columb, după cum spunea Parmenide și după cum spunea Hamlet*, aparțin unor universuri de discurs distincte” (Coșeriu 1999: 41).

- CRAINIC, Nichifor
1929 Sensul tradiției. *Gândirea*, București, an. IX, nr. 1-2.
- HABIB, Rafey
2005 *A History of Literary Criticism. From Plato to the Present*, Blackwell Publishing, Malden.
- MAINGUENEAU, Dominique
2007 *Discursul literar. Paratopie și scenă de enunțare*, Institutul European, Iași.
- MARION, Jean-Luc
2007 *Idolul și distanța*, trad. de Daniela Pălășan, Tinca Prunea-Bretonnet, coord. Cristian Ciocan, Editura Humanitas, București.
- PĂDURARU, Carmen
2009 *Eugeniu Coșeriu. Contribuții la pragmatica lingvistică*, Editura Lumen, Iași.
- RORTY, Richard
1995 Deconstructionist Theory. In *The Cambridge History of Literary Criticism*, Vol. 8, Cambridge University Press.
- SAINT-EXUPÉRY, Antoine de
1996 *Micul prinț*, traducere de Benedict Corlaciuc, Editura Ion Creangă, București.
- ȘORA, Mihai
2006 *A fi, a face, a avea*, Editura Humanitas, București.
- ȘTEFĂNESCU, Dorin (coord.), Suciuc, Sorin, Rezan, Adela, Rațiu, Bogdan
2012 *Deschiderea poemului. Exerciții hermeneutice*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- VOICULESCU, Vasile
2004 *Opera literară. Poezia*, Editura Cartex 2000, București.
- *** *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- *** Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a III-a revăzută și adăugită), Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009, disponibil la <http://dexonline.ro/definitie/frunzar>, accesat la 24.05.2015.
- *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Editura IBMBOR, București, 2001.
- *** Acetic, *Cyberlex Textual and Semantic Analysis and Natural Language Processing*, disponibil la <http://www.semantic-knowledge.com/>, accesat la 21.05.2015.

TRADUCEREA REFERINȚELOR CULTURALE ÎN PROZA REBREANĂ¹

Romanul *Ion* de Liviu Rebreanu, născut din ceea ce Ilin Stancu (1986: 68) numește „spiritul european al epocii” din primele decenii ale veacului, prezintă drama unui flăcău sărac din satul Pripas, Ion Pop al Glanetașului, un fir narativ paralel, urmărind viața și existența „inteligenței rurale”. E vorba „de un spirit al epocii, care îngloba chintesența creației europene la limita schimbării celor două secole. În 20-30 de ani s-a plămădit ceea ce mai târziu avea să se numească aventura spirituală a secolului al XX-lea. Din acest fond neprețuit, constituit într-un moment în care proza europeană părea că stagnează și că nu are nicio perspectivă, au pornit direcții variate, înnoitoare, conservatoare, moderate, pe care foarte puțin în epocă le-ar fi bănuțit. Acestui spirit european i s-a integrat în primele decenii ale secolului al XX-lea și scriitorul român Liviu Rebreanu” (Stancu 1986: 68).

Romanul lui Rebreanu este un text înțesat de elemente cu statut de cultur-em, cu sintagme care țin de existența cotidiană a comunității din satul Pripas, expresii legate de sărbători, nume proprii, antroponime și toponime, cu sau fără încărcătură simbolică, denumiri legate de gospodărie, haine, dansuri etc. Din acest motiv, vom identifica principalele tehnici de traducere, așa cum apar ele în traducerea romanului *Ion* de Liviu Rebreanu în limba maghiară, traducere realizată de traducătorul și profesorul Tibor Oláh.

Pentru a putea identifica operațiile și tehnicile de traducere, în acest studiu de caz, se impune, în primul rând, să clarificăm conceptele operaționale cu care lucrăm, să aruncăm o privire asupra literaturii de specialitate cu privire la teoria principiilor, a metodelor și a tehnicilor de traducere. Prima noastră remarcă privește inconsecvența literaturii de specialitate în ceea ce privește definirea unor termeni precum **principiu**, **metodă**, **strategie**, **tehnică**, sau **procedeu de traducere**.

Principiul de traducere este definit de Delisle et alii (2005: 105) „un principiu general ce determină stabilirea echivalențelor inter-lingvistice și pe care se bazează unele reguli de traducere. Iată câteva exemple de principii de traducere:

---

1 Părți ale articolului au fost publicate în Nagy Imola Katalin 2015: *Basic Concepts in Translation Studies: Principles, Methods and Techniques of Translation* in Boldea, Lucian (ed.): *Discourse as a Form of Multiculturalism in Literature and Communication*, Editura Arhipelag XXI, Târgu-Mureș: 548–568 și Nagy Imola Katalin 2015: *Aspects of Realia Translation in the Novel Ion by Liviu Rebreanu*, in Boldea, Lucian (ed.): *The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity. Section: Language and Discourse 2*: 251–266.

a) „Echivalența de traducere se situează la nivelul discursului, și nu la nivelul limbii”;

b) „Nu se traduc cuvinte, ci sensurile lor în contexte”;

c) „Textul țintă trebuie să transmită, pe cât e cu putință, aceeași informație ca și textul sursă.”

Georgiana Lungu Badea definește conceptul cam în aceiași termeni, spunând că principiul de traducere este „o lege generală de natură normativă ce se aplică operației de traducere și după care se pot deduce regulile de traducere de tipul: »Nu se traduc cuvinte, ci sensul acestora într-un context«” (Badea 2012: 115).

Nivelul imediat inferior principiului de traducere este nivelul numit de unii autori **strategie de traducere**, de alții **metodă de traducere**. Definițiile date celor două concepte de către cercetători arată că este vorba, practic, de același lucru.

Strategia de traducere este „o strategie utilizată de traducători în funcție de scopul traducerii unui text dat. Strategia de traducere orientează demersul general al traducătorului, cu privire la traducerea unui anume text și nu se confundă cu deciziile punctuale, ținând de aplicarea diverselor procedee de traducere.

După caz, traducătorul poate să adopte o strategie de adaptare, sau una de traducere literală, să schimbe genul unui text, sau să-l modifice, în funcție de necesitățile specifice destinatarilor. Pentru această ultimă opțiune, poate fi suficientă, de pildă, și o traducere sub forma de rezumat” (Delisle et alii 2005: 125–126).

Strategiile de traducere sunt definite de către Molina-Hurtado Albir „procedee, verbale și neverbale, conștiente și inconștiente, utilizate pentru rezolvarea problemelor de traducere și îmbunătățirea eficienței traducătorului, în funcție de necesitățile specifice” (Molina-Hurtado Albir 2002: 507–509).

Strategia de traducere este „ansamblul procedeelelor de traducere folosite de un traducător cu scopul de a transfera în LT sensul unui TS, dar și atmosfera culturală în care este produs acest sens, astfel încât să suscite cititorului-țintă o reacție celei pe care o are cititorul-sursă. Strategia vizează alegerea celor mai potrivite procedee, mijloace etc. de traducere în vederea transferării sensului TS. Mulți factori influențează alegerea strategiei de traducere: distanța dintre producerea TS și receptarea TT, dintre intenția autorului și intenția traducătorului (editorului) etc.” (Badea 2012: 135–137). Strategiile pe care G. Lungu Badea le ia în discuție în *Traducerea științifică. Repere*, sunt: 1. adaptare (publicitară, teatrală, popularizare de articole științifice, de opere literare, pentru copii etc.); 2. traducerea literală, sau traducere cuvânt cu cuvânt (axată pe specificul limbii și culturii sursă, oarecum exotică); 3. traducere interpretativă, sau comunicativă, centrată pe cititorul textului țintă, care presupune anumite naturalizări, în detrimentul originalului și al limbii sursă; 4. traducere semantică (fidelă sensului); 5. traducere erudită, sau culturală, 6. traducere idiomatică (formă și conținut) (Badea 2004: 5).

Metoda de traducere este definită ca „desfășurarea procesului de traducere determinată de anumite principii în funcție de obiectivul traducătorului

și care răspunde unei opțiuni globale ce parcurge întregul text. Metodele se schimbă în funcție de context și de finalitatea traducerii” (Molina–Hurtado Albir 2002: 507–509).

Molina–Hurtado Albir vorbesc de următoarele metode de traducere: metoda interpretativ-comunicativă (vizează traducerea sensurilor), metoda literală (vizează o transcodificare lingvistică, metoda liberă (permite modificări ale sensurilor și ale categoriilor comunicative), metoda filologică (traducerea critică sau academică) (Molina–Hurtado Albir 2002: 508).

Cele mai importante metode de traducere² folosite în funcție de finalitatea textului, în opinia Luciei Tarase, sunt:

1. traducerea mot à mot: păstrează ordinea frazei, traducând cuvintele unul câte unul și utilizând sensul cel mai comun, chiar dacă este în afara contextului. Cuvintele „culturale” se traduc literal. Este foarte utilă pentru a învăța cum se traduce un text dificil.

2. traducerea literală: cuvintele lexicale sunt traduse pe rând, prin urmare, și în acest caz, este foarte probabil ca sensul să fie scos din context. Este foarte utilă ca pre-traducere, pentru a sublinia problemele care pot exista în text în momentul traducerii.

3. traducerea fidelă: încearcă să traducă cu exactitate sensul originalului, în contextul potrivit, în funcție de structurile gramaticale. Încearcă să fie fidelă formei textului.

4. traducerea semantică: diferă de traducerea fidelă pentru că pune accent mai mult pe valoarea estetică a traducerii.

5. adaptarea: reprezintă cea mai liberă metodă de traducere și este utilizată pe scară largă în poezie și dramă. Traducerea se realizează prin adaptarea textului dintr-o limbă în alta, chiar dacă sensul nu este același.

6. traducerea liberă: reproduce conținutul original, fără a păstra aceeași formă.

7. traducerea idiomatică: reproduce mesajul original, dar denaturează nuanțele de sens, acordând prioritate expresiilor colocviale și celor idiomatice.

8. traducerea comunicativă: încearcă să reproducă cu exactitate semnificația contextuală a originalului, astfel încât, atât conținutul, cât și limbajul să fie ușor de înțeles de către cititori.

Metodele intervin la nivel macrotextual (metodă literală sau metodă adaptativă), iar tehnicile intervin la nivel microtextual (tehnica traducerii literale sau tehnica adaptării).

Nivelul imediat următor este nivelul tehnicilor sau al procedeelelor de traducere.

Procedeu de traducere este „un procedeu de transfer lingvistic al elementelor de sens din textul sursă, aplicat de către traducător în momentul în care formulează o echivalență.

2 <http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/metode-de-traducere.html>

Spre deosebire de strategiile de traducere, care orientează demersul global al traducătorului cu privire la textul de tradus, procedeele de traducere se referă doar la unele segmente de text, ținând, de microcontext” (Delisle et alii 2005: 106).

Exemple de procedee de traducere sunt, după Delisle et alii: adaptarea, calcul, compensarea, conversia, creația discursivă, împrumutul, perifriza.

Procedeul de traducere sau de transfer desemnează „orice modalitate folosită deliberat de traducător în momentul reflecției asupra TS și al căutării unui echivalent.” Exemple de procedee de traducere: transpoziția, modularea, echivalența, adaptarea, compensarea, explicitarea, implicitarea, amplificarea, concizia etc. (Badea 2012: 115–116). Procedeul de traducere este, după Delisle et alii „un procedeu de transfer lingvistic al elementelor de sens din textul sursă, aplicat de către traducător în momentul în care formulează o echivalență. Spre deosebire de strategiile de traducere, care orientează demersul global al traducătorului cu privire la textul de tradus, procedeele de traducere se referă doar la unele segmente de text, ținând de microcontext” (Delisle et alii 2005: 106). Exemple de procedee de traducere sunt, după Delisle et alii: adaptarea, calcul, compensarea, conversia, creația discursivă, împrumutul, perifriza.

Tehnicile de traducere sunt definite ca: „Procedeu vizibil în rezultatul traducerii care se utilizează pentru obținerea echivalenței traductoare a microunităților textuale. Utilizarea unei anume tehnici este întotdeauna funcțională: în funcție de tipul de text, de modalitatea de traducere, de finalitatea traducerii și de metoda aleasă” (Molina-Hurtado Albir 2002: 507–509).

Conchidem, în acest punct, că principiul de traducere vizează demersul general, abordarea procesului traducerii în general, metoda, sau strategia vizează abordarea unui text anume la nivel macrotextual, iar tehnicile și procedeele de traducere sunt acele operațiuni la nivel microtextual care vizează adoptarea unei tehnici, sau a alteia, la nivelul microunităților de traducere.

În ceea ce privește taxonomiile și clasificările legate de tehnici și procedee de traducere, principalele taxonomii au fost furnizate de către autori precum Vinay and Darbelnet (1958/1995), Nida (1964), Catford (1965), Malone (1988), van Leuven Zwart (1989/1990a), Chesterman (1997), Newmark (1988), Delisle (1999), Baker (1992), Klaudy (2003), Molina-Hurtado Albir (2002), Badea (2004) etc.

Prima taxonomie a tehnicilor și a procedurilor de traducere a fost făcută în 1958 de către Vinay și Darbelnet (Vinay-Darbelnet 1958/1966), care propun șapte metode de traducere: *împrumut* (loan), *calc* (calcque), *traducere literală* (literal translation), *transpoziție*, sau *transpunere* (transposition), *modulație* (modulation), *echivalență* (equivalence) și *adaptare* (adaptation). Aceste șapte metode au fost incluse în două grupe mari: traducerea directă, sau literală (*împrumut*, *calc*, *traducere literală*), respectiv, traducerea oblică (*transpoziție*, sau *transpunere*, *modulație*, *echivalență* și *adaptare*).

Aceste șapte metode de traducere includ următoarele proceduri sau tehnici de traducere: împrumutul, calcul, traducerea literală, transpunerea, trans-

punerea inversă, modularea, echivalența, adaptarea, compensarea, disoluția, concentrarea, amplificarea, economia, consolidarea, condensarea, explicitarea, implicitarea, generalizarea, particularizarea, articularea, juxtapunerea, gramaticalizarea, lexicalizarea, inversiunea.

Newmark (1988) și Delisle (1999) au extins aceste metode de traducere, ajungând la 22 de tipuri de procedee, sau tehnici de traducere, și anume: *word-for-word translation (close translation)* – traducere cuvânt cu cuvânt; *one-to-one translation (close translation)* – traducere cuvânt cu cuvânt (cu alt sens); *literal translation (close translation)* – traducere literală; *through translation* – calc; *transference* – transfer, *transliteration* – împrumut prin transcriere; *naturalisation* – naturalizare; *synonymy* – sinonimie; *transposition* – transpoziție; *equivalence* – echivalență; *adaptation (cultural equivalent)* – adaptare; *recognised translation* – generalizare; *functional equivalent* – echivalență funcțională; *componential analysis* – analiză componentială; *compensation* – compensare; *expansion (amplification)* – expansiune; *descriptive equivalent* – echivalență descriptivă; *paraphrase* – parafrază; *explicitation* – explicitare; *reduction (concentration)* – concentrare; *omission* – omisiune; *implication* – implicare; *notes, additions, glosses* – adaosuri sau note.

Mona Baker (1992/2006: 26–42) vorbește de un număr de strategii pe care traducătorii profesioniști ar trebui să le folosească pentru a se ocupa de non-echivalență la nivelul cuvântului. Printre acestea, ea menționează: traducerea printr-un termen mai general, traducerea printr-un termen neutru/mai puțin expresiv, traducerea prin substituție culturală, traducerea folosind un cuvânt împrumutat, sau un cuvânt împrumutat plus explicație, traducerea prin parafrază folosind un termen înrudit, traducerea prin parafrază folosind cuvinte neînrudite, traducerea prin omisiune, traducerea prin ilustrare.

Klaudy Kinga vorbește în volumul *Languages in Translation* de următoarele tehnici de traducere:

I. Operațiuni de transfer lexical (*Lexical Transfer Operations*)

1. restrângerea de sens (*Narrowing of meaning. Differentiation and specification*)
2. extinderea de sens, sau generalizarea (*Broadening of meaning or generalisation*)
3. contracția de sens (*Contraction of meanings*)
4. distribuția de sens (*Distribution of meaning*)
5. omisiunea (*Omission of meaning*) sau implicitarea
6. adăugarea de sens (*Addition of meaning*) sau explicitarea
7. schimbarea de sens (*Exchange of meanings*)
8. traducerea antonimică (*Antonymous translation*)
9. traducerea prin transformare totală (*Total transformation*)
10. compensare (*Compensation*)

II. Operațiuni de transfer gramatical (Grammatical Transfer Operations)

1. specificarea gramaticală și generalizarea (*Grammatical specification and generalization*):

2. diviziunea gramaticală (*Grammatical division*)

3. contracția gramaticală (*Grammatical contraction*)

4. adăugarea gramaticală (*Grammatical addition*)

5. omisiunea gramaticală (*Grammatical omission*)

6. transpunerea gramaticală (*Grammatical transpositions*)

7. înlocuirea gramaticală (*Grammatical replacements*)

Tehnicile de traducere sunt sintetizate de Molina–Hurtado Albir (2002: 509–510) astfel: adaptarea, amplificarea lingvistică vs. comprimarea lingvistică, amplificarea vs. eliziunea, calcul, compensarea, creația discursivă, descrierea, echivalența, generalizarea vs. particularizarea, modularea, împrumutul, substituirea, traducerea literală, transpoziția, variația.

Tehnicile de traducere, în concepția Luciei Tarase³ sunt: adaptarea, extinderea, rezumarea (procedeu invers), împrumutul lexical, compensarea, calcul lingvistic, transpunerea, modulația, echivalența.

Procedeele de traducere, sau de transfer lingvistic, sunt, după G. Lungu Badea (2004: 5) următoarele: adaptarea (sinonimă cu echivalența culturală, cf. J. Delisle 1993), calcul, compensarea, corespondența, echivalența, explicarea, explicarea, implicarea, modulația, transpoziția (inclusiv nominalizarea), transcodarea etc. (Lungu Badea 2004).

Conchidem că literatura de specialitate nu are o poziție uniformă nici în problematica diferențierii unor concepte precum: principiu, metodă, tehnică, strategie, dar nici în ceea ce privește numărul tehnicilor de traducere sau denumirea lor. De exemplu, unii autori consideră adaptarea o metodă, iar alții o consideră tehnică de traducere. Unii vorbesc de echivalență ca fiind un procedeu, sau o tehnică de traducere, alții nu o menționează deloc. Inconsecvența se observă și în faptul că aceeași tehnică este denumită altfel de către diverși autori (adaptarea este numită de unii echivalență, calcul este denumit și traducere literală, iar omisiunea, de exemplu, este considerată de unii greșală de traducere, de alții o tehnică de traducere. Literatura de specialitate în limba română face diferențierea dintre omisiune ca greșală și omisiune ca tehnică, numind-o pe aceasta din urmă omisiune strategică.

În cele ce urmează, vom încerca să abordăm problematica realțiilor și a culturemelor, din perspectiva tehnicilor de traducere cu care ele se traduc.

Realțiile, sau culturemele au fost definite mai întâi de Vlahov și Florin (1970) ca fiind elemente textuale care furnizează culoare locală și istorică (Shuttleworth–Cowie 2007: 139). Realia este un termen provenit din rusescul *Realii*. Culturemele sunt caracteristice mai degrabă textelor literare, decât celor

3 <http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/tehnici-de-traducere.html>

tehnice și pun probleme de (ne)traductibilitate. Vlakhov și Florin (1970: 438) definesc culturile sau realitățile ca fiind cuvintele și expresiile dintr-o limbă națională care denumesc obiecte, concepte sau fenomene caracteristice unui anumit mediu geografic și cultural, realităților cotidiene sau specificului socio-istoric al națiunii sau țării respective. Aceste cuvinte și expresii dau culoarea națională, locală, sau istorică și, de multe ori, nu au corespondente sau echivalente în alte limbi. Noțiunea de *culturem* desemnează orice suport de semnificare dintr-o cultură, orice termen care poartă o informație culturală. *Culturem*ul mai poartă denumirea de *realii* (*realia* în limba engleză, *reália* în limba maghiară). Georgiana Lungu Badea definește *culturem*ul ca fiind un „Concept complex, (care) derivă din varietatea fenomenelor și a realităților pe care le desemnează. El apare în metalimbajul teoreticienilor traducării și al traducătorilor din necesitatea de a reconsidera din perspectiva teoriilor despre traducere anumite aspecte, tradițional cercetate și studiate de lingvistică (precum conotațiile, câmpurile semantice etc.), în vederea constituirii aparatului critic adecvat acestui proces. Deoarece fac aluzie la un context extralingvistic, la o situație, culturile pot fi istorice, culturale, literare etc.” (Lungu Badea 2004: 24–68). Conceptul de *culturem* se referă, prin urmare, la unitatea minimală purtătoare de informație culturală. Obiectivul Georgianeii Lungu Badea, așa cum autoarea mărturisește în introducerea volumului *Teoria culturilor, teoria traducării*, este acela de a propune și promova un tip de traducere culturală în cazul acelor elemente și structuri care sunt purtătoare de informație culturală.

Există patru categorii majore de culturi (Vlakhov–Florin 1970: 438): a. geografice și etnografice, b. folclorice și mitologice, c. din viața cotidiană, d. socio-istorice.

Newmark (1988) oferă o listă care cuprinde tipurile de culturi sau realități. Astfel, există culturi în domeniile:

- ecologiei: nume legate de floră, faună, vânt, câmpuri, formațiuni geografice etc.;
- al culturii materiale: mâncare, îmbrăcăminte, tipuri de case, așezări umane, forme de transport etc.;
- al culturii sociale: muncă, relaxare;
- al organizațiilor, al obiceiurilor: concepte politice, sau administrative, concepte religioase, fenomene artistice etc.;
- domeniul gesturilor și al obiceiurilor.

În acest studiu vom subsuma termenului de *culturem* acele sintagme (cuvinte, combinații de cuvinte, expresii) care se referă la existența etnică, culturală a unei populații date (comunitatea sătească din romanul lui Rebreanu, *Ion*), toate elementele lingvistice ce țin de cultura materială, spirituală, administrativă, comunicațională a acelei populații sau comunități. Astfel, în partea de analiză ne vom apleca asupra unor termeni și sintagme legate de gospodărie, casă, îmbrăcăminte, mâncăruri speciale, modalități de adresare, formule de salut, sau de

relaționare socială, antroponime și toponime, cu atât mai mult, cu cât multe din expresiile din corpusul nostru sunt incluse de către Magda Jeanrenaud (2006: 146) în categoria onomasticii care se întinde pe trei domenii: antroponimia (studiul numelor proprii), toponimia (investigația asupra numelor de locuri), și cel de-al treilea, axat pe referenții culturali (sărbători, instituții etc).

În cazul culturemelor, alegerea unei tehnici de traducere este un proces complex. În literatura traductologică se vorbește de mai multe strategii și tehnici de traducere a referințelor culturale. Kinga Klaudy pune problema culturemelor în cartea sa *Languages in Translation* (2003) și afirmă că traducerea acestor elemente impregnate cultural nu este simplă deloc. Nu e vorba neapărat de fenomenul imposibilității traducerii, ci mai degrabă de faptul că o traducere adecvată a acestor lexeme presupune o evaluare a cunoștințelor și a capacităților interpretative ale culturii țintă de a semnifica și înțelege elementele culturale. O traducere adecvată a culturemelor este și o problemă sociolingvistică, care depinde mult de posibilitățile și de inventarul lexical al limbii în care se traduce (Klaudy 2003: 41–42).

Vlakhov și Florin (1970: 438) propun șase modalități de traducere a culturemelor, și anume: transcrierea, calculul, formarea unui cuvânt nou, asimilarea, traducerea aproximativă, respectiv traducerea descriptivă, sau explicitarea.

Într-un studiu dedicat problemei traducerii culturemelor, Mária Szijj pune în discuție traducerea acelor elemente aparent, sau chiar intraductibile, care se referă la obiecte, sau concepte necunoscute în limba țintă. Aceste elemente, numite cultureme sau realii sunt desemnate de autoarea studiului ca *lexeme fără echivalent* (*ekvivalens nélküli lexika*) sau *elemente cu încărcătură culturală* (*kulturálisán kötött nyelvi elemek*). Printre metodele de traducere în cazul culturemelor Mária Szijj amintește: omiterea, transliterarea, preluarea fără schimbare, generalizarea, explicitarea și transformarea totală. Dintre acestea, traducătorii recurg cel mai frecvent la explicitare (adăugarea unor elemente lexicale cu scop explicativ) și generalizare (Szijj 2010: 2). Explicitarea, sau adăugarea unor elemente lexicale cu scop explicativ se utilizează în special în cazul toponimelor, a fitonimelor, a numelor de animale sau a evenimentelor istorice care pot fi necunoscute cititorilor din cultura țintă.

Newmark (1988) propune următoarele soluții de traducere a culturemelor: substituția culturală, transferul sau tehnica împrumutului lexical, utilizarea unui cuvânt împrumutat cu o explicație suplimentară, tehnica explicației sau a descrierii, generalizarea, neutralizarea, omiterea unui element, adăugirea, modularea, concretizarea, traducerea metonimică, calchiera, parafraza.

Cercetătoarea ieșeană Rodica Dimitriu subliniază rolul esențial al traducerii elementelor culturale, dat fiind faptul că traducerea implică nu doar o mediere între limbi, ci și o mediere între două culturi (Dimitriu 2002: 71). Printre tehnicile de traducere a culturemelor, Dimitriu înșiră, după modelul propus de către Javier Aixelá (1996), câteva strategii care cuprind, la rândul lor, câteva tehnici de traducere a culturemelor. Astfel, după Dimitriu (2002: 72–75) există: 1. strategia

conservării elementului cultural: prin repetiție, numit și transfer, sau împrumut cultural, prin adaptare ortografică ușoară, prin traducere lingvistică sau neculturală, prin mărci extratextuale, prin mărci intratextuale; 2. strategia substituirii elementului cultural: prin sinonimie parțială, prin generalizare limitată, prin generalizare absolută, prin naturalizare, prin ștergerea termenului de tradus sau omisiune, prin creație autonomă, atunci când traducătorul recurge la o soluție autentică, creată de el.

Una dintre întrebările frecvente legate de cultureme este dacă, numele proprii sunt sau nu elemente purtătoare de informație culturală. Răspunsul, la modul simplu, este că unele nume proprii sunt cultureme, iar altele nu. În ceea ce privește traducerea numelor proprii, trebuie să distingem antroponimele, de toponime, hidronime și alte categorii de substantive proprii. Remarcăm faptul că numele persoanelor sau antroponimele în general nu se traduc, eventual se procedează la transcriere. Astfel, în traducerea literară (și nu numai), numele personajelor sau al autorilor rămâne netradus (*Heathcliff, Nică, Bornemissza Gergő, Karl May*). Un caz special este acela al numelor proprii cu încărcătură simbolică (vezi literatura pentru copii, numele comice din literatura dramatică), acestea nu ar putea satisface pe de-a-ntregul intenționalitatea textului-sursă dacă nu ar fi traduse, păstrându-se într-o măsură cât mai mare acea informație cu valoare simbolică, de obicei referitoare la caracterul personajului (*Winnie the Pooh* a devenit *Ursulețul Winnie* în limba română și *Micimackó* în limba maghiară).

În privința denumirilor geografice, trebuie să precizăm că numele orașelor, a formelor de relief, a râurilor, a mărilor sunt traduse din limba sursă în limba țintă în cazul în care există o traducere oficial recunoscută, înrădăcinată cultural și istoric în comportamentul lingvistic al vorbitorilor. Se poate recurge la procedeul explicitării prin adăugarea lexemelor *oraș, sat, râu, munții, dealul* etc. Astfel *Thames* din limba engleză poate fi tradus ca *râul Tamisa* în română sau *Temze (folyó)* în limba maghiară, *Radna* lui Slavici se traduce *Óradna*, sau *Munții Călimani* devin *Kelemen havasok* în limba maghiară. În cazul în care nu există un nume alternativ în limba țintă, toponimul rămâne netradus, dar de obicei, explicitat: *Craiova* este *Craiova város* în limba maghiară. Atunci când se explicitează, trebuie să se țină cont de specificitățile terminologiei teritorial-administrative ale limbii țintă, deoarece unele categorii de organizare administrativă există în unele țări, culturi și limbi, dar nu și în altele: *municipiul Târgu-Mureș* se traduce corect în limba maghiară ca *Marosvásárhely megyei jogú város* și nu *municípium* (un calc, după românescul *municipiu*).

Termenii entopici intră și ei în categoria toponimelor. Termenii entopici (Dan 2006: 179) se referă la: a. forma de relief (coaste, culmi, creste, stânci, trecători, păduri), b. hidronimie, c. activități ale omului (legate de sol, animale, vegetație, agricultură, căi de comunicație), d. fenomene meteorologice. Tocmai de aceea, am inclus denumirile pădurilor, dealurilor, trecătorilor etc. în categoria toponimelor – elemente culturale.

Denumirile sărbătorilor religioase și nereligioase diferă în funcție de caracterul sărbătorii: atunci când ambele culturi celebrează sărbătoarea respectivă, denumirea sărbătorii se traduce, respectând normele ortografice ale limbilor (Crăciun/*karácsony*, Paște/*húsvét* sau Câșlegi/*farsang*). Dacă o sărbătoare nu este proprie și culturii și limbii țintă, denumirea sărbătorii se traduce în cazul în care numele sărbătorii sugerează semnificația: *Thanksgiving-Hálaadás napja* denumirile opace din punct de vedere semantic nu se traduc, așadar *Halloween* rămâne *Halloween*, iar *Noaptea de Sânziene* sau *ziua Sfântului Ilie* reprezintă o dificultate în traducere pentru culturile care nu celebrează aceste sărbători.

Denumirile instituțiilor se traduc, dar se respectă traducerile oficiale, dacă acestea există, sau specificitățile limbii țintă: astfel *școala normală* se traduce ca *tanítóképző* în limba maghiară, *liceu* este *gimnázium* și *colegiu* este *főgimnázium*. Substantivul propriu din denumirea instituției poate rămâne netradus: *Banca Carpatica/Carpatica Bank*, dar în cazul în care există instituții similare în ambele culturi, denumirea poate fi tradusă: *Banca Națională a României*, *National Bank of Greece* sau *Román/Görög Nemzeti Bank*, *Bancpost/Postabank*.

Corpusul pe care am efectuat această cercetare asupra traducerii culturemelelor este alcătuit din 380 de cuvinte și expresii (extrase din prima parte a romanului *Ion*), cuvinte și expresii care pot fi considerate referințe culturale. Printre ele am inclus diminutivele, formulele de alint și de adresare afectivă folosite de personaje, care alcătuiesc o rețea extrem de densă. Traducerea formulelor de adresare și traducerea tipurilor de adresare sunt de asemenea incluse în corpus. Celelalte tipuri de cultureme analizate sunt expresiile legate de sărbători, numele proprii (antroponime și toponime, cu sau fără încărcătură simbolică), denumirile legate de gospodărie, de viața cotidiană, haine, dansuri etc.

În cazul numelor proprii (antroponime și toponime) și a numelor de instituții din romanul *Ion*, principalele tehnici de traducere utilizate de către traducător sunt următoarele:

– echivalența: *Someș* – *Szamos*, *Armădia* – *Ármádia*, *Bistrița* – *Beszterce*, *Bucovina* – *Bukovina*, *primarul Florea Tancu* – *a bíró Florea Tancu*, *cârciuma lui Avrum* – *Avrum kocsmája*, *Ulița cea mare* – *Nagy utca*, *Săscuța* – *Szászkút*;

– echivalența cu nume propriu netradus: *învățătorul Zaharia Herdelea* – *Zaharia Herdelea tanító*, *Alexandru Pop Glanetașu* – *Alexandru Pop Glanetașu*, *Macedon Cercetașu* – *Macedon Cercetașu*, *Todosia, văduva lui Maxim Oprea* – *Maxim Oprea özvegye*, *Ion, feciorul Glanetașului* – *Ion, a Glanetașu fia*, *domnișoara Laura* – *Laura kisasszony*;

– nume propriu netradus și schimbare de sens: *Ana lui Vasile Baci* – *Vasile Baci leánya*;

– nume propriu netradus, contracție sau restrângere de sens, adică traducerea prin mai puține cuvinte decât în textul sursă: *Ion-a-Glanetașului* – *Ion Glanetașu*;

– nume propriu netradus și distribuie de sens, adică traducerea prin mai multe cuvinte decât în textul sursă: *George-a-Tomii* – *Toma fia, George*;

- adaptare cu transcriere: *Cârlibaba* – *Kirlibába*, *satul Jidovița* – *Zsidovica*, *Pripas* – *Pripász*, *Ulița din dos* – *Hátso utca*, *Aizic* – *Ajzik*, *Glanetașu* – *Glanétás*;
  - adaptare: *trecătoarea Bârgăului* – *borgói hágó*, *Pădurea Domnească* – *Ura-sági erdő*, *Cișmeaua Mortului* – *Holtak csorgója*, *râpele Dracului* – *Ördögszaka-dék*, *Pârâul Doamnei* – *Úrasszony pataka*, *Măgura Cocorilor* – *Darvak dombja*, *Gârla Popii* – *a Pópa patakja*, *Pădurea Spânzuratului* – *Akasztottak erdeje*, *Măgura Cocorilor* – *Darvak hegye*, *școala cea mare din Armadia* – *az armádiai felsőbb iskola*, *cancelarie comunală* – *községháza*, *Glanetășița* – *Glanetasuné*;
  - traducere prin substituiri culturală: *liceul din Armadia* – *az armádiai gimnázium*, *școala normală* – *tanítóképző*;
  - înlocuire sau schimbare de sens: *d-na Herdelea* – *a tanítóné*, *Maria* – *Tătaruné*;
  - contracție de sens: *d-na Maria Herdelea*, *soția învățătorului* – *Maria Herdelea*, *Ana lui Vasile Baci* – *Ana Baci*;
  - traducere prin ilustrare: *Savista-Oloaga* – *a nyomorék Savista*;
  - explicitare: (*datoriile*) *la Someșana din Armadia* – *az armádiai Somesana banknak*;
  - generalizare, nume propriu tradus prin nume comun: *apoi vin Lazurile* – *aztán irtás következik*;
  - nume propriu netradus și implicitare: *învățătorul Munteanu* – *Munteanu*;
  - nume propriu netradus și generalizare: *preoteasa Profira* – *Profira asszony*;
  - titlu de ziar netradus: *Familia* – *Familia*, *Gazeta Transilvaniei* – *Gazeta Transilvaniei*, *Foaia Poporului* – *Foaia Poporului*;
  - titlul piesei de teatru/a poeziei, tradus prin echivalență: *Piatra din casă* – *Kolonc*, *Rusaliile* – *Pünkösöd*, *Hora Griviței* – *Grívica hórája*;
  - omisiunea numelui propriu din titlul poeziei: *erau la strofa a treia din Răpirea Basarabiei* – *a harmadik strófánál tartottak*;
  - nume propriu de titlu de poezie netradus, explicitare: *Deșteaptă-te, române* – *Deșteaptă-te, române kezdetű dal*, *Lerui Doamne* – *Lerui Doamne kezdetű kolinda*.
- În cazul referințelor culturale legate de gospodărie, de viața cotidiană principalele tehnici de traducere sunt următoarele:

- traducerea prin substituiri culturală sau adaptare (substituiri cu termen echivalent cultural și funcțional): *pridvor* – *tornác*, *prichiciul pridvorului* – *a tornác párkánya*, *prispă* – *tornác*, *cu o sticlă de rachiu* – *közöttük pálinkásüveg*, *șură* – *csűr*, *șopron* – *fészer*, *porumbul nesăpat de-al doilea* – *másodkapálás*, *în firida hornului* – *a kémény üregében*, *în cerdac* – *a tornácra*, *dăsagi* – *átalvető*, *botezau rachiu* – *javában keresztelték a pálinkát*, *rachiu fierț și îndulcit* – *cukrozott forró pálinka*, *șură* – *szín*, *tindă* – *pitvar*, *poдеțul de fân* – *szénapadlás*, *mărgeluțele* – *gyöngyök*, *traistă* – *tarisznnya*, *opincile* – *bocskor*, *pâine de mălai* – *málékenyér*, *pânzătură* – *vászonkendő*, *să întorci pologul* – *megforgatni a szénát*, *grindă* – *gerenda*, *tocul* – *börtök*, *gresia* – *fenőkő*, *clăițe de fân* – *szénaboglya*, *stoguri de paie* – *szalmakazal*, *să-și ogorească și el o porumbiște* – *megugarolni a kukoricást*;

– înlocuire lexicală: *cinci zloți – öt korona, zadiile – katrinca, 20 de creștari – húsz krajcár, sumanul – a zeke*;

– înlocuirea gramaticală: *să-și ducă merinde – feltarisznyázva* (verb tradus prin adverb exprimat prin participiu);

– modulară: *înfloriturile – virághímzés*;

– explicitare: *dormea pe cuptor – a kemence tetején aludt* (dormea pe vârful cuptorului);

– generalizare: *delnița – a hely* (locul), *o holdă de ovăz – zabtábla* (o bucată de pământ cu ovăz), *o limbă de porumbiște – egy keskeny kukoricás* (o porumbiște îngustă), *bulendre vechi – néhány rongy* (cârpe vechi)

– schimbare de sens prin transformare totală: *prânzul cel mic – reggelizés ideje* (vremea micului dejun), *pe la prânzișor – úgy kilenc óra tájt* (în jurul orei 9).

În cazul referințelor culturale legate de haine, dansuri, elemente de etnografie principalele tehnici de traducere sunt următoarele:

– traducerea prin substituie culturală sau adaptare (substituie cu termen echivalent cultural și funcțional): *cămăși femeiești de stambă – női kartoningek, chiuituri – kurjongatás, tureacii cizmelor – csizmaszárúk, chiuit – jujuj, Învârtita – forgató, poalele – pendely, brău – öv, descântece – ráolvasás, buruieni – csodafű, moroiu – kísértet, Irozii de Crăciun – a karácsonyi betlehemes játék, Îngerul Domnului – Úrangyala, Trei Crai de la Răsărit – a három királyok, Necuratul – a Tisztátalan, ce să mai zici de mama pădurii – vajon milyen lehet az erdei boszorkány, i-a făcut farnece – megbabonázta az úrfit, Câșlegi – farsangban, ghicitorul din Măgura – a magurai jövendőmondó, vrăjtorii și farnece – boszorkányság és igézet, i-a descântat – ráolvasott, să-i dezlege pe Ana – vegye le Anaról az igézetet, velințe – szőnyegek, țoale – pokrócok, perne – párnák, cearceafuri – lepedők, pe prichici – a párkányon, pe laviță – a padon, pe laviță – a lócán ült, să le laie – meg akarta kiszokolni, leșie – lúg, scaunul de lăut – sulykolópad, maiul – sulyok, peșitoare – a leánykérő asszonyok, alaiul – a násznép, druștele – koszorúslányok, cum șade bine unui staroste isteț – ahogy az egy eszes vőfélyhez illik, lada de zestre – hozományos láda;*

– înlocuire: *ospățul s-a ținut la socrul cel mic – a lakomat Baciuéknál tartották*;

– traducerea printr-un termen neutru/mai puțin expresiv: *vraniță – a kiskapu, singurul meșter al satului în cășăpirea rămătorilor – a falu egyetlen disznóvágó mestere, ogradă – az udvar*;

– traducerea prin substituie culturală și explicitare: *ploscă – pálinkáskulacs, un cântec de beție – vidám mulatónóta, laibăr – lajbi, cum horesc domnii – az urak danolását, strachina înflorită – a virágdíszes tálba*;

– circumscriere: *Dumineca Tomii – a húsvét utáni első vasárnap*;

– transfer sau împrumut de termen și transcriere: *prescurile – preszkura* (aici avem de-a face și cu tehnica utilizării notei de subsol, unde se definește prescura ca fiind un tip de pâine sfințită, fără drojdie: élesztő nélkül készített, szentelt kenyér), *la horă – a óraban, colindătorii – kolindálók, colindă – kolinda, staroste tele nunții – a lakodalom sztároosztája, Macedon Cercetașu – Macedon Cercetașu*;

– transfer, sau împrumut de termen cu transcriere și implicare: *juca durac* – *durákozott*;

– generalizare: *iile albe* – *fehér gyolcsing*, *clăițe* – *kupacok*;

– transcriere: *Someșana* – *szomesána*, *o Someșană piperată* – *ropogós szomesánába kezdett*.

Traducerea formulelor de adresare, a formulelor de alint și de adresare afectivă s-a făcut prin utilizarea următoarelor tehnici:

– substituie sau echivalență: *să ne ție Dumnezeu pe toți* – *Isten éltessen mindnyájunkat*, *Noroc, noroc*, *Ioane* – *Jó szerencsét, koma, Noroc, George* – *Jó szerencsét, George, domnișorule* – *úrfi, să trăiești, Ioane* – *Isten éltessen, Ion, bată-l Dumnezeu* – *hogy verné meg az Isten*;

– interjecție tradusă prin substituie culturală: *aduseși, bre* – *hoztál-e, hé?*, *Aoleu* – *Húha, ia lăsați, bre* – *hé, hadd maradjon, văleu* – *jaaj, Uuu mă Anușo* – *Hahóóó Anutaaa, Uuu mă Ionică* – *hahóóó, Ionica, Ehei, Zenobio* – *Ejnye, Zenobia*;

– nume propriu netradus, apelativ tradus prin substituie culturală: *bade Ionică* – *Ion bácsi, lelea Zenobie* – *Zenobia néném, badea Vasile* – *Vasile bá, baba Rodovica* – *Rodovica néni, baba Firoana* – *Firoana anyó, bade Macedoane* – *Macedon bácsi*;

– nume propriu la vocativ tradus: *Elvirica dragă* – *drága Elvirácskám*;

– transcriere: *Vaităr, Cosma!* – *Vájter, Cosma; Weiter-tovább (notă de subsol), Forverț, Simioane!* – *Forverc, Simion, strajameșter* – *strázsamester*;

– restrângere de sens: *a zis jupânul* – *azt mondta a kocsmáros (cârciumarul)*;

– imprecuație tradusă prin contracție de sens și substituie culturală: *cioara dracului* – *moré, Bată-te Dumnezeu* – *a fene hogy megenne*;

– imprecuație tradusă prin substituie culturală: *fire-ar ale dracului toate ceteretele din lume* – *hogy a devla enné meg, ahány hegedű van a világon, O, trăznete-ar să te trăznească* – *Ó, hogy a tüzes ménkű ütne beléd*;

– traducere literală improprie, calc sintactic: *Doamne, iartă-mă* – *Isten bocsáss* (în loc de formula binecunoscută *Uram bocsá!*);

– înlocuire și distribuie de sens: *Tulai* – *Segítség, emberek* (*Ajutor, oameni buni*);

– transfer: *Multe gratulări, Bălan* – *Szívból gratulálok, Bălan*;

– apelativ tradus prin substituie culturală: *nu vezi, leliță* – *hát nem látja, lelkem, măi, ginere* – *vejemuram*.

În ceea ce privește numele proprii (antroponime și toponime) și numele de instituții, observăm că traducerea acestui tip de cultureme se bazează mai ales pe echivalență, în cazul toponimelor și pe netraducere, în cazul antroponimelor. Astfel, cele mai multe nume de localități, sau termeni entopici (străzi, dealuri etc.) sunt traduse prin adaptare, transcriere, sau substituie cu denumirea echivalentă în limba țintă. Observăm că în cazul toponimului *Măgura Cocorilor* există două traduceri și anume *Darvak dombja* respectiv *Darvak hegye*. Traducerea

denumirii *Pădurea Spânzuratului* (la singular) poartă deja amprenta traducerii titlului romanului *Pădurea spânzuraților* (la plural), denumirea pădurii în textul maghiar devenind aceeași ca și titlul romanului din 1922: *Akasztottak erdeje*.

Antroponimele, în general, nu sunt traduse, existând totuși situații de transcriere (*Glanetașu – Glanétás*), de înlocuire (sintagma *d-na Herdelea* fiind uneori tradusă prin substantivul comun *a tanítóné*). Referințele intertextuale (titlurile ziarelor, ale poeziilor, ale pieselor de teatru), atunci când se traduc, se traduc prin echivalență, omisiune sau explicitare, dar de cele mai multe ori, acestea rămân netraduse. Numele proprii cu încărcătură simbolică sunt traduse mai ales prin explicitare, sau ilustrare, deși un caz care s-ar fi pretat la traducere (încărcătura simbolică a numelui *Glanetașu*, provenind de la *glanetă*, însemnând *síp* în limba maghiară, a rămas neexploatat).

În ceea ce privește culturilemele din domeniul gospodăriei, al vieții cotidiene, procedeul cel mai frecvent utilizat este acela al traducerii prin substituie culturală, sau prin adaptare, substituie termenului din limba sursă cu un termen corespondent din limba țintă, echivalent cultural și funcțional cu primul. Procedeul este prolific mai ales în cazul culturilor legate de casă, gospodărie, mobilier, activități domestice etc. Observăm totuși, că traducătorul a preferat termenul *tornác* pentru a traduce mai multe cuvinte, e drept, sinonime (*prispă, pridvor, cerdac*), deși ar fi avut la dispoziție mai mulți termeni arhaici din limba maghiară desemnând același referent (*pitvar, ámbitus*).

Termenii legați de bancnote și bani sunt traduși prin înlocuire, dar un procedeu frecvent utilizat este și acela al generalizării sau al explicitării.

Elementele culturale care denumesc piese de vestimentație populară, haine, dansuri, obiceiuri, sărbători, elemente de etnografie sunt, și ele, frecvent traduse prin substituie culturală, însoțită sau nu de explicitare. Traducătorul recurge și la înlocuire (*ospățul s-a ținut la socrul cel mic – a lakomát Baciúéknál tartották*, unde culturilemele *socrul cel mic* este înlocuit de numele propriu *Baciu*). Pentru sărbătorile importante în cultura sursă, dar mai puțin importante în cultura țintă se folosește circumscrierea (*Dumineca Tomii – a húsvét utáni első vasárnap*) pentru dezambiguizarea contextului.

Transferul sau împrumutul de termeni, însoțit de transcriere este utilizat mai ales în cazul culturilor aparente intraductibile (realități care nu au corespondent în limba și în cultura țintă): *colindă – kolinda, colindătorii – kolindálók* (deși în limba maghiară există termenul perfect echivalent *kántálás*), *horă – a hora* sau *prescurile – preszkura* (însoțit de o notă explicativă la subsol). Termenul *staroste* are două variante în traducere (*vőfély*, tradus prin substituie cu termen echivalent cultural și funcțional) respectiv *sztároszta* (tradus prin împrumut de termen și transcriere). O situație similară prezintă substantivul *clăițe*, tradus odată ca *boglya* (prin substituie culturală), iar în altă parte *kupac* (prin generalizare).

După verificarea termenilor analizați azi în *Dicționarul maghiar-român* al lui Kelemen-Szász, putem conchide că majoritatea culturilormele domestice, et-

nografice, religioase etc. din textul lui Rebreanu au fost traduse bine, indiferent de procedeul de traducere, cu mici excepții precum (*Doamne, iartă-mă* care are corespondentul perfect *Uram bocsá'!* și nu *Isten bocsáss*, sau unele expresii idiomatice precum *că râd și curcile de tine*, calchiat impropriu în *még a pulykák is kikacagnak*, aspect asupra căruia nu insistăm în textul prezentului studiu). Traducerea formulelor de adresare, a formulelor de alint și de adresare afectivă prezintă aceeași frecvență a traducerii prin substituire culturală, fenomen întâlnit atât la formulele de salut, cât și la apelative sau imprecății. Întâlnim însă și exemple de restrângere de sens, dar și de calchiere.

Elemente lingvistice cu încărcătură culturală, context extralingvistic, cultură, transfer cultural, echivalența culturală sunt concepte-cheie care apar în observațiile referitoare la dificultățile de traducere a elementului cultural. „Traducerea este un fenomen complex, pentru că nu se realizează la nivel de limbă (în afara contextului), ci la nivel de vorbire (într-un context dat) și, mai ales, la nivel textual, la nivelul semantismului vorbirii (a limbii în context), completat de cunoștințe generale, dar, foarte important, și de contextul traducătorului și al traducerii. (...) Cuvântul, în afara contextului, are doar semnificații, sensuri virtuale. (...) Traducătorul împacă intenția culturii-sursă și cele trei intenții caracteristice procesului de enunțare, cu intenția culturii-țintă în care este transferat ansamblul intențiilor-sursă. Asupra acestora își lasă amprenta și intenția traducătorului, raportată la intenția unui cititor-țintă, de la care se așteaptă o reacție similară celei a cititorului-sursă.

Orice traducere este, prin esența ei, interpretare (...) Dar traducerea are în vedere mai mult decât transmiterea unui mesaj, ea intenționează transmiterea nuanțelor și a circumstanțelor în care acestea devin sesizabile” (Lungu Badea 2005: 136–37).

Bibliografie

AIXELÁ, Javier

1996 Culture-Specific Items in Translation. In Alvarez, Roman-Carmen Africa M. Vidal, eds, *Translation. Power, Subversion*, Multilingual Matters, 52–78, Clevedon.

BAKER, Mona

1992/2006 *In Other Words: A Coursebook on Translation* 2nd ed., Routledge, London and New York.

BALLARD, Michel

2011 *Numele proprii în traducere*. Cuvânt înainte la ediția în limba română și note de traducere: Georgiana Lungu-Badea, Editura Universității de Vest, Timișoara.

- DAN, Ilie
2006 *Studii de onomastică*, Editura Vasiliana, Iași.
- DELISLE, Jean, LEE-JAHNKE, Hannelore, CORMIER, Monique C. (coord.)
2005 *Terminologia traducerii*. Traducere și adaptare Rodica și Leon Baconsky, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- DIMITRIU, Rodica
2002 *Theories and Practice of Translation*, Institutul European, Iași.
- JEANRENAUD, Magda
2006 *Universalile traducerii*. Cuvânt înainte de Gelu Ionescu, Polirom, Iași.
- KELEMEN Béla, SZÁSZ Lőrincz (coord.)
2010–2011 *Magyar román szótár*, I–II., Editura Academiei Române, București.
- KLAUDY Kinga
2003 *Languages in Translation*, Scholastica, Budapesta.
- LUNGU BADEA, Georgiana
2004 *Teoria culturemelor; teoria traducerii*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
- LUNGU BADEA, Georgiana
2005 *Tendințe în cercetarea traductologică*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
- LUNGU BADEA, Georgiana
2012 *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
- NEWMARK, Peter
1988 *A Textbook of Translation*, Prentice Hall International, Hertfordshire.
- REBREANU, Liviu
1967 *Ion*, regény, fordította Oláh Tibor, Irodalmi Könyvkiadó, București.
- REBREANU, Liviu
2006 *Ion*, prefață de Lucian Pricop, tabel cronologic de Ilderim Rebreanu, Editura Liviu Rebreanu, București.
- SHUTTLEWORTH, Mark–COWIE, Moira
2007 *Dictionary of Translation Studies*, St. Jerome Publishing, Manchester–New York.
- STANCU Ilin
1985 *Liviu Rebreanu în atelierul de creație*. Minerva, București.
- VINAY, Jean-Paul–DARBELNET, Jean
1958/1966. *Stilistique comparée de l'anglais et du français*, Didier, Paris.
- VLAKHOV, Sergei–FLORIN, Sider
1970 *Neperevodimoye v perevode: realii (The Untranslatable in Translation: Realia)* in *Masterstvo perevoda 1969 (The craft of translation 1969)*, Sovetskii pisatel, 432. 56, Moscova.

Resurse online

LUNGU BADEA, Georgiana

2004 Traducerea științifică. *Repere*.

[www.litere.uvt.ro/vechi/documente_pdf/articole/uniterm/uniterm1_2004/
glungu.pdf](http://www.litere.uvt.ro/vechi/documente_pdf/articole/uniterm/uniterm1_2004/glungu.pdf)

SZIJJ Maria

2010 Fordítsuk-e paellának a ludaskását?. Reáliák fordítása. In: *Nyelv Világ*

2010. március 30. [https://www.yumpu.com/hu/document/view/19405287/
tovabb](https://www.yumpu.com/hu/document/view/19405287/tovabb)

www.dex-online.ro

<http://www.szotar.ro/?szotar=rohu>

http://www.logos.it/lang/transl_en.html

<http://www.szotar.ro/?szotar=rohu>

<http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/metode-de-traducere.html>

IUBIRE ȘI EUFEMISME

Cea mai bogată sursă semantică a cuvintelor obscene ține de corpul uman, de părțile componente ale acestuia, precum și de funcțiile lor fiziologice. Lexicul obscen din toate limbile conține unități lexicale care fac referință la sexualitate și la comportamentele sexuale – domeniul direct legat de interdicții și tabuuri¹. Există o legătură strânsă între exprimările linguale și aceste interdicții și tabuuri: limbajul obscen, având semnificație în situațiile când se utilizează pentru ceea ce este interzis, determină apariția unui mare număr de eufemisme ce țin de decență și pudoare. Cele mai numeroase eufemisme din această sferă sunt de sorginte metaforică, locul doi revenind eufemismelor care au drept punct de reper compararea cu un obiect familiar vorbitorilor. După cum se știe, originea termenilor obsceni se pierde, însă Academia Română ne-a lăsat moștenire o lucrare editată în 1942 *Atlasului Lingvistic Român* (II), Volumul I, în care sunt înregistrați „termenii considerați obsceni” acum aproape 75 de ani. Iată doar unele dintre eufemismele de atunci care descriu „organul genital al femeii”: *veseleancă, născutu femeilor, trupu dila femeie, pantă, la muieri dijos, naștere, unialta muierească, haia, pîntici, puică, mitră, javră, ocara iei, păsărică, poduabă, partea fumeiască di rușini, vîjoiu, vulfă, urîcunea, srămuta, piraje, pipoașcă, vulvâ*.

Deși eufemismele înregistrate în ALR sunt „învechite”, unele sunt recunoscute și utilizate în limbajul actual (*treabă, păsărică, membru* etc.), altele sunt străine generației noi (*ismene, landrău, băbură* etc.). Multe dintre exemplele menționate nu sunt atestate în dicționarele limbii române și rămân doar în ALR II, de aceea ele devin indescifrabile și arhaice.

Cu toate că tema dragostei este redată printr-o serie de eufemisme (cum ar fi *pasiune, patimă, amor, simpatie, atracție, admirare, devinerație* etc.), însuși cuvântul *dragoste* este utilizat drept eufemism pentru „sexualitate”.

Nu e nimic surprinzător că, fiind un sentiment complex de afecțiune, legat de atașament pentru cineva, de atracție sexuală puternică față de o persoană, de relații amoroase etc. (a se consulta în acest sens articolele lexicografice ale cuvântului-titlu *dragoste*), câmpul semantic al cuvântului *dragoste* s-a dovedit a fi destul de arborescent, mai ales, în ceea ce privește, nominările eufemistice. Însuși cuvântul *intim* (or acest determinativ este o trăsătură intrinsecă a acestui

---

1 Menționăm că relațiile intime în căsătorie nu sunt tabuizate de religie, pe când cele în afara căsătoriei sunt condamnate de creștinism: să ne amintim de porunca a 7-a („Să nu preacurvești”) sau de eufemismele care au o etimologie biblică („datoria soțului” sau „datoria soției”).

sentiment) este utilizat frecvent cu funcție eufemistică: *relații intime* pentru „relații sexuale”; *a fi intim cu cineva* pentru „a avea relații sexuale”; *gel pentru zone intime* pentru „gel pentru organele genitale”; *viață intimă* pentru „viață sexuală”; *amic intim* pentru „amant”; *igiena intimă* pentru „igiena genitală”. Eufemismele invocate ne confirmă adevărul că „eufemismele devin cea de-a doua realitate, acceptată ca adevăr faptic de către receptor” (Muscan 2004: 139).

Prezentăm în continuare unele din eufemismele folosite pentru:

„a înșela pe cineva”: *a avea un roman cu X, a petrece o noapte cu cineva, s-a încâlcit cu X, a se culca cu cineva, a avea o aventură, a umbla cu el/ea, a avea un Alfons, a avea un sojiteli, a umbla lela, a umbla na levo, a schimba soțul/soția, a dormi pe pernă străină, a greși, a face dragoste cu altul/alta etc.;*

„amant”: *Romeo, Alfons, mândru, sponsor, ibovnic, boyfriend, iubițel*: „Am băut singură pe motiv că m-am certat telefonic cu *boyfriend*-ul logodnicul, cum îi place mămicăi să-l numească” (Moraru 2011: 46). Pentru „a alunga un amant” se utilizează eufemismul *a înțărca*, iar pentru „a veni la o amantă” se recurge la eufemismul *a parca* termen care, de altfel, substituie în limbajul actual variantele vechi *a ieși la fântână* sau *a sta la răscruce*. În secolul al XX-lea a apărut o formă nouă – *a trăi în păcat* denumită *concupinaj*, în care „amantul” e numit *concubin*. Acest fenomen este interzis de doctrinele religioase și de moralitatea socială, de aceea „concupinajul” și „concubinul” pot fi considerate eufemisme. Menționăm totodată că „sfera sexualității umane a avut, de-a lungul istoriei, un caracter dilematic, oscilând între un pol al sacrului și unul al impurului” (Seiciuc 2011: 116);

„a se certa”, „ceartă”: *a face vâlvă, a se lua în colț, a se pune în pizmă, a se împunge cu vorba, a căuta cuvinte tari, a lua la ștangă, a schimba cuvinte tari, a-și înnoda vorbele, a sări cu gura, a trăi ca pisica cu câinele, a strica pacea, a prelucra, a scoate la tablă, a ține ora clasei, a se lua în bețe, a se lua în coarne, a intra în fabrica cuiva, a fi în cârcă cu cineva, a-i fi cald cu dinții în gură, panaramă, divergență, artag, gâlceavă, schimb de replici, dispută, neînțelegere, zâzanie, ciocnire, dezbinare, opoziție etc.*: „Opoziția soției, care nu citise pe Volney, este violent sancționată” (Simionescu, 178); „Replici acide între Miron Cozma și fosta soție” (www.acasatv.ro, 13.03.2015).

„a divorța”: *a desface căsătoria, a abandona familia, a destrăma familia, a părăsi familia, a anula căsătoria, a fi în proces, a trece procesul, a se separa, a-și obține/recăpăta libertatea, a dispărea din familie, a renunța la familie de dragul cuiva, a rupe căruța/ambasada*: „După aproape trei ani de căsnicie, aceasta ne-a declarat că atât ea cât și soțul ei au decis de comun acord să rupă căsătoria” (www.kankan.md, 12.03.2015). Eufemismele din sfera dragostei vin în contradicție cu cele din sfera divorțului: după cum se știe, dragostea oferă nu numai cea mai mare bucurie, dar și cea mai mare tristețe. Totodată, ținem să remarcăm că eufemismele sunt utilizate în acest domeniu pentru a nu leza drepturile, a nu discrimina pe cineva în societate, sau a nu intimida o persoană trecută prin această experiență;

„prostituată”: *femeie ușuratică, femeie cu moravuri ușoare, femeie imorală, femeie stricată, pițipoancă, femeie văzută, femeie întrebată, femeie publică, femeie de stradă, femeie de centură, libelulă, pupăză, producătoare, materialistă, cea mai veche profesie, damă, cocotă, damă de companie, bună de fund, gospodină, bună poamă, hărnicuță, lucrează cu „peredocul” (calc rusesc) nu cu capul, darnică, activistă, fierbinte de fund, femeia „noastră”, femeia echipei de fotbal, boarfă, tiristă, traseistă, Regina porno, borduristă. Dăm în continuare unele exemple de eufemisme pentru „cea mai veche profesie”, formate *ad-hoc*: „N-am ajuns să fac trotuarul” (Partole 2009: 87); „Oricum, cu toate că nu putuse scăpa în acest răstimp de câteva păruielei, învățătoarea flăcăilor și prietena de câteva clipe a bărbaților continua să-și practice meseriile cu tragere de inimă spre mulțumirea unora și invidia altora” (Busuioc 2006: 15); „Prinse a scrie frazele anoste cu roșu direct pe albul varului pereților dinspre drum al unor case sărăcăcioase, ce aparțineau celor care se considerau a nu fi în rând cu lumea, sau ale unor *femeiști cu reputația dubioasă*, unele dintre care comiseseră copii din flori” (Butnaru 2008: 217); „Am posedat și *femei neortodoxe*, mi-a spus într-o seară, m-au făcut dependent de plăceri perverse” (Moraru 2011: 48); „Nici el nu se miră tare când văzu în față ruina unei femei cândva frumoase, care practicase în tinerețe meseria de *profesionistă* în cel mai famat cartier al Odesei” (Busuioc 2006: 144); „În afară de vestita Crucea de Piatră, *fetițele dulci* din București se mai găseau pe Calea Griviței, Brezoianul, Gara de Nord, iar cei cu pretenții își găseau plăcerea, la niște prețuri pe măsură” (www.dcnews.ro 16 iulie 2012); „Cert este că *prestatoarea de servicii sexuale*, cum este considerată Cruduța în dosarul Marta, era numită de clienții săi *Premianta*, fiindcă avea note maxime la oral” (*Academia Cațavencu*, 21 iulie 2012, 4). Deseori se omite, în genere, cuvântul „prostituată” și se explică rolul pe care îl îndeplinește: *lucrează în schimb de noapte, lucrează pe centură, desfășoară activitate la traseu, lucrează la casa de toleranță/club de noapte/bar* etc. În anunțurile de angajare nu se folosește cuvântul „prostituată”, fiind substituit prin eufemismele *callgirl, fotomodel, dansatoare, maseză*: „Angajează tinere între 18-30 pentru Anglia, Italia, Germania cu contract de muncă pentru meseriile *dansatoare, damă de companie, masuare* cu sau fără experiență, câștig foarte atractiv 2000-3000 euro pe lună” (www.anunturi.md, 10.08.2012); „Poți găsi numeroase *chelnerețe în baruri* care sunt și *dansatoare* și oferă și servicii sexuale în schimbul banilor. Ca și în Thailanda, *escorte*le pot fi găsite în barurile din Filipine și, din acest motiv, Filipine este una din destinațiile pentru turism sexual de top. Fetele poartă tricouri cu un semn *bargirl*, ceea ce înseamnă că sunt periodic testate pentru HIV și alte boli cu transmitere sexuală. *Lucrătorii sexuali* își așteaptă de obicei clienții în vitrine, cafenele și alte locuri publice” (www.stirishowbiz.ro, 03.03.2012);*

„curvar”/„prostituat”: *doritor de femei, gagicar, ușuratic, neserios, crai, cuce-ritor, om seducător, armăsar, fustangiu, muieratic, muierar, muieros, muierelnic, muieraș, a avea slăbiciuni la femeie, căutător de perle, corditor* etc.: „Dragul meu,

cât ai să umbli din femeie în femeie, te întreb, că viața-i scurtă și ce va rămâne după tine, ai?” (Moraru 2011: 53); „Era un armăsar din cei de prăsilă” (Partole 2009: 93); „Am găsit manuscrisul cărții pe care o ții în mână iubite cititor, printre hârtiile străbunicului meu, un bonvivant și un fustangiu de notorietate în tine-rețile lui” (Cheianu, p. 6);

„prezervativ”: *umbrelă, căciulă, teacă, acoperiș* (care determină procesul de „acoperire”); *cauciuc, latex, gumă, balon, balonaș* (care determină „materia”), *capîșon, ciorap, căciuliță, cămașă, scufiță, fluturaș* (care determină „forma”), *protex, durex, trojan* (care numesc „firma de producție”). Cele din urmă sunt utilizate indiferent de la ce firmă producătoare sunt de tipul: „Ai un *protex* cu tine”? În acest enunț eufemismul *protex* devine hiperonim pentru orice tip de „prezervativ”;

Eufemismele din categoria „act sexual” fac referință la diverse câmpuri asociative legate de:

„dragoste”: *a face dragoste, a se iubi, a se odihni împreună, a face amor, a dezmierda, a ispiti, a se ocupa cu ceva frumos, a trăi împreună;*

„pat”: *a se culca, a dormi împreună, a se tăvăli în pat, a petrece o noapte în pat, a face datoria în patul conjugal, a se întinde, a se odihni puțin în pat, a face ceva în pat, a cădea în patul cuiva, a trece testul patului, a fi în stare aristocratică în pat;*

„natură”: *a se duce în păpușoi, a se duce în fân, a se duce cu el în pod, a ara ogorul, a brazda, a se culca (cu cineva) în paie, a tencui scorbură, a da porumbul cu unt, a lustrui ciomagul, a naviga în strămtorea Dardanele, a se duce la pădure;*

„animal”: *a scăpa calul la apa, a lăsa ratonul la veverița, a dresa maimuța, a duce mielul la căldură, a parca delfinul, a se juca cu rățușca, a mângâia șopârta, a zgudui lapții cuiva, a sufoca peștele, a alerta cocoșul, a frigezi puiul, a demarant trombă, a dezmierda păsărica;*

„culinărie”: *a unge gogoșa cu glazura, a da ca în oala cu sarmale, a subția smântâna, a pune salamul în traistă, a bate untul, a cobî fasolea;*

„gospodărie”: *a curăța debaraua, a cobori moșul în beci, a înfunda burlanul, a curăța burlanul, a dărâma cotețul, a pune pe foc, a băga găleata în fântână;*

Cele mai frecvente expresii verbale care substituie „actul sexual” sunt alcătuite prin intermediul expresiilor în componența cărora intră următoarele verbe *a băga, a face, a da, a trage*.

Foarte bogat este stratul eufemistic ce se referă la organele genitale. E o trăsătură caracteristică nu numai pentru limba română, dar și pentru alte limbi. De exemplu, R. W. Holder enumeră în dicționarul său *The Faber Dictionary of Euphemism* în jur de 170 de eufemisme pentru organele genitale masculine și 110 eufemisme pentru organele genitale feminine. De obicei, aceste eufemisme fac aluzie la formă și, din acest motiv, sunt ușor descifrabile. Pentru „organul genital masculin” se utilizează următoarele eufemisme:

a) eufemisme ce fac parte din aria semantică a *culinării*: *banană, știulete, castravete, morcov, crenvușcă, cabanos, cârnaț, salam, morcov, țuchine*;

b) eufemisme ce denumesc *instrumente muzicale*, în special, de suflat: *fluer, trompetă, saxofon, clarinet, flaut cu gușă, flautul fermecat*;

c) eufemisme ce denumesc *instrumente casnice* (gospodărie): *instrument, unealtă, șurub, furtun, ciocan, fus, sculă, bici, melesteu*;

d) eufemisme ce denumesc *animale* sau unele organe ale animalelor: *cocoșel, cocoș, coco, păsărel, piton, cuc, calul bălan, coadă, trompă, șarpe, cioc*;

Există și un număr impunător de eufemisme *ad-hoc*: „Mari lepre și noi iști cu tunu-ntre picioare” (Cheianu 2009: 62); „I-am îmbrăcat băiețandruului său cămașa de noapte” (Moraru 2011: 48); „Ia uitați-vă, oameni buni, ce *melesteu* are!” (Busuioc 2006: 9); „Limba perfect moldovenească a Marceliei îi demonstrează *ghumețului meu*” (Cheianu 2009: 230); „Curva îi zări în sfârșit *mădularul* care-o uimise pe muierea de la judecată” (Busuioc 2006: 17); „*Chestia asta răzvrătită între picioare*” (Cheianu 2009: 178); „N-ai grijă, strumentul își găsește drumulețul fără lampă...” (Busuioc 2006: 74) etc.

Pentru „organul genital feminin” se utilizează următoarele eufemisme:

a) eufemisme ce provin din domeniul *culinar*: *păstaie, perjă, prună, piersicuță, roșie (pătlăgică), scoică, căpșună, piersic, piciană (biscuit)*;

b) eufemisme ce denumesc *flori*: *margaretă, crizantemă, floarea-soarelui, ghiocel, corcodușă, mușețel* (Volceanov 2007: 302);

c) eufemisme ce denumesc *animale*: *pisicuță, păsărică, pupăză, vrăbiuță, căpușă, maimuță, rândunică, pisică, mioriță, moluscă, veveriță*;

d) eufemisme ce substituie termeni din *gospodărie*: *fântână, tarabă, crăpăturică, găurică, vizuină, văgăună*;

e) eufemisme ocazionale: *zâmbet vertical², caisă spintecată, peșteră de Corali* (www.revista-romantic.ro, 25.07.2012), *pussy, scoică, ghindă, buzdrună* (www.123urban.ro, 12.02.2015) etc.

Eufemismele generalizate atât pentru organul masculin, cât și feminin sunt:

a) *mândrie*: „Uneori le-aș suci până la refuz bărbaților mândria, ca pe un robinet” (Partole 2009: 92);

b) *rușinea*: „În consecință, când îmi făceam apariția de pe undeva de la joacă și dădeam peste el, tata se clătina mai întâi de atâta surpriză, după care dădea să-și ascundă *rușinea* cu mâna” (Cheianu 2009: 11);

c) *socoteală*: „Iar unul dintre funcționari și-a scos din pantaloni *socoteala*” (<http://www.curierulnational.ro/print/3807>);

d) *organ*: „Prietena mea înmărmurită cu ochii pe organul meu...și acesta descurajat la rândul lui” (Cheianu 2009: 63) etc.

2 Denumire argotică (slang anglosaxon) pentru evidențierea vulvei prin separarea labiilor mari datorită hainelor strălucite (jeans, haine lycra, lenjerie sub dimensionată) <http://www.123urban.ro/showTerm.htmlterm=vulva>

În urma analizei exemplurilor de mai sus, putem constata că substituirea se produce prin:

a) *ambiguitate*: cuvântul obscen este substituit fie printr-un cuvânt asemănător acustic, fie prin expresie, sau afirmație lipsită de precizie, fie printr-un cuvânt neutru nemarcat stilistic: „Chicotind, îmi spune că sub aripa fluturului se află ceva pentru bărbați, ceva care se poartă *în acel loc* atunci când se face amor” (*Dilema veche*, 19/25 noiembrie 2009, 5); „Flăcăul era atât de tomnatic, încât își strângea mereu cureaua... Ca să nu-i cază frunza...” (Tarlapan 2013: 166);

b) *echivalente* (seriile de eufemisme bazate pe sinonimie): acest procedeu constă în oferirea unor posibilități de a selecta în comunicare eufemismul potrivit stilului și discursului: *terci mistic* pentru „spermă”: „Prin urmare, din acest terci mistic se iscă copiii, îmi spusei” (Cheianu 2009: 63); *prietenă* pentru „aman-tă”: „Păi ce n-are voie și el să petreacă ca-ntr-o băieți chiar dacă are «prietenă?»” (*Academia Cațavencu*, 2-8 septembrie 2009, 15);

c) *perifrază*. Deseori, se recurge la înlocuirea unui nume de noțiune, obiect, sau persoană printr-o secvență de cuvinte, locuțiuni etc.: „Pentru *câteva clipe de fericire trupească* acestea au muncit ca slavele săptămâni întregi” (Dabija 2009: 194); „Personajele principale sunt o mamă cu probleme financiare și fiica ei de 12 ani cu *naturale probleme hormonale*” (*Academia Cațavencu*, 26 martie 2009, 15).

d) *eufemisme zero*. Nu de puține ori, punctele de suspensie (în scris) sau pauzele (oral) pot îndeplini funcție eufemistică: „Domnișoarele erau dornice de discuții fine și eu mă gândeam că ele poartă sub fuste aceleași ... (mă jenez să reproduc denumirea populară a organului respectiv!) ca și eroinele lui Turgheniev” (Busuioc 2006: 18); „Mare scofală că v-ați pupat! Exclamă el, nici măcar nu ai...” (Cheianu 2009: 61);

e) *cuvinte străine*: < eng. *one-night-stand* pentru „sex de o noapte cu un necunoscut”; eng. *F-bomb* pentru „cea mai comună înjurătură «fuck»” (<http://stirile.rol.ro>, 23.05.2013); eng. *call-girl* pentru „prostituată convocată telefonic”; fr. *Putana* pentru „prostituată”; a se duce *na levo* < rus. *ходить налево* pentru „a înșela” etc.;

Putem afirma faptul că sexualitatea rămâne singurul tabu autentic, și în pofida faptului că societatea se modernizează, eufemismele din acest domeniu cuprind un număr mare de termeni, dintre care multe sunt lipsite de viață, imediat ce devin cunoscute și provoacă disconfort în comunicare. Se cere să constatăm că obscenitatea nu este individuală, ci colectivă, și chiar prescrisă de către cultură și societate. Amintim și de faptul că, dacă din discursul în care se vorbește despre sex se scot eufemismele, atunci vor rămâne două posibilități: să vorbești despre aceasta fie prin termeni medicali sau vulgari (Epstein 1985: 56).

Bibliografie

- BUSUIOC, A.
2006 *Hronicul Găinarilor*, Prut Internațional, Chișinău.
- BUTNARU, L.
2008 *Copil la ruși*, Ideea Europeană, București.
- CHEIANU, C.
2009 *Sex & Perestroika*, Editura Cartier, Chișinău.
- DABIJA, N.
2009 *Tema pentru acasă*, Princeps Edit, Iași.
- EPSTEIN, J.
1985 Sex and euphemism. In Enright, D. J. (ed.) *Fair of Speech: the Uses of Euphemism*, Oxford University Press, Oxford, 56–71.
- HOLDER, R. W.
2003 *Oxford Dictionary of Euphemisms*, Oxford University Press, Oxford.
- MORARU, A.
2011 *Nu mă tentează*, Editura Cartier, Chișinău.
- MUSCAN, M.
2004 Eufemisme în discursul politic, *Ovidius University Annals of Philology*, Volume XV, 129–142 (www.univ-ovidius.ro/litere/Anale/Fisiere).
- PARTOLE, C.
2009 *Viața unei nopti de vară sau Totentanz* (Jurnalul unei menajere), Editura Pontos, Chișinău.
- SEICIUC, L.
2011 *Un alt fel de a nu spune: eufemism și disfemism în limbile romanice*, Editura Universității „Stefan cel Mare”, Suceava.
- SIMIONESCU, M. H.
2004 *Bibliografia generală*, Liternet.
- TARLAPAN E.
2013 *Bezna n-are orizont...*, Casa de Editură DOKIA, Cluj-Napoca.
- VOLCEANOV G.
2007 *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române*, Editura Niculescu, București.
- Academia Cațavencu*. Săptămânal de moravuri grele, România.
Dilema Veche. Revistă de opinie și cultură, România.

HERMENEUTICA METAFOREI SPECIALIZATE: INTERDISCIPLINARITATEA

I. Modelul virusului biologic

Există relații logice și/sau analogice între constructele metaforice formate în baza raționamentelor: în Grecia, *bakterion* era un diminutiv de la *bakteria* (*βακτηρία*, - *ας*, substantiv feminin) și avea sensul de „bastonaș, bastonul-semn al judecătorului” (Gioroceanu 2008: 57). *Bacterie* desemnează „ansamblul microorganismelor” și stabilește relații de același rang cu alte concepte precum *bacil*, *coc* etc. Relevanța raționamentelor este dată de rezultate specifice: constructul metaforic angajează o imagine abstractă; materializează lingvistic imaginea abstractă. În plan secund, generează câmpuri conceptuale, subansambluri de concepte în diferite grade, aflate în raporturi de subordonare, coordonare, incluziune etc.

În medicină, subdomeniul *Bacteriologie* s-a dezvoltat pe matricea *βακτηρία*, - *ας*:

Tabel nr. 1. *Bacteria este bastonaș*

Domeniul țintă	Domeniul sursă	Metafora specializată
tip de bacterie	vegetal: bastonaș, vărguță (cf. lat. <i>bacillum</i> , - <i>i</i> s.n. Cicero îl utiliza cu acceptiunea de „vărguță”)	<i>bacil</i> (cf. fr. <i>bacille</i> ; en. <i>bacillus</i>)
gen de ciuperci microscopice (cf. lat. <i>candidum</i> , <i>i</i> s.n.)	îmbrăcămintă albă <i>candida</i> (cf. fr./eng. <i>candida</i>)	<i>candida</i> (cf. fr./en. <i>candida</i>)
element al unui grup de bacterii	boabă (vegetal)	<i>coc</i> (cf. fr. <i>coque</i> ; en. <i>coccus</i>)
microorganisme	ciuperci (cf. gr. <i>mykes</i> , <i>μύκης</i> , - <i>ητος(-ov)</i> s.m., ciupercă	<i>mycoplasma</i> (cf. fr. <i>mycoplasma</i>)
microorganism spiralat <i>spirochaet</i>)	fir de păr (cf. gr. <i>speira</i> - spirală; <i>khaite</i> – fir de păr)	<i>spirochetă</i> (cf. fr. <i>spirochète</i> ; en. <i>spirochaet</i>)
microorganism	acțiune (lat. <i>vibrare</i> – a tremura)	<i>vibrion</i> (cf. fr. <i>vibrion</i> ; en. <i>vibrio</i>)

Discursul specializat al *domeniului/subdomeniului/ramurii* medicale este coerent. Ideea unificatoare a ramurii *Bacteriologie* – „studiul culturilor prin observație la microscop” – este susținută printr-un subansamblu de metafore generice. Fiecare metaforă dezvoltă *tipare cognitive de o mai mare, sau de mai mică complexitate*, în baza a numeroase caracteristici conceptuale comune, își subordonează metafore specifice. Sunt tipare (bazate pe caracteristici fizico-chimice, procese, boli etc.) care au o dinamică întotdeauna sincronă cu descoperirile în domeniu, spre deosebire de metafora generică – a cărei calitate este transtemporalitatea. Așa de pildă, oricare dintre metaforele *bacterie, bacil, candida, coc, fungus* etc. (transtemporale) va activa întregul tipar cognitiv, permițând aprofundarea caracteristicilor, realizarea taxonomiilor etc.

Bacterie: metaforă generică

Prin expansiune, s-au creat *tipare cognitive* complexe (care ar putea constitui obiectul de studiu al unei lucrări separate), dintre care:

a. genul bacteriei: *francisella, gardnerella, haemophilus, legionella, moraxella* etc.;

b. însușirea: bacterioid; bacterian;

c. proprietatea: bacteriopexic; bacteriostatic;

d. scopul: bacteriotrop;

e. efectul: bacteriotoxină;

f. substanța: bacteriocine;

g. agentul: bactericid;

h. virusul care parazitează bacteriile: bacteriofagul.

Bacil: metaforă generică

Dezvoltă următoarele tipare cognitive:

a. caracteristici și „istoria” conceptului: bacil Bordet-Gengou; bacil Ducrey; bacil Hansen; bacil Koch; bacil Pfeiffer; etc.

b. boala pe care o determină: bacil piocianic, bacil tific, bacil tuberculos etc.

În limbajul medical, coerența este determinată de metaforele specializate pentru un anumit domeniu, aflate într-o relație de dependență reciprocă și subordonate conceptual metaforei generice.

Denumirea și obiectul de studiu al *Virusologiei* se dezvoltă pe constructul metaforic, *virus* (cf. fr./eng. *virus*) – cuvânt utilizat în limba latină cu sensul de „venin/otravă” (cf. lat. *virus, -i* s.n.).

Tabel nr. 2. *Virusul este otravă*

Domeniul țintă	Domeniul sursă	Terminologia ramurii medicale
organisme vegetale inferioare	ciupercă (cf. lat. <i>fungus</i> , -i s.n.)	<i>fungus</i> (cf. fr./eng. <i>fungus</i>)
microorganism	vegetal: sămânță (cf. lat. <i>germen</i> , -inis s.n.)	<i>germen</i>
ființă microscopică	animal (cf. gr. <i>πρωτος, -η, -ov</i> „cel mai distins, primul” + <i>ζωον, -ov</i> s.n. „ființă, animal”)	protozoar (cf. fr. <i>protozoaire</i> , en. <i>protozoan</i>)

II. Scenariul virusilor informatici

Constructele cognitive din domeniul *Virusologie* se dezvoltă ca scenariu. Aplicând una dintre schemele lui Lakoff (Lakoff–Johnson 1980: 285), elementele acestui scenariu sunt: 1. *situația inițială* (ontologic/domeniul-sursă): bacteriile; 2. *succesiunea de „evenimente”*: invazia virusului biologic – registrul specializat fiind foarte bine reprezentat; infecția; evoluția unei boli; replicare; propagare; remedii clinice; 3. *situația finală*: vindecarea. Corpusul virusilor biologici dezvoltă un scenariu metaforic de grad II (derivat)/interdisciplinar în limbajul software, de studiu cărui s-a ocupat John Humbley. Scenariul virusilor informatici își are originea în comportamentul virusilor biologici, observă autorul. Iată tabelul sinoptic realizat de Humbley (2006), care permite o privire generală/comparativă asupra celor două scenarii (primar și derivat) în terminologia engleză:

Tabel nr. 3. Scenariul virusilor informatici (Sursa: Humbley 2006)

Source : les virus biologiques
Les virus informatiques
Some adenovirus types infect only the intestinal tract,...
A virus infects/contaminates X (program/file...)
transfer of virus by healthy persons.
Healthy file
the virus replicates in the respiratory tract
A virus replicates
Rhinoviruses are spread [...] via contaminated secretions
A virus spreads
a single virus is responsible during outbreaks in relatively closed populations
A virus infects a population

Mutations of HA and NA within a type of influenza virus are known
A virus mutates/undergoes mutation
Epidemics [...]caused by influenza A (H ₃ N ₂) viruses....
[...] pandemic caused by a new influenza A serotype...
A virus triggers an epidemic/pandemic
During the 48 h incubation period, the virus r
A virus has an incubation period
the SARS virus may originate from, and widely exist, in the wild. Sci-Tech China
A virus... in the wild

III. Modelul preconceptual *idéa*, *-aç* și metaforele specializate

În gândirea medicală europeană a supraviețuit ceva din geniul grecilor de a-și apropia inaccesibilul, de a-l „materializa”. Savanții, medicii etc. îl exprimă prin vocabularul familiar al casei, al mediului etc. pentru a stabili punți între abstract și concret. Să ne oprim și asupra altui model preconceptual, deosebit de prolific în limbajele specializate contemporane: gr. *eidōs*: humanoid, reumatoid, sferoid, deltoid, bacterioid etc. *Eidos* (cf. gr. *idéa*, *-aç*) avea în greaca veche sensurile de „aspect, formă, aparență; formă distinctă, caracter; idol, gen, specie, clasă, fel.” (Gioroceanu 2008: 117). Conceptul a evoluat în diferite curente și școli filozofice, „spre sensuri din ce în ce mai abstracte, păstrând în același timp o legătură organică cu conținutul concret senzorial, plastic-corporal al intuițiilor originare” (Chețan–Sommer 1978: 222). Reprezentanții filozofiei naturii îl concepeau ca „imagine” (Leucip, Democrit). Unii eleați, dintre care Parmenide conferă conceptului de *eidōs* accepțiunea de esență perceptibilă. Sofiștii, cum ar fi Protagoras, i-au atribuit pe lângă sensul tradițional și unul logic-formal, de noțiune specifică. Platon (2010) considera lucrurile concret determinate ale lumii materiale imagini sensibile care copiază un prototip (*eidōs*). *Eidos* însemna forma pură în raport cu care obiectele lumii concrete sunt deformări (formele materiale deformează prototipul). *Eidos* este spațiul formelor pure, accesibile doar privirii metafizice. În iconologia bizantină, *eidōs* și *eikōn* (icoana) sunt considerate adesea, două „entități” diferite: prima reprezintă ideea, prototipul, cea de-a doua este imaginea secundă, copia reflectată în oglindă. Regăsim în toate acestea modelul preconceptual, de natură metafizică, a numeroși termeni binari din domeniul medical (și nu numai!): *reumatoid* – „ideea de curgere”, *sferoid* – „ideea de sferă”, *deltoid* – „ideea de Δ” (delta, a patra literă a alfabetului grecesc) etc. Sunt structuri în care concretul și abstractul par să formeze o singură unitate. Faptul nu este întâmplător în cognitivistică. Comparând limbajul medical –

unde preeminența corporalului este regula de bază în structura compuselor – cu limbajul științelor socio-umane, cu terminologia religioasă etc. – unde abstractul este preeminent – observăm antinomiile de model conceptual și structural dintre domenii. A se compara *eidetic* (filoz.), *ideogramă*, *ideologie*... cu *deltoid*, *sferoid* etc. Legătura dintre corporal și necorporal/abstract și concret este un tipar cognitiv pe care îl regăsim în terminologia contemporană și ar merita un studiu aprofundat de filozofie a limbajului și de evoluție a ideilor.

Concluzii

Modelele preconceptuale ale ramurilor medicale formează, cu excepțiile necesare, un *tablou metaforic al omului* – reprezentare translingvistică a unui grup de specialiști, respectată de întreaga comunitate profesională cu scopul de a asigura comunicarea/înțelegerea reciprocă, indiferent de colțul de lume în care se practică medicina și indiferent de limba istorică a specialistului. Tabloul este creat de metafore cu ajutorul cărora abstractul devine perceptibil, sesizabil și care se află într-o continuă schimbare, produsă concomitent cu progresul cunoașterii, al tehnicii, al civilizației. Datorită dezvoltării lente a limbilor, acest tablou cvasi-universal diferă de la o perioadă de evoluție a societății la alta, în funcție de numeroși factori interni și externi.

Surse

- CHEȚAN, Octavian–SOMMER, Radu (coord.)
1978 *Dicționar de filozofie*, Editura Politică, București.
- GIOROCEANU, Alina
2008 *Terminologia greco-latină în româna actuală*, Aius Print, Craiova.
- GUȚU, Gheorghe
2003 *Dicționar latin-român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Humanitas, București.
- HUMBLEY, John
2006 *La traduction des métaphores dans les langues de spécialité: le cas des virus informatiques*, Lynx 52.
- LAKOFF, George–JOHNSON, Mark
1980 *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago.
- PLATON
2005 *Republica*, Editura Antet, București.
2010 *Dialoguri*, Editura Univers Enciclopedic, București.
- RUSU, Valeriu
2007 *Dicționar Medical (DM)*, București, Editura Medicală.

ADAPTAREA FONETICĂ A CONSOANELOR PALATALE DIN LIMBA MAGHIARĂ

1. Introducere

Influența maghiară în limba română a devenit o preocupare științifică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Todoran 1965: 921). Cercetările referitoare la raporturile lingvistice dintre cele două limbi au stabilit că relațiile dintre populația românească și maghiară datează din primele decenii ale secolului al X-lea (Dimitrescu 1978: 98). După cum afirmă Al. Rosetti: „...putem socoti că primele elemente de limbă maghiară au pătruns în limba română în secolele al XI-lea – al XII-lea” (Rosetti 1978: 382).

Putem afirma că elementele maghiare în limba română sunt destul de vechi. Acestea fiind cercetate, „dispunem astăzi de un dicționar etimologic și istoric al elementelor maghiare din limba română, cât și de unele studii de amănunt datorate lui N. Drăganu, L. Tamás, E. Petrovici, I. Pătruț, R. Todoran, B. Kelemen, V. Breban, E. Kis etc.” (apud. Dimitrescu 1978: 99). Victor V. Grecu arată că, în general, se poate vorbi de două straturi de influență maghiară: un strat mai vechi, care conține cuvinte generale, și acestea s-au răspândit în toată limba română, și un alt strat mai nou, format din cuvintele dialectale, limitate la ținuturile transilvănene (Grecu 2004: 197–200). Lingvistul R. Todoran consideră că din rezultatele cercetărilor anterioare se desprind câteva concluzii generale: elementele maghiare în lexicul graiurilor românești din Transilvania, chiar și în acele regiuni în care contactul dintre români și maghiari este mai intens, au o importanță redusă, în comparație cu elementele latine și, în parte, cu cele slave. Influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania este mai puternică în regiunile din nord-vestul țării, decât în alte regiuni. Influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania este în regres, pe de-o parte, prin dispariția unor termeni perimați, legați de vechea organizare a vieții sociale, iar pe de altă parte, prin dispariția cuvintelor dialectale, sub impulsul limbii literare naționale. Cele mai frecvente împrumuturi dintr-o limbă într-alta sunt substantivele, după care urmează, la distanță, verbele și apoi alte părți de vorbire. Influențele lexicale de la o limbă la alta, cum sunt și cele maghiare din limba română, au în primul rând un caracter concret, material, oglindit în frecvența ridicată a substantivelor (Todoran 1965: 927).

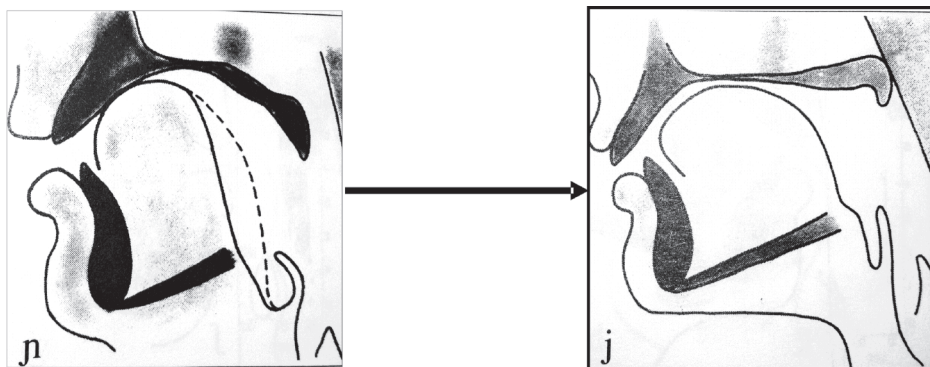
Studiul nostru se încadrează în cea dintâi ramură a cercetării situațiilor de contact lingvistic dintre cele trei, stabilite de Hasselblatt–De Jonge–Norde (2010: 1): „cercetarea în adâncime a situațiilor de contact ceea ce implică, în general, două, sau mai multe limbi”. Punem accentul pe un singur aspect al situației de contact, și anume: urmărim modalitățile de adaptare (de transfer) fonetică ale consoanelor palatalizate în cuvinte împrumutate.

2. Cercetarea¹

În sistemul fonetic al limbii maghiare există trei consoane cu caracter palatalizat, acestea sunt ocluziva nazală *ny* [ɲ], și cele două ocluzive explozive *ty* [c] și *gy* [j]. Datorită faptului că aceste foneme nu au corespondenți articulatorii în limba română, schimbarea calitativă a acestora este inevitabilă și necesară în procedeele de transfer. Aceste trei foneme apar – în corpusul² nostru – în 66 de realizări în diferite cuvinte.

2.1. Modalitățile de transfer fonetic ale sunetului [ɲ] *ny*

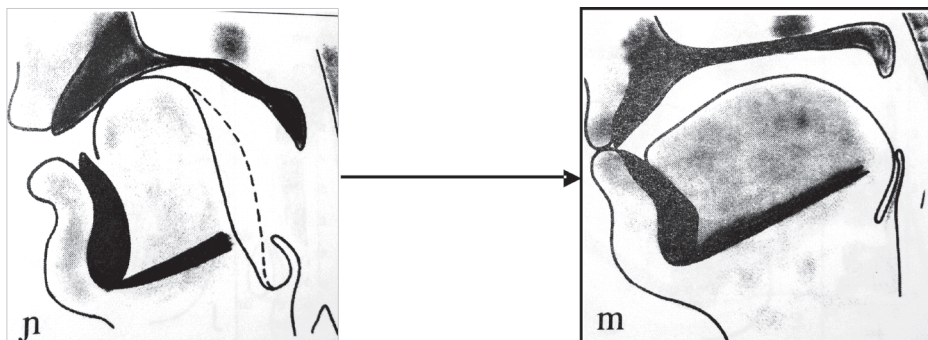
Consoana palatală, ocluzivă nazală surdă arată patru modalități de transfer fonetic. În prima dintre acestea, se schimbă modul de articulare a sunetului, caracterul de ocluzivă nazală devine aproximat ([ɲ] → [j]) în exemplele: magh. *bánya* [ba:ɲɔ] → rom. *baie* [băje], magh. *kánya* [ka:ɲɔ] → rom. *caie* [kăje], magh. *tányér* [ta:ɲe:r] → rom. *taier* [tăjeɾ] etc.

- 1 Sursa imaginilor anatomice utilizate pentru ilustrare este: Bolla Kálmán 1995. *Magyar fonetikai atlasz – A szegmentális hangszerkezet elemei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- 2 Corpusul cercetării noastre este o bază de date realizată din 727 de cuvinte adunate din *Noul dicționar universal al limbii române* (în continuare NDULR) editat de Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu și Victoria Zăstroiu, apărut în 2009, ediția a III-a, la Editura Litera Internațional.

În a doua modalitate de transfer identificată, se schimbă locul de articulare: consoana palatală devine alveolară ([ɲ] → [n]). Această modalitate de transfer este prezentă în 53% din toate modalitățile de adaptare ale acestui sunet, astfel o considerăm o schimbare tipică, adică o schemă de transfer. Se întâlnește în exemplele: magh. *bársony* [ba:rʃoɲ] → rom. *barșon* [bărʃon], magh. *kömény* [køme:ɲ] → rom. *chimen* [k^himeɲ], magh. *hitvány* [hitva:ɲ] → rom. *hition* [hitioɲ] etc.

O altă modalitate în care se schimbă locul de articulare este cea în care consoana palatală devine bilabială ([ɲ] → [m]). Aceasta se observă în exemplul: magh. *nyerni* [ɲeɾni] → rom. *mirui* [mirui].

A patra modalitate care poate fi identificată în corpusul nostru (în 25% din cazuri) este cea în care sunetul cade din structura cuvântului împrumutat. Căderea sunetului, în cazul acestei consoane, se poate realiza prin patru forme. Datorită faptului că această cădere este reprezentată în 25% de cazuri, și această modalitate de transfer se consideră o schemă de adaptare.

1. căderea se produce împreună cu silaba care îl conține, de exemplu:

magh. <i>dibiny</i> [dibiɲ] → rom. <i>ghiob</i> [g^hiøb]	
[di-biɲ] > [g ^h iøb]	
CV-CVC > CVC	
ɲ > ↓	cade
i > ↓	cade
b > b	
i > iø	
d > g ^h	

2. căderea se produce prin apocopă³, de exemplu:

magh. <i>bádony</i> [ba:dɔŋ] → rom. <i>bădău</i> [bədəu]	magh. <i>lepény</i> [lɛpe:ɲ] → rom. <i>lipie</i> [lipie]	magh. <i>szekrény</i> [sɛkre:ɲ] → rom. <i>sicriu</i> [sikriu]
[ba:-dɔŋ] > [bədəu] CV-CVC > CV-CV	[lɛ-pe:ɲ] > [li-pi-e] CV-CVC > CV-CV-V	[sɛk-re:ɲ] > [sik-ri-u] CVC-CVC > CVC-CV-V
ɲ > ↓ cade o > əu d > d a: > ə b > b	ɲ > ↓ cade e ↑epiteză ⁴ e: > i p > p ɛ > i l > l	ɲ ↓ cade u ↑ epiteză e: > i r > r k > k ɛ > i s > s

3. de asemenea, căderea se poate produce și prin sincopă⁵, de exemplu:

magh. <i>menyhál</i> [mɛɲhɔl] → rom. <i>mihălț</i> [mihălts]	magh. <i>pecsenye</i> [peʃʃɛɲɛ] → rom. <i>pecie</i> [peʃʃie]	magh. <i>tahonya</i> [tɔhɔɲɔ] → rom. <i>tehui</i> [teɥui]
[mɛɲ-hɔl] > [mi-hălts] CVC-CVC > CV-CVCC	[pe-ʃʃɛ-ɲɛ] > [pe-ʃʃi-e] CV-CV-CV > CV-CV-V	[tɔ-ho-ɲɔ] > [teɥ-hu-i] CV-CV-CV > CV-CV-V
ts ↑ epiteză l > l ɔ > ä h > h ɲ ↓ cade ɛ > i m > m	ɛ > e, ɲ ↓ cade ɛ > i ʃʃ > ʃʃ ɛ > e, p > p	ɔ > i ɲ ↓ cade o > u h > h ɔ > e, t > t

4. în sfârșit, căderea poate fi produsă prin afereză⁶, de exemplu:

magh. <i>nyomás</i> [ɲoma:s] → rom. <i>imaș</i> [imă]
[ɲo-ma:s] > [i-mă]
CV-CVC > V-CVC
ʃ > ʃ a: > ä m > m o > i ɲ ↓ cade

3 Apocopa: dispariția unui sunet sau a unui grup de sunete de la sfârșitul unui cuvânt (Dimitrescu 1978: 121).

4 Epiteza: adaos al unui element neetimologic la sfârșitul unui cuvânt (Dimitrescu 1978: 121).

5 Sincopa: dispariția unui sunet sau a unui grup de sunete din interiorul unui cuvânt (Dimitrescu 1978: 121).

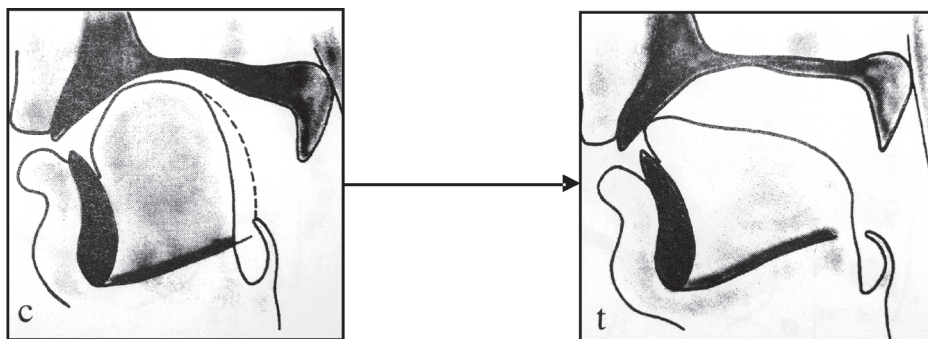
6 Afereza: dispariția unui sunet sau a unui grup de sunete de la începutul unui cuvânt (Dimitrescu 1978: 121).

2.1.1. Sumarul modalităților de transfer ale sunetului [ɲ]ny

Fenomenul identificat	Schimbarea sunetului	Schimbări în calitățile articulatorii	
1a. schimbarea unei caracteristici articulatorii	[ɲ] → [j]	modul: ocluzivă nazală → aproximată	modalitate
1b.	[ɲ] → [n]	locul: palatală → alveolară	schema (53,12%)
1c.	[ɲ] → [m]	locul: palatală → bilabială	modalitate
2. căderea sunetului	[ɲ] ↓	- cădere cu silaba întreagă, - cădere prin apocopă, - cădere prin sincopă, - cădere prin afereză	schema (25,00%)

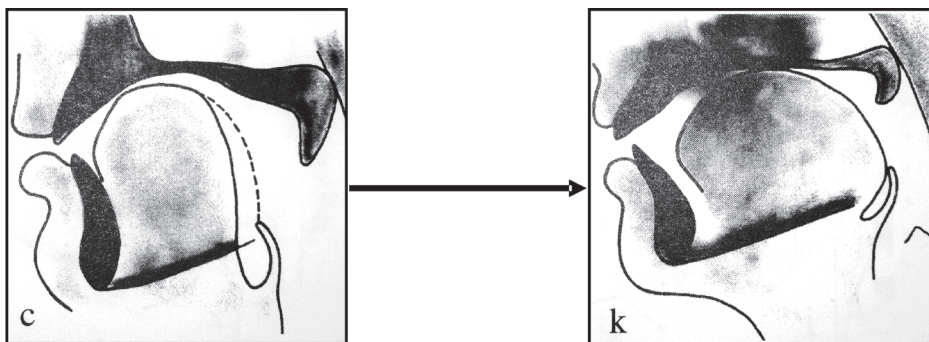
2.2. Modalitățile de transfer fonetic ale sunetului [c] ty

Consoana palatală, ocluzivă explozivă surdă arată patru modalități de transfer fonetic. În prima dintre acestea, se schimbă locul de articulare a sunetului, caracterul palatal devine alveolar ([c] → [t]) în exemplele: magh. *bástya* [ba:ʃcə] → rom. *baștie* [băʃtie], magh. *kallantýú* [kəl:əncu:] → rom. *colățau* [kolətəu], magh. *mátyás* [ma:ca:ʃ] → rom. *matiaș* [mătiăʃ], magh. *patyolat* [pəcolət] → rom. *potilat* [poʃilăt].

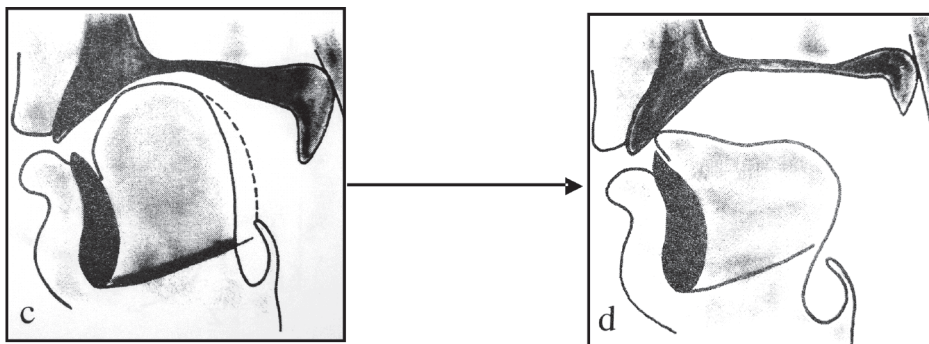

Și în a doua modalitate se schimbă tot locul articulării (palatală → velară), obținând și un caracter aspirat ([c] → [k^h]), de exemplu: magh. *kótyavetye* [ko:cəvece] → rom. *cochii-vechii* [kok^hi:vek^hi:], magh. *fátyol* [fa:col] → rom. *fachiol* [fäk^hio].

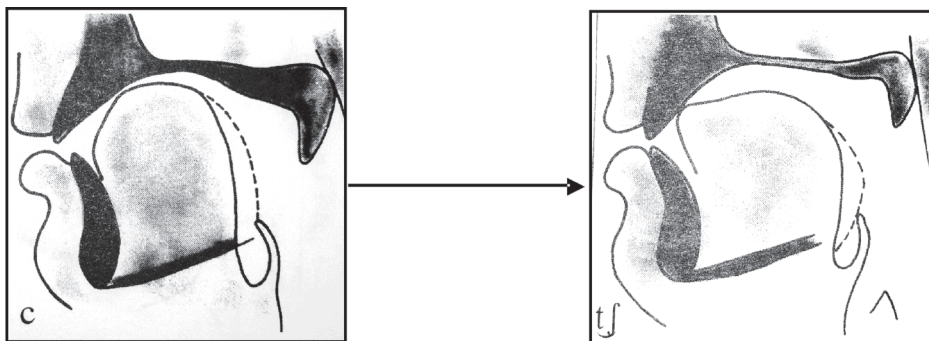

În afară de acestea, există modalitatea de transfer fonetic în care pe lângă locul articulării (palatal → alveolar) se schimbă și caracterul surd, în sonor ([c] → [d]), de exemplu: magh. *bátya* [ba:cə] → rom. *bade* [băde].

Ultima modalitate care poate fi observată în cadrul corpusului excerptat este aceea în care pe lângă schimbarea locului de articulare (palatală → post-alveolară), întâlnim și fenomenul de africativizare ([c] → [tʃ]), ex: magh. *konty* [konc] → rom. *conci* [konʃ], magh. *pityóka* [pico:kə] → rom. *picioică* [piʃiojkə].

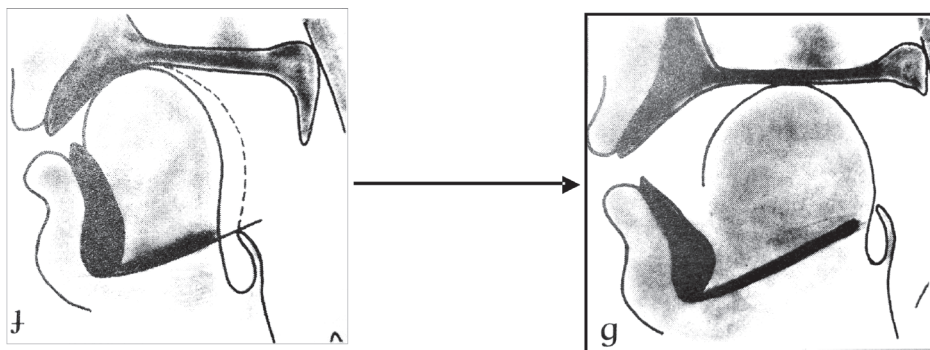
2.2.1. Sumarul modalităților de transfer fonetic ale sunetului [c]

	Fenomenul identificat	Schimbarea sunetului	Schimbări în calitățile articulatorii	
1a.	schimbarea unei caracteristici articulatorii	[c] → [t]	locul: palatală → alveolară	modalitate
1b.		[c] → [k ^h]	locul: palatală → velară aspirată	modalitate
2a.	schimbarea a două caracteristici articulatorii	[c] → [d]	locul: palatală → alveolară; sonoritatea: surdă → sonoră	modalitate
2b.		[c] → [ʃ]	modul: ocluzivă explozivă → africată; locul: palatală → post-alveolară	modalitate

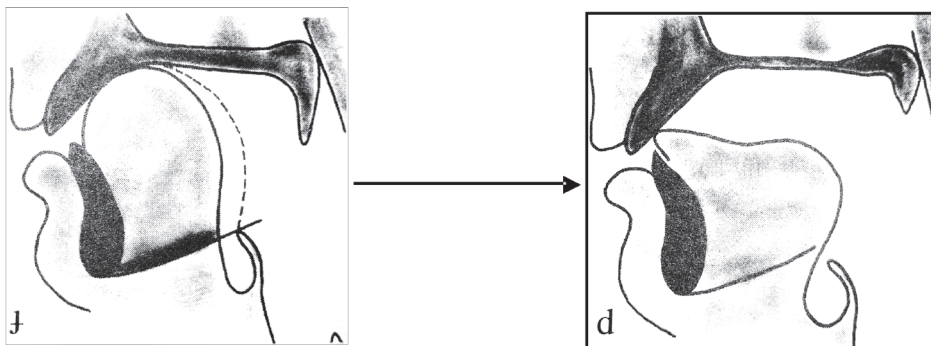
2.3. Modalitățile de transfer fonetic ale sunetului [j] gy

Consoana palatală sonoră [j] se adaptează urmărind mai multe modalități. Prima categorie mare a modalităților de transfer este cea în care se observă schimbarea unei caracteristici articulatorii. În cadrul acesteia putem identifica trei modalități diferite.

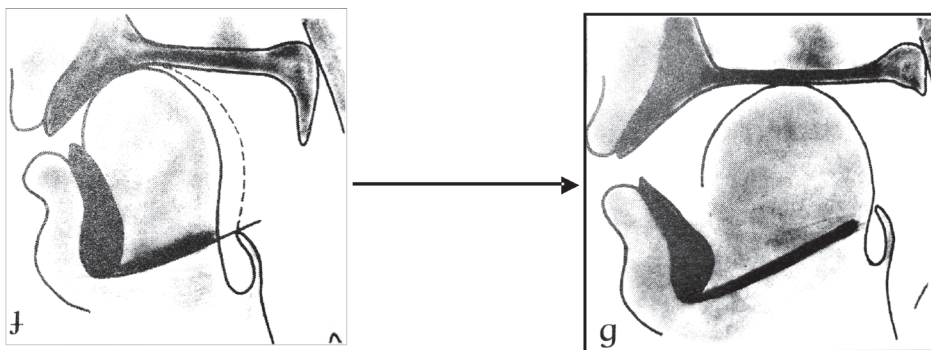
1. Sunetul își schimbă locul de articulare palatal, devenind astfel un sunet velar cu pronunție aspirată ([j → g^h]), de exemplu: magh. *gyömbér* [jømbe:r] → rom. *ghimber* [g^himber], magh. *gyűlés* [jy:le:j] → rom. *ghiuluş* [g^hiuluʃ], magh. *lengyel* [lɛnʃɛl] → rom. *lengher* [lɛŋg^heɾ] etc.

2. Sunetul palatal devine alveolar prin schimbarea locului de articulare ([j → [d]], de exemplu: magh. *gugyor* [gujor] → rom. *budur* [budur].

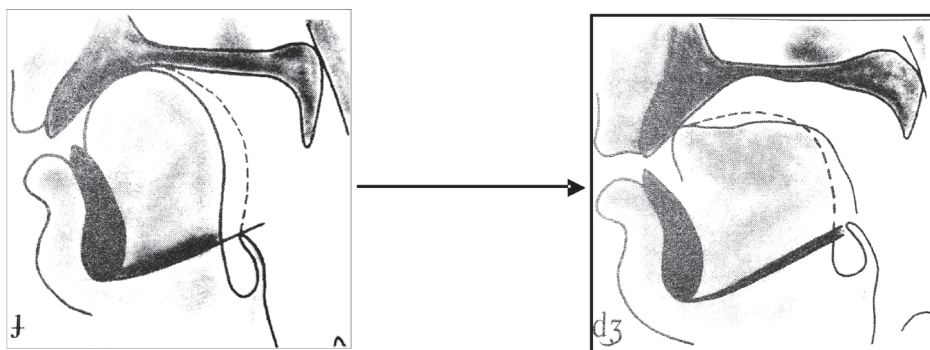

3. Sunetul își schimbă locul de articulare palatal devenind astfel un sunet velar ([j → g]), de exemplu: magh. *hadnagy* [hɔdnɔj] → rom. *hotnog* [hoʦnog], magh. *jobbágy* [job:a:j] → rom. *iobag* [ioʃäg].

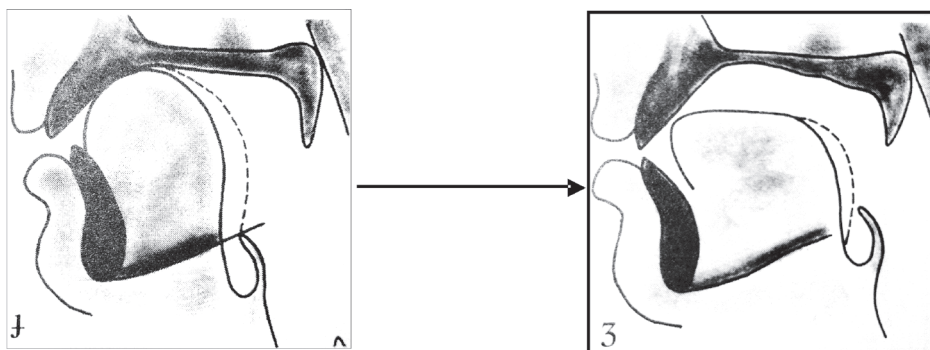

Un alt „pachet” al modalităților de transfer este acela în care sunetul [j] își schimbă două caracteristici articulatorii:

1. În primul caz, se schimbă atât modul (ocluzivă explozivă → africată) cât și locul (palatală → post-alveolară) articularii. După procentul de apariție al acestei modalități (33,33%) și această modalitate se consideră o schemă de transfer. Poate fi identificată în exemplele: magh. *agyag* [ɔjɔg] → rom. *agiag* [ädʒäg], magh. *gyaló* [jɔlo:] → rom. *gealău* [dʒeäləu], magh. *hölgy* [høj] → rom. *helge* [he|dʒe] etc.

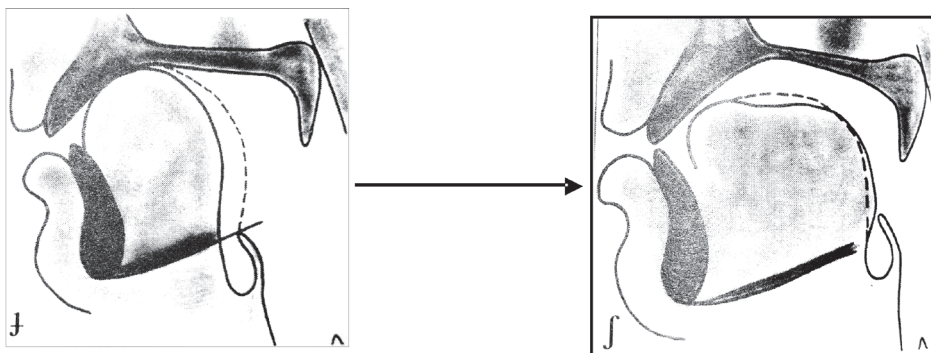

2. În al doilea caz, putem identifica un proces de fricativizare (ocluzivă explozivă → fricativă) pe lângă schimbarea locului de articulare (palatală → post-alveolară), de exemplu: magh. *gyanú* [ɟɒnu:] → rom. *jenui* [ʒɛɲui], magh. *gyönni* [ɟøɲ:i] → rom. *joi* [ʒoi], magh. *gyomlálni* [ɟomla:lɲi] → rom. *jumuli* [ʒumuli], magh. *gyűrűzni* [ɟy:ry:zɲi] → rom. *jurui* [ʒurui].

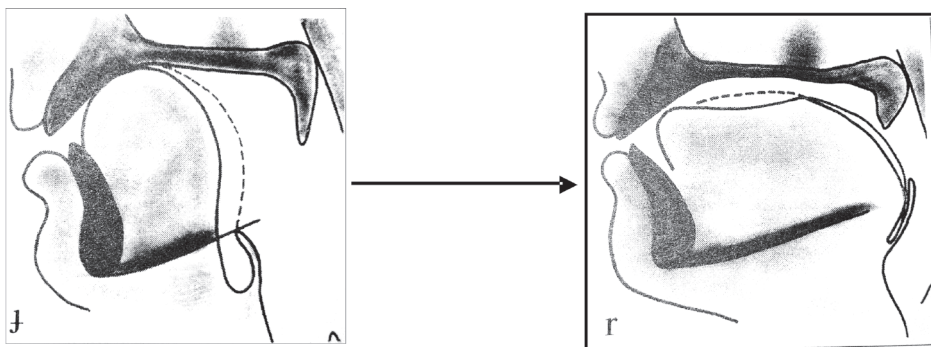

În corpusul excerptat se identifică trei modalități de adaptare în care se schimbă trei caracteristici de articulare ale sunetului analizat.

1. În cazul primei modalități ocluziva explozivă, palatală, sonoră devine fricativă, post-alveolară, surdă ([j] → [ʃ]), de exemplu: magh. *hagyma* [hɒɟmɒ] → rom. *hașmă* [hăʃmə].

2. A doua modalitate de transfer constă în schimbarea modului de articulare (constrictivă → sonantă; ocluzivă explozivă → vibrantă) și a locului de articulare (palatală → alveolară), de exemplu: magh. *melegágy* [melega:j] → rom. *melegar* [melegär].

În sfârșit, se poate identifica și un exemplu în care este prezentă căderea sunetului [j] din structura cuvântului împrumutat. Aceasta este: magh. *bugyli* [byli] → rom. *bulicher* [bulik^hɛr].

2.3.1. Sumarul modalităților de transfer fonetic ale sunetului [j]

Fenomenul identificat	Schimbarea sunetului	Schimbări în calitățile articulatorii	
1a. schimbarea unei caracteristici articulatorii	[j] → [g ^h]	locul: palatală → velară aspirată	schemă (20,83%)
1b.	[j] → [d]	locul: palatală → alveolară	modalitate
1c.	[j] → [g]	locul: palatală → velară	modalitate
2a. schimbarea a două caracteristici articulatorii	[j] → [dʒ]	modul: ocluzivă explozivă → africată; locul: palatală → post-alveolară	schemă (33,33%)
2b.	[j] → [ʒ]	modul: ocluzivă explozivă → fricativă; locul: palatală → post-alveolară	modalitate
3a. schimbarea a trei caracteristici articulatorii	[j] → [ʃ]	modul: ocluzivă explozivă → fricativă; locul: palatală → post-alveolară; sonoritate: sonoră → surdă	modalitate
3b.	[j] → [r]	modul: constrictivă → sonantă; ocluzivă explozivă → vibrantă; locul: palatală → alveolară	modalitate
4. căderea sunetului din structura cuvântului împrumutat	[j]↓	-	modalitate

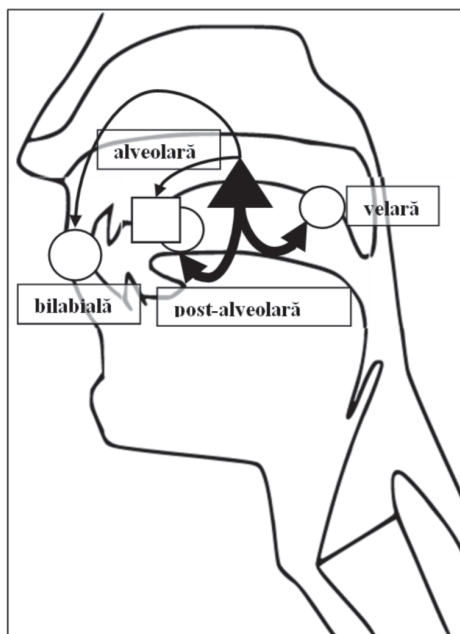
3. Concluzii

Scopul nostru în acest articol a fost identificarea modalităților de transfer fonetic ale sunetelor palatale din limba maghiară. Pe baza rezultatelor prezentate, constatăm că cele trei sunete palatale au în total 17 modalități de adaptare. La sfârșitul analizei fiecărui sunet am însumat modalitățile de adaptare identificate, astfel, în partea de concluzii nu considerăm necesară listarea acestora încă o dată. În locul acesteia, considerăm mai importantă identificarea direcțiilor de schimbare a sunetelor.

Referitor la modul de articulare a sunetelor, observăm patru direcții de schimbare:

- palatală → aproximată,
- palatală → africată,
- palatală → fricativă,
- palatală → vibrantă.

Direcțiile schimbărilor locului de articulare se prezintă în imaginea de mai jos.

Bibliografie

BOLLA Kálmán

1995 *Magyar fonetikai atlasz – A szegmentális hangszerkezet elemei*.
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

DIMITRESCU, Florica (ed.)

1978 *Istoria limbii române – Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*. Editura
Didactică și Pedagogică, București.

GRECU, Victor V.

2004 *Istoria limbii române*. Editura Scientia, Cluj-Napoca.

HASSELBLATT, Cornelius–Bob DE JONGE–Muriel NORDE

2010 Introduction. In: Norde, M.–B. De Jonge–C. Hassleblatt (ed.):
Language Contact: New Perspectives. John Benjamins Publishing Company.
Amsterdam–Philadelphia.

ROSETTI Alexandru

1978 *Istoria limbii române I. – De la origini pînă la începutul secolului al
XVII-lea*. Editura Științifică și Enciclopedică, București.

TODORAN Romulus

1965 Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din
Transilvania. In: Iorgu Jordan (ed.) *Omagiu lui Alexandru Rosetti*. Editura
Academiei Republicii Socialiste România, București.

Sursă

NDULR = Oprea, Ioan – Pamfil, Carmen-Gabriela – Radu, Rodica – Zăstroiu,
Victoria 2009. *Noul dicționar universal al limbii române*. Editura Litera
Internațional, București.

LINGUISTIC AND CULTURAL DIVERSITY

THE LEGACY OF MULTILINGUALISM IN THE ADRIATIC DURING AUSTRIA-HUNGARY

Introduction

While Europeanization processes have renewed scholarly interest in intercultural encounters and multilingualism, the increasing recognition that such current practices are not unprecedented calls for a more empirically grounded research to uncover them as a historically rooted phenomenon. The Institute for Anthropological Research in Zagreb, Croatia, is currently running a research project titled *Historical Perspectives on Transnationalism and Intercultural Dialogue in the Austro-Hungarian Empire* (TIDA), funded by the Croatian Science Foundation. The project proposes that the coexistence of regional, national, and supranational allegiances in multiethnic and multilingual Austria-Hungary provides an appropriate context for the study of intercultural and multilingual practices within the traditionally neglected area of South-Eastern Europe. While existing scholarship has been predominantly concerned with the development of nationalism and national languages, the role of transnational and multilingual practices in the lives of “ordinary people” has largely been overlooked, although the Empire was clearly a contact zone of migrants and travellers, where people drew on the practices of their various places of origin to organize social relations, and where contests over their multiple languages and cultural logics took place, along with intercultural dialogue. In order to uncover these past lived forms, the project takes an alternative approach, focusing on the re-creation of intercultural identities that were denied by the modernist discourse of national, linguistic, and religious hierarchies. Since communicative practices constitute a primary dimension of intercultural exchange, multilingualism and hybrid urban language varieties defying national standard languages represent major signifiers for non-national or multiple attachments. The paper illustrates efforts to answer the question of how multilingual and intercultural practices were experienced on the micro-level of everyday life in different parts of the Empire.

The Austro-Hungarian Empire was a constitutional union of the Empire of Austria (also known as Cisleithania) and the Kingdom of Hungary (Transleithania) and it existed from 1867 to 1918. Following the 1867 reforms, the Austrian and Hungarian states became co-equal. According to the Compromise, foreign affairs and the military were placed under joint oversight, but all other governmental

faculties, such as legislation in the areas of justice, commercial affairs, education, religious matters, and interior affairs, were the concern of the individual states, including **language policies**. Ethnic and linguistic diversity in Cisleithania was regulated by Constitutional Decree XIX, which specified that all nationalities are equal, all traditional languages are equal, in culturally and linguistically mixed areas no other language apart from those spoken by the local population may be enforced in education, and there is no official lingua franca. On the other hand, in Transleithania, the Nationalities Law (1868) stated that all citizens of Hungary, whatever their nationality, constitute politically “a single nation, the indivisible, unitary Hungarian nation” and that there could be no differentiation among them, except in respect of official language use and then only insofar as necessitated by practical considerations. Although non-Hungarian languages could be used in local government, churches, and primary schools, Hungarian became the official language of the central government, as well as in secondary schools and universities, and was introduced in non-Hungarian primary schools as a compulsory subject. In this way, a hierarchy among the languages was postulated, unlike in Cisleithania.

In what follows, we will try to illustrate with some preliminary data how such policies legitimized or delegitimized the statuses of different languages and language groups in two Adriatic towns: Pula in the Austrian part of the Empire and Rijeka which belonged to the Hungarian crown. During the period of the Dual Monarchy, both towns experienced vibrant urbanization and industrialization. Pula became Austria’s main naval base and a major shipbuilding centre, and it grew from a small provincial town into an industrial city and a regional centre. Rijeka became a major commercial port of the Hungarian part of the Empire and developed several important industries. This development facilitated mobility and immigration of military personnel, civil servants, merchants, and other professionals from different parts of the Empire, while better access to schooling led to the urbanization of the rural population which moved to the cities from nearby villages. The heterogeneous urban populations which developed as a result of these processes were involved in transnational practices framed by variable political and discursive structures of mutually constitutive power relations within a threefold Italian, German, and Hungarian hegemony. Nevertheless, cross-boundary interdiscursivity between national, imperial, or non-national discourses was possible not only through migration but also through the common use of multilingualism as a major form of communication.

Pula (Pola)

As the main Austrian naval port, Pula was an ethnically, culturally, and linguistically highly heterogeneous community. Although the official language of the Navy was German, Italian managed to maintain its dominance in everyday

use. Civil servants and military personnel in state institutions spoke German, qualified workers and members of the middle and lower-middle classes spoke Italian, while unqualified workers, who were mostly from Istrian villages, strove to replace their Croatian village dialect with the Venetian dialect of Italian (specifically the variant spoken in Pula and called *polesano*) in order to ensure more options for employment and social advancement. However, the period of the Dual Monarchy also saw the accelerated growth of the Croatian and Slovenian national movement in Istria, somewhat later than in Croatia-Slavonia (in the Transleithanian part of the Empire), with a resulting consolidation of national awareness among the Croatian- and Slovenian-speaking Istrian population. This development, along with higher levels of education and a somewhat better economic situation in the Slavic-language population (D'Alessio 2006, 2008), led to a gradually growing presence of the Croatian (and to a lesser extent Slovenian) language in the public sphere in urban centres, contributing further to the existing linguistic diversity. Immigrants from different parts of the Empire would generally assimilate into one of the main national or language groups in the town: German, Croatian, or Italian. People of Slavic origins (Czech, Polish, Slovakian, Serbian, Bosnian, Montenegrin, etc.) would mostly associate with the Croatian-speaking segment of the population, and, according to D'Alessio, they (particularly the Southern Slavs) could fit in very well and "identify perfectly" with the Croats (D'Alessio 2008: 240, 243).

Due to Austrian education policy, there were both Italian- and German-language elementary and high schools in Pula as well as several Croatian-language elementary schools run by the Sts Cyril and Methodius Society for Istria, a society which promoted, funded (through donations), and ran Croatian- and Slovenian-language educational institutions. However, based on an estimate made by Fran Barbalić, school supervisor for the Pula district, a number of Croatian-speaking children attended Italian-language schools either due to a lack of Croatian-speaking teachers or in order to learn Italian as a language of social mobility (Barbalić 1918). On the other hand, both Italian- and Croatian-speaking children frequently attended German-language schools since they were known to be very well organized and staffed with excellent teachers.¹ The German-language state gymnasium, founded in 1890, was particularly important in encouraging inclusive and cosmopolitan attitudes among the students and distancing them from nationalist influences. Primarily intended for children of German-speaking navy and state employees, the school promoted the official supranational imperial ideology of the Habsburg dynasty (Dobrić 2003: 42–43). We can therefore conclude that a large number of bilingual children attended Italian- and German-language schools. Italian was also taught as a subject in Croatian-language schools and Italian-language schools frequently offered

1 Barbalić (1918) estimates that as many as two-thirds of the children in German-language schools in Pula did not speak German as their first language.

Croatian language as an elective subject. Apart from single-language schools, it is important to note that there was also a number of so-called *utraquist* schools in Istria during this period, which were intended for children from two language communities (usually Italian and Croatian). In these schools, in the first 2 or 3 forms, classes would be taught in one language, with the other language present as an obligatory subject, and then the languages would switch, and the other language would then be the main teaching language, with the first language as an obligatory subject. According to Demarin (1978), there was also a trilingual crafts school in Pula, with classes in Italian, German, and Croatian.

In multiethnic Pula, a number of daily and weekly newspapers were published in all three languages – German, Italian, and Croatian –, while some of them were bilingual (German-Italian *Pola*), one was trilingual (the Italian-Croatian-German *Omnibus*), and some were in Italian but targeted an ethnically Croatian readership (*Il diritto Croato*, which later switched to using French and Croatian, and finally just Croatian (D'Alessio 2006: 149). The fact that both *Omnibus* and *Il diritto Croato* spoke primarily for the interests of the Croats in Istria – although their content was in various languages – shows that linguistic choice was not necessarily a marker of national identity but an indicator of transnational processes, and it exemplifies the linguistic – and, to an extent, also the cultural – diversity of the population which considered itself ethnically Croatian or was for other reasons sympathetic with the “Croatian national cause” in Istria. While German papers were predominantly monolingual, sporadically introducing some texts in Italian, Italian papers (e.g. *Il Giornaletto di Pola*) frequently introduced German elements. Croatian papers introduced, mostly in advertisements, both Italian and German, as well as other Slavic languages such as Slovenian, Czech, or Polish.

The visibility of multilingualism in the public life of Pula is illustrated by a postcard with trilingual inscriptions (from German and Italian to Croatian) and handwritten text in a fourth language, Hungarian (*Figure 1*).

Figure 1. Postcard of Pula, 1912

Rijeka (Fiume)

Rijeka was also a multilingual city, where at least four languages were spoken (Italian, Croatian, Hungarian, and German), but the language of business and trade was Italian (Lazzarich 2009, Marác 2012). The Italian language and culture were dominant in public life as well, while Hungarian was mostly limited to state institutions and companies. The use of the Italian language does not indicate ethnic or even political identification because the reason for its widespread use was the dominant Italian cultural influence and the fact that most educated people in Rijeka received their education in Italy (usually in Padua), regardless of their ethnic background (Lukežić 2002). On the other hand, the use of the Croatian language was mostly limited to lower social classes, often living on the city's outskirts, although the city on the whole was ethnically largely Croatian.

From 1870, all schools in Rijeka, regardless of their language of instruction, were subordinated to Hungarian school administration. Although at the beginning the ethnic composition of students in particular schools was respected, Hungarian was introduced as a subject in all schools, in order to enable all citizens of Hungary to learn the official language of their country. During the following decades, Hungarian slowly became the language of instruction of a number of subjects, even in Italian- and Croatian-language schools, in spite of protests by parents of non-Hungarian children. In 1882, a Hungarian higher grammar school was established to ensure the continued education of Hungarian children in this language. Later, the same happened with the High Commercial School, the Naval Academy, three state high schools and three state primary schools. However, in spite of these efforts in education, the policy of imposing Hungarian as official

language was not successful, and the use of Hungarian in public life remained marginal and limited to institutional and official contexts.

At the turn of the century, newspapers in Rijeka were published in as many as four languages (Croatian, Italian, Hungarian, and German). Although some of them, such as *Kvarner* and *L'imparziale*, were bilingual (Lazzarich 2009), the majority of daily and weekly papers were monolingual in one of these languages and were mutually competing for readers. In this period, there was a sudden flourish of urban culture and industrial and commercial activity in the Rijeka region. Increased internal and international trade resulted in the establishment of new crafts and manufactures, as a basis for industrialization (Klen 1988), and in the development of a wealthy merchant class. Rijeka was home to some of the biggest and most successful factories in the region, which imported raw materials from different parts of the world and in some cases employed foreign workers. However, in spite of intense transnational practices, the proportion of monolingual newspaper advertisements (either Italian, Hungarian, or German) – directed to speakers of particular languages – was still considerable. In spite of the dominance of Hungarian (and to a lesser extent Italian), many foreign companies used German. Also, some businesses were owned by ethnic Croats, e.g. in the lumber trade as well as retail shops, pubs, restaurants, steamship companies, and some of the banks, and they frequently introduced Croatian into the commercial sphere, targeting Croatian speakers.

Figure 2. 1st of May celebration in Rijeka, 1911

In spite of political tensions between the ethnic groups, some commercial and class relations transcended these divisions. The mercantile class in Rijeka favoured those political options that promised them freedom to do business, rather than siding with either of the nationalist agendas. In the late 19th century, class divisions were far more important in Rijeka than national (ethnic) ones, especially for the middle and the labouring class, who depended on efficiently transcending national boundaries in struggling to achieve their specific class interests. In the process, they frequently introduced other languages in their advertisements, as illustrated by the invitation to workers to join the celebration of the 1st of May 1911, written in Italian, Hungarian, and Croatian (*Figure 2*). However, most other examples of multilingualism are related to the sphere of business and industry and display bilingual and rarely trilingual combinations of Hungarian, Italian, and German. Bilingualism between Croatian and these languages was mostly limited to administrative regulations and activities like banking.

Conclusion

This paper shows that different language and education policies in the two parts of the Dual Monarchy affected in different ways multilingualism in the public sphere and the prestige and/or marginalization of particular languages. However, both language policies – with German not officially imposed as *lingua franca* in Austrian Pula and the official enforcement of Hungarian in education and other spheres of life in Rijeka – produced similar results. The Italian language maintained its symbolic prestige in the public life of both cities, while the languages of power (German and Hungarian) remained in restricted use. The most productive multilingual speakers in both cities could be found among the marginalized Croatian speakers striving to achieve social visibility.

The dominant bourgeois ideology of late 19th-century industrial and commercial centres, such as Rijeka and Pula, was not based on ethnic identity but rather on cultural identity, which was directly connected to the respective social classes. Croats who gained wealth and became part of the bourgeois class tried to adapt to the local bourgeois society, appropriating their culture, language, and other class characteristics (Klen 1988). This was not only true of Croats, it was true of anybody who aspired to be accepted by the social elite. Everybody who became part of the middle and higher classes in Pula and Rijeka used Italian, as the language of art and high culture, and thus of the local bourgeois culture, and also often German and/or Hungarian, as dominant languages in political, economic, and administrative matters related to the functioning of the Empire. It was not unusual even for lower-class Italian immigrants, who did not manage to become part of the middle class, to become culturally Croatian (Klen 1988). An anecdotal text in the Croatian journal *Danica* in 1847 says that even

ethnic Hungarians settling in Rijeka started to communicate among themselves in Italian (Tkalčević 1847). This means that social mobility (both upward and downward) implied cultural and linguistic change, as well as other means of identification with the social class – e.g. political.

In conclusion, let us point out that the study of multilingualism in history is not only of historical or linguistic interest. The analysis of communicative practices in the everyday life of Adriatic towns points out the inadequacy of official classifications and ethnic categories for historical analysis. It allows us to gain considerable insight into how language use and social phenomena were mediated by power, ideology, and economic interests. It also points out the close coherence between the choice of an individual linguistic variety and the gradual nationalization of the ideology of language. However, if historical, cultural, and linguistic pluralism can carry a viable and relevant message, then, we think, it must first return to multilingualism from below – which means to peripheral peoples, to real respect for diversity, in order to create a public space for the other and to oppose mononational or homogenizing projects.

References

BARBALIĆ, F.

1918 *Pučke škole u Istri: Statistički prikaz prema stanju neposredno pred početkom svjetskoga rata*, Pula: J. Krmpotić.

D'ALESSIO, V.

2006 Croatian Urban Life and Political Sociability in Istria from the 19th to the early 20th Century, *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas*, 8, 133–152.

D'ALESSIO, V.

2008 From Central Europe to the Northern Adriatic: Habsburg Citizens between Italians and Croats in Istria, *Journal of Modern Italian Studies*, 13(2), 237–258.

DEMARIN, M.

1978 *Hrvatsko školstvo u Istri*, Zagreb: Hrvatski školski muzej u Zagrebu.

DOBRIĆ, B.

2003 *Kultura čitanja i nacionalni pokreti: Čitalačka društva i knjižnice u Puli u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća*, Pula: C.A.S.H.

KLEN, D. (ed.)

1988 *Povijest Rijeke*, Rijeka: Skupština općine Rijeka.

LAZZARICH, L.

2009 Izvori o riječkim povijesnim novinama 1813–1918, *Libellarium*, 65–79.

LUKEŽIĆ, I.

2002 L'Eco del littorale ungarico: jeka talijanska primorja ugarskoga – Prve moderne riječke novine, *Fluminensia*, 14, 1–20.

MARÁCZ, L.

2012 Multilingualism in the Transleithanian Part of the Austro-Hungarian Empire (1867–1918): Policy and Practice, *Jezikoslovlje*, 13(2), 269–298.

TKALČEVIĆ, A.

1847 „Kratok opis duga putovanja”, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, No 40, 2.10.1847.

DIALECTS AS MARKERS OF REGIONAL IDENTITY IN THE CROATIAN REGION OF ISTRIA

Introduction

The Europeanization project, being much more than a European integration process, results in numerous changes on the identity level (Radaelli 2000), not exclusively among member states but also among those aspiring to get the member status as well (Vink 2002). This implies various relations between supranational, national, regional, and local identities, often resulting in so-called nested identities (Medrano–Gutierrez 2001). The growth of Euroregions, especially after the 1990s (Perkmann 2003), could be perceived as one of the outcomes of the Europeanization processes. The Euroregions project, institutionalized by the Assembly of European Regions, often helps regions and their leaders to achieve their own goals (from political – including the struggle for autonomy – to purely economic) (Perkman 2003). The Istrian region, comprising the major part of the Istrian peninsula located in the Northern Adriatic,¹ was the first region in Croatia that actually used the idea of *Europe of regions* in order to resist the centralization of power in the 1990s in Croatia (Banovac 1998: 73). The regional Istrian identity, embedded in the concept of “Istrianity”, played a crucial role in these processes. This specific regional identity is mentioned also in the Statute of the Istrian Region (as a “traditional expression of the regional affiliation of the Istrian multiethnos”) and is strongly promoted by the current regional policy (the local political party, the Istrian Democratic Assembly – IDS, mentioned “Istrianity” in its programmatic declaration). The Declaration assumes that this specific regional consciousness is the result of the common territory and historical destiny and that the main actors of cultural heritage and cultural values are the “Istro-Slavic” and “Istro-Venetian” cultures (Programmatic Declaration of IDS). The efforts of the Istrian politicians to celebrate Istria as multiethnic and multicultural region has been already analysed as quite instrumental and primarily referring to the Italian minority in Istria (Orlić 2008).

Besides multiculturalism, celebrated as a distinctive Istrian feature, the local dialects also play an important role in the construction of the regional identity. An awareness of the complex linguistic situation is apparent in the

---

1 Smaller parts of the Istrian Region belong to the Republic of Slovenia and the Italian Republic.

following statement from the Statute of the Istrian Region, which is the only region in Croatia that has included this aspect in its Statute: “The Istrian Region promotes Istrian folk customs, national holidays, the protection of autochthonous toponyms, and the preservation of local dialects (Chakavian, Cakavian, Cokavian, Cekavian, Kajkavian, Istriot, Istro-Venetian, Istro-Romanian, and others) through education about the homeland and through other means” (Statute of the Istrian Region, Article 18).

Numerous studies have shown strong connections between language and identity. Joseph (2004: 13) assumes that “language and identity are ultimately inseparable”, while Edwards states that “the single most important aspect of human language (...) lies in its relationship to group identity” (Edwards 2010: 3) and understands speech accommodations as identity adjustments made to increase group status and strengthen group distinctions (Edwards 2009). In one of his prominent works, Fishman (1989) also considers language to be inseparable from identity by claiming that “language is the recorder of paternity, the expresser of patrimony” (Fishman 1989: 32). Through their individual use of language, speakers proclaim their own identity and reveal their sense of group belonging and solidarity – therefore, every speech act can be considered an “act of identity” (Le Page–Tabouret-Keller 1985). By using a specific language, speakers differentiate themselves from others by marking their own belonging to a certain group by means of a similar use of language. In this respect, the role of language is crucial for the speakers’ identification practices and the formation of their group boundaries. Based on the fact that identity is flexible and dynamic (Hall 1996) and constructed in interaction (Barth 1969), in this context, language is considered to be one of the most important markers of group and cultural identity, a symbol of belonging and a resource for community solidarity. The importance of language for regional identification is therefore very important. According to Auer, in certain types of bilingual speech communities, code-switching “is related to and indicative of group membership” (Auer 1998: 3). Moreover, Ansaldo (2010) states that in multilingual communities speakers use multilingualism and mixed practices as important elements for cultural identification and they identify with linguistic pluralism, and not with a specific code.

Languages, especially the endangered ones, are often enjoying various levels of protection, usually because of the above-mentioned strong ties with speakers’ identity and culture. The Council of Europe is striving to “protect and promote regional and minority languages as a threatened aspect of Europe’s cultural heritage and, on the other hand, to enable speakers of a regional or minority language to use it in private and public life”, by the convention called European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML). Croatia signed the ECRML in 1997 and the languages that are now “covered” by the ECRML in Croatia are Italian, Serbian, Hungarian, Czech, Slovakian, Ruthenian, Ukrainian, German,

Romani (including Boyash Romanian), Slovenian, and Istro-Romanian (European Charter for Regional or Minority Languages – Languages covered, May 1st, 2015). ECRML is, as some authors emphasize, the “first legally binding document for the protection of minority languages and clearly states the areas in which states have an obligation to take action on behalf of speakers of minority languages” (Hogan-Brun–Wolff 2003: 4). Our paper, based on the example of the case study of the Istrian region, will add to the body of critique of the Charter, primarily regarding the fact that it explicitly excludes dialects of the official language and the languages of immigrants² (Soldat-Jaffe 2015: 373).

“Istrianity”: The Specific Regional Identification

The most prominent cultural contacts through several millennia, which have left their mark in Istria, were those between the eastern and western coast of the Adriatic. The division of the Istrian territory between the Austrian Empire and Venice, which lasted until the fall of Venice in 1797, left its mark on the history of the region as well as on the subethnic identifications in the region (Blagonić 2013). From 1797 to 1918, the Austrian Empire i.e. the Austro-Hungarian Monarchy, was in charge over the whole territory, and it was followed by the period of the Italian Kingdom. After WWII, when Istria became part of Yugoslavia, the situation for Italians in Istria drastically changed. From the position of the elite minority with power (the status they had even during the Austrian rule), they became a national minority. The current cultural and linguistic situation in Istria is therefore the result of many centuries of coexistence and intertwining of numerous cultural, ethnic, and linguistic communities.

Today in Istria, the number of people who put a strong emphasis on their regional identity, rather than on national identity, is considerably higher than in any other Croatian county. Starting from 1981, the inhabitants of Istria have been declaring their regional identification in national censuses (Banovac 1996). In the 1991 census, 37 000 inhabitants (16.1% of the total population of the Istrian Region) declared their national affiliation in the sense of a regional affiliation. In 2001, the number significantly decreased to 8 865 (or 4.3%), while the last census in 2011 again showed a drastically higher number of regionally declared Istrians: 25 203 (12.11%).

The reasons behind the strong regional identification are very heterogeneous and complex, but previous studies (Kalapoš 2002; Banovac 1996, 1998; Sujoldžić 2008) have shown that the sense of regional belonging is not opposed to feelings of ethnic and national identity in the population (and does not exclude them) but that it represents only one level of a multi-layered identity.

2 The Charter’s Article 1 clearly states that “it does not include either dialects of the official language” (<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>).

Contemporary Linguistic Situation, Local Varieties, and Regional Identification in Istria

There are twenty-two national minorities that coexist in the Istrian County today. Istria has the highest proportion of Italians in Croatia and, due to specific historical circumstances mentioned above, the Italian population in Istria has the special status of an indigenous minority. Their status and specific rights are recognized at the national, regional, and local level. The Croatian and Italian standard languages are in equal official use in administrative bodies at the level of the county, while in towns and municipalities inhabited by members of the Italian national community Croatian and Italian are in equal official use, in accordance with individual statutes.

Even though Istria is a bilingual region at the official level (standard Croatian and standard Italian), multilingualism is a distinctive feature of Istrian reality. The everyday linguistic situation shows different patterns of communication: many local non-standard South-Slavic (Chakavian, Cakavian, Cokavian, Cekavian, and Kajkavian) and Romanic (Istro-Venetian, Istriot, and Istro-Romanian) idioms, different minority languages (Albanian, Macedonian, Serbian, etc.) as well as code-switching, code-mixing, and receptive multilingualism are in everyday use and represent ordinary forms of communication.

Throughout the past, local dialects in Istria, especially those of Slavic origin, were considered inferior to standard languages – they were perceived as a sign of a low level of education and their speakers were often designated as “primitive” because these varieties were mostly spoken in rural areas (villages surrounding urban centres which were populated by speakers of Romanic urban varieties). The regional policy, which has been significantly promoted since the 1990s (and which stresses “Istrianity”), has led to a growing appreciation of all Istrian varieties. This trend was also a reaction to purist tendencies and to the imposition of the new Croatian standard language, which was seen as alien to the local Istrian population (Sujoldžić 2008). Also, the phenomenon of the “ča-wave” (“ča-val”), popular and rock music with lyrics sung in the Istrian Chakavian dialect(s), which came to prominence in Istria in 1994 as another expression of Istrian regionalism, played a major role in the promotion and popularization of the Istrian Chakavian dialect (i.e. of different local idioms). Through the medium of regional musical expression, the local dialect has received strong support in the mass media, even beyond the borders of the Istrian County, which has further strengthened the sense of regional belonging in the Istrian population (Kalapoš 2002).

Previous studies on the issues of identity and local language in the Istrian setting (Kalapoš 2002; Sujoldžić 2008, 2009; Skelin Horvat–Muhvić-Dimanovski 2012) have stressed the importance of the local language for the identification processes of Istrians. As Sujoldžić (2008) reports, the results of a quantitative study on language attitudes and perceptions of the standard and of regional varieties

among 1 154 secondary school students in Istria have shown that a high proportion of students consider one of the local dialects as their first language (55% of all students stated a Croatian and 7% an Italian dialect as their mother tongue). They have a positive attitude toward local idioms and demonstrate resistance against the symbolic domination of the standard language in everyday use.

Our qualitative research has confirmed the fact that local varieties, as well as specific linguistic practices and multilingual forms of communication such as code-switching, code-mixing, and receptive multilingualism, are very present in everyday interactions in public and especially in private space, which is illustrated with some excerpts from our interviews:

“Since we are here in Istria, we have a mixed language, we have Italian and Croatian words. (...) We have Italian, Italian-Croatian. Istrian, **it is a kind of a mix**. A mixture of everything, of people, of languages and, I mean, of culture, of ways of life, ways of cooking” (F, 1934, Rovinj).

“He starts speaking in Italian, then continues in Croatian, says two, three words in Croatian, and then he starts in Italian again, and so on” (M, 1978, Rovinj).

“I find it very interesting to listen to older women on the bus; they speak the Italian dialect, and when they can’t remember the words they insert a Croatian word. I was listening to two of them, one said: *Ga preso bolovanje*.³ That’s how people speak here” (F, 1954, Zadar/Pula).

“The situation is interesting in our house. **Dad has always spoken Italian and my mom spoke Istrian, Chakavian**. Which means Croatian-Chakavian. And I know that he used to reply in Italian and she would speak Croatian. And they always understood each other” (M, 1938, Pula).

What is interesting here is that the “mix” used in everyday communication is actually a mix of Croatian and Italian dialects, sometimes with few words from the standard variety (usually the words used in administration).

The standard Croatian and Italian languages are used only in very official and formal contexts and our interlocutors consider their dialects to be equal to the Standard Croatian (and Italian) language. Our research has shown that most of them have multilingual competences in different idioms and urban vernaculars and that their various linguistic practices represent for them markers of their specific mentality (openness, tolerance, and solidarity), which is one of the key elements of their regional identity, their “Istrianity”:

“You greet an Italian ‘*Buon giorno*’ and he says ‘*Dobar dan*’. It’s **a sign of respect**” (M, 1968, Pula).

3 Croatian (standard) word for sick-leave.

“I see that those people who once didn’t bother, today they try more to speak Chakavian. That’s very positive. I think it’s very good because **it positively affects the local identity**” (M, 1969, Pula).

The frequent use of regional and local varieties (primarily in family interactions but also in the public sphere) and of mixed codes (i.e. the simultaneous use of two or more dialects or languages) are considered elements which contribute to the richness of Istrian culture as well as important means of identification with their community, markers of belonging:

“But I think it’s important to remain somehow with your mother tongue. Because **that’s your mother tongue**, that’s your root, that’s a connection with the place where you come from, where your family is from, your ancestors, and because it is a richness, no matter which language it is, a world language or perhaps a language used only in one village, but still it represents your roots” (F, 1967, Pula).

“By knowing the dialect, you simply work on **the preservation of your identity**. (...). Absolutely, because this is what links you to your affiliation, because that word means for you something different than in Italian, it has **a deeper meaning** than words in Italian or in Croatian have” (F, 1976, Pula).

The local population, as stated by our interlocutors, holds the view that those newcomers in Istria who strive to learn local varieties spoken there and use them in everyday communication would become better integrated and accepted by the local population:

“If they [the newcomers] spoke Chakavian, it would be easier to accept them as Istrians. For me, **it is inconceivable to consider someone an Istrian if they don’t speak Chakavian**” (F, 1987, Opatija/Pula).

Concluding Remarks

Our research has shown that the regional and local varieties are very present in everyday Istrian reality and that they function as symbolic capital in terms of the authentic identity of Istrians. In multicultural communities, there are a number of types of linguistic resources available for speakers to choose in order to construct and index their identity, as confirmed by our results. Therefore, we also argue that specific linguistic practices and multilingual forms of communication (code-switching, code-mixing, and receptive multilingualism) represent acts of identity – they are important as identity markers and for the self-representation of “true” Istrians as well.

Although the EU's multilingualism policy is striving to protect and promote Europe's rich linguistic diversity, especially indigenous regional or minority languages, it protects only those entities which have the (political) status of a language, but it does not take into account dialects, varieties mainly used in oral form or other non-standard and non-official varieties, as well as specific forms of multilingual communication. The scholars examining the role of ECRML criticized the situation "where only the languages that can be construed as heritage language of the respective nations, languages that can show historical ties to the nation can expect support and protection" (Soldat-Jaffe 2015: 383). Soldat-Jaffe claims that ECMRL actually takes the language user out of the discourse, making efforts to protect the language, and not the speaker (Soldat-Jaffe 2015: 381). Neither any of the local varieties present in Istria nor the specific forms of multilingual communication used there are taken into account by the Charter. Considering the results obtained by the research, our opinion is that the aim and the applicability of the European Charter for Regional or Minority Languages should be re-examined, particularly having in mind its primary goal: "the protection and promotion of language and cultural diversity in Europe" (McMonagle 2012: 3). If this goal is truly to be achieved, the Charter should include dialects as well because most often dialects (and not the standard variety) are among the most important markers of regional and local identities as well as the "secret ingredient" contributing to the so much proclaimed linguistic and cultural diversity.

Acknowledgements

The research for this paper was supported by funding from the Croatian Science Foundation under grant IP-11-2013-3914 for the project *Historical Perspectives on Transnationalism and Intercultural Dialogue in the Austro-Hungarian Empire (TIDA)* and by the 6th Framework Programme of the European Commission under the grant 2006-28388, for a larger programme of research within *LINEE – Languages In a Network of European Excellence*.

References

- ANSALDO, U.
2010 Identity Alignment and Language Creation in Multilingual Communities. *Language Sciences*, 32, 615–623.
- Assembly of the Istrian Region. 2009. Statute of the Istrian Region. *Gazette of the Istrian Region No 10*.

- AUER, P.
1998 Introduction: Bilingual Conversation Revisited. In: Auer, P. (ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London and New York: Routledge, 1–24.
- BANOVAC, B.
1996 Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst. *Migracijske teme*, 12(4), 267–288.
1998 *Društvena pripadnost, identitet i teritorij. Sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- BARTH, F.
1969 Introduction. In: Barth, F. (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 9–38.
- BLAGONIĆ, S.
2013 *Od Vlaha do Hrvata – Austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijacijski procesi u Istri*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- EDWARDS, J.
2009 *Language and Identity*. Cambridge University Press.
2010 *Minority Languages and Group Identity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- FISHMAN, J. A.
1989 *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters.
- HALL, S.
1996 Introduction: Who Needs 'Identity'. In: S. Hall, S–P. du Gay (eds), *Questions of Cultural Identity*, London: Sage, 1–17.
- HOGAN-BRUN, G.–WOLFF, S.
2003 Minority Languages in Europe: An Introduction to the Current Debate. In: Hogan-Brun, G.–S. Wolff (eds), *Minority Languages in Europe*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 3–15.
- JOSEPH, J. E.
2004 *Language and Identity. National, Ethnic, Religious*. Palgrave Macmillan.
- KALAPOŠ, S.
2002 *Rock po istrijski: o popularnoj kulturi, regiji i identitetu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- LE PAGE, R. B.–TABOURET-KELLER, A.
1985 *Acts of Identity. Creole-Based Approaches to Language and Ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McMONAGLE, S.
2012 The European Charter for Regional or Minority Languages: Still

- Relevant in the Information Age? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 11(2), 1–24.
- MEDRANO J. D.–GUTIERREZ P.
2001 Nested Identities: National and European Identity in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 24(5), 753–778.
- ORLIĆ, O.
2008 Mnogoznačje istarskog multikulturalizma. *Etnološka tribina*, 31(38), 39–59.
- PERKMANN, M.
2003 Cross-Border Regions in Europe – Significance and Drivers of Cross-Border Cooperation in Europe. *European Urban and Regional Studies*, 10(2), 153–171.
- RADAELLI, C.
2000 Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change. *European Integration online Papers*, 4(8). <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (Accessed: June 2008).
- Republic of Croatia – Croatian Bureau of Statistics. *Population Census 2001*. <http://www.dzs.hr/>. (Accessed: June 2013).
- Republic of Croatia – Croatian Bureau of Statistics. *Population Census 2011*. <http://www.dzs.hr/>. (Accessed: June 2013).
- SKELIN HORVAT, A.–MUHVIĆ-DIMANOVSKI, V.
2012 My Mother Tongue... Croatian, Istrian, Local,... Depends Where I Am – The Perception of Mother Tongue in Multilingual Settings. *Jezikoslovlje*, 13(2). 493–511.
- SOLDAT-JAFFE, T.
2015 The European Charter for Regional or Minority Languages: A *Magnum Opus* or an Incomplete *Modus Vivendi*? *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 36(4), 372–385, DOI: 10.1080/01434632.2014.926910.
- SUJOLDŽIĆ, A.
2008 Istrian Identities and Languages in Contact. *SL* 65, 27–56.
2009 Multiple Ways of Belonging in a Multicultural City. *Coll. Antropol.*, 33(4), 1335–1348.
- STRČIĆ, P.
1996 Glavne silnice u nacionalno-političkom pitanju Istre (XIX–XX stoljeće). *Nova Istra*: 141–160.
- VINK, M.
2002 What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda. *Paper for the Second YEN Research Meeting on Europeanization* http://www.essex.ac.uk/ECPR/standinggroups/yen/paper_archive/2nd_yen_rm_papers/vink_2002.pdf (Accessed: July 2013).

IDS – DDI. 1991. *Programmatic Declaration of the Istrian Democratic Assembly*. http://www.ids-ddi.com/ids/3/0/168/Files/Programska_deklaracija.pdf (Accessed: August 2015).

Report of the Committee of Experts on the Application of the Charter in Croatia, 5th monitoring cycle, http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/CroatiaECRML5_en.pdf (Accessed: August 2015).

European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg, 5. XI. 1992, <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (Accessed: April 2015).

Languages Covered by the European Charter for Regional or Minority Languages, <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/AboutCharter/LanguagesCovered.pdf>, status of 1 May 2015. (Accessed: August 2015).

OFFENCE BUILT ON AMBIGUITY IN STAND-UP COMEDY HUMOUR

My area of study revolves around the language used in stand-up comedy humour, and I am mostly preoccupied with those performers who use rude or offensive utterances in their jokes. In my research, I analyse the pragmatic aspects of the language used in Jimmy Carr's, Jim Jeffries's, and George Carlin's stand-up comedy acts to see how important the role of offence, rudeness, and coarse language is in becoming humorous.

In this paper, I will focus on the aspect of linguistic ambiguity in Jimmy Carr's stand-up comedy jokes and I will attempt to point out the significance of the offences involved and their perlocutionary effects. From the point of view of my dissertation, analysing jokes built on ambiguity will serve to compare the effect of non-offensive ambiguities to those which contain this additional feature of indecency.

“The context for humor is crucial for determining whether an individual finds something amusing or not. Even so, it is possible to examine the features of language that have the potential to make people laugh” (Ross 1998: 7).

There are several philosophical theories regarding humour which reach back to as early as Plato's and Aristotle's works, some of which have proved to be fundamental, and therefore, relevant, to the present study as well.

– The hostility theory refers to laughter being a power and superiority when it is directed against the faults of other people.

– The release theory posits that humour is used to release tension and feel liberated when talking about taboo topics. Obscene jokes serve to overcome inhibition and satisfy shameful thoughts or ideas that people normally repress because their content is generally considered unacceptable.

– The incongruity theory focuses on the element of surprise. It states that humour is created out of conflict between what is expected and what actually occurs in the joke. This accounts for the most obvious feature of humour: ambiguity.

Ambiguity

Attardo describes this type of humour as a one-off joke in which the term incongruity refers to the possibility for two meanings being understood from the utterance. This is often called a pun. What sets ambiguity-based puns apart from other types of puns is that only one of the two scripts is actually present in the joke and the second one has to be retrieved by the hearer.

According to Lew, ambiguity can reside in a range of components in the linguistic system, such as syntax, the lexicon, or phonology. This kind of humour will often have the following elements:

- There is conflict between what is expected and what actually occurs in the joke.

- The conflict is caused by ambiguity at some level of language.

- The punchline is surprising as it is not the expected interpretation, but it resolves the conflict (Ross 1998: 8).

Attardo states that all words are ambiguous, vague, or unspecified if they are not taken in context. However, if all words are ambiguous, why do puns stand out? In what way are they different from other non-punning utterances?

Words can be ambiguous outside of any context (e.g. “bank”), but puns can only occur in a sentence in which two senses are in conflict. The paradigmatic relations of the lexicon are not an immense collection of puns. They are a collection of potential puns, insofar as any ambiguous expression may occur in a context which preserves two or more meanings, which can then be exploited as a pun. Mere ambiguity is not enough to create a pun; otherwise, how could one differentiate between a pun and an ambiguous utterance such as “Flying planes can be dangerous” (Attardo, 1994: 133)?

1. Lexical Ambiguity

This type of ambiguity often relies on homophones, homonyms, or polysemes, where sounds remain the same and the ambiguity lies in the lexical unit. However, as Ross claims, it is not enough to be able to structure the language in the right form, conventions must also be understood about what is appropriate to say in various situations. As a result, we are led to Paul Grice’s maxims, which pinpoint certain general features of discourse, regarding quantity (make your contribution as informative as it is required / do not make your contribution more informative than it is required), quality (do not say what you believe to be false / do not say that for which you lack adequate evidence), relation (be relevant), and manner (avoid obscurity of expression / avoid ambiguity / be brief / be orderly).

While analysing the jokes presented below, I have come to the conclusion that some of these maxims have to be violated or flouted in order to create a

pun. In the followings, several jokes based on ambiguity are looked into more deeply in order to realize what logical mechanisms trigger the humorous effect and what other factors contribute to their successful reception.

(Joke 1)

I saw a headline in the paper, it said: "Rapist strikes." I thought: "What does he want? Better pay conditions?"

The two questions "What does he want? Better pay conditions?" violate Grice's maxim of Relation because it fails to be relevant to the intended sense of the verb "strikes". It also violates the maxim of Quality because in the revealed interpretation the term "rapist" is treated as if it were a job, and since no rapist earns money by doing the raping the comedian by the two questions implies a situation that he also knows to be false. The audience, however, seek to resolve the incongruity; they discover the ambiguous term, which allows the surprising interpretation to come up, and the violation of the maxims eventually results in a pun. We could also argue that the maxim of Manner is violated as well since the speaker fails to be perspicuous by deliberately using an ambiguity with the verb "strike".

Other examples are illustrated below, in which the maxim of Manner is violated, by refusing to avoid obscurity:

(Joke 2)

I make my own vegetables. [pause] I've got a hammer.

The context in which "vegetable" is used in the first sentence does not trigger any other interpretation than "plants grown for their edible part". The incongruity in this joke is introduced by the second sentence, in which the word "hammer" cannot be associated with the obvious meaning of the word "vegetable". So, the hearer is again looking for a solution, and is forced to re-interpret the first sentence. By associating hammer as a potential means to harm people, the second meaning of "vegetable" is revealed, which is—according to Merriam-Webster dictionary—"a person whose mental and physical functioning is severely impaired". As no one has the habit of turning people into a vegetative state, the element of surprise triggers laughter, and the conflict is solved.

(Joke 3)

Truth to be told, I fucking love dwarves. But I never tell them that I love them because I don't want them to get big-headed.

The ambiguity caused by the lexeme *big-headed*, referring to both the literal and idiomatic meaning of the term, results in a pun.

(Joke 4)

And a fat girl came up to me after the show a couple of weeks ago, very nice girl, she said: "I really enjoyed the jokes, but I'm a fat woman, how do you think I feel?" I said: "Squidgy."

If one accepts the conventions of a discourse and if Grice's maxims are respected as well, the intended sense of the word "feel" will not be ambiguous. Jimmy Carr's reply to the woman ("squidgy" means "soft," "spongy") violates the maxim of Manner as well as Relation. He fails to be relevant to what has been said by the woman by endowing the word "feel" with a less likely, although possible, interpretation in the given context, namely "to touch with your finger to see what it is like".

In the following example of lexical ambiguity, the audience faces a challenge of a more complex nature. Double ambiguity is combined with referential humour, which requires more effort in order to solve the incongruity.

(Joke 5)

I've had an argument with a friend of mine I've known for 15 years about whether tomatoes are a fruit or a vegetable. I mean, who cares? Also, it got me thinking, can't something be both a fruit and a vegetable? I mean, what if Graham Norton had a serious accident?

The essential criteria that eventually lead to solve the incongruity are manifold. Firstly, one needs to know at least one thing about Graham Norton, namely that he is homosexual. Secondly, one needs to be aware of the fact that a serious accident could result in injuries leading to a severely impaired condition. Finally, one must be familiar with slang terms in order to realize that someone in the above-stated condition can be pejoratively called a "vegetable", and that the word "fruit" could refer to homosexuals.

It is also worth noticing how diversion is used by Jimmy Carr, by which he manages to maintain unpredictability. Earlier in the show one joke had already exhausted the ambiguity of the word "vegetable". In order to prevent the audience from thinking of the idiomatic meaning, he introduces a context in which "vegetable" is used with its conventional meaning, referring to the tomato.

2. Phonological Ambiguity

A number of jokes are based on the fact that there can be two possible interpretations of the same groups of sounds. Using homophones in puns is effective in spoken language. This is the reason why stand-up comedy invites the use of jokes based on phonological ambiguity.

(Joke 6)

I suggested having sex outside once and she went: "What if someone comes (cums)?"

The question "What if someone comes?" in its isolation does not trigger the ambiguity because once it is retrieved by the hearer from his/her storage of contexts in which the utterance has ever occurred, it will most probably be inconsistent with the second meaning used in the pun. The second meaning is recognized as a result of a sex-related context.

In casual speech, the speaker and the hearer are not aware of the phonological structure of the utterance. Thus in casual speech, the speakers are not aware of the fact that, for example, the word "bus" is composed of the three phonemes /b/, /A/, and /s/, in that order. In this mode of speech, speakers are only aware of the phonemic string's meaning, namely that of a vehicle which can carry several passengers (Attardo 1994: 110).

They concentrate on the meanings in the context they occur. However, the audience, knowing that their job is to look for the pun, will reveal the second meaning that allows the double interpretation.

3. Syntactic Ambiguity

Syntactic ambiguity is created by confusion between different classes of parts of speech, so that the two interpretations require a restructuring of the sentence. This is quite common in English, given the fact that the same word can function as a noun, a verb, or something else depending on the context.

(Joke 7)

Whenever my girlfriend says: "Fucking men!" I always think: "Yeah, that is the alternative."

The phrase "fucking men" is ambiguous on the level of syntax. There is an adjective–present participle ambiguity. The intended sense is the adjective that is used to describe men with the meaning of "very irritating", "annoying". While in the second sentence the audience have to provide reference to "alternative"; so, they reinterpret the ambiguous term, giving the word a different syntactic function in the sentence, namely, that of a gerund or present participle. Consequently, the revealed meaning (having sexual intercourse with men) solves the incongruity, and results in humour.

Offence

There is another aspect that is needed to be considered when we think of the perlocutionary effects these jokes result in. What is common about these jokes is that most of them have an underlying offensive nature. Interestingly enough, the mere fact that joke 2 and 5 refer to a group of people being in a severely impaired condition with potential relatives members of the audience might have, then that joke 3 refers to a group of physically challenged people, with their disability ridiculed by the pun, and that joke 4 refers to overweight people definitely present in the audience carries a force that causes the intended perlocutionary effect.

This effect is measured by meticulously analysing audience response. Simply put, it is laughter that is intensified by the element of surprise which is caused by the fact that puns are built on unexpected context, even combined with whooping sounds of disapproval which imply that the perlocutionary effect of taking offence has reached its target.

Stand-up comedians have their own theories as to what they can joke about and they do talk about this in their shows. George Carlin, Jimmy Carr, and Jim Jeffries – among others – push these limits far beyond the boundaries of decency, yet this is exactly what makes them successful.

Stand-up comedian Oliver Double says in his book that these jokes derive their power from the fact that they are about subjects deemed inappropriate for joking. It subverts the normal emotional reaction, and it replaces horror and sadness with laughter. It creates tension, it challenges the audience, and it makes possible for the audience to laugh at very sensitive issues that they would otherwise never laugh at.

(Joke 8)

Dog excrement can blind a child. But it's easier to use a finger.

The first half of the joke is a WARNING script, which is introduced by the comedian in a way that it actually sounds credible. While the audience is, in fact, thinking whether the statement is true or not, even recalling memories when their children might have been exposed to this potential danger, the joke turns into an ADVICE script, which is so unexpected that it inevitably triggers laughter, but, at the same time, the idea of deliberately hurting children may divide the audience, resulting in mixed audience response, including whooping, which indicates that the comedian may have crossed a sacred line.

Jokes that may divide the audience and may cause some kind of tension in the room will be even more successful because the release enabled by the punchline will also be bigger.

(Joke 9 – with audience response)

JC: *I can't have sex if the dog is looking at me. It's those big eyes looking up as if to say: What are you doing?*

AUD: [hhhh]

JC: *And that's why...* <imitates strangulating the dog>

AUD: [hhhhh/boooooo]

<JC turns to a member of the audience in the first row>

JC: *I didn't fuck a dog.*

AUD: [hhhhhhhhhhhhhh]

JC: *We made love.*

AUD: [hhhhhhhhhhhhhhhhhhhh]

[ccccccccc]

It is worth looking at audience response in Joke 9. After Jimmy Carr imitates strangulating the dog, the reaction of the audience is definitely mixed. There are some laughs, but at the same time there are some booing, whooping, jeering sounds, too, showing clear disapproval of killing a dog, which turns out to be the point when offence was taken. At this stage, the audience is divided, tension is caused, and members of the audience might think the comedian went too far this time. However, there is a twist. Jimmy Carr dissolves tension by revealing another interpretation to his own gesture, that of having sex with the dog, which causes release.

The audience is not divided anymore, the response to the twist is laughter. But why does this cause release? Firstly, the STRANGULATING script has been turned into a surprising SEX script; sex is taboo, talking about it publicly causes liberation and satisfies shameful thoughts, as release theory states it; furthermore, a rather bizarre and absurd scene is presented, namely, sex with a dog. This being a socially unacceptable, extremely sick, and aberrant idea, rarely or never discussed in public, the idea of using it in comedy somewhat breaks the ice for such content, giving legitimacy to such jokes. This idea satisfies the members of the audience, who are, after all, receptive to Jimmy Carr's sense of humour. Besides, while the STRANGULATING script could be interpreted in a way that Jimmy Carr has no empathy towards dogs and he does not mind killing them—consequently, it could be taken seriously—the SEX script causes release due to the fact that it is extremely unlikely that any member of the audience will find it realistic.

The aspect of obscenity should not be left unnoticed. Pragmatic functions of using swear-words and profanity in comedy shows make the whole performance look more informal and feel more colloquial. Comedian Oliver Double claims that it is the way stand-up comedians make the audience feel at home and deformalize the event. Besides, it is an indication of intimacy and it shows group identity.

The joke reaches its desired effect with yet another twist: “We made love”. At this stage, another ambiguity is revealed. The final pun implicates that the negation in the preceding sentence does not refer to the meaning of the verb but

to the terminology used in the sentence. Therefore, in the revealed interpretation the term “fuck” leads us to citation and should appear between quotation marks. Analysing audience response, one will notice that the reaction is more intense when the pun that causes the release comes after moments of tension or taken offence. It is worth noticing that the sentence “We made love” results in six seconds of laughter and applause.

The idea of citation also plays a role in joke 10.

(Joke 10)

Pedophilia is wrong. It's paedophilia.

In the obvious context, the word “wrong” refers to the meaning (the concept) of “paedophilia”, while in the revealed second context we learn that it actually refers to the visual representation of the lexeme, and, again, we learn that “pedophilia” in the first sentence would have to be between quotation marks.

As the concept of paedophilia is generally accepted to be wrong, the audience might expect a reason why Jimmy Carr finds it wrong, and expects a punchline on that train of thought. However, finding “pedophilia” wrong only in terms of spelling would imply that there is nothing wrong with paedophilia from any other points of view, which actually causes the humorous effect. Besides, paedophilia is another extremely sensitive issue to joke about, so it challenges the audience, and such challenges are received with greater excitement because the audience knows that they have overcome another barrier.

The element of offence and tension is so important that Jimmy Carr emphasizes this factor immediately after telling a non-offensive joke.

(Joke 11)

My girlfriend recently had a phantom pregnancy, and we have... a little baby ghost.

Jimmy Carr adds the following to the joke:

What a sweet joke, isn't it? It's not hurting anyone. And that's why every time I tell that joke... I kick a tramp. Even things up karmically.

Conclusion

In trying to understand what factors make offensive jokes successful, first, we need to understand the conventions of conversational discourse in order to realize that certain maxims have to be violated in order to talk about incongruity that causes the pun.

Puns built on ambiguity (at some level of language) are taken a level higher, when certain social, moral, and ethical conventions, mutual agreements are also violated. Introducing taboo subjects is just a base on which an element of indecency and offence is built, which make the revealed script of the joke noticeably more surprising and unexpected than in the case of so-called innocent jokes.

References

- ATTARDO, S.
1994 *Linguistic Theories of Humour*. Berlin et al.: Mouton de Gruyter.
2000 *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Povo: Youngstown State University.
- BUCARIA, C.
2004 *Lexical and Syntactic Ambiguity as a Source of Humor*. Povo: Youngstown State University.
- DOUBLE, O.
2005 *Getting the Joke (The Inner Workings of Stand-Up Comedy)*. London: Methuen Drama.
- GRICE, P.
1989 *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- LEVINSON, S. C.
1983 *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PETTENHOFER, M. C.
2015 *Language and Humor: A Study of George Carlin*. Saarbrücken: Akademiker Verlag.
- ROSS, A.
1998 *The Language of Humour*. London & New York: Routledge.
- SEEWÖESTER, S.
2009 *Linguistic Ambiguity in Language-Based Jokes*. Chicago: DePaul University.
- JAY, T.-K. JANSCHWITZ (eds)
2008 The Pragmatics of Swearing, *Journal of Politeness Research*, 4. Berlin: Walter de Gruyter.

WANG, N. (ed.)

2013 An Analysis of the Pragmatic Functions of Swearing in Interpersonal Talk, *Griffith Working Papers in Pragmatics and Intercultural Communication*, 6. Queensland: Griffith University.

DVDs:

CARR, Jimmy 2009. *Telling Jokes*. Live at London's Bloomsbury Theatre.

CARR, Jimmy 2010. *Making People Laugh*. Live at Glasgow's Clyde Auditorium.

CARR, Jimmy 2011. *Being Funny*. Live at Birmingham's Symphony Hall.

CARR, Jimmy 2013. *Laughing and Joking*. Live at London's Hammersmith Apollo.

THE EFFICIENCY OF A MULTILINGUAL TERM BASE

1. Introduction

We can all agree that – instinctively – we think that the more we have of something we are happy to have, the better it is. A typical case is the contentedness of translators having as many relevant entries in a bilingual term base as possible. However, it may happen that the abundance causes problems as it lengthens the search time for selecting the best match.

Since the (r)evolution of technology, we have witnessed a(n) (r)evolution of translation as well. This is not surprising, taking into consideration that science fiction movies fantasized about a ‘universal translator’ capable of translating all human (and sometimes all conceivable non-human) languages into the desired one through a device (a sort of screen in *The Mating Habits of the Earthbound Human*)¹ or a robot (C3PO in *Star Wars*).² And, indeed, many people think that we live in the age of automated translation, as machine translation (MT) tools are mushrooming and they think that *Google Translate* will prevail over human translators soon. Many improvements have been carried out since the infamous ALPAC report (Hutchins 2003), but none of the allegations that human translators will disappear have come true ever since (Imre 2013: 223–229).

What is more, the appearance of computer-assisted or computer-aided translation (CAT) tools have changed basic concepts regarding translation, as they encapsulated MT tools, offering them as add-ins, which can be enabled or deactivated by the 21st-century professional translator (e.g. *memoQ*).³ Today, the ‘information superhighway’ offers large collections of parallel texts, which are either in a certain database form or can be easily converted into various databases. A typical CAT-tool can handle translation memories (TM), which are full parallel texts split into segments (more or less separated at sentence boundaries) and can also handle term bases (TB), which are collections of electronic bilingual terms in a specific order. Some of them are freely available (e.g. IATE, the EU’s multilingual term base),⁴ others are safeguarded by corporate

---

1 <http://www.imdb.com/title/tt0165874/>, 14.08.2015.

2 http://www.imdb.com/title/tt0076759/?ref_=nv_sr_2, 14.08.2015.

3 <https://www.memoq.com/translation-products/get-memoq>, 08.12.2015.

4 <http://iate.europa.eu/SearchByQuery.do>, 08.12.2015.

interests, but freelance translators can also create TBs. The evolution of the translation industry has led to a very user-friendly layout of CAT tools, resulting in a growing popularity of these software packages.

For instance, a couple of years ago, the typical creation of a TB started with entering items into a *Microsoft Excel* file (.xls or .xlsx format), which was turned into a .csv format file to be accepted by a CAT tool, but today we can import TBs directly from an .xlsx format. At this stage, a logical question arises: do we still need printed dictionaries if there are so many online dictionaries and term bases? We will try to offer a possible answer in the following sections.

2. Creating a Term Base

Although creating a TB may seem a painstaking activity, once we understand the basic concept underlying each CAT tool, we will realize that the creation of an effective TB is worth the effort. Quality assurance partially derives from the discovery and signalling of repetitive elements within CAT tools, combined with the possibility of further enhancement: modifying entries (add, replace, delete), which is not possible in the case of printed dictionaries. Term bases for specific fields, in our case, legal terminology, may prove extremely effective due to the fact that search time is highly reduced as strings of characters are offered as matches, irrespective of an alphabetical order. For example, the English *agreement* may be translated into Romanian as *înțelegere* or *pact*, but it may be part of expressions as well: *make an agreement* (Ro. *a încheia un pact*), *reach an agreement* (Ro. *a ajunge la o înțelegere*), *be subject to an agreement* (Ro. *a se supune unei înțelegeri*), and it may be positioned in a Romanian–English dictionary under the letter *A*, *Î*, *P*, or *S*. The search time is rather long (e.g. Lozinschi 2008: 301, 420), without the assurance of finding all instances of *agreement* in print. However, when we have an electronic TB, all instances of *agreement* may be found with the proper shortcut. *memoQ* translation environment also has a very effective search function in its own TB, triggered by the Ctrl + P shortcut, offering all the matches at once for the typed string of characters.

Thus, we considered it important to create a legal TB starting from the printed Romanian–English, English–Romanian law and economics dictionaries. During browsing through more than 330,000 entries from the dictionaries during a period of eighteen months, we have come to the conclusion that these dictionaries contain many overlapping (repetitive) terms and are based on previously published English monolingual or Romanian–English, English–Romanian general or specialized dictionaries. Furthermore, they contain many typographical, layout and other error types (Imre 2014b: 20–21; Imre 2014c: 530–532), as well as many entries which are either irrelevant or belong to another field than law (Imre 2014a: 278–279). A final major drawback comes from the

lack of modern requirements: once we have a Romanian–English database, it is normal to have the other version, namely the English–Romanian as well, which is not possible in the case of some dictionaries (e.g. Lozinschi 2008; Jidovu–Nitu 2010; Pucleanu 1999; Voroniuc 1999).

Yet, they are reliable in terminology, containing few erroneous entries or colloquial / slang terms compared to online dictionaries and term bases, such as *glosbe.com* or *hallo.ro*. To sum up, their greatest problem is that once an error is detected it cannot be corrected (e.g. typographical ones or errors in alphabetical order).⁵

A quality TB may start from a two-column *Microsoft Excel* file (Romanian–English) in .xls or .xlsx format, then a save in .csv format may prove necessary to be compatible with various CAT tools, although some of them (e.g. *memoQ*) can already handle the .xlsx format as well. This advancement has given the idea of extending a bilingual TB into a multilingual one, which was – in the initial stage – also supported by the existence of a dictionary in three languages: Hungarian, Romanian, and English (Mezei 2006). But this already leads us to the next section.

3. The Case of the Romanian *abatere*

In order to test the efficiency of our bilingual term base, we have chosen the Romanian term *abatere* (*deviation, digression*) and collected every English term corresponding to it from nine dictionaries we worked with: Botezat 2011; Dumitrescu 2009; Hanga–Calciu 2009; Jidovu–Nitu 2010; Lister–Veth 2010; Lozinschi 2008; Voroniuc 1999; Voroniuc 2011; Voiculescu 2008.

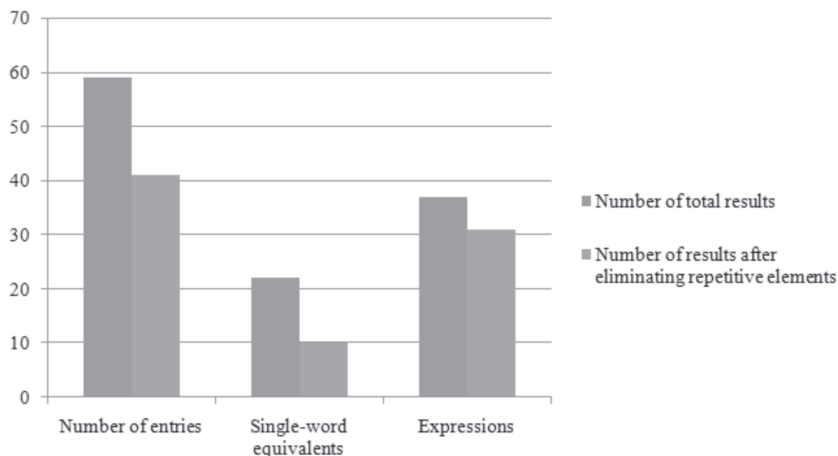
These dictionaries led to a total number of 59 entries, and – after having eliminated the repetitive elements – it decreased to 41 different results for the possible translation of only one term. Then, we divided the entries into two categories: single-word equivalents and expressions containing the term in question. Only 10 out of 22 single-word translations and 31 out of 37 expressions were not repetitive.

This already signals a possible problem: the plethora of the results may cause translators more trouble, not being able to visualize all possible translations at once in order to select the best option (e.g. *memoQ* CAT tool offers shortcuts for nine matches only, but usually less than nine are visible). Thus, the technical aspects of this phenomenon also need to be considered, which is directly connected to efficiency.

The concept of time is yet another crucial factor regarding translators' efficiency, and, primarily, term bases are supposed to improve it. However, such

5 Improper alphabetical order may derive from not correct/incorrect language setting (e.g. English) when Romanian language-specific characters (*ă, â, î, ș, ț*) are included (e.g. Dumitrescu 2009: 121–128) or inattention (Hanga–Calciu 2009: 30).

a wide range of options might prolong the search time, resulting in an extended search time. More possibilities require greater attention and further research of the correctness of a particular term on behalf of the translator. It often happens that the first option is better than all the others, yet we tend to take time and consider each, or most of them.

Figure 1. Number of translations for ABATERE

Unfortunately, term bases cannot offer the option of organizing the terms based on their relevance in the given field (in our case: legal entries). As a consequence, the translator needs to review and consider using any of the results that are shown, and also to eliminate the options that would be redundant in the case of a term / expression containing our main entry.

Leaving aside the problem of the number of possible matches, we have also taken into consideration the possibility of creating a multilingual term base further extending the one we already have. We conducted a mini-experiment using the previously mentioned *abatere*. Thus, we have searched for its possible translations into Hungarian, using online dictionaries,⁶ another frequently used source of help for translators.

When working with a potential multilingual term base, the number of language directions automatically increases from two to six at least (in the case of three source languages). We simulated three scenarios: Romanian–English–Hungarian, Hungarian–Romanian–English, and Romanian–Hungarian–English.

In the first case, after enlisting the English results for the Romanian *abatere*, we searched for their possible Hungarian translations online. We have chosen the first option in each of the cases, considering it to be the most adequate and

6 Sources: <http://www.dictionar.us/roman-maghiar/> and <https://glosbe.com/>, 17.04.2015.

relevant. The table below shows that the three English terms have exactly similar translations in Romanian and Hungarian:

Table 1. Ro–En–Hu results, ABATERE

ROMANIAN	ENGLISH	HUNGARIAN
<i>abatere</i>	<i>digression</i>	<i>eltérés</i>
<i>abatere</i>	<i>deviation</i>	<i>eltérés</i>
<i>abatere</i>	<i>exception</i>	<i>eltérés</i>

The next language direction was Hungarian–Romanian–English. Since our existing term base is only bilingual, we searched for three possible Romanian translations of the Hungarian term. Then we searched in our term base for the English equivalents of the Romanian ones. Our results are shown in the following table:

Table 2. Hu–Ro–En results, ELTÉRÉS

HUNGARIAN	ROMANIAN	ENGLISH
<i>eltérés</i>	<i>derogare</i>	<i>anomaly</i>
<i>eltérés</i>	<i>variantă</i>	<i>variance</i>
<i>eltérés</i>	<i>diferență</i>	<i>deviation</i>

In the third case, our method was to search for several different Hungarian translations for a Romanian term, which was the translation of the Hungarian term in the previous case. After enlisting the Hungarian results, we noted all the English translations of these. The increased number of results can be seen in the table below:

Table 3. Ro–Hu–En results, ABATERE, DEVIERE

ROMANIAN	HUNGARIAN	ENGLISH
<i>abatere</i>	<i>eltérés</i>	<i>deviation</i>
<i>deviere</i>	<i>aberráció</i>	<i>aberration, craziness, frenzy, insanity, lunacy</i>
<i>deviere</i>	<i>kitérés</i>	<i>deflection, digression, dodge, evasion, yaw</i>
<i>deviere</i>	<i>elhajlás</i>	<i>bend, deflection, deviation, dip, excursion, slope, toot</i>
<i>deviere</i>	<i>elterelés</i>	<i>diversion</i>

Here we can see how not only the number of translations increased (18 non-repetitive entries in English resulting only from two online sources, cf. Footnote 6, without including multiword expressions), but it also becomes evident how the primary meaning of our initial term is lost while going through more than one language direction. At this stage, we can draw a preliminary conclusion:

the more matches we have, the more non-specialized entries appear, referring to non-legal cases (e.g. Physics).

Conclusions

In the process of creating a term base, starting from printed, specialized dictionaries, a lot of tasks remain to be solved. In our case, the number and variety of errors in more than 330,000 entries need both revision and subsequent intervention. The large number of entries extends the search time, and this way translators lose precious time where they should win some.

An increased number of entries does not always imply actual help during translation, as in the case of expressions the number of redundant elements grows.

Having simulated a multilingual term base, the addition of a new language to our bilingual one made us realize that it would lead to inefficiency. Too many options would be enlisted and the primary meaning of a certain term would be lost in the process of going through several language directions. The reason is simple: the built-in search option works strictly based on alphabetical strings of characters, rather than on a relevance- / occurrence-based system, which seems to be rather futuristic at this point unless a direct link is established between the matches and frequency-based machine translation tools (e.g. *Google Translate*).

It is also evident that the most effective online translation tools, such as hallo.ro or glosbe.com for Romanian–English terms, contain an impressive and ever-growing number of entries, but to the detriment of non-specialized terms including colloquialisms and slang. The number of sub-standard and non-specialized entries reduces the effective search and we are still faced with the initial problem: high-quality specialized TBs are hard to find, not because the little number of entries but on the contrary: due to the extremely large number of entries, often coming from unreliable sources (e.g. amateur subtitles, fansubs, etc.).

At present, valuable TBs are still the result of a conscious, long-term and painstaking effort. Companies are well aware of that, and thus it may happen that in-house translators work on a cloud-based system and they are not permitted to store TMs and TBs “for themselves”. Unfortunately, Thomas Hardy’s famous scene, according to which “the more the merrier!”, does not apply in the case of multilingual TBs. In fact, the more entries we collect from various (online or offline) sources, the less reliable quality we are faced with. In order to preserve efficiency, there should always be one source language to which only one target language should be associated. And, interestingly, this is the basic concept of CAT-tool vendors as well, offering the possibility to create translation projects from *one* source language into *another* target language.

Figure 2. Source- and target-language options in memoQ

In conclusion, any third or next language entry should be added to the TB based on only one of the previous languages to avoid the creation of unnecessary so-called terminological ‘mind maps’ and preserving the efficiency of bilingual TBs.

Acknowledgements

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development (*Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate*), as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.

References

- BOTEZAT, O.
2011 *Dicționar juridic român-englez / englez-român* (2nd ed.). București: C.H. Beck.
- DUMITRESCU, D.
2009 *Dicționar juridic român-englez*. București: Akademos Art.
- HANGA, V.-CALCIU, R.
2009 *Dicționar juridic englez-român și român-englez*. București: Lumina Lex.
- HUTCHINS, J.
2003 ALPAC: The (In)Famous Report. In: S. Nirenburg–H. L. Somers–Y. A. Wilks (eds), *Readings in Machine Translation* (A Bradford Book, pp. 131–136). Cambridge, MA; London, England: The MIT Press.

IMRE, A.

2013 *Traps of Translation*. Braşov: Editura Universităţii Transilvania din Braşov.

2014a Difficulties of Creating a Legal Term Base. In: I. Boldea (ed.), *Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue* (pp. 276–284). Târgu-Mureş: Arhipelag XXI Press.

2014b Jogi szakszövegek és terminológiai adatbázisok. *Hungarológiai Közlemények*, 4, 13–23.

2014c Ways to Enhance Legal Dictionaries. *Communication, Context, Interdisciplinarity*, 3, 519–527.

JIDOVU, I.–NITU, A.

2010 *Mic dicţionar terminologic pentru domeniul Schengen*. Bucureşti: Universul Juridic.

LISTER, R.–VETH, K.

2010 *Dicţionar juridic englez-român / român-englez*. (R. Dinulescu, trans.). Bucureşti: Niculescu.

LOZINSCHI, S.

2008 *Dicţionar juridic Român - Englez*. Bucureşti: Editura Smaranda.

MEZEI, J.

2006 *Magyar-román-angol jogi, közgazdasági és üzleti szótár*. Bucureşti: C.H. Beck.

PUCHEANU, M.-L.

1999 *Dicţionar juridic englez-român*. Bucureşti: ALL BECK.

VOICULESCU, C.

2008 *Dicţionar juridic englez-român / român-englez – terminologie UE/SUA*. Bucureşti: Niculescu.

VORONIUC, A.

1999 *Dicţionar de termeni economici și juridici (român-englez)*. Iași: Institutul European.

2011 *Dicţionar englez-român / român-englez de termeni economici și juridici*. Iași: Polirom.

Online Sources

<http://hallo.ro/>, 08.12.2015.

<http://iate.europa.eu/SearchByQuery.do>, 08.12.2015.

<http://www.dictionar.us/roman-maghiar/>, 17.04.2015.

http://www.imdb.com/title/tt0076759/?ref_=nv_sr_2, 14.08.2015.

<http://www.imdb.com/title/tt0165874/>, 14.08.2015.

<https://glosbe.com/>, 17.04.2015.

<https://www.memoq.com/translation-products/get-memoq>, 08.12.2015.

DEVELOPING VOCABULARY WITH THE HELP OF TRANSLATION IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

During my teaching experience, I have become aware of the fact that there are more and more teachers who take advantage of methods that, until recently, have not been the centre of attention in teaching a foreign language (drilling, dictation, and translation); but these teachers do not exclude communicative activities; quite the opposite, they emphasize the role of communication as the main goal to be achieved in foreign language teaching. Their classes focus on communicative tasks and translation exercises, the second type of exercises being used in the service of successful communication as well.

One of the new and well-known textbooks that are widely used in schools is the *Upstream* series. These textbooks can be studied starting from the 5th grade until the 12th grade and contain various exercises that develop the 4 required skills: reading, listening, speaking, and writing. Each textbook contains 5 modules of two units each, so each textbook includes 10 units. Each module is followed by a *Self-Assessment Module*, which is in fact a revision lesson that assesses the 4 skills developed in the unit.

However, there is a disadvantage to this series, and it refers to the lack of another significant skill that students should obtain and develop, namely *the translation skill*. In my classes, I also introduce translation activities which are related to the topic we study; firstly, we study the lesson the way it is presented in the textbook, and then I introduce a translation assignment as a way of revising or improving the already acquired knowledge. In what follows, I will illustrate three of such activities with focus on vocabulary, but also on grammar.

1. Upstream, Elementary A2, Student's Book for the 6th Grade, 6th Year of Study, 11-Year-Olds

Module 4, *Go for it!*, Unit 7b, *Shopping Time* focuses on vocabulary related to shopping and on grammar related to the forms *going to* and *will*. The title of the lesson is *Shops and Products* and it develops the students' vocabulary, speaking skills, and grammar with the help of exercises related to the topic.

As a warm-up activity, the students have to describe some pictures, saying which particular shop they are describing; then they have to identify the words which do not belong to a certain field and build sentences with the correct ones. The listening and reading sections require the students to work on a dialogue in order to solve certain exercises: answer the questions based on the dialogue, complete some sentences with suitable words belonging to this dialogue, and then, in pairs, act out a similar one.

As I have mentioned before, the grammar section focuses on the forms *going to* and *will*. The first activity tells the students to read the information and notice the examples that they have about these forms at the end of the textbook in the *Grammar Reference* part. The next, concrete activity requires the students to read a very short text, a note, and answer some questions, then use the two newly learned grammar forms in order to fill in some sentences. The next two exercises, a listening one and a writing one, further develop the same vocabulary and grammar topics, with focus on the main theme of the unit, *shopping*.

7b

Shopping time

Vocabulary

► **Shops & products**

1 a. Which of the shops can you see in the pictures?

- chemist's • bookshop
- greengrocer's • boutique
- baker's • butcher's
- toy shop • florist's • grocer's
- stationer's • delicatessen
- fishmonger's • newsagent's
- jeweller's • electrical shop

b. Circle the odd word, then make sentences.

- 1 envelopes, pencils, notebooks, T-shirts
- 2 dictionaries, books, pens, encyclopaedias
- 3 steak, carrots, minced meat, chops
- 4 bananas, pears, bread, oranges
- 5 aspirin, CDs, toothbrushes, plasters
- 6 cheese, cauliflowers, cucumbers, celery
- 7 skirts, T-shirts, bananas, jeans
- 8 dolls, teddy bears, model cars, beef

We can buy envelopes, pencils and notebooks at the stationer's.

2 List the nouns under the headings. Which of them do you wear: *at school/work/parties*? What are you wearing now?

clothes

accessories

- dress • sunglasses • hat • trousers • coat
- skirt • dungarees • jacket • cap • tie
- gloves • anorak • T-shirt • shorts • top
- jeans • jumper • ring • cap • bracelet
- earrings • raincoat • handbag • suit • uniform

Liz: Hi, Ann! What are you doing?

Ann: Oh, hi, Liz! It's my sister's birthday this Friday and I want to buy her a present.

Liz: So, what are you going to get her?

Ann: I think I'll buy her a skirt.

Liz: A skirt! That's a nice idea. What about this one? I'm sure it'll look good on her.

Ann: It's nice, but she won't like the colour. She prefers blue.

Liz: I'll ask the assistant. Excuse me, have you got this skirt in blue?

Assistant: Yes, we have. What size would you like?

Ann: Medium, please.

Assistant: Here you are.

Ann: Thanks. It's nice and not very expensive, but what if it doesn't fit her?

Liz: I'm sure she can exchange it. Anyway, I'm the same size. I'll try it on.

Ann: OK. The fitting room is over there.

*****

Liz: I was right about this skirt. It's just perfect.

Ann: I'll buy it, then.

Liz: We'd better hurry up. The shop is

Picture 1. Upstream, Elementary A2, 2005, page 68

In this lesson, we can introduce a translation exercise in which the students have to translate some sentences using the new words and grammar structures.

Translate the sentences into English focusing on the newly acquired words and on the grammatical forms *will* and *going to*:

1. Într-o jumătate de oră mergem la cumpărături. Ai nevoie de ceva?
2. Îmi place înghețata. Îmi voi cumpăra una chiar acum.
3. Merg la papetăria de pe colț. Am nevoie de niște creioane.
4. E ziua mamei mele mâine. Merg la bijuterie să îi cumpăr o brățară.
5. Sunt răcit. Merg la farmacie să îmi iau medicamente.
6. Ei își zugrăvesc apartamentul în acest sfârșit de săptămână. De aceea merg la supermarket, să mai cumpăr unele lucruri necesare.
7. Îmi e foarte frig. O să închid fereastra.
8. Mă ajuți să car aceste plase? Sunt foarte grele.
9. Hai cu mine la florărie să mă ajuți să aleg un buchet de flori.
10. Librăria este închisă până luni.

The aim of this translation exercise is to help the students better memorize the new words and better understand the use of the grammatical forms *going to* and *will*; but it can also be used as an evaluation exercise, of course in combination with other exercises as well.

2. Analysing Upstream, B2 Intermediate, Student's Book for the 9th Grade, 9th Year of Study, 15-Year-Olds

Module 5, Sports and Free-Time Activities, Unit 10, Spread the News introduces in the Grammar Section the following topics: future perfect, linkers and quantifiers, and phrasal verbs with *stand*, *take*, and *turn*. I will further present the way in which the page in this textbook, where only very few exercises are related to the use of the future perfect tense, can be improved with translation exercises as well.

The grammar lesson starts, of course, with the same suggestion, more precisely that the students should take into account the explanations and examples in the *Grammar Reference* section at the end of the textbook. The first, very brief exercise, tells them to study two given sentences, and then state which of them is used to describe an action that will be finished before a stated future time and which is used to emphasize the duration of an action up to a certain point in the future.

In the next exercise, the students build sentences using the future perfect tense, use the given structures, and then say what they will have done by the time they are 30 years old. Other exercises require them to make up sentences with the suggested prompts, to look at some newspaper headlines, and say which they think will have happened in twenty years' time and to put the verbs in brackets into the future perfect simple or continuous.

Grammar in use

Future Perfect Grammar Reference

1 Study the sentences. Which is used to describe an action that will be finished before a stated future time? Which is used to emphasise the duration of an action up to a certain point in the future?

He will have been working there for more than forty years by the time he retires.
He will have had his novel published by the end of the month.

2 a. Rachel is thinking about her future. What does she hope she will have done by the time she is thirty years old?

graduate from music college

play in big orchestras

become a famous cellist

play with other great musicians

give concerts around the world

Rachel hopes she will have graduated from music college by the time she is thirty years old.

b. What do you think you will have done by the time you are thirty years old?

I hope I will have set up my own business by the time I am thirty years old.

3 Use the prompts to make up sentences, as in the example.

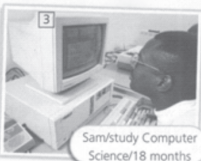

1
Helen/play the flute/4 years

By the end of the year, Helen will have been playing the flute for four years.

2
Luke/drive a taxi/6 years

3
Sam/study Computer Science/18 months

4
Stella/work as a florist/2 years

4 Look at the newspaper headlines. Which do you think will have happened in twenty years' time?

1 Another huge leap as first man walks on Mars.

2 GMX announces the invention of the world's first hover car.

4 Scientists claim they can now cure all major diseases.

I don't think man will have walked on Mars in twenty years' time.

3 First woman president of the USA celebrates victory.

5 New global currency to be adopted by more than 100 countries.

5 Put the verbs in brackets into the future perfect simple or continuous.

1 A: Why don't we meet at the restaurant at 7 o'clock?
 B: That's a bit early. I'm not sure if I **1** will have finished (**finish**) by then.

2 A: Do you think we should call John and tell him that we're going to be late?
 B: No, there's no point. He **2** will have left (**leave**) by now.

3 A: Did you hear that Lucy is moving at the end of the month?
 B: Really? But by the end of the year she **3** would have been living (**live**) in that flat for ten years.

4 A: I think Dave's really looking forward to retiring.
 B: I'm not surprised. By the summer he **4** will have been teaching (**teach**) for more than thirty years.

Linkers

6 Study the sentences. Which of the words in bold show: **contrast?** **positive addition?** **negative addition?** Can you think of other synonymous words?

Neither of the two girls like/**likes** horror films.
 Although he's rich, he isn't happy.
 Besides being beautiful she is **also** talented.

7 Join the sentences using the words in bold.

1 John has lived here for six months. Sue has lived here all her life. **whereas**
John has lived here for six months, whereas Sue has lived here all her life.

2 The play opens next week. Nick isn't at rehearsals. **despite**

3 The film is excellent. The special effects are stunning. **furthermore**

4 Stuart doesn't play the guitar. Mary doesn't play the guitar either. **neither**

Picture 2. Upstream, B2 Intermediate, 2008, page 152

I consider that the students could understand and use the future perfect simple and continuous better if they also made a comparison with their native language so as to better realize in which situations they are supposed to use this tense. For this reason, I introduced the following exercise into the lesson regarding the future perfect tense:

Translate the following sentences and the short text into English, noticing the use of the future perfect tense simple and continuous:

1. Până va împlini 25 de ani, ea va fi predat în această școală de 4 ani.
2. În luna august, John va fi scris de 3 luni la această carte.
3. Până la sfârșitul anului viitor, noi vom fi locuit în această casă de 15 ani.
4. David va fi studiat în acest colegiu de 3 ani până la finalul lunii iulie.
5. Nu cred că îmi voi fi terminat temele până la ora 11.

„...Ia să vedem”, gândi ea, „până la 9 dimineața voi fi terminat de spălat vasele, apoi până la 10.00 voi fi terminat de călcat cămașa lui John. Și... până la 11.00 voi fi terminat de aranjat masa. Apoi până la ora 12.00 îmi voi fi îmbrăcat rochia cea nouă. Părinții lui John vor fi sosit până la 12.30, iar până la ora 3.00 după-amiază vom fi mâncat deja toate felurile de mâncare, tortul și-i vom fi cântat deja lui John *La mulți ani*”. Mulțumită, stinse lumina și adormi pe dată (Cecilia Croitoru, *Verbul*, page 98).

The aim of these translation exercises is to help the students better understand the use and the meaning of certain grammar topics, and from the experience that I have in developing such exercises in my classes I can say that they are a real tool in helping the students become conscious of the newly taught topics.

3. Analysing Upstream, Advanced, Student's Book for the 11th Grade, 11th Year of Study, 17-Year-Olds

Module 2, Society, Unit 4, Growing Concerns highlights in the *English in Use* section the use of the passive, the causative structures, register transfer, and word formation. I will illustrate how I also introduced translation exercises in teaching the passive and the causative structures since it is obviously not included in this textbook either, just as it is also omitted in all *Upstream* series as well.

It is a well-known fact that each *English in Use* section in all the units starts with the suggestion that the *Grammar Reference* part at the end of the textbook should be consulted.

And the first exercise tells the students to turn the given sentences from active into passive or vice versa and the next exercise asks them to fill in the correct preposition. Apart from these exercises, there is only one more referring to the passive voice after the one focusing on the causative structures. But three exercises are not enough to teach or revise the passive voice. Of course, there are some additional exercises in the workbook, but, still, I consider that a textbook should offer a larger variety of exercises in order to acquire or revise a certain grammar topic before introducing a new one.

English in Use

The Passive Grammar Reference

1 Turn the following from active into passive or vice versa.

- 1 Which painting did they eventually choose? .....
- 2 They'll change the arrangement again. ....
- 3 Everyone knows that smoking is dangerous. ....
- 4 She must pay this bill on time. ....
- 5 He wasn't allowed to buy it. ....
- 6 Will they be made to leave? .....
- 7 I don't like people laughing at me. ....
- 8 Don't let yourself be discouraged by her negative attitude. ....
- 9 They made him show them his ID card. ....
- 10 Someone has thrown the report away. ....
- 11 Will they appoint him as the new chairman? .....
- 12 The man is thought to have escaped through the window. ....

2 Fill in the correct preposition.

- 1 The stadium was packed ..... excited fans.
- 2 Most people believe that the light bulb was invented ..... Thomas Edison.
- 3 The victim was probably stabbed ..... broken glass.
- 4 The window was broken ..... a brick thrown by a hooligan.
- 5 The machine can be operated ..... means of a console.
- 6 Blood pressure is measured ..... a sphygmomanometer.
- 7 The thief was eventually cornered ..... two policemen.
- 8 As he was climbing the cliff he was hit on the head ..... a falling rock.
- 9 The papers were stuck together ..... glue.
- 10 The boy's face was covered ..... mud.

The Causative Grammar Reference

3 Use causative structures (along with your own words where necessary) to complete the sentences. There is an example.

- 1 Once you get him talking about computers, he never stops. ....
- 2 We are ..... by the electrician.
- 3 He ..... so now he has to take the bus to work.
- 4 See if you ..... to lend us the money.
- 5 I normally have a party on my birthday, but ..... decorated.
- 6 I didn't recognise Jane; ..... and looks like a punk-rocker.
- 7 I don't think there's any chance of ..... He's very stubborn.
- 8 We must ..... otherwise we won't be able to cut the grass.
- 9 Unless we ..... by this afternoon, we won't be able to watch the match.
- 10 What bad luck! That's the third time Joe ..... this year.

4 Look at the newspaper headlines/signs below and expand them into full sentences using the passive.

No Smoking in Corridor

Smoking is prohibited in the corridor.

Government To Slash NATIONAL HEALTH BUDGET

Latest Homeless Figure SHOCKS Local Council

MENDY'S DELI
WE USE ONLY THE FRESHEST INGREDIENTS!

PASTA & PIZZA PARADISE
Free Delivery on Orders Over

ROYAL ORDER OF ELKS CLUB
APPROPRIATE ATTIRE IN DINING ROOM, PLEASE

FOOD STREET CINEMPLEX CHILDREN'S MATINEE
TOY STORY
2 SHOWINGS EVERY SATURDAY

ORGANISED CRIME BOSS APPREHENDED

Picture 3. Upstream, Advanced, 2003, page 84

The part referring to the causative structures starts exactly the same, with the requirement that students should take into consideration the information and explanations in the *Grammar Reference* part, and then two exercises follow: the first asks them to use causative structures in order to complete the given sentences and the second one requires them to look at some newspaper headlines or signs, and expand them into full sentences using the passive.

So, among other exercises, we can also give the students the following sentences to translate from Romanian into English in order to better understand the newly acquired words and structures.

Translate the following sentences into English, paying attention to the use of the passive voice and the causative structures:

1. Ți se oferă o înghețată, de ce n-o iei?
2. Dacă va fi despărțit de prietenii lui, va studia mai mult.
3. Pentru ce i s-a mulțumit?
4. Se trimit bani tuturor orfanilor din lume.
5. Nu pot să înțeleg de ce a fost acuzat.
6. Mi se arăta casa, când s-a stins lumina.
7. Nu-mi pot închipui de când îi cunoști pe acești scriitori.
8. Nu ți-am putut face semne cu mâna fiindcă mi se vorbea.
9. Ți-a spus de ce a fost învinuit înainte să te cunoască?
10. Romanul lui a fost atribuit unui alt romancier.
(Lidia Vianu, 46–47)
11. Dacă m-aș tunde în fiecare zi, ar trebui să plătesc o groază de bani coafezei.
12. E ciudat că nu ți-ai vopsit încă poarta.
13. Dacă-l puneam pe instalator să repare chiuveta, cerea să fie plătit în bani de aur.
14. Dacă mai pui copilul să învețe toată ziua, am să mă supăr rău pe tine.
15. Pune-o să vină înainte să se pornească ploaia, dacă nu o să te pună să vii s-o iei cu umbrela.
16. N-am să-ți permit să-mi vorbești așa.
17. N-are să tolereze să țipe fiica ei la ea.
18. N-am să îngădui să fumezi la vârsta ta.
19. Aș fi chemat ieri să acordeze pianul, dacă puteam găsi pe cineva în stare s-o facă.
20. Puteai pune să fie antrenat calul acela, dacă ai fi vrut să câștige cursa.
(Lidia Vianu, 90–91)

Conclusion

The aim of these translation exercises is to help the students acknowledge other examples and uses of certain words and phrases or of a particular grammar aspect, other than just being given the structure, namely the way it is formed, a few examples, and then asked to make up sentences based on the example. If the students have the chance to translate and notice the comparison with their mother tongue, then it is obvious that they will better understand and memorize not only the structure but also the meaning of the given grammar or lexical topic.

References

- CHESTERMAN, A.
2000 Teaching Strategies for Emancipatory Translation. In: C. Schäffner–B. Adab (eds), *Developing Translation Competence*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 77–89.
- COOK, G.
2010 *Translation in Language Teaching*, Oxford: Oxford University Press.
- CROITORU, C.
2009 *Verbul*, București: Booklet.
- EVANS, V.–DOOLEY, J.
2003 *Upstream Advanced*, Newbury, Berkshire: Express Publishing.
2006 *Upstream, A2 Elementary*, Newbury, Berkshire: Express Publishing.
2008a *Upstream, B2 Elementary*, Newbury, Berkshire: Express Publishing.
2008b *Upstream, B2 Intermediate*, Newbury, Berkshire: Express Publishing.
- HARMER, J.
2007 *The Practice of English Language Teaching* (4th edition), Harlow, England: Pearson Education Limited.
- VIANU, L.
1992 *English with a Key. Engleza cu Cheie*, Timișoara: Editura de Vest.

KULTUR UND SPRACHE

MULTIETHNIZITÄT UND SPRACHLICHE VIELFALT IN *PARASKIV PARASKIV* VON GEORG SCHERG

Georg Schergs umfänglicher Roman *Paraskiv Paraskiv* erschien 1976 bei dem Dacia Verlag, die zweite Auflage wurde später, 1982, vom Volk und Welt Verlag in der DDR unter dem Titel *Paraskiv der Rosstäuscher* ausgegeben. Georg Scherg (1917–2002), ein produktiver rumäniendeutscher Schriftsteller der Nachkriegszeit und rumänischer Diktatur, der auch im Prozess der deutschen Schriftstellergruppe (1958) verhaftet, verurteilt und später entlassen und rehabilitiert wurde, übersiedelte 1990 in die BRD. Er war als Dramatiker, Lyriker, Übersetzer und Literaturwissenschaftler tätig, aber insbesondere als Romanautor bekannt.

Obwohl Schergs Werk schon eine Art Zugeständnis an die Erwartungen des sozialistischen Realismus identifizieren lässt, ist sein Roman *Paraskiv Paraskiv* oder *Paraskiv der Rosstäuscher* ein Beispiel für die Veränderung des literarischen Kanons, da die Wiederentdeckung des Individuums und der psychologischen Introspektion in derselben Zeit eine Entfernung von der Gestaltung des typischen und positiven Helden und des Repräsentanten der Arbeiterklasse bedeutet (Spiridon 2012. 17.).

Paraskiv Paraskiv ist ein eigenartiger Roman von Scherg, indem der Autor sich um eine authentische Wiedergabe des Universums des rumänischen Dorfes bemüht. Er schafft ein detailliertes Zeitpanorama des Dorfes der Nachkriegszeit. Der Protagonist ist Paraskiv, ein rumänischer Pferdehändler und Fuhrmann, dessen Charakter von einer realen, im Gefängnis begegneten Person gestaltet wurde (Spiridon 2012. 285.). Der Autor projiziert in seinem Roman auch seine eigenen Erfahrungen im kommunistischen Gefängnis. Paraskiv wird in Untersuchungshaft genommen, er ist verdächtig an den Betrügereien seines Vorsitzenden Gruiä, an zweifelhaftem Geschäft mit Pferden beteiligt zu sein. Paraskiv, einerseits schuldig, andererseits Sündenbock, ein intelligenter, pfiffiger, heißblütiger Rosstäuscher, gerät in Konflikt und Streit mit fast allen Gestalten des Romans, auch mit seinem Zellenkamerad, dem ungarisch-szeklerischen Buchhalter Túró. Der ganze Roman ist eine Art Experiment, eine tiefe psychologische Introspektion zu schaffen, die Gedankenwelt und die einfache, aber auf Vitalität zentrierte Lebensanschauung des Protagonisten darzustellen.

Paraskiv der Rosstäuscher ist ein sonderbarer Spiegel der kulturellen und sprachlichen Dimensionen des Zusammenlebens mehrerer Völker in Siebenbü-

gen. In der Darstellung der Lebensgeschichten oder Einblicke in unterschiedliche Menschenschicksale trifft der Leser Rumänen, Ungarn, Zigeuner und auch Vertreter der deutschen Minderheit. Siebenbürgen wird als eine Region der Begegnung und Einwirkung von verschiedenen gesellschaftlichen, kulturellen und sprachlichen Einflüssen dargestellt.

Der Hauptgestalt Paraskiv Paraskiv, wie schon die Titel der ersten und zweiten Ausgabe darauf hindeuten, ist ein rumänischer Rosstäuscher, ein Vertreter der traditionellen Dorfgemeinschaft, ist weder eine flache, einseitig dargestellte positive Figur, noch unzweideutig ein Lumpazius. Lebensgier, Lebenswille und instinktive Überlebensstrategien sind die Hauptfaktoren, die sein Schicksal bestimmen. Er ist ein Schürzenjäger, ein Opportunist, Gottesleugner und ein Rebell gegen die Normen der traditionellen und religiösen rumänischen Dorfgemeinschaft. In derselben Zeit ist er aber auch ein guter Menschenkenner und Espert (‘Experte’) im Pferdehandel, er versucht seinen betrogenen Vetter zu helfen. Er wird von der Gemeinschaft als Lumpenkerl wahrgenommen, aber oft übertreten auch die anderen Gestalten die moralischen Normen: der orthodoxe Pfarrer flucht, Lätitia verdrescht ihre Tochter halbtot, die Dorfbewohner sind abergläubisch, die Vorsitzenden sind korrupt, die Männer trinken viel Alkohol usw. Paraskiv repräsentiert die Vitalität eines Volkes, das entgegen aller Forderungen der Jahrhunderte, trotz der historischen Erprobungen fort dauern konnte.

Die mitwohnenden Ethnien werden im Roman eher einseitig, stereotypisch dargestellt. Túró, der Zellenkamerad von Paraskiv, erscheint als der typische Szekler mit seinem boshaften Lachen, der die offizielle Sprache kaum verwenden kann, dessen Name schwierig zu buchstabieren oder zu artikulieren ist. Die Sachsen werden von dem scharfsinnigen Bauer Billese-Titz repräsentiert, der Paraskiv und Froßin einen Wagen verkauft. Seine Rolle ist eigentlich fast auf die Signalfunktion der sächsischen Präsenz in der multikulturellen Raum Siebenbürgens beschränkt. Die Zigeuner formen eine geschlossene, von dem Bulibascha Anton geführte lärmige Gemeinschaft, sie werden im Roman auch stereotypisch illustriert: sie treten auf die Bühne des Romans als exotische Figuren auf, die im Handel beschäftigt sind, immer feilschen und die unwissenden Kunden betrügen. Die von rauschenden Kindern begleiteten Frauen tragen bunte Röcke und werden als schwarze Madonnen dargestellt, sie sind den Männern untergeordnet. Die Männer folgen die Befehle des Bulibascha und sind immer bereit eine Schlägerei loszutreten.

Dieser multiethnische Mikrokosmos wird auch durch ein besonderes Sprachmosaik betont, das den ganzen Roman umspannt. Sowohl der Protagonist als auch die Mehrheit der Gestalten sind Rumänen, in der Romanwelt ist die rumänische Sprache der meist verwendete sprachliche Kanal, es ist die Amtssprache. Es gibt aber eine zwiespältige, fast absurde Situation: der Autor vermittelt die Kommunikation auf Rumänisch mithilfe der deutschen Sprache. Das Deutsche ist die Sprache der Narration, der Vermittlung und Gestaltung

des Romanstoffes. Der Autor wird auf diese Art praktisch zu einem Übersetzer des Rumänischen ins Deutsche. Doch um die sprachliche Mehrfarbigkeit der dargestellten Welt zu illustrieren, verwendet Scherg eine teilweise systemhafte Strategie, die unter anderem die Einbettung von rumänischen und ungarischen Wörtern, Ausdrücke und Floskeln in den deutschsprachigen Text, die Eindeutschung von rumänischen Namen und Wörtern und Andeutung an sprachliche Realitäten umfasst.

Georg Scherg, als rumäniendeutscher Schriftsteller, der mit dem Deutschen – seine eigene Mutter- und Schaffenssprache – und mit dem Rumänischen und Ungarischen vertraut war, sogar literarische Texte (Motzan–Sienerth 1993) übersetzte, erzeugt im Roman eine faszinierende Mischung aus mehreren Sprachen und Kulturen. Indem die alloglotten Elemente des Romantextes größtenteils aus dem Rumänischen übernommen wurden und das Vorkommen der ungarischen Sprachfragmente eher an Dialogpartikeln reduziert ist, wird es vorausgesetzt, dass dem Autor die ungarische Sprache weniger bekannt war (Balogh 2011. 161.).

Schon am Anfang des Romans signalisiert der Autor, dass das Rumänische die dominante Sprache ist, die am meisten als Mittel der Kommunikation der Gestalten wirkt: „Ja, worauf“, rief Paraskiv hämisch, „verstehst du dich überhaupt? Du kannst nicht einmal rumänisch. Ißt du nicht unser Brot?“ (Scherg 1982. 15.).

Das Zitat wirkt in derselben Zeit auch als Darstellungselement der Stereotypie des rumänischen Volkes, die als ethnische Mehrheit die Kenntnis der rumänischen Sprache für selbstverständlich und verpflichtend hält.

Es ist auch zu bemerken, dass obwohl neben den Rumänen, Ungarn und Sachsen auch die Zigeunergemeinschaft dargestellt wird, die authentischen Elemente des Romani fehlen von der Sprachpalette des Romans. Dagegen reflektiert der Autor über die Eigenschaften dieser Sprache und verknüpft diese als Charakteristikum mit der Leidenschaftlichkeit der Zigeunergemeinde:

Auch die Sprache laut, rau, rasch, barsch, kehlig, bettlerisch, näselnd, ob sie kost, ob sie droht, ob sie schlechthin mitteilt, scharf zischend oder lautlos sprühend von Haß, Wut, Spucke. Mit Worten, die unmittelbar auf die Dinge zugehen wie Hände, die nach Brüsten fassen, untern Rock greifen und die Frucht im Laub nie verfehlen, die schon der Blick nach ihrem Gewicht gewogen hat – so ohne Umweg, ohne Feigenblatt, ohne Ziererei, von natürlicher Handgreiflichkeit. (Scherg 1982. 33.).

Um den teilhaften sprachlichen Kodewechsel durchzuführen, werden „rumänische und ungarische Ausdrücke und Floskeln [...] auf textlinguistisch sehr interessante Art zur Charakterisierung der Hauptpersonen wie der Situation eingesetzt“ (Holtus 1989. 237.). Die rumänischen und ungarischen Syntagmen werden von dem Autor selbst übersetzt, auf diese Art schafft er eigentlich intratextuelle parenthetische Mikroeinheiten im Roman. Meistens führt der Autor die

übersetzten Passagen nach den alloglotten Einheiten, die regelmäßig in Kursivschrift hervorgehoben sind, ein:

„*Lasă măi modestia*“, sagte der Bohrer, „laß die Bescheidenheit (Scherg 1982. 60.).

Sarmale, Doamne Dumnezeule – Fleischklöße in Weinlaub, du lieber Gott (Scherg 1982. 8.).

„*pe loc repaos, ruht*“ (Scherg 1982. 104.).

In manchen Fällen greift Scherg zu erklärenden Formulierungen anstatt eine wörtliche Übersetzung der ausgangssprachlichen Syntagmen zu verwenden: „»*Să trăiți, don Majur*«. Einen Wachtmeister der königlichen Gendarmerie mußte man hochleben lassen“ (Scherg 1982. 104.).

Die Volksweisheit verkörpernden, leitmotivisch verwendeten Redewendungen werden genauso ins Deutsche übersetzt, oder durch Neuformulierungen von aus dem Rumänischen übernommenen Textfragmente erklärt. Die Sprichwörter und Wendungen sind wiederkehrend im ganzen Romantext anwesend, aber im Falle der Wiederholung derselben Redewendungen, sieht der Autor von ihren Übersetzung ab:

De tine mi-e milă, dar de mine mi se rupe inima. Aus Mitleid mit andern durfte ihm nicht sein Herz zerreißen (Scherg 1982. 6.).

Vere, vere, mare-i grădina lui Dumnezeu, oleeu. Vetterchen, mächtiggroß ist Gottes Löwen-Dingsdagarten, oje (Scherg 1982. 25.).

Vere, vere, mare-i grădina lui Dumnezeu, oleeu (Scherg 1982. 130.).

uite, popa nu e popa, da schau her, der Pfaff ist gar kein Pfaff (Scherg 1982. 7.).

Uite, popa nu e popă (Scherg 1982. 88.).

Nu-ncurca borcanele, Iacobe, bring die Einmachgläser nicht durcheinander (Scherg 1982. 45.).

nu-ncurca borcanele. Die Sache ist verwickelt genug (Scherg 1982. 55.).

Um die Redensart der Charaktere wiederzugeben, die Gesprächssituationen treu zu schildern, werden oft Dialogpartikel, Floskeln und Flüche eingesetzt. Häufige Dialogpartikeln, die meistens auch nicht übersetzt werden, sind zum Beispiel die ungarischen *jaj, hát, jaj babám, izé, ugye, kérem*, oder die rumänischen *moooi, ei, vai*. Stereotype rumänische Anredeformen werden gleicherweise verwendet: *nene, șefule, frate*. Die Einbettung von Flüche folgt dieselbe Strategie wie die Einsetzung der Redewendungen; am Anfang werden sie mit deutschen Äquivalenten übersetzt, mit deutschsprachigen, teilweise ähnlichen Flüche ergänzt oder sogar ohne Übersetzung in die sprachliche Äußerungen eingesetzt und tabuisierend abgekürzt (Holtus 1989. 237.):

Hristosullui de popă, sein pfäffischer Christus (Scherg 1982. 12.).
dracului de muiere, ein Teufelsweib (Scherg 1982. 30.).
stuchi-l-ar foculi adu lui, daß ihn das höllische Feuer... (Scherg 1982. 61.).
mamelor lor, daß sie ihre Mütter (Scherg 1982. 64.).
Mama lor (Scherg 1982. 75.).
Maria mă-tii (Scherg 1982. 108.).
Candela mă-tii (Scherg 1982. 160.).
Mamămamă (Scherg 1982. 168.).
Al dracului să fiu", sagte er zu Iacob, „der Teufel soll mich holen... (Scherg 1982. 106.).
Bitongule, Bankert (Scherg 1982. 170.).
bitongule (Scherg 1982. 171.).
Maria mă-sii de grindină, Gottsmutter und Hagelschlag (Scherg 1982. 389.).
Crăpa-ți-ar, arză-ți-ar, mânca-te-ar, daß dir oder dich, *cățea*, du Hündin, platze verbrenne fresse, *riie ciună lepră*, Vettel dreckige ungewaschene, Pestbeule Aussatz... (Scherg 1982. 394.).

Ein anderes interessantes textlinguistisches Phänomen ist die Eindeutschung verschiedener rumänischer Wörter. Die Angleichung dieser Wörter an die deutsche Sprache wird durch die Anpassung ihrer Schreibung an die deutsche Laut-Buchstaben-Zuordnung geschaffen. Im Falle von *Dschambasch* (Scherg 1982. 54.) – die eingedeutschte Form von *geambaş* (Pferdehändler, jemand, der mit Rosstäuschertricks arbeitet, Scharlatan) –, *Domitza* (Scherg 1982. 25.), Fürstin- und *Zuikulitza*, Schnaps werden die Affrikaten [ts] und [dʒ], als und „z“, „tz“ und „dsch“ markiert, während der Frikativ [ʃ] als „sch“ gekennzeichnet.

Es ist zu bemerken, dass der Autor eigentlich nur die rumänischen Namen eindeutschte (*Vater Kyriak*, *Paraskiv*, *Lätitia*), während die ungarischen Namen *Túró* und *Bocskor*, obwohl das Laut-Buchstaben-Entsprechen im Ungarischen und Deutschen Differenzen zeigt, erleiden keine Veränderungen: „Túró hieß er, mit zwei langen Selbstlauten, war also Ungar. Paraskiv hörte zu, es war unterhaltsam, wie er sprach, alles falsch betonte, mit Vorliebe auf der ersten Silbe, sozusagen daktylisch, ohne daß Paraskiv es so hätte benennen können“ (Scherg 1982. 9.).

Die folgenden Beispiele zeigen, dass in den Schlüsselszenen, wo Túró redet, längere Passagen vom Autor ins Deutsche übersetzt werden, doch bei der Kennzeichnung des ungarischen Sprechers spielen der Akzent, die Artikulation, die gebrochenen Satzstrukturen und die Einsetzung von ausgangssprachlichen Elementen eine wichtige Rolle:

„Ich, Betrüger?“ fragte Túró, schielte auf die Fäuste, wich aus und kriegte einen Schweißausbruch. „*Hát kérem*“, ist nicht verrückt? Nächstenliebe ist auch Vorliebe, Vorliebe auch Liebe, was Pfarrer prédikált... (Scherg 1982. 352.)

Aber Túró, der Käse sah tiefer. Er sah Paraskiv etwas an. „*Mi van? Woshosdu?*“ fragte er. Und fuhr fort: „*Nohátja*“, als er hörte was der Pope gefragt hatte. „Ist nicht trogisch“. (Scherg 1982. 12.)

„Genau“, strahlte der Käse wieder. Holländer jetzt. „Je mehr du steckst hinein, kommt heraus wenig. Tillike war genauso böse wie du. Katze weißt du. Hat gezeigt Krallen, hat überlegt, hat gelacht und gefragt: Was ich hab gesteckt – oder man sagt gestochen? *Hát mit vágtam zsebre*, du verstehst. Unterschied ist diese: Liebe man nicht steckt in Tasche. Buch man steckt in Tasche. Buch man steckt in Eisenkasten, Geld in Sack, fertig.“ (Scherg 1982. 90.)

Auf syntaktischer Ebene ist es zu bemerken, dass in manchen Fällen das Subjekt fehlt, oder die Wortstellung im Satz fehlerhaft ist, die Negation auf das ungarische Muster gebildet ist. Aus der Perspektive der Wortbildung und Semantik kann man auch eigenartige Phänomene beobachten: die Bedeutung der Verben „stecken“ und „stechen“ ist unklar, den Buchhalter nennt Túró Buch man. Die hybriden Wortformen vermitteln einige Charakteristika der ungarischen Lautbildung, zum Beispiel die Verdampfung des Vokals „a“ – *woshosdu, trogisch*.

Georg Schergs *Paraskiv, Paraskiv* stellt das Universum des rumänischen Dorfes in seiner multiethnischen Vielfältigkeit und Mehrsprachigkeit dar. In dem Roman wird Siebenbürgen als die gemeinsame Heimat der Rumänen, Ungarn, Sachsen und Zigeuner dargestellt, es ist ein Raum, wo nicht nur der Multikulturalismus, das Nebeneinanderleben von Völkern und Kulturen, sondern auch der Interkulturalismus, das Zusammenleben zur Geltung kommt. In Schergs Werk kommt dieser gegenseitige Einfluss, Aufeinanderwirkung durch die Sprachmischung und Verwendung der Sprachen der Narration und Dialog am eindrucksvollsten zum Ausdruck.

Bibliographie

BALOGH, F. A.

2011 *Ideea alterității în literatura germană din spațiul carpatic*. Cluj-Napoca, Presa Universitară.

HOLTUS, G. (Hg.)

1989 *Die einzelnen romaischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Rumänisch, Dalmatisch/Istroromanisch, Friaulisch, Ladinisch, Bündnerromaisch* (Lexikon der Romanistischen Linguistik, Bd. 3). Tübingen, Niemeyer.

MOTZAN, P.–SIENERTH, S. (Hg.)

1993 *Worte als Gefahr und Gefährdung*. Fünf deutsche Schriftsteller vor Gericht (15. September 1959 – Kronstadt/Rumänien). München, Südostdeutsches Kulturwerk.

SCHERG, G.

1982 *Paraskiv der Rosstäuscher*. Berlin, Volk und Welt.

SPIRIDON, O. (Hg.)

2012 *Scritori germani din România de după 1945*. O antologie de proză [*Deutsche Erzähler aus Rumänien nach 1945. Eine Prosa-Anthologie*]. București, Curtea Veche.

DEUTSCH-SCHWEDISCHE SPRACHKONTAKTE IM MITTELALTER

Das Spätmittelalter gilt als die wichtigste Kontaktperiode in der Geschichte der skandinavischen Sprachen, und der niederdeutsche Einfluss als der mächtigste, den eine Sprache auf Skandinavien je ausgeübt hat. Stedje (1999. 110.) behauptet in diesem Sinne: „Weder früher noch später hat das Deutsche andere Sprachen so stark beeinflusst wie das Mittelniederdeutsche die nordischen Sprachen“, und Brattgard (1963. 10.) meint, dass ein Skandinavier: „heute wohl kaum einen Satz sagen kann, ohne ein niederdeutsches Wort zu verwenden“.

Lange Zeit haben sich die meisten Sprachhistoriker damit begnügt, festzustellen, wie einzigartig dieser intensive Kontakt in der nordischen Sprachgeschichte war, aber überraschenderweise haben sie wenig Platz dem Nachweis und der Debatte der Ergebnisse für die skandinavischen Sprachen geopfert, höchstens ein Paar Seiten, und konzentrieren sich fast ausschließlich auf die direkten Entlehnungen. Jahr (1994. 23.) sieht die Erklärung darin, dass die nordische Sprachforschung lange vom junggrammatischen Theorieparadigma geprägt war. Die vom Sprachkontakt verursachten Änderungen und reine Sprachkontakt-ergebnisse passen nur schwierig in einen junggrammatischen Verstehensrahmen. Inzwischen hat die neuere Sprachforschung (darunter die soziolinguistische Forschung und die Sprachkontaktforschung) klargemacht, dass die direkten Entlehnungen nur eine der vielen Folgen waren.

Die Beziehungen der Skandinavier zu Nord-Deutschland wurden lebendiger und vertieften sich, als die Hanse die Macht über den Handel und das wirtschaftliche Leben in Nord-Europa übernahm. Die Hanse war ein Bund, eine Handelsunion einer Anzahl von norddeutschen Städten, geleitet von Lübeck. Die norddeutschen Hanseaten unternahmen Handelsreisen und errichteten Handelszentren in Skandinavien. Diese Entwicklung setzte sich in den darauffolgenden Jahrhunderten fort: die Hanse gewann stets an Bedeutung und in kurzer Zeit wurde sie zu einer Großmacht. Die Überlegenheit der Hanse, die anfangs nur kommerziell war, erwies sich in kurzer Zeit auch politisch-militärisch. Bald verhandelten die Hanseaten als gleichwertige Partner mit den skandinavischen Königshäusern, und erzwangen große Konzessionen von ihnen. Obendrein gelang es ihnen (wie z. B. Albrecht von Mecklenburg in Schweden und Erich von Pommern in Dänemark) sogar die skandinavischen Könige abzusetzen.

In den führenden Städten Skandinaviens (Stockholm und Kalmar in Schweden, Visby auf der Insel Gotland, Kopenhagen in Dänemark, Bergen in Norwegen) wurden große und mächtige deutsche Kaufmannkolonien gegründet, die dann auch politischen und kulturellen Einfluss ausübten.

Der Einfluss der Hanse war aber nicht nur ökonomisch und politisch, sondern auch kulturell. Die Hanse sicherte der deutschen Kultur eine herrschende Position in Skandinavien und im ganzen Ostseegebiet. Es war möglicherweise der bedeutendste Einfluss, den Deutschland jemals ausgeübt hat.

Auf norddeutschem Gebiet, dem ursprünglichen Herrschaftsgebiet der Hanse, entwickelte sich die niederdeutsche (eigentlich die mittelniederdeutsche) Schriftsprache, die eine wichtige Rolle auch im ganzen Skandinavien spielen sollte. Das Niederdeutsche war notwendig nicht nur die dialektale Mannigfaltigkeit, sondern vor allem die sprachlichen Unterschiede zu überwinden, auf einem riesigen Gebiet, das sich von London und Groningen bis Visby, Reval (heute Tallinn) oder Nowgorod erstreckte.

Die niederdeutsche Schriftsprache hatte ihre Grundlagen in den norddeutschen Städten Bremen, Hamburg und insbesondere in Lübeck, trug aber auch ost- und westfälische Prägung. Sie wurde zur Handels- und Verkehrssprache der Hanse, zu einer Art *lingua franca*, zur Prestigesprache in Nord-Europa.

Vikør (1993. 40.) sieht eine wichtige Erklärung für diese Entwicklung in der ökonomischen Überlegenheit der Hanse. Mit der Errichtung von großen Handelszentren und mächtigen Kaufmannskolonien in den führenden Städten Skandinaviens gelangten wichtige Bereiche des öffentlichen Lebens dieser Länder unter die Herrschaft der Hanseaten.

Das führte zu einer extensiven Einwanderung der Deutschsprachigen und zum langanhaltenden Prestige dieser in den Großstädten Skandinaviens, aber gleichzeitig verlangsamte es das Wachstum des einheimischen Bürgertums. Die skandinavischen, hauptsächlich die dänischen Könige versuchten dieser Entwicklung Widerstand zu leisten, aber ihre Niederlage gegenüber der Hanse 1370 führte zum Frieden von Stralsund, der die Herrschaft der Hanse im Nordsee- und Ostseegebiet weiter verstärkte.

Niederdeutsch wurde zur Prestigesprache des Gebiets, nicht nur für einen kleinen begrenzten Kreis von Spezialisten, wie es im Fall des Lateins war, sondern auch für den alltäglichen Umgang im Städteleben. Mittelniederdeutsch wurde in vielen Stadträten und Registern in den führenden skandinavischen Städten verwendet. Der niederdeutsche Einfluss ist auch durch Übersetzungen niederdeutscher Literatur entstanden.

Das Prestige des Mittelniederdeutschen betraf und beeinflusste in erster Linie den Mittelstand, aber auch einen Teil des Adels. Die skandinavischen Städtebewohner begannen die deutschen Kaufmänner als Modelle zu betrachten. Die Art und Weise dieser, ihre Lebensführung galt bald als Vorbild, das von den Einheimischen unbedingt nachgeahmt werden sollte und wurde.

Die Sprachkontaktsituation war auch insofern gefährlich für die Muttersprachen, da von allen germanischen Dialekten Niederdeutsch stand linguistisch den skandinavischen Sprachen am nächsten, was auch erleichterte, ihn zu erlernen und nachzuahmen.

Mit Recht kann man sich fragen: War der Sprachkontakt von derselben Art überall in Skandinavien, oder war es verschieden von Stadt zu Stadt? Nun, natürlich nicht, sondern verschieden von Ort zu Ort. Während sie z. B. in Bergen oder in Visby eine abgesonderte Kolonie bildeten, mussten die Deutschen andernorts, z. B. in Stockholm ihre deutsche Staatsbürgerschaft aufgeben und integrierten sich relativ schnell. Der erste Bürgermeister Stockholms war ein Deutscher. Das Stadtrecht dort schrieb vor, nur die Hälfte der Räte durften Deutsche sein.

Ein erstes Zentrum der Hanseaten in Schweden war Visby auf der Insel Gotland. Als Folge der Ostkolonisation wurde Visby im 12. Jahrhundert zu einer beinahe ausschließlich deutschen Stadt, wo das Stadtrecht in mittelniederdeutscher Sprache abgefasst wurde.

In Bergen, in Norwegen, lebten die hanseatischen Kaufleute kompakt, gesammelt; sie waren meist ledige junge Männer oder verheiratete Männer, die ihre Familien zu Hause in Deutschland hatten. Ihre deutsche Staatsbürgerschaft durften sie behalten. Sie erwiesen sich aber besonders anpassungsfähig, da sie davon abhängig waren, mit den Leuten, an denen sie Waren verkauften und von denen sie Waren kauften, kommunizieren zu können.

Die zunehmenden Handelsbeziehungen mit dem Hansabund im Spätmittelalter hatte schwerwiegende sprachliche Folgen: sie führte zu einer extensiven Strömung der Lehnwörter aus dem Niederdeutschen, die ziemlich unterschiedlich von der milden Einsickerung einiger Fachwörter während der vorhergehenden Jahrhunderte war. Die vielen sprachlichen Ergebnisse waren erst am Ende des intensiven Sprachkontakts zu spüren.

Wessén (1970) behauptet, im alten Stockholm waren beinahe alle zweisprachig und „mischten beständig die Sprachen miteinander“. Der Verlust der Flexionen schrieb er der Unfähigkeit der niederdeutschen Einwanderer, das Schwedische richtig zu erlernen, zu. Hellquist (1929) ist der Ansicht, Schwedisch wäre zu einer Art Niederdeutsch geworden, wenn Schweden ihre Unabhängigkeit unter König Gustav Vasa nicht zurückgewonnen hätte.

Die meisten Sprachwissenschaftler sind darüber einig, ein gewisser Grad der Pidginisierung (Gemisch der beiden Sprachen) war ziemlich gewöhnlich in der Periode der intensivsten Dominanz der Hanse. Marold (1980) lehnte die Idee ab, dass eine Mischsprache der Vereinfachung des nordischen Flexionssystems zugrunde lag. Auf jeden Fall gab es keine Mischsprache, zumindest keine Spur davon in Schweden, Dänemark oder Norwegen. Es stellt sich so die Frage: Konnten sie dann einander verstehen? In einem solchen Fall entsteht keine Mischsprache. Die Zweisprachigkeit ist nicht gewöhnlich in einer Dialektkontaktsituation.

Anfang des 16. Jahrhunderts geriet die Machtposition der Hanse ins Schwanken. Die historische Entwicklung führte dazu, dass die Hansastädte ihre wirtschaftliche und politische Bedeutung einbüßten und die mächtige Hanse zugrunde ging. Zur gleichen Zeit verlor die niederdeutsche Schriftsprache die Konkurrenz mit dem Ostmitteldeutschen. Die wesentliche Rolle in dieser Entwicklung hatte die Ausbreitung der Reformation und des Humanismus.

Mit der Reformation gab großer Teil des Drucks von Seiten des Niederdeutschen nach, und damit wurde der Herrschaft des Hochdeutschen auf intellektuellem und religiösem Gebiet freie Bahn bereitet. Das Niederdeutsche wurde vom Hochdeutschen allmählich zurückgedrängt. Heute besitzt es nur Dialektstatus und ist dem starken Druck des Hochdeutschen ausgesetzt.

Das 17. Jahrhundert stand im Zeichen des Dreißigjährigen Krieges, einer der größten Katastrophen für Deutschland, was die Ausmaße der Zerstörungen und die Folgen anbetrifft. Die Einmischung fremder Staaten sorgte für die Entwicklung zu einer europäischen Religionskrieg. Große Teile Deutschlands wurden von fremden Streitmächten besetzt, viele Städte zerstört, weite Landstriche verwüstet, die Bevölkerung dezimiert.

Die Teilnahme Schwedens an der Seite der Protestanten erwies sich als entscheidend für den Verlauf des Krieges. Die Kommandosprache in der schwedischen Armee war bis Ende des 17. Jahrhunderts Deutsch. Im Dreißigjährigen Krieg waren auch viele Soldaten und Offiziere deutsche Söldner, die militärische Terminologie war größtenteils deutsch, obwohl die deutschen Begriffe hingegen meistens französischer Abstammung waren.

Der westfälische Frieden (1648) machte Schweden zur führenden politischen Macht Nord-Europas und die Ostsee zum schwedischen Binnenmeer. Schwedisch vermag aber keinen fortdauernden sprachlichen Einfluss auf Deutsch auszuüben.

Im 17. Jahrhundert übernahm aber das Hochdeutsche den Platz des Niederdeutschen. Dann war es natürlich Sprachkontaktsituation, kein Dialektkontakt in Skandinavien, da Hochdeutsch und Skandinavisch voneinander ferner lagen als Niederdeutsch und Skandinavisch.

Mehrsprachigkeit war im Mittelalter verbreitet am Hofe, unter den Adligen, den Geistlichen und den Gebildeten. Die Mehrsprachigkeit begünstigt den Entlehnungsprozess.

Die Entlehnung der sogenannten Kulturwörter ist ein Vorgang, der dann stattfindet, wenn man neue Kulturerscheinungen, neue Begriffe und Gegenstände benennt, die aus einem anderen Land oder einer anderen Kultur übernommen werden. Solche niederdeutsche Wörter waren damals notwendig für die schwedische Sprache, nichtsdestominder haben sie zur Erweiterung des schwedischen Wortschatzes beigetragen.

Das Ergebnis war eine massive Invasion der Lehnwörter, die zur Umwandlung des skandinavischen Wortschatzes führte. Der Effekt war dauerhaft inso-

weit, dass es heute beinahe unmöglich ist einen normalen Satz in einer skandinavischen Sprache zu sagen, ohne einige Wörter niederdeutscher Herkunft zu verwenden.

Die ersten niederdeutschen Wörter, die übernommen wurden, waren die Ritterwörter. Sie wurden so genannt, weil sie dem Bereich des Ritterwesens und des Feudalismus entstammten. Die Ursache der Entlehnung war, dass das Rittertum in Deutschland weitaus höhere Entwicklungsstufe erreichte als in den skandinavischen Ländern. Solche Ritterwörter waren *adel, dans, fru, frøken, furste, grev, hjälte, herre, hertig, hov, jaga, jäger, jungfru, junker, kamp, krig, län, riddare, slott* und *ära*.

Die wichtigste Voraussetzung für den Einfluss des Niederdeutschen in Skandinavien war natürlich die langanhaltenden Kontakte zwischen der einheimischen Bevölkerung und den norddeutschen Handelsleuten. Durch den täglichen Umgang mit den Deutschen übernahmen die Schweden Alltagswörter wie *arbete, bliva, bruka, dräkt, fri, from, hopp, kort, klar, lära, möjlig, skriva, skänka, sluta, släkt, smaka, språk, stövel, svag, tvist, tänka, ärlig*, aber auch eine Menge solcher, die neue Begriffe und Gegenstände, neue Tätigkeiten und Waren, neue soziale, wirtschaftliche und kulturelle Einrichtungen bezeichneten. Wörter wie *mast, skuta, spänna, betala, billig, borgare, borgmästare, handel, köpman, lärling, pris, rådhus, skomakare, skraddare, snickare, frukost, gaffel, kniv, kök*, usw. entstammten dem Bereich der Schifffahrt, des Handels und des städtischen Lebens. Einige dieser Wörter gelangten in den Kernwortschatz hinein.

Was das Genus der aus dem Niederdeutschen übernommenen Substantive anbetrifft, ist erwähnenswert, dass einige (*krig, språk, stoff*) im Schwedischen einen Genuswechsel erfahren haben (übrigens auch im Dänischen und Norwegischen).

Neue Formwörter wie *men, bliva, måste* kamen für die älteren *en, verða, mā*. Übrigens bilden die Konjunktionen eine der widerstandsfähigsten Wortklassen in einer Sprache, darum ist es schwer für fremde Bindewörter, die einheimischen zu ersetzen. Gerade das gelang dem niederdeutschen Bindewort *men*.

Die aufgezählten Lehnwörter kamen aus dem Niederdeutschen, auch wenn ursprünglich nicht alle von ihnen niederdeutsche Wörter gewesen waren, das Niederdeutsche hat sie nur vermittelt (*skriva, fel, klar* oder *stoff*). In einigen Fällen wurden die niederdeutschen Lehnwörter nicht direkt aus dem Niederdeutschen übernommen, sondern durch dänische Vermittlung.

Niederdeutsche Wörter wurden aus jedem Lebensbereich aufgenommen, selbst wenn es in manchen Fällen in der schwedischen Sprache Wörter mit derselben Bedeutung gab. Dies waren also „redundante“ oder „unnütze“ Entlehnungen.

Das Prestige des Niederdeutschen führte nicht nur zur Entlehnung solcher Wörter, die keine schwedischen Entsprechungen hatten, sondern auch zur Ablösung existierender schwedischer Wörter. In einigen Fällen gelang es den einheimischen Wörtern neben den neu eingeführten zu überleben, so z. B.

nyttja und *bruka*, *strid* und *kamp*, *ätt* und *släkt*, aber in anderen Fällen ersetzen die neuen Wörter (*arbete*, *betala*, *frihet*, *ropa*) die alten einheimischen (*erfiði*, *gjalda*, *frjálsi*, *ópa*).

Auch nach der Hanszeit gingen deutsche Lehnwörter ins Schwedische ein, aber der Kernwortschatz blieb unberührt. Neue Begriffe für allerlei soziale Positionen, die nach deutschem Vorbild geschaffen wurden, *hofmarskalk*, *kusk*, *skarprättare*, *stiftamtman*, Höflichkeitstitel wie *herr*, *fru* und *fröken*, schon früher übernommen und reserviert für den Adel, erreichten nun stufenweise jeden Bürger. Neue Tiere, Pflanzen, Baukunst, Werkzeuge, Kleider, Gerichte, Arznei und andere Produkte brachten ihre deutschen Namen mit sich.

Hochdeutsche Entlehnungen sind *ana*, *begeistra*, *geländer*, *munter*, *oberst*, das Präfix *er-* (*erinning*, *erfarenhet*) und das Suffix *-mässig* (*förnuftsmässig*, *försåndsmässig*).

Spätere puristische Bemühungen, nach Möglichkeit die niederdeutschen Lehnwörter auszumerzen, waren zum Scheitern verurteilt.

Manche Linguisten, so z. B. Vikør (1993. 41.) meinen, dass es noch wichtiger die Adoption und Einverleibung einer Anzahl von niederdeutschen Ableitungsauffixe im Skandinavischen war.

Niederdeutsche Affixe waren dazu berufen, nicht nur in der schwedischen, sondern auch in den anderen skandinavischen Sprachen eine zentrale Rolle zu spielen. Die große Anzahl von Affixen, die übernommen wurden, zeugen davon, dass die Stärke des Einflusses gerade hier in der Wortbildung liegt.

Die wichtigsten niederdeutschen Präfixe waren: *an-* (*angrepp*, *anlägg*, *använda*), *be-* (*bedraga*, *begripa*, *begriplig*, *begynna*, *begå*, *behaglig*, *behov*, *behöva*, *beskriva*, *betala*, *bestämma*, *besök*), *bi-* (*bifall*, *bilaga*, *bistånd*), *för-* (*förbud*, *förbryta*, *förbluffad*, *fördärva*, *förenkla*, *förhör*, *försköna*, *förstora*, *förstå*, *förtjäna*), *ge-* (*gevär*), *und-* (*undgå*, *undvika*; auch in der Variante *um-* [wenn vor b], *umbära*).

Suffixe niederdeutscher Herkunft sind: *-aktig* (*blåaktig*, *rundaktig*), *-bar* (*fruktbar*, *jamförbar*, *läsbar*, *straffbar*, *styrbar*), *-era* (*hantera*, *selektera*, *studera*), *-eri* (*bageri*, *fiskeri*, *tryckeri*), *-else* (*betydelse*, *frestelse*), *-het* (*frihet*, *klarhet*, *möjlighet*, *svaghet*), *-inna* (*furstinna*, *grevinna*, *hjältinna*, *lärarinna*), *-ska* (*syerska*).

Diese Wortbildungselemente wurden angeeignet, assimiliert, sie wurden Teil der schwedischen Sprache. Präfixe wie *an-* und *be-* wurden immer zusammen mit einem anderen niederdeutschen Element, einem niederdeutschen Wortstamm entlehnt. Sie sind heute nicht mehr produktiv, im Gegensatz z. B. zu den produktiven Suffixen *-het* und *-bar*, die den Wortschatz bis heutzutage bereichern. Diese letzteren sind zu schwedischen einheimischen Handlungsverben bzw. einigen Adjektiven hinzugefügt worden,⁷ und auf diese Weise entstanden Ableitungen wie *farbar*, *flyttbar*, *renhet*, *trötthet*.

7 Gegebenenfalls nicht nur zu einheimischen Wurzelmorphemen, sondern auch zu neulich entlehnten Wörtern aus anderen Sprachen.

Seip (1955) behauptet, dass die Entlehnung niederdeutscher Affixe ein notwendiger Prozess gewesen sei, weil die unbetonten Präfixe in der Zeit der Synkope verschwanden, und die existierenden altskandinavischen Suffixe ihre Wortbildungsfähigkeit verloren. Altskandinavisch hat die unbetonten Präfixe verloren und viele von den Suffixen wurden verkürzt (*sókn*, *speki*, *fegrð*). Man bedarf also der neuen Wortbildungselemente.

In den meisten Fällen wurden die Suffixe zusammen mit niederdeutschen Wortstämmen direkt entlehnt, manchmal fügte man sie zu schwedischen Stämmen hinzu und leiteten neue Wörter ab. Man kann sie als Lehnwörter erkennen, aber sie haben sich in der Alltagssprache durchgeschlagen.

Der Kontakt mit der Hanse fiel gerade in einen Zeitraum, in dem es große Änderungen in der schwedischen Sprache stattgefunden haben. Der niederdeutsche Einfluss war so tiefgreifend auch darum, weil er eine Vereinfachung des schwedischen morphologischen Systems bewirkte. Es ist bekannt, dass intensive Kontakte zwischen Sprachen oft zu solchen Vereinfachungen führen. Die altschwedischen Substantive, Adjektive und Pronomina hatten verschiedene Deklinationsformen in vier Kasus, sowohl im Singular als auch im Plural, die altschwedischen Verben wurden nicht nur in Zeit (wie heute), sondern auch in Person und Zahl konjugiert. Die Wortstellung im Satz war frei.

Dieses morphologische System wurde beträchtlich vereinfacht: das alte Kassystem ging in Auflösung, Substantive bekamen eine einheitliche Form im Singular und eine im Plural, die Verben eine Form im Präsens Singular und eine im Plural, dasselbe im Präteritum usw. Der auf diese Weise entstandene Informationsverlust im morphologischen System wurde mit fester Wortstellung und häufigerem Gebrauch von Präpositionen kompensiert.

Neue Formwörter (*men*, *bliva*, *måste*) kamen für die älteren *en*, *verða*, *mā*. Johannisson (1968. 615.) weist darauf hin: „Der niederdeutsche Einfluss berührt in der Tat fast jede Seite der skandinavischen Sprachen“.

Diese Änderungen im Schwedischen – so wie in den anderen kontinentalen skandinavischen Sprachen – vollzogen sich dann erst im 16. Jahrhundert. Das Isländische und das Färöische wurden verschont, da diese Sprachen isoliert und dem Niederdeutschen nicht ausgesetzt waren.

Der Einfluss des Niederdeutschen war zuerst in den Städten bemerkbar, dann drängte auch in die Dorfdialekte ein. Am Ende des 17. Jahrhunderts war die Verwandlung der gesprochenen Sprache im ganzen Skandinavien schon weitergekommen.

Es gibt einige Wörter und Strukturen, die von allen skandinavischen Sprachen, heutzutage nur im Schwedischen vorzufinden sind. Niederdeutsche Wörter, die nur im Schwedischen vorkommen, und nicht in den anderen skandinavischen Sprachen: *anförtro*, *angenäm*, *anamma*, *anteckna*, *avsikt*, *eng*, *fortgå*, *föns-ter*, *förlora*, *gunstling*, *införliva*, *överantvorda*, *rikta*, *riktning*, *ungefär*, *utbilda* usw.

Das Präfix *er-* ist im Schwedischen betont, im Gegensatz zu Deutsch und Dänisch: *erinra*, *erfara*, *erövra*, haben die Betonung auf der ersten Silbe. Das Präfix *för-* in Wörtern wie *förbud*, *förlag* hat die Betonung auf der zweiten Silbe, während im Dänischen und Norwegischen auf der ersten.

Dann wäre noch zu erwähnen die Nativisierung einiger Wörter *skadeglad* [< Dt. *schadenfroh*; Dan. *skadefro*], *sjöskum* [<Dt. *Meerschaum*; Dan. *merskum*], *högmö* [<Dt. *Hochmut*; Dan. *hovmod*].

In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts übernahm Schwedisch „eine Sparmaßnahme aus dem Deutschen“ (Haugen 1976. 377.), nämlich die Auslassung des Hilfsverbs *hava* im den Nebensätzen, indem es lässt nur das Perfekt Partizip als Perfekt zu dienen, z. B. *Sedan han talat* für frühere *sedan han hade talat*, wurde nach Johannisson (1960) normal im Schwedischen. Deutsch hat das Hilfsverb im 19. Jahrhundert wiederhergestellt, aber Schwedisch setzte es fort auszulassen in Schrift, in der gesprochenen Sprache erst im 20. Jahrhundert. Johannisson verbindet diese Auslassung mit dem gleichzeitigen Wechsel von *vera* zu *hava* in den mutativen Verben, das den Gebrauch des Hilfsverbs redundant machte.

In der Zeit vor der Bibelübersetzung übte Dänisch und Deutsch einen starken Einfluss auf den geschriebenen schwedischen Kanzleistil. Im 16. und 17. Jahrhundert wurde die mittelniederdeutsche und mittelhochdeutsche Wortstellung (SOV) zum Vorbild in Nebensätzen, verschwand im aber 18. Jahrhundert; heute hat man es z. B. *vara vem det vara vill* ‘irgendwer es sei’ Ureland (1986. 52.).

Schwedisch verwendet *ä* und *ö* in Schrift wie Deutsch, wahrscheinlich aber eher als antidänische Reaktion (Dänisch und Norwegisch haben *æ* und *ø*).

Schlussfolgernd lässt sich das Ausmaß der (nieder)deutschen Einwirkung auf Schwedisch als Folge der Sprachkontakte im Mittelalter folgenderweise umreißen.

Zunächst ist natürlich die lexikalische Bedeutung hervorzuheben, in erster Linie die große Menge neue Wörter, die assimiliert worden sind und heute als einheimische, schwedische Wörter empfunden werden. „Manche Nordisten sind der Ansicht, dass fast die Hälfte des gesamten schwedischen Wortschatzes in der einen oder anderen Hinsicht niederdeutscher Herkunft sei“ (Stedje 1999. 110.).

Diese Wörter haben zur Erweiterung des Wortschatzes beigetragen, nebenbei auch zur Ablösung einiger altschwedischer Wörter. Ebenso wichtig war die Entlehnung der niederdeutschen Wortbildungselemente: eine große Anzahl Affixe wurden übernommen, meistens zusammen mit niederdeutschen Wortstämmen; manchmal fügte man sie zu schwedischen Stämmen hinzu und leitete neue Wörter ab.

Der Einfluss des Niederdeutschen war aber noch tiefgehender. Angeregt vom Kontakt mit dem Niederdeutschen, sind in der Morphologie wichtige Änderungen vorgegangen, die zur Vereinfachung des ganzen morphologischen Systems führten. Dies sollte erst in der gesprochenen Sprache stattgefunden haben,

ehe es in der Schrift widerspiegelt wurde. In der Syntax ist vor allem die Festigung der Wortstellung nennenswert.

Der niederdeutsche Einfluss im Mittelalter war zweifelsohne die wichtigste Einwirkung, die die schwedische Sprache jemals erlebt hat.

Quellenverzeichnis

- AGRICOLA, E.–FLEISCHER, W.–PROTZEH.–EBERT, W. (Hrsg.)
1969 *Kleine Enzyklopädie in zwei Bänden. Die deutsche Sprache*. Erster Band, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut.
- APPEL, R.–MUYSKEN, P.
1987 *Language Contact and Bilingualism*. London, Edward Arnold.
- BRAUNMÜLLER, K.
1995 *Beiträge zur skandinavischen Linguistik*. Oslo, Novus Forlag.
- HAUGEN, E.
1981 Language Fragmentation in Scandinavia: Revolt of the Minorities. In: Haugen E. (ed.): *Minority Languages Today*. Edinburgh, University Press, 100–119.
- HAUGEN, E.
1966 Semicommunication: the Language Gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36. 80–297.
- HAUGEN, E.
1976 *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History*. London, Faber and Faber Limited.
- HAUGEN, E. O.
1993 *Grunnbok i norrønt språk*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- HELLQUIST, E.
1929 *Det svenska ordförrådets ålder och ursprung*. Lund, Gleerup.
- HENN, V.–NEDKVITNE, A. (Hrsg.)
1994 *Norwegen und die Hanse*. Wirtschaftliche und kulturelle Aspekte im europäischen Vergleich. Frankfurt am Main, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- JAHR, E. H.
1994 Språkkontakt og språkforandring i Norden i Hansatida. In: Kotsinas, U.–Britt & Helgander, J. (utg.): *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*. Föredrag från ett forskarsymposium, Stockholm, 23–37.
- JOHANNISSON, T.
1968 Deutsch-nordischer Lehnwortaustausch. In: Mitzka, W. (Hrsg.): *Wortgeographie und Gesellschaft*. Festschrift für Ludwig E. Schmitt. Berlin, 607–623.

- SEIP, D. A.
1955 *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. 2. utgave [1. utg. 1931], Oslo, Aschehoug.
- SIMENSEN, Erik
1995 Språkkontakt over landegrenser: Munnleg kommunikasjon i mellomalderen. *Collegium Medievale* Vol. 7/1. 33–50.
- STEDJE, A.
1999 *Deutsche Sprache gestern und heute: Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde*. 4. Auflage. München, Wilhelm Fink Verlag.
- THOMASON, S. G.–KAUFMAN, T.
1988 *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press.
- TORP, A.–VIKØR, L. S.
1993 *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- TRUDGILL, P.
1992 *Introducing Language and Society*. London, Penguin.
- TRUDGILL, Peter
1994 Language Contact and Dialect Contact in Linguistic Change, in: Kotsinas, U. B. & Helgander, J. (utg.): *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*. Föredrag från ett forskarsymposium, Stockholm
- URELAND, P. S.
1986 Some Contact-Linguistic Structures in Scandinavian Languages. In: Nelde, P. H.–P. Sture Ureland–I. Clarkson (eds.): *Language Contact in Europe*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- VIKØR, L. S.
1993 *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo, Novus Press
- WEINREICH, U.
1953 *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York, Linguistic Circle of New York.
- WESSÉN, E.
1965 *De nordiska språken*. Stockholm, Esselte.
- WESSÉN, E.
1970 *Om det tyska inflytandet på svenskt språk under medeltiden*. 3. Aufl. (1. Aufl. 1954). Stockholm, Läromedelsförlagen Svenska Bokförlaget.

ENGLISH ABSTRACTS

Zsuzsánna KISS

THE UNSPOKEN IN NORTHERN IRISH AND TRANSYLVANIAN HUNGARIAN CONTEMPORARY POETRY

In my paper, I wish to reveal some astounding similarities between the ways how contemporary Northern Irish and Transylvanian Hungarian poets encounter silence. Along centuries of their different histories, silence has been engrained into the identity of these two nations. Expression of confusion, awe, grief, pain, anger, and shame, their silence is inevitable self-torture. An evil that must be endured with responsibility, and transformed into sweetness and light despite reality, a final resource, an ultimate human response to evade moral disintegration. In my study, the themes, motives, genres, poetical attitudes, and responses of several Northern Irish and Transylvanian Hungarian poets are being compared. There are poems with exactly identical titles. Moreover, the silence of certain poets leads from self-guilt to the fruitful regeneration of both the poets and their audience.

Rita PLETL

LINGUISTIC ISSUES IN SZÉCHENYI'S OEUVRE (PLURILINGUALISM, MULTILINGUALISM, MOTHER TONGUE)

In the years of preparation for his public activity, Széchenyi was faced with the issue of language use, and during the elaboration of his reform programme he was forced to address this complex, complicated, multifaceted question in much more detail. As a politician, he had to deal with the issue of plurilingualism and multilingualism, as well as the status of the Hungarian language; as a writer, he explored the possibilities of linguistic expression with a new approach as he planned writing taking into account the aspect of the norms of expectations of the recipients (the readers). He approached the question from the issue of the success of communication: in the first case, he explored the problem of “we do not understand each other” from the aspect of plurilingualism and multilingualism. In the second case, he analysed the possibilities of text creation based on the recognition that meaning outlined in the text does not necessarily coincide on the level of the writer and on that of the recipient.

Noémi FAZAKAS
STATUS AND PROFESSIONALIZATION OF HUNGARIAN
TRANSLATORS AND INTERPRETERS IN ROMANIA

The present study aims at outlining the status and position of the Hungarian translators and interpreters in Romania, with a special regard to the legal framework and the state of training of young professionals. It also addresses the issues that can be outlined regarding the process of authorization. The study also discusses why interpreters of Hungarian are much more likely to be born in Romania, and not made, a factor that hinders the professionalization of Hungarian interpreters in Romania.

Krisztina-Mária SÁROSI-MÁRDIROSZ
THE ROLE OF SIGHT TRANSLATION IN OFFICIAL SETTINGS

This paper deals with a specific form of simultaneous interpreting that is called sight translation, meaning that the interpreter reads a text elaborated in a language not understood by the signee of a document and which therefore must be translated for that person. This kind of translation is considered to be a form of simultaneous interpreting because it is an on-line or real-time rendering of a written text in oral form (reading in language B a text written in language A).

Réka SUBA
LINGUISTIC PECULIARITIES IN DIFFERENT JOURNALISTIC TEXTS

The production and decoding of media texts are phenomena that display certain linguistic and extralinguistic peculiarities. In the case of audio-visual texts, there is a set of overtly expressed meanings accompanied by a number of hidden, unstated meanings, called implied or implicated meanings.

This study attempts to make a contrastive analysis of presuppositions on a corpus extracted from two main types of media texts: the discourse of advertising and radio news, focusing on the semantic-pragmatic implications of each.

Anna KÓS
NON-VERBAL COMMUNICATION BRIDGING THE
LINGUISTIC BARRIER BETWEEN CULTURES

The question that in multilingual regions (such as the case of Romanian and Hungarian people in Transylvania) which ethnic group should learn the language and the culture of the other has proved to be an outstandingly tough one. These quarrels usually turn into an unnecessary demonstration of force – but this is not what I am going to discuss.

It is a well-known fact that most of communication (about 65–70%) is non-verbal. Only 30–38% of communication is verbal, and even that is paralinguistic (accent, intonation, inflection, tonality). We need nothing else than the speaker's voice to find out his/her gender, character, age, and dialect. Only 7% of communication is found in the meaning of words.

Taking these facts into account, it is odd that we do not really bother with non-verbal communication and its opportunities, which could solve a tremendous amount of problems.

In some situations, we are successfully handling non-verbal communication, in others, we are not. When can we and when can we not handle information using nothing else than metacommunication? When can we replace the verbal with the non-verbal? This work tries to give answers to these questions.

Erzsébet GERGELY
SCHOOL CHOICE AND BILINGUALISM

Minority existence involves bilingualism or multilingualism, which permeates everyday life and its numerous decisions. This time, we examine the motivations in school choice of the eighth-grade students and their parents from Cluj County, especially from a linguistic point of view. How is bilingualism reflected in school choice? Whose decision is that where and in what language children continue their studies? In what manner does the linguistic factor influence the decisions of the students and those of their parents? What impact does this have on the functioning and possible decline of the Hungarian educational network in Cluj?

These questions are very important every year in terms of school enrolment plans (and not only): for how many Hungarian classes is there demand in certain settlements of the county; what "flows" are taking place during the move from secondary school to high school?

Katalin HARANGUS
THE IMPORTANCE OF ICT COMPETENCE
DEVELOPMENT IN VOCATIONAL TRAINING

In modern information society, it is an important requirement for the education system to guarantee for students the possibility to learn the necessary communication skills in their native language and to develop the ability to acquire new knowledge. The development of digital competences and ICT skills has a key role in this process.

This study aims at examining the situation of Hungarian vocational training in Romania regarding the availability of ICT equipment, the teachers' attitude towards using them in the classroom, the students' opinions about the usefulness of such equipment, and the students' expectations regarding their teachers' ICT skills.

Zsófia HORVÁTH
CHARACTERISTICS IN PRIMARY-SCHOOL PUPILS' SELF-PORTRAITS

This study presents a part of a larger research dealing with the components of self-image based on self-portraits written by primary-school pupils – the various linguistic aspects of naming their characteristics in the self-portraits.

The research is based on the realization that the monitoring units of psychological content analysis can be personal documents, case studies, life stories, and biographies. According to the multifactorial theory of the self-concept, the repeated behaviours observed by the individual about him-/herself and the past experiences are transformed into self-schemas. This perspective is the starting point of the idea that the contents of these already developed self-schemas are verbalized in the self-portraits.

Gabriella KOVÁCS
THE ROLE OF DRAMA IN LANGUAGE TEACHING

The main goal of teaching specialized languages is to develop the necessary competences for performing different profession-related tasks. International projects and developments require team-work and verbal interaction in foreign languages. In the language-teaching process, speaking skills can be developed through role-plays. In this study, we have made an attempt to reveal engineering students' and engineers' attitude and opinion related to role-plays in language learning, and explore those job-related situations in which they will need to use the target language.

Suciu SORIN
COȘERIAN FRAMEWORKS OF VOICULESCU'S POETRY

Starting from the context theory, we identified and revealed the speaking frames of two of V. Voiculescu's poems. Our linguistic and po(i)etic journey tried to reveal the thresholds of those frames theorized by Eugenio Coșeriu, thresholds which are not closing but opening the poet's spiritual horizon. We made this journey through the "common" Romanian words, decayed, seemingly, to the status of chat tools. Briefly, we tried to reaffirm the world's Logos-centred spirit reflected from the work of a traditional poet, combining, transdisciplinary, Coșeriu's tools being useful in the development of one of the newest branches of linguistics, pragmatics.

Imola Katalin NAGY

TRANSLATION OF CULTURAL REFERENCES IN REBREANU'S NOVELS

In this study, we intend to analyse the possibilities to translate cultural references in Liviu Rebreanu's novel *Ion* into Hungarian. Rebreanu's novel presents typical aspects of a Romanian community in a Transylvanian village in the multicultural time and space of the Austro-Hungarian Empire. *Ion* is a text interwoven with cultural references, with phrases related to the daily life of the community from the Pripas village, phrases related to holidays, proper names (anthroponyms and toponyms, with and without symbolic load), names of objects from the household, clothes, dances, etc. We wish to study the possibilities and techniques how these realia are translated in the Hungarian version of the novel, a translation signed by Tibor Oláh.

Oxana CHIRA

ON LOVE AND ITS EUPHEMISMS

The richest source of semantic obscene words refers to the human body and its parts, as well as to its physiological functions, particularly to those which are related to love. Thus, the phenomenon we are interested in dates back in linguistics over two hundred years. Although the selected examples represent „a fairly intimate zone”, we must say that the component elements of euphemisms or ad hoc euphemisms remain foreign. Divorce, quarrels, private parts, genitals, etc. are constant sources of the origin of euphemisms. Modesty, religious and social prohibitions are the reasons for the use of euphemisms in this domain.

Doina BUTIURCĂ

**THE HERMENEUTICS OF THE SPECIALIZED
METAPHOR: INTERDISCIPLINARITY**

The terminological inventory of present-day specialized fields has developed not only through traditional lexical methods of European linguistics (terminologization, derivation, thematic compounds, etc.) but also through specific cognitive constructs. The terminological vs. conceptual metaphors (the latter expressing a specialized meaning, most of them being registered in general and/or special dictionaries) are formed based on a preconceptual pattern, and they develop disciplinarily and/or interdisciplinarily through metaphor transformation. *Virus* is a generic metaphor with different degrees of relevance in the medical, pharmaceutical, and informatics field, similar to the Gr. *Eidos*, the qualities of which in our conception being transdisciplinarity and trans-temporality.

Csaba Attila BOTH
PHONETIC ADAPTATION OF PALATAL CONSONANTS
FROM THE HUNGARIAN LANGUAGE

It is a known fact that no language exists in isolation, without being connected to other languages. The premise that every language is affected by other languages is also true in the case of Romanian. From all of the contact elements, we investigate the ones that have entered the language from Hungarian. In the present article, we are going to analyse all the modalities of phonetic-phonological adaptation of palatal consonants of Hungarian (which have no articulatory correspondents in Romanian).

Anita SUJOLDŽIĆ – Anja IVEKOVIĆ MARTINIS
THE LEGACY OF MULTILINGUALISM IN THE ADRIATIC
DURING AUSTRIA-HUNGARY

The paper presents preliminary results of research of primary sources (newspaper advertisements, postcards, official documents), which show the effects of language and education policies, economic conditions and social relations on language practices in Pula/Pola (Austria) and Rijeka/Fiume (Hungary) during the Austro-Hungarian Empire. In spite of different policies, Italian maintained its prestige in both cities, indicating the strong connection between language, culture, and social class.

Mirna JERNEJ PULIĆ – Olga ORLIĆ
DIALECTS AS MARKERS OF REGIONAL IDENTITY
IN THE CROATIAN REGION OF ISTRIA

Istria is a multicultural region with very significant population, which puts a strong emphasis on their regional identity. At the official level, Istria is a bilingual region (Croatian – Italian), but multilingualism is a distinctive feature of its everyday reality. Based on qualitative ethnographic data, the paper explores the degree to which the local Istrian varieties, code-switching, and receptive multilingualism carry symbolic value for their speakers and play a crucial role in the formation and preservation of the authentic regional identity. Based on the results of the research, the paper re-examines the aim and applicability of the European Charter for Regional or Minority Languages.

Roland SZABÓ

OFFENCE BUILT ON AMBIGUITY IN STAND-UP COMEDY HUMOUR

This study represents part of a larger research within the field of pragmatics. The area of study is the language of stand-up comedies, namely, utterances considered to be rude and offensive, which are eventually perceived as humorous. The present paper points out lexical and structural ambiguity in a collection of jokes performed by British stand-up comedian Jimmy Carr and looks into the meticulous construction of their language with the purpose to show how successfully the comedian manages to increase humorous impact by using offence embedded in ambiguities.

Attila IMRE – Blanka BARABÁS

THE EFFICIENCY OF A MULTILINGUAL TERM BASE

It is a generally accepted idea that the more, the better. At first sight, this is the case with term bases as well, and their quality relies on having as many relevant entries as possible in two languages. However, when a bilingual term base is completed with terms from a third language, complications arise. Our study analyses a sample from an English–Romanian database of legal terms when entries are added in Hungarian, leading to a considerable growth in entries. The conclusion returns to CAT-tool vendors, who develop their software facilitating translations from a source language into a target language.

Andreea NĂZNEAN

**DEVELOPING VOCABULARY WITH THE HELP OF TRANSLATION
IN THE FOREIGN-LANGUAGE CLASSROOM**

In this paper, I will illustrate the important role that translation can play in teaching a foreign language and I will also analyse some of the vocabulary activities that I have carried out with my students, making use of translation. I will demonstrate how these translation assignments have been successful in my endeavour to improve my students' vocabulary and which the students have also benefited from, taking part enthusiastically in all translation classes.

Orsolya SZILVESZTER
MULTIETHNICITY AND LINGUISTIC DIVERSITY IN
PARASKIV PARASKIV BY GEORG SCHERG

Georg Scherg's *Paraskiv Paraskiv* is an outstanding novel offering a detailed panorama of the Romanian village of the post-war period. A remarkable value of the novel manifests itself in the depiction of the cultural and linguistic dimension of different ethnic groups living together in Transylvania. The multiethnicity of the region, the cohabitation of several ethnic groups is expressed in an impressive manner especially through the phenomenon of linguistic code-mixing and the use of narrating language and the language of communication among the characters. The present paper has in view the investigation of Georg Scherg's novel from an intercultural perspective, focusing on linguistic diversity and the phenomenon of linguistic hybridity.

Attila KELEMEN
GERMAN–SWEDISH LINGUISTIC CONTACTS IN THE MIDDLE AGES

The present paper deals with the German–Swedish linguistic contacts in the Middle Ages, with their properties and consequences. First of all, due to the expansion of the Hansa League, the Scandinavian languages, among them Swedish, came under the influence of Low German. The result was the taking over of a lot of words, and with these also of word formation elements and grammatical structures; some of them are to be found today only in Swedish.

A SZERZŐKRŐL

Barabás Blanka – egyetemi hallgató, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, barabasblanka1@gmail.com

Both Csaba Attila – MA hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Bölcsészettudományi Kar, bothcsabaattila@gmail.com

Butiurcă, Doina – PhD, docens, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, butiurcadoina@yahoo.com

Chira, Oxana – PhD-hallgató, adjunktus, Alecu Russo Egyetem, Bălți, Moldvai Köztársaság, ruxanda_chira@yahoo.de

Fazakas Noémi – PhD, adjunktus, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, galfnoemi@gmail.com

Gergely Erzsébet – PhD-hallgató, oktatási tanácsos, Oktatási és Tudományos Kutatási Minisztérium, Bukarest, gergelyerzsebet@yahoo.com

Harangus Katalin – PhD, adjunktus, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszék, katalin@ms.sapientia.ro

Horváth Zsófia – PhD-hallgató, tanársegéd, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszék, hzsofia.sapientia@yahoo.com

Imre Attila – PhD, docens, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, attilaimre@ms.sapientia.ro

Iveković Martinis, Anja – PhD-hallgató, Antropológiai Kutatóintézet, Zágráb, aimartinis@inantro.hr

Jernej Pulić, Mirna – MA, Antropológiai Kutatóintézet, Zágráb, mirna.jernej@inantro.hr

Kelemen Attila – PhD, docens, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, akelemen20@yahoo.no

Kiss Zsuzsanna – PhD, az irodalomtudományok kandidátusa, főiskolai docens, Nyíregyházi Főiskola, drkisszs@t-online.hu

Kós Anna – PhD, docens, Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem, kos.anna@yahoo.com

Kovács Gabriella – PhD, adjunktus, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, kovagabi@yahoo.com

Nagy Imola Katalin – PhD, adjunktus, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, nimolkat@gmail.com

Năznea, Andreea – PhD-hallgató, Al. Ioan Cuza Egyetem, Jászvásár, andreanaznea@yahoo.com

Orlic, Olga – PhD, Antropológiai Kutatóintézet, Zágráb, olga.orlic@inantro.hr

Pletl Rita – PhD, habil., egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, pletlrita@freemail.hu

Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária – PhD, adjunktus, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, sarosikrisztina2015@gmail.com

Suba Réka – PhD, docens, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, reka0406@yahoo.com

Suciu, Sorin – PhD, adjunktus, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, suciusorin7@yahoo.com

Sujoldžić, Anita – PhD, tudományos munkatárs, Antropológiai Kutatóintézet, Zágráb, anita.sujoldzic@inantro.hr

Szabó Roland – PhD-hallgató, adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad, szb.roland@yahoo.com

Szilveszter Orsolya – PhD-hallgató, tanársegéd, Sapientia EMTE, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, szilvesztero@yahoo.com

DESPRE AUTORI

- Blanka Barabás** student, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, barabasblanka1@gmail.com
- Csaba Attila Both** – masterand, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, bothcsabaattila@gmail.com
- Doina Butiurcă** – doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Lingvistică Aplicată, butiurcadoina@yahoo.com
- Oxana Chira** – doctorand, lector universitar, Universitatea „Alecu Russo”, Bălți, Republica Moldova, ruxanda_chira@yahoo.de
- Noémi Fazakas** – doctor în filologie, lector universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Lingvistică Aplicată, galfnoemi@gmail.com
- Erzsébet Gergely** – doctorand, consilier principal, Ministerul Educației Naționale și Cercetării Științifice, București, gergelyerzsebet@yahoo.com
- Katalin Harangus** – doctor în științe inginerești, lector universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Științe Sociale Aplicate, katalin@ms.sapientia.ro
- Zsófia Horváth** – doctorand, asistent universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Științe Sociale Aplicate, hzsofia.sapientia@yahoo.com
- Attila Imre** – doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Lingvistică Aplicată, attilaimre@ms.sapientia.ro
- Anja Iveković Martinis** – doctorand, Institutul de Cercetări Antropologice, Zagreb, aimartinis@inantro.hr
- Mirna Jernej Pulić** – MA, Institutul de Cercetări Antropologice, Zagreb, mirna.jernej@inantro.hr
- Attila Kelemen** – doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Lingvistică Aplicată, akelemen20@yahoo.no
- Zsuzsánna Kiss** – doctor în filologie, conferențiar CSc, Colegiul din Nyíregyháza, drkisszs@t-online.hu
- Anna Kós** – doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea de Arte din Târgu-Mureș, kos.anna@yahoo.com
- Gabriella Kovács** – doctor în filologie, lector universitar, Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de Lingvistică Aplicată, kovagabi@yahoo.com

- Imola Katalin Nagy** – doctor în filologie, lector universitar, Universitatea Sapien-
tia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamen-
tul de Lingvistică Aplicată, nimolkat@gmail.com
- Andreea Năznea** – doctorand, Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași, andreea-
naznea@yahoo.com
- Olga Orlic** – doctor în filologie, Institutul de Cercetări Antropologice, Zagreb,
olga.orlic@inantro.hr
- Rita Pletl** – doctor în filologie, profesor universitar habil., Universitatea Sapien-
tia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamen-
tul de Lingvistică Aplicată, pletlrita@freemail.hu
- Krisztina-Mária Sárosi-Márdirosz** – doctor în filologie, lector universitar, Uni-
versitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-
Mureș, Departamentul de Lingvistică Aplicată, sarosikrisztina2015@gmail.
com
- Réka Suba** – doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea Sapien-
tia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamen-
tul de Lingvistică Aplicată, reka0406@yahoo.com
- Sorin Suciu** – doctor în filologie, lector universitar, Universitatea Sapientia, Fa-
cultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul de
Lingvistică Aplicată, suciusorin7@yahoo.com
- Anita Sujoldžić** – doctor în filologie, cercetător, Institutul de Cercetări Antropo-
logice, Zagreb, anita.sujoldzic@inantro.hr
- Roland Szabó** – doctorand, lector universitar, Universitatea Creștină Partium,
Oradea, szb.roland@yahoo.com
- Orsolya Szilveszter** – doctorand, asistent universitar, Universitatea Sapientia,
Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș, Departamentul
de Lingvistică Aplicată, szilvesztero@yahoo.com

ABOUT THE AUTHORS

- Blanka Barabás** – student, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, barabasblanka1@gmail.com
- Csaba Attila Both** – MA student, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Faculty of Letters, bothcsabaattila@gmail.com
- Doina Butiurcă** – PhD, associate professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, butiurcadoina@yahoo.com
- Oxana Chira** – PhD candidate, assistant professor, Alecu Russo University, Bălţi, the Republic of Moldova, ruxanda_chira@yahoo.de
- Noémi Fazakas** – PhD, assistant professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, galfnoemi@gmail.com
- Erzsébet Gergely** – PhD candidate, main adviser, Ministry of Education and Scientific Research, Bucharest, gergelyerzsebet@yahoo.com
- Katalin Harangus** – PhD, assistant professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Social Sciences, katalin@ms.sapientia.ro
- Zsófia Horváth** – PhD candidate, assistant lecturer, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Social Sciences, hzsofia.sapientia@yahoo.com
- Attila Imre** – PhD, associate professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, attilaimre@ms.sapientia.ro
- Anja Iveković Martinis** – PhD candidate, Institute for Anthropological Research, Zagreb, Croatia aimartinis@inantro.hr
- Mirna Jernej Pulić** – MA, Institute for Anthropological Research, Zagreb, Croatia, mirna.jernej@inantro.hr
- Attila Kelemen** – PhD, associate professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, akelemen20@yahoo.no
- Zsuzsánna Kiss** – PhD, associate professor CSc, College of Nyíregyháza, Hungary, drkisszs@t-online.hu
- Anna Kós** – PhD, associate professor, University of Arts, Târgu-Mureş, kos.anna@yahoo.com
- Gabriella Kovács** – PhD, assistant professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, kovagabi@yahoo.com

- Imola Katalin Nagy** – PhD, assistant professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, nimolkat@gmail.com
- Andreea Năznean** – PhD candidate, Al. Ioan Cuza University of Iași, andreeanaznean@yahoo.com
- Olga Orlić** – PhD, Institute for Anthropological Research, Zagreb, Croatia, olga.orlic@inantro.hr
- Rita Pletl** – PhD, professor habil., Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, pletlrita@freemail.hu
- Krisztina-Mária Sárosi-Márdirosz** – PhD, assistant professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, sarosikrisztina2015@gmail.com
- Réka Suba** – PhD, associate professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, reka0406@yahoo.com
- Sorin Suci** – PhD, assistant professor, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, suciusorin7@yahoo.com
- Anita Sujoldžić** – PhD, research fellow, Institute for Anthropological Research, Zagreb, Croatia, anita.sujoldzic@inantro.hr
- Roland Szabó** – PhD candidate, assistant professor, Partium Christian University, Oradea, szb.roland@yahoo.com
- Orsolya Szilveszter** – PhD candidate, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of Applied Linguistics, szilvesztero@yahoo.com

DIE VERFASSEN DES BANDES

- Blanka Barabás** – Studentin, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, barabasblanka1@gmail.com
- Csaba Attila Both** – Masterand, Babeş-Bolyai Universität, Fakultät für Sprachwissenschaften, Klausenburg, bothcsabaattila@gmail.com
- Doina Butiurcă** – PhD, Dozentin, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, butiurcadoina@yahoo.com
- Oxana Chira** – Doktorandin, Universitätslektor, Alecu Russo Universität, Bălți, Moldawien, ruxanda_chira@yahoo.de
- Noémi Fazakas** – PhD, Universitätslektor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, galfnoemi@gmail.com
- Erzsébet Gergely** – Doktorandin, didaktische Beraterin, Ministerium für Bildung und Forschung, Bukarest, gergelyerzsebet@yahoo.com
- Katalin Harangus** – PhD, Universitätslektor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, katalin@ms.sapientia.ro
- Zsófia Horváth** – Doktorandin, Universitätsassistent, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, hzsofia.sapientia@yahoo.com
- Attila Imre** – PhD, Dozent, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, attilaimre@ms.sapientia.ro
- Anja Iveković Martinis** – Doktorandin, Institut für Anthropologische Forschung, Zagreb, aimartinis@inantro.hr
- Mirna Jernej Pulić** – MA, Institut für Anthropologische Forschung, Zagreb, mirna.jernej@inantro.hr
- Attila Kelemen** – PhD, Dozent, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, akelemen20@yahoo.no
- Kiss Zsuzsánna** – PhD, Dozent, Universität Nyíregyháza, drkisszs@t-online.hu
- Kós Anna Kós** – PhD, Dozentin, Universität der Künste Târgu-Mureş, kos.anna@yahoo.com
- Kovács Gabriella** – PhD, Universitätslektor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, kovagabi@yahoo.com
- Imola Katalin Nagy** – PhD, Universitätslektor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, nimolkat@gmail.com

- Andreea Năznea** – Doktorandin, Al. Ioan Cuza Universität, Jassy, andreeanaznea@yahoo.com
- Olga Orlic** – PhD, Institut für Anthropologische Forschung, Zagreb, olga.orlic@inantro.hr
- Rita Pletl** – PhD, habil, Universitätsprofessor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, pletlrita@freemail.hu
- Krisztina-Mária Sárosi-Márdirosz** – PhD, Universitätslektor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, sarosikrisztina2015@gmail.com
- Réka Suba** – PhD, Dozentin, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, reka0406@yahoo.com
- Sorin Suci** – PhD, Universitätslektor, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, Neumarkt am Mieresch, sucusorin7@yahoo.com
- Anita Sujoldžić** – PhD, Forscherin, Institut für Anthropologische Forschung, Zagreb, anita.sujoldzic@inantro.hr
- Roland Szabó** – Doktorand, Universitätslektor, Christliche Universität Partium, Großwardein, szb.roland@yahoo.com
- Orsolya Szilveszter** – Doktorandin, Universitätsassistent, Ungarische Universität Siebenbürgens Sapientia, Fakultät für Technische und Geisteswissenschaften, szilvesztero@yahoo.com

A MŰHELY SOROZAT KÖTETEI

ALBERT-LŐRINCZ ENIKŐ (SZERK.)

Fekete éden. A 2000. november 26-án és 2001. november 15-én Kolozsváron megtartott *Drogforum* című konferenciák előadásai. Kolozsvár. 2003.

MÓCSY ILDIKÓ-NÉDA TAMÁS (SZERK.)

Környezettudományi konferencia. 2005. március 17–18. Kolozsvár. 2006.

GAGYI JÓZSEF (SZERK.)

Emlékezet és kommunikáció. Narratívák az egyéni, a társas és a közösségi identitás teremtésében. 2004. március 19–20. Marosvásárhely. 2007.

ELEK SÁNDOR (SZERK.)

Agrárpolitika – vidékfejlesztés. Csíkszereda, 2007.

PAP LEVENTE-TAPODI ZSUZSA (SZERK.)

Közösség, kultúra, identitás. Válogatás a Kultusz, Kultúra, Identitás (Csíkszereda, 2003. szeptember 26–28.), Közösség és Idegenek (Csíkszereda, 2005. szeptember 14–16.) című konferenciák előadásából. Csíkszereda, 2008.

BODÓ BARNA-TONK MÁRTON (SZERK.)

Nations and National Minorities in the European Union. 2008. március 27–29. Kolozsvár. 2009.

CSATA ANDREA-ELEK SÁNDOR (SZERK.)

Gazdaságpolitika – vidékpolitika. Az európai uniós tagság kihívásai Székelyföldön. Csíkszereda. 2009.

DOMOKOS JÓZSEF (SZERK.)

MACRo2010. Proceedings of the 2nd Conference on Recent Achievements in Mechatronics, Automation, Computer Science and Robotics. Marosvásárhely. 2010.

KOVÁCS RÉKA ROZÁLIA

Egymást segítve hogyan segíthetünk? Erőforrás – Együttműködés – Eredmény. Marosvásárhely. 2010.

ÁRMEÁN OTÍLIA-GAGYI JÓZSEF

Új média és kommunikatív magatartás. 2008. február 29. – március 1. Marosvásárhely. 2011.

TAPODI ZSUZSA-PAP LEVENTE

Tükörben. Imagológiai tanulmányok. Csíkszereda. 2011.

KATALIN GÁSPÁR VÉR

Financial and Economical Problems in the First Decade of the 21th Century.
Csíkszereda. 2011.

DOINA BUTIURCĂ–INGA DRUȚĂ–ATTILA IMRE

Terminology and Translation Studies. Plurilingual Terminology in the
Context of European Intercultural Dialogue. Marosvásárhely. 2011.

ISTVÁN HORVÁTH–MÁRTON TONK

Minority Politics within the Europe of Regions. Kolozsvár. 2011.

PLETL RITA–IMRE ATTILA

Kommunikációs kultúra és transzlingvisztika Európában.
Marosvásárhely. 2012.

TÓKÉS GYÖNGYVÉR–SÁNTHA ÁGNES (SZERK.)

Új média, médiakonvergencia, kulturális változások. Kolozsvár. 2013.

LAJOS KATALIN–BALÁZS LAJOS (SZERK.)

Sorsfordító rítusok. Kolozsvár. 2014.

GAGYI JÓZSEF–IMRE ATTILA (SZERK.)

Új média-terek. Kolozsvár. 2014.

ISTVÁN HORVÁTH–IBOLYA SZÉKELY–TÜNDE SZÉKELY–MÁRTON TONK (SZERK.)

Minority Representation and Minority Language Rights. Kolozsvár. 2014.

PLETL RITA–NAGY IMOLA KATALIN (SZERK.)

Nyelvi sokszínűség Európában. Kolozsvár. 2015

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./ fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Korrektúra:

Szenkovics Enikő, Simona Chiorean, Balázs Annamária

Tördelés:

Dobos Piroska

Tipográfia:

Könczey Elemér

Borítóterv:

Miklósi Dénes

Készült a kolozsvári Idea nyomdában

150 példányban

Igazgató: Nagy Péter

ISBN 978-973-1970-87-5

